UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00997591 3

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/anthologiasanscr00lass_0

NTHOLOGIA SANSCRITICA

GLOSSARIO INSTRUCTA.

IN USUM SCHOLARUM

EDIDIT

CHRISTIANUS LASSEN,

PHIL. DR. PROFESSOR BONNENSIS P. E.
SOCIETATT. ASIATT. BENGAL. BRITANN. PARIS. ET REG. SCIENTT. NORVAG.
SOCIUS HONOR.

BONNAE AD RHENUM,
IMPENSIS H. B. KOENIG.
MDCCCXXXVIII.

LIBRARY
AUG 30 1971
UNIVERSITY OF TORONTO

PK
3595
L38
1838a

PRAEFATIO.

Haud semel mihi in scholis de lingua Sanscritica habitis accidit, ut, quum praecipuis grammatices capitibus iam explicatis et interpretatione locorum aliquot faciliorum illustratis iuvenes studiosos enarratione libri cuiusdam ab ipsis suscipienda acrius exercitare vellem, in eligendo tali libro Sanscritico dubius haererem. Etenim quum sine lexici auxilio tirones proprio marte interpretandi munus ne tentare quidem possint, et quod solum adhuc prodiit lexicon Indicae linguae maius atque ad varia scriptorum genera accommodatum, neque ab omnibus comparari possit, nec, si posset, usurpari, quippe quod Anglica tantum vocabulorum explicatione instructum sit, nil aliud relinquebatur, nisi ut ad eos libros confugeremus, quibus interpretandis sufficiat glossarium Sanscriticum Berolini editum. Qui

libri perutiliter quidem lectitantur, id tamen habent incommodi, quod omnes ad idem dicendi genus, epicum dico, pertineant, ita ut unam tantum linguae speciem exhibeant, atque primis difficultatibus superatis non magnopere ingenium discentium acuant.

Plurimum autem referre censeo, ut iuventus Indicarum litterarum studiosa in scholis ita instruatur, ut posthac sine magistri auxilio variis librorum generibus cum fructu uti possit. Librorum autem ipsorum lectione quantum opus sit vel iis, qui Indicis litteris eo solummodo consilio operam navant, ut interiorem sibi cognatarum linguarum, Graecae, Latinae, Germanicae, aliarum cognitionem compararent, exemplis facile possem demonstrare, si operae pretium esset docere, quod neminem talium rerum peritum infitias iturum esse confido, veram linguae alicuius cognitionem non formis grammaticis ediscendis et copia quadam verborum paranda contineri.

Difficultati, quam supra indicavi, mederi optime quidem posset editio lexici Sanscritici copiosioris, quo continerentur vocabula omnium aut maioris certe partis librorum Sanscriticorum, qui typis iam sunt descripti.

Tale autem opus ut nostratium quisquam susccepturus sit aut mox aut tempore haud ita longinquo quum sperare vix liceret, rem minime supervacaneam acturus mihi videbar, si locorum, quos legere possint aut linguae Indicae minus periti aut amplioribus subsidiis destituti, copiam quadam ex parte augerem.

Explicui, lectores benevoli, consilium, quod sequutus sum in hoc libro edendo, quem si Anthologiam inscripsi, id factum est ob inopiam tituli accomodatioris; nam Anthologiam Sanscriticam iustam, omnia dicendi genera complectentem idoneisque speciminibus illustrantem, condere nec volebam, nec, si voluissem, potuissem, a bibliothecarum Indicarum divitiis seclusus.

Triplex autem libri, quem edere parabam, ratio servanda erat. Primum praebere debebat specimina non unius tantum alicuius generis, deinde modico pretio prostare, denique glossario instructus esse. Quumque praeterea destinatus esset usui eorum, qui grammatices elementa iam tenent, ut vires suas propria exercitatione augerent, abesse oportebat tum interpretationem Latinam, tum explicationem locorum, qui sola grammatices cognitione et glossarii ope enodari possent; difficiliora contra aut

quae manum flagitarent emendatricem, silentio praetermitti non oportebat.

Explicata ita totius libri ratione, iam proponam quae de singulis dicenda habeam.

Primo loco posui fabulas Milesias, quibus nullum compositionis Sanscriticae genus simplicius est; imo iusto quodammodo est simplicius, quandoquidem sermo contagione loquelae vulgaris haud omnino immunis remansit. Sciendum est enim, talium fabularum libros, quippe qui cura hominum doctiorum parum digni iudicentur, prorsus fatis suis relinqui, aut qui fato crudeliores sunt, hominibus doctae linguae non solum imperitis, verum etiam vulgari qua ipsi utuntur, eam contaminantibus. Quo fit, ut foedissimis erroribus scateant exemplaria et mirum quantum discrepent. Quod quidem immerito accidit narratiunculis istis, quae, si excipiuntur quae pro nostris moribus iusto sunt lasciviores, multo magis delectant, quam calamistra recentiorum poetarum, qui praeter artificiosa quaedam vocabulorum miracula nil proferre possunt, dum fabulatores isti vulgares, ipsarum historiolarum illecebris freti, ornatum sermonis prorsus negligunt.

Plures exstant Sanscriticae fabularum Milesiarum collectiones, de quibus huius loci non est dispu-

tare, praesertim quum accurate factum id nuper sit a Viro doctissimo et clarissimo, Loiseleur Deslongchamps in duabus scriptionibus Francogallice scriptis, ad quas ablegare licet eos, qui plura de iis edoceri cupiunt. *) Notae quidem iam dudum fuere ex versionibus quum in linguas Indicas hodiernas, tum in externas factis; Sanscritice editae sunt nullae praeter prima capita duarum, quae publici iuris ego feci.

Prior collectio inscripta est Vêtâlapank'avinçatî et tribuitur poetae cuidam Çivadâsae. **) Potest id quidem verum esse, certum est minime. Non enim ab uno homine inventae sunt istae narratiunculae et qui fertur Çivadâsas, si vere unquam exstitit, vix aliud egit, quam fabulas multo iam ante ipsius aevum in popularium suorum ore viventes collegit et certo quodam ordine disposuit. Iam si reputaveris, poetae istius nomen, quod significat cultorem dei Çivae, facile fingi potuisse ex eo, quod superstitionibus religionis Çivaicae superstructum sit argumentum fabularum praecipuum, multo proba-

*) Essai historique sur les contes orientaux. Paris 1838. p. 46. et Essai sur les fables Indiennes etc. Ibid. 1838.

**) Vid. Colebrookii dissert. on Sanscrit and Pracrit poetry, in Ass. Ress. X. p. 411. ed. 8.

bilius videbitur, effictum esse cum nomine ipsum poetam. Quantopere autem Çivam veneratus sit quicunque editionem novissimam collectionis nostrae curaverit, arguit locus p. 36, l. 1. ubi indicium esse dicitur aetatis ferreae, quod canones doctrinae teneant sectatores Vis'n'uis.

Omnino, dicam enim, quod sentio, vanus esset, si quis indagare velit, a quo primum conditae fuerint fabularum talium collectiones, praesertim in tanta historiae Indicarum litterarum incertitudine. Accedit, ut, etiamsi innotuerit qui certo quodam tempore corpusculum tale ediderit, ex ea cognitione minime consequatur, eius editionem ad nostram aetatem pervenisse; mutat enim pro arbitrio suo in talium librorum contextu librarius quisque quaecunque sibi non placeant. Quod ipsum libro nostro accidisse, satis evidenter significant vestigia editionis numeris adstrictae per librum dispersa, ut 27, 16. ततस्तु etc.; 30, 11. अलक्ष्येण etc.

Tribus usus sum codicibus Londinensibus, qui tantum inter se discrepant, ut mihi e singulis eligenda essent, quae maxime facerent ad rem Sanscritice narrandam, quamvis vel ita loci remanerent nonnulli manifesta sermonis labe foedati: quorum qui contra grammaticam peccabant, ad eius regulas

revocavi; qui ineleganti tantum sermone offendebant, eos intactos reliqui.

Alterius collectionis, quae sub nomine Tutinameh i. e. libri psittaci, etiam in linguam Germanicam migravit, licet non ex India ipsa, sed ex Perside et Anglia, unum tantum apographum Londini repperi. A quo congestae fuerint septuaginta huius corporis fabulae, quarum primam edidi, traditum non invenio; probabile est, etiam has desumptas fuisse ex antiquiore editione poetica, si comparantur disticha p. 38, 17. अन्यत्र etc.; p. 42, 2. त्याग्रेन etc., p. 43, 16. यदि ते etc.; adde quod p. 45, 11. legitur cuiusque numeros in notis restitui. Etiam huius libri locos nonnullos coniecturis emendatos exhibui.

Locus quem e Bharatea descripsi, legitur in edit. Calcutt. Vol. I. p. 203. Episodium de Kan'd'u, Germanice a Viro summo, Schlegelio, qua solet elegantia conversum *), Sanscritice primus edidi e tribus Brahmapurán'ae exemplaribus, duobus Londinensibus, uno Parisino, nullo foedissimis maculis immuni, ita ut etiam hunc locum edenti coniectandi munere multo saepius quam vellem defungendum mihi esset.

---

*) Biblioth. Ind. I. p. 258.

Neque ad postremum hunc locum neque ad fabulas Milesias adieci varietatem scripturae; sordes enim, quibus stabula Augiae purgavi, lectoribus proponere nolebam.

Sequitur caput primum tersi et elegantis poematii, Ritusanhára nomine, quod Kálidásae adscribitur, idque recte, si quid video. Ineditum etiam hoc dicere licet, editio enim, quam curavit illustris Indicarum litterarum conditor, Jonesius, ex oculis hominum prorsus evanuit, neque ego unquam eius inspiciendi copiam nactus sum, sed descripsi quam edidi partem ex exemplari Parisino, in quo cetera desiderantur. Pauci tantummodo loci medelam criticam, ope numerorum inventu facilem, flagitabant.

De Dhúrtasamágama comoedia plura iam in institutionibus linguae Pracriticae App. p. 28. disserui. Aetatem operis, quam ante hos duos annos ignorabam, nunc mihi repperisse videor; vix enim dubium est, quin rex Karn'át'ae Narasinhas, qui in prologo celebratur, idem sit atque is, qui Vig'ajanagarae intra annos post Chr. n. 1487—1508 regnavit; cuius rei testes sunt locupletes inscriptiones nuper editae atque a Wilsone, viro de litteris Indicis meritissimo, quem doctiorem dicamne, an

humaniorem, nescio, illustratae.*) Regulus autem Kaljân'ae, qui a quibusdam scriptoribus sed falso, uti apparet, memoratur Çrîrângas, non diversus esse videtur a nostrae comoediae conditore, qui quum magistrum regis Narasinhae semel dicit, eo ipso vocabulo Rânga utitur p. 67, l. 2. Itaque prorsus recentioris aevi est opus; quae tamen res minime obstitit, quominus id publici iuris facerem, praesertim quum e comoediis Indicis omnino nulla dum in lucem emissa fuerit. Neque a consilio meo alienum erat, etiam Pracritici sermonis specimina quaedam addere. Descripsi, uti l. l. dixi, e codice Parisino unico satis bonae notae; loci Pracritici ad regulas grammatices revocandi erant, quod tacite facere licuit; saepius etiam interpretatione Sanscritica donandi, ut in annotatione indicavi. Quae praeterea aut mutavi aut mutanda censeo, ea eodem loco significavi.

Ultimo denique loco posui hymnos Vêdicos septem ante hos octo annos a Friderico Rosenio editos, quem praemature sibi ereptum lugent Musae Indicae. Ad antiquissimae enim Vêdicae dialecti studium, quantum in me est, incitare iuvenum

---

*) Ass. Ress. XX. I. p. 11.

animos molior atque haud scio, an nulla exstent Indicae linguae monumenta digniora, in quibus cura nostra critica versetur, tum propter luculenta, quae in iis continentur, priscae vitae ac primaevae religionis vestigia, tum propter sermonis genus simplex illud atque arte omni destitutum, sed nativa quadam iucunditate perfusum, ideis primaevorum hominum totum refertum ac prodiga quasi formarum ubertate varios nascentis linguae nisus exhibens. Neque ullum est genus litteraturae Indicae, in quo pertractando opus sit maiori acumine vel severioribus artis criticae principiis.

Quae quum ita sint, e re videbatur locos quosdam Vêdicos licet breviores libro meo addere, quibus explicandis viam aliqua ex parte praemunirem iuvenibus iis, quos maiori hymnorum collectioni mox in lucem emittendae operam navaturos esse spero.

In glossario adornando id potissimum spectavi, ut iis satisfieret, in quorum usum totum librum edidi; hos grammatices iam peritos esse volo, ut vulgatiores linguae formas enodare ipsi possint. Eorum caussa plerumque ad locos, quibus voces quaeque leguntur, provocavi eo consilio, ne tirones incerti haererent, utrum vocabulum quod quaerant,

vere repperint, necne. Etymă vocum certa aut probabilia semper indicavi, omissis quae in lexicis Indicis et falsa et dubia magno numero feruntur. Summopere enim refert in Sanscriticis docendis tum propter naturam ipsius linguae, tum propter penuriam, qua laborant vel lexica maiora, ut tirones explicare et diiudicare discant etiam ea vocabula, quae a lexicographis omissa sunt, modo ea ad normas linguae certas derivata sint. In explicandis vocabulorum significationibus id difficultatis habet glossarium brevius, ut saepius addendae sint plures significationes intermediae, si eam, quae sola explicanda erat, rite ab origine sua derivare velis, aut, si brevitati studens omittere mavis gradus intermedios, iuxta ponendae sint saepius significationes, nullo iusto vinculo inter se coniunctae. Inter utrumque scopulum, nimium dico brevitatis studium et iusto prolixiores significationum notationes, a media quam tenere volui, via utinam ne nimis saepe aberrarim.

Ceterum, quum lexica, quae ab Indis confecta vel ex Indicis in nostras linguas tralata adhuc sunt, multum absint, ut vel usitatissima vocabula omnia enotata contineant, spero fore, ut praeter tirones etiam doctiores haud sine fructu quodam parvulum

hoc glossarium nonnunquam evolvant; quod si fecerint, facile, opinor, invenient, cur non pauca in vocabulis tum definiendis, tum derivandis innovarim.

Quod reliquum est, etiam atque etiam omnes rogo, qui hoc libello sint usuri, ut boni eum consulant.

Dabam Bonnae ad Rhenum mense Augusto MDCCCXXXVIII.

Anthologia Sanscritica.

॥ अथ वेतालपञ्चविंशती ॥

प्रणम्य शिरसा देवं गणनाथं विनायकं ।
लोकानां च विनोदाय करिष्यामि कथामिमां ॥

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः ।
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः सहस्रगुणितैरपि हन्यमानाः ।
प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति ॥

केचित् प्राञ्जलिमिच्छन्ति केचिद्वक्रां वचो बुधाः ।
केचित् कथां रसस्फीतामतः सर्वं विधीयते ॥

अस्ति दक्षिणापथे जनपद उज्जयिनी नाम नगरी। तत्र विक्रमादित्यो नाम राजा । कीदृशो राजा ।

कन्दर्प इव रूपाढ्यो हरिवज्जनवल्लभः ।
समुद्र इव मर्यादी सनानः सर्वदा सतां ॥
प्रभूतवीर्यो यशस्वी शरच्चन्द्रांशुनिर्मलः ।
नानारत्नयुतो नित्यं नानाधर्मपरायणः ॥
एवमादिगुणैराढ्यो बभूव कुलनन्दनः ।

साधूनां पालनं सम्यग्दुष्टानां संग्रहस्तथा ॥

एवं गुणसमाविष्टो राजा सर्वावसरं राजसभायामुपविष्टोऽस्ति। अथ कस्मिंश्चिद्दिवसे कुतोऽपि स्थानात् शान्तिशीलो नाम योगी दिगम्बरो राजसभायां समायातः फलहस्तः सन्। स सभां प्रविश्य राज्ञो हस्ते फलं दत्तवान्। राज्ञासनं दत्तं ताम्बूलं च। स तु क्षणमासने स्थित्वा ततो निजमार्गे गतः। अनपर्त्या राज्ञो हस्ते फलं दत्वा प्रत्यहं दर्शनं करोति। एकस्मिन् दिवसे राज्ञो हस्तात् पतितं फलं मर्कटेन विदारितं। तन्मध्याद्रत्नमेकं भूमौ निपतितं। तस्य कान्त्या महान् उद्द्योतो जातः। तदा राजा साश्चर्यो बभूव। राज्ञोक्तं। भो दिगम्बर महद्रत्नं केन कारणेनानीतं। तदा दिगम्बरेणोक्तं।

विक्तपाणिर्न पश्येत राजानं भिषजं गुरुं।
दैवज्ञं पुत्रकं मित्रं फलेन फलमादिशेत् ॥

महाराज ईदृशान्येव महारत्नानि बहूनि तव हस्ते समर्पितानि। तच्छ्रुत्वा भाण्डागारिकस्य प्रत्यादेशो दत्तः। भो भाण्डागारिक अनेन दिगम्बरेण दत्तानि यानि फलानि भाण्डागारे क्षिप्तानि तानि गवाक्षा-पित्वानय। भाण्डागारिकस्तानि गृहीत्वा समागतः।

प्रत्येकमुद्घाट्य दृष्टानि सर्वाण्यपि रत्नैः पूर्णानि। ततो राज्ञा रत्नसमूहं दृष्ट्वा भणितं। भो दिगम्बर सर्वाणि रत्नानि बहुमूल्यानि किमर्थमानीतानि। एकस्यापि रत्नस्य मौल्यं दातुमसमर्थोऽहं। त्वमतः परं यदभिलससि तत् कथय। योगिनोक्तं।

अपि स्वल्पतरं कार्यं यदि स्यात् पृथिवीपते।
सभामध्ये न वक्तव्यं प्रोवाचेदं बृहस्पतिः॥
सिद्धमन्त्रौषधीं धर्मं गृहच्छिद्रं च मैथुनं।
कुभुक्तं कुत्सितं कर्म मतिमान् न प्रकाशयेत्॥
षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुष्कर्णः स्थिरो भवेत्।
द्विकर्णस्य तु मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति॥
गिरिपृष्ठे समारुह्य प्रासादे वा रहो गतः।
अरण्ये निर्जने देशे तत्र मन्त्रो विधीयते॥

देव एकान्ते विज्ञापयामि। राज्ञा विजनं कृतं। योगिनोक्तं। देव अस्यां कृष्णचतुर्दश्यां नदीतीरे महाश्मशानेऽघोरमन्त्रसाधनं करिष्यामि। साधिते सति अष्टौ महासिद्धयो भविष्यन्ति।

अणिमा महिमा चैव लघिमा गरिमा तथा।
प्राप्तिः प्राकाम्यमीशत्वं वशित्वं चाष्ट सिद्धयः॥
पुमांस्तु धीरः संपन्नो भवत्युत्तरसाधकः।

यस्मादधीरो मन्त्रस्य सिद्धस्यापि विनाशकः ॥
धीरस्तु निस्तरेत् सर्वं धातृशक्तगुणान्वितः ।
अतोऽहं कर्तुमिच्छामि त्वामेवोत्तरसाधकं ॥

तदर्थं त्वं ममोत्तरसाधको भव । रात्रौ सखड्गेन भवतैकाकिना मत्समीपमागन्तव्यं । तत् प्रतिपन्नं राज्ञा । तदनन्तरं सर्वोपस्करद्रव्याणि गृहीत्वा दिगम्बरश्चतुर्दश्यां महाश्मशानं गतः । राजापि रजन्यां कृष्णवासांसि गृहीत्वा तत्रैव समायातः । सोऽपि राजानं दृष्ट्वा हृष्टरोमा संजातः । योगिनोक्तं । भो राजन् योजनार्द्धे महाश्मशानमस्ति । तत्र शिंशिपावृक्षशाखायां मृतकमवलम्बितमास्ते । तत्र गत्वा मृतकं गृहीत्वा शीघ्रमागच्छ । यदि वदसि तर्हि तन्मृतकं पुनर्वृक्षे यास्यति । तद्वचनमाकर्ण्य असमसाहसिको राजा शिंशिपावृक्षं प्रचलितः । राजा श्मशानं प्राप्य निःशङ्कः स्थितः । तत्र धूमसंकुलं

पाषाणोपस्करयुक्तं श्मशानं भाति भूतले ।
मस्तिष्कलिप्तशुभ्रास्थि कपालचक्रसाकुलं ॥
मण्डितं मुण्डमण्डैश्च काकालकागणालितं ।
गृध्रविहंगमालाभिः कृतप्रलम्बविग्रहं ॥
चञ्चच्चिताग्नितडितं कालमेघ इवोच्छ्रितः ।

त्रिजगत्प्रलयशक्तः कृतोंकार इवान्तकः ॥
दण्डकारण्यसदृशं मारीचचकितान्तरं ।
लङ्कादाह इवोत्पन्नो जीवप्रवृत्तिविघ्नकं ॥
समग्रभूतनिलयं भूतसंघप्रवर्षणं ।
संचरद्भीमपुरुषं द्वितीयमिव भारतं ॥

तत्र गत्वा राजा शिंशिपावृक्षमारुह्य छुरिकया पाशं छित्वा मृतकं स्कन्धे धृत्वोत्तीर्य मार्गे प्रचलितः । कीदृशं शवं

नीलजीमूतसंकाशमर्द्धकेशं भयावहं ।
वर्तुलाक्षं च निर्मांसं प्रेतमुखविभूषितं ॥

ततो राजा यावदुत्तीर्णस्तावच्छवं तत्रावलम्ब्यास्ते । ततो राजा पुनरपि मृतकपाशं छित्वा स्कन्धे कृत्वा यावन्मार्गे गच्छति तावच्छवसंस्थेन वेतालेनोक्तं । भो राजन्

काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमतां ।
व्यसनेन तु मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ॥
विनयेन विना का श्रीः का निशा शशिना विना ।
रहिता सत्कवित्वेन कीदृशी वाग्विदग्धता ॥

राजन् श्रूयतां । तावत् कथानेकां कथयामि ।

अस्ति वाराणसी नाम नगरी । तत्र प्रतापमुकुटो

नाम राजा। तस्य पुत्रो वज्रमुकुटो नाम। स च मन्त्रिपुत्रेण वुद्धिसागरेणोद्यानवन आखेटके गतः। तत्र सकलां मृगयां समनुभूय मध्याह्ने द्वौ सरोवरं ददृशतुः।

हंसकारण्डवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितं।
पद्मकिञ्जल्ककह्लारै रक्तोत्पलैः सितोत्पलैः॥
छादितं पद्मिनीपत्रैर्मत्स्यैः कूर्मैर्जलोद्भवैः।
तटे रम्यैर्घनैर्वृक्षैः केतकीखण्डमण्डितं॥
कदलीकुसुमामोदलुव्धषट्पदकूजितं।
जलकुक्कुटकोयष्टिवीचिसारसशोभितं॥

तत्र तुरंगादवतीर्य हस्तौ पादौ च प्रक्षाल्य तत्समीपे शिवायतनं दृष्ट्वा तत्र गत्वा देवो नमस्कृतः। उक्तं च।

अहौ वा हारे वा वलवति रिपौ वा सुहृदि वा।
मणौ वा लोष्टे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा।
तृणे वा स्त्रैणे वा मम समदृशो यान्तु दिवसाः।
क्वचित् पुण्येऽरण्ये शिव शिव शिवेति प्रलपतः॥

ततो यावद्देवं नमस्कृत्य स राजकुमार उपविशति तावत् तस्मिंस्तडागे स्नानार्थं सखीभिः संवृत्ता नायिका समायाता। तत्र स्नानं कृत्वा गौर्यादीनां

पूजां विधाय यावत् समन्ततो निरीक्ष्य गच्छति तावत् तया स राजकुमारो दृष्टः। परस्परं कटाक्षनिरीक्षणं संजातं। शोषणमोहनसंदीपनोच्चाटनोन्मादनैः पञ्चबाणैर्हृदये ताडितः सः। सापि च। तया संकेतस्थानानि कथितानि। मस्तकात् पद्मं गृहीत्वा कर्णे धृतं। कर्णाद्दन्ते धृतं। दन्ताद्धृदये धृतं। हृदयात् पादयोर्धृतं। एवं विधाय सा निजभवनं गता। स च राजकुमारो विरहवेदनया पीडितस्तां स्मरन् जर्जरीभूतशरीरः संजातः। मन्त्रिपुत्रेणोक्तं। भो मित्र केन कारणेन त्वं मूर्छितोऽसि। तत्कारणं मे निवेदय। राजकुमारेणोक्तं। भो मित्र अस्मिंस्तडागे सखीभिः परिवृता काचिन्नायिका समायाता। यद्येषा मम भार्या भवति तदा जीवामि। नो चेन्मरिष्यामि। इत्येष निश्चयः। मन्त्रिपुत्रेणोक्तं। श्रीमद्भिः किं ज्ञातं। राजपुत्रेणोक्तं। न किंचिज्जानामि। एतदाकर्ण्य मन्त्रिणोक्तं।

उदीरितोऽर्थः पशुनापि बुध्यते।
हयाश्च नागाश्च वहन्ति नोदिताः।
अनुक्तमप्यूहति पण्डितो जनः।
परेङ्गितज्ञानपरा हि बुद्धयः॥

आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषणेन च ।
नेत्रवक्त्रविकारैश्च गृह्यते ऽन्तर्गतं मनः ॥

अतो ब्रवीमि । तया किमपि यत् कृतं तन्ममाग्रे निवेदय। राजकुमारेणोक्तं। अहं कथयामि तस्याश्चेष्टितं। मस्तकात् पद्मं गृहीत्वा कर्णे धृतं। कर्णाद्दन्ते धृतं। दन्ताद्धृदये धृतं। हृदयात् पादयोर्धृतं। एवं विधाय गता सा। मन्त्रिपुत्रेण बुद्धिसागरेणोक्तं। तया पद्मं गृहीत्वा यत् कर्णे धृतं तत् तयेति कथितं। कर्णकुब्जे नगरे वसामि। दन्ते धृतं यत् तत् कथितं। दन्तघातस्य दुहिताहं। हृदये यत् तच्चापि कथितं। त्वमेव प्राणप्रियो मम हृदये वससि। पादयोर्यद्धृतं तत् तयेति कथितं। मम पद्मावती नाम। इति मन्त्रिपुत्रस्य वचनं श्रुत्वा राजकुमारेणोक्तं। यदाहं तां प्राप्नोमि तदा जीवामि। नो चेन्मरिष्यामि। उत्तिष्ठ मित्र यत्र सा प्राणप्रिया वर्तते तत्र गत्वा मया भोजनं कर्तव्यं। तस्माद्वनान्तरात् तौ तत्क्षणात् तस्मिन् नगरे प्राप्तौ। तत्र वृद्धा दूती प्रतिवसति। तद्गृह उत्तीर्णौ। राज्ञा सा पृष्टा। हे वृद्धे त्वं सदा तस्मिन् नगरे वससि। तयोक्तं। सदाहमस्मिन् नगरे वसामि। राजपुत्रेणोक्तं। दन्तघातस्य

दुहिता पद्मावती नाम तिष्ठति। तयोक्तं। तिष्ठति। तस्याः समीपे निरन्तरं यास्यामि। मन्त्रिपुत्रेणोक्तं। हे मातस्त्वया तस्या अग्रे गन्तव्यं। तर्हि राजकुमारेण पुष्पग्रन्थनं कृतं। सा चापरकार्ये प्रेषिता। तत् कृत्यं विधाय पुनः समायाता। राजकुमारेणोक्तं। पुष्पमालां गृहीत्वा पद्मावतीसमीपे गच्छ त्वं। गत्वा वाच्यं च। योऽसौ राजकुमारस्त्वया सरोवरे दृष्टः स समायातो दृश्यते। तया दूत्या तत्र गत्वा पद्मावत्या अग्रे सर्वो वृत्तान्तो निवेदितः। पद्मावत्यापि पुष्पग्रन्थनादेव तत् परिज्ञातं। पुनश्च मिथ्याकोपं विधाय श्रीखण्डेन हस्तौ विलिप्य तस्याः कपोलौ ताडितौ। कुपिता चेति कथितवती। यदि त्वमीदृशं वचनं ममाग्रे कथयसि तदा घातयामि। इदानीं गच्छ। सा निष्काशिता। अथागता सा दुर्मुखी यत्र राजकुमारोऽस्ति। तस्या मुखमवलोक्य राजकुमारो विषादमगमत्। तया च सर्वं कथितं। राजपुत्रेणोक्तं। मित्र किमेतत्। मन्त्रिपुत्रेणोक्तं। त्वया विषादो न कार्यः। कारणं विद्यते। चन्दनावलिप्ताभ्यां कराभ्यां यत् सा ताडिता तेन कथितं। दश दिवसाः प्रतीक्ष्या यावत् कृष्णपक्षः

समायाति। तदा दशाहे समतिक्रान्ते सा भूयः पि- प्रेषिता। तदा पद्मावत्या तिसृभिरङ्गुलीभिः कुङ्कुमावलिप्ताभिस्तस्याः कपोलौ ताडितौ। निष्काशिता च। तामायान्तीं विलोक्य राजकुमारो विषादं गतः। उक्तं च। किं क्रियते। अद्य मे निश्चयेन मरणं भविष्यति। मन्त्रिपुत्रेणोक्तं। धीरो भव। कारणं विद्यते। देव सांप्रतं सा रजस्वला वर्तते।

प्रथमे ऽहनि चाण्डाली द्वितीये ब्रह्मघातिनी।
तृतीये रजकी प्रोक्ता चतुर्थे ऽहनि शुध्यते॥

चतुर्भिर्दिवसैरतिक्रान्तैर्भूयो ऽपि सा प्रेषिता। पद्मावती च तामागच्छन्तीमवलोक्य रज्जुभिर्बद्धार्द्धचन्द्रं दत्वा पश्चिमद्वारेण निष्काशितवती। आगता सा दुर्मुखी भूत्वा सर्वं वृत्तान्तं कथितवती। मन्त्रिपुत्रेण विचार्य कथितं। देव अर्द्धरात्रौ पश्चिमद्वारेण तस्याः समीपे गन्तव्यं। तच्छ्रुत्वा राजकुमारस्य तद्दिनं वर्ष- शताधिकमिव जगाम। ततश्च रात्रौ शृङ्गारं विधाय मित्रेण सह पश्चिमद्वारे गतः। ततश्च दृढरज्जुभि- राकृष्य चेटिकाभिर्भवनोपरि नीतः। मन्त्रिपुत्रो व्यावृत्य स्ववासं गतः। तस्य राजकुमारस्य पद्मा- वत्या दर्शनं संजातं। संभाषणं कुशलप्रश्नश्च संवभूव।

ततः स्नानं भोजनं च कृत्वा वस्त्रादि भूषणं सुगन्धादि लेपनं च ताम्बूलमेव च गृहीत्वा सुखं शय्यायामुपविष्टः। तया सह चतुर्भिः प्रकारैः संभोगः कृतः।

आघ्राणकं सुरतं नाम दंपत्योः पार्श्वसंस्थयोः ।
जायन्ते विविधाश्लेषाः समीभूतशरीरयोः ॥
अधःस्था रमते नारी उपरिष्ठस्तु कामुकः ।
प्रसिद्धं तद्रतं ज्ञेयं ग्रामबालजनप्रियं ॥
उपरिष्ठा यदा नारी रमते कामुकं नरं ।
विपरीतं तद्रतं ज्ञेयं सर्वकामिजनप्रियं ॥
पशुवद्रमते नारीं यदा पृष्ठस्थितो नरः ।
पाशवं तद्रतं ज्ञेयं सर्वकामिजनप्रियं ॥
गाढालिङ्गनकामिनी कृतकुचप्रोद्भूतरोमोद्गमा ।
सान्द्रस्नेहरसातिरेकविगलच्छ्रीमन्नितम्बाम्बरा ।
मा मा मानद माति मामलमिति क्षामाक्षरोल्लापिनी।
सुप्ता किंनु मृता नु किं मनसि मे लीना विलीना नु किं

एवं नानाप्रकारैः सुरतसंभोगं विधाय राजकुमार उपविष्टः सन् तया पृष्टः। भो देव ममाभिप्रायो भवता मन्त्रिणा वा ज्ञातः। राजकुमारेणोक्तं। मया न ज्ञातं किंचित्। मम मन्त्रिपुत्रेण सर्वं ज्ञातं। तयोक्तं। तुष्टाहं तव मित्रस्य। प्रातश्चूर्णिकां करिष्यामि।

तत्प्रभाते राजकुमारेण मित्रसमीपे गत्वा सर्वो वृत्तान्तो निवेदितः । उक्तं च ।

ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति ।
भुनक्ति भुञ्जापयति षड्विधं प्रीतिलक्षणं ॥

भो मित्र तव कृते मध्याह्ने भोजनार्थं समागमिष्यति । तच्छ्रुत्वा मन्त्रिपुत्रेण भणितं । देव मम योग्यविषलड्डूका समागमिष्यति । यावदेतद्वर्तते तावद्विषलड्डूकां गृहीत्वा चेटिका समायाता । तावदवलोक्य लड्डूकामेकां शुनोऽग्रे निक्षिप्तवती । भक्षितमात्रेण मृतः श्वा । श्वानं मृतं दृष्ट्वा स राजकुमारः कुपित उवाच । तया सह संगमं न करिष्यामि । मम मित्रस्य घातकीयं । मित्रेणोक्तं । त्वया सह देव कारणं । तथा प्रोक्तं । जननीं जन्मस्थानं लोकप्रवादवस्तूनि जीवं च पुरुषविशेषांश्च सीमन्तिन्यस्तृणमिव मन्यन्ते । उक्तं च ।

यस्य वान्नानि भुञ्जीत गृहे वाप्युषितं तथा ।
कर्मणा मनसा वाचा हितं तस्य समाचरेत् ॥
क्षीरन्नीरसमं मित्रं प्रशंसन्ति विचक्षणाः ।
नीरं क्षीरयति तत्र वह्नौ तप्यति तत् पयः ॥

किं बहुना मम भाषितेन कर्तव्यं । भो देव अस्य

निशीथसमये सुरतसौख्यमनुभूय परं तीक्ष्णनखाग्रैर्वामजङ्घायां त्रिशूलाघाताकृतिं विधाय तस्या वस्त्राभरणानि गृहीत्वा मम समीप आगन्तव्यं त्वया । मन्त्रिपुत्रो महाश्मशाने गत्वा तपस्विविशेषं विधाय स्थितः ॥

जटामुकुटधारी च चन्द्रार्द्धकृतशेखरः ।
वद्धपद्मासनो मौनी ईषन्मीलितलोचनः ॥

पुनस्तत्प्रभाते राजपुत्रेण तस्या वामजङ्घायां त्रिशूलाकृतिं विधाय सर्ववस्त्राभरणानि गृहीत्वा मन्त्रिपुत्रस्याग्रे समर्पितानि । ततस्तेन मन्त्रिपुत्रेण तस्या अङ्गुलीयकं दत्वा राजकुमारः कोटिपालं प्रेषितः । तेन तत्र गत्वा कोटिपालस्याग्रे दर्शितं तैश्चैर्लक्षितं । राजदुहितुराभरणमिदं इति तेन कोटिपालेन धृतोऽसौ । भणितं च । भो शास्त्रपाणे कुतो लब्धमिदमाभरणं । तेनोक्तं । मदीयगुरुणा दत्तं । तच्छ्रुत्वा गुरुसंनिधौ नीतः । कोटिपालेन गुरुः पृष्टः । भो तापस कुतो लब्धमिदं राजकीयनामाङ्कितमाभरणं । भट्टारकेणोक्तं । अत्र कृष्णचतुर्दश्यां रक्तपुष्पैर्मण्डलं पूजयित्वा योगिन्यः पुरुषमेकं विदार्य भागं कृत्वा यावद्भक्षयन्ति तावन्मया दृष्टाः । त्रिशूलं गृहीत्वा

तासां समीपं गतोऽहं । ततो मदीयं क्रोधवचनमाकर्ण्य दशदिशि प्रधाविताः । तासां मध्य एका वामजङ्घायां त्रिशूलेन ताडिता । भयवशाद्वस्त्राभरणानि पतितानि । तदा मया गृहीतानि । तद्वचनमाकर्ण्य कोटिपालेन राजाग्रे सर्वो वृत्तान्तो निवेदितः । तत् सर्वं श्रुत्वा राजा चेटिकाग्रे भणितवान् । त्वया पद्मावतीं विवस्त्रां कृत्वा वामजङ्घायां लक्षणमवलोकितव्यं । राजादेशेन तत्र गत्वा पद्मावतीं विलोक्य लक्षणं दृष्ट्वा राजाग्रे भणितं । भो देव कोटिपालेन यद् भणितं तत् सत्यमेव । उक्तं च ।

अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च ।
गृञ्जनं चापमानं च मतिमान् न प्रकाशयेत् ॥

राज्ञोक्तं । भो कोटिपाल पुनरपि गत्वा तं मुनीन्द्रं पृच्छ । कोऽस्या दण्डः क्रियते । कोटिपालेन गत्वा भट्टारकः पृष्टः । भो भगवन् कोऽस्या दण्डः क्रियते । भट्टारकेणोक्तं ।

अवध्या ब्राह्मणा गावः स्त्रियो बालाश्च ज्ञातयः ।
येषां चान्नानि भुञ्जीत ये च स्युः शरणं गताः ॥

महत्यपराधेऽपि स्त्रीणां विसर्जनं दण्डः । ततो भूमिनाथेनापरीक्षितेन पद्मावती निजनगरान्निष्का-

शिता। तदा ताभ्यां तां हयपृष्ठमारोप्य स्वनगरीं गत्वा कुमारेण सह विवाहः कृतः। उक्तं च।

सुगुप्तस्यापि मल्लस्य श्लाघ्यत्वं न गच्छति।
कोकिलो विष्णुरूपेण भजते राजकन्यकां॥
अपरीक्षितं न कर्तव्यं कर्तव्यं सुपरीक्षितं।
पश्चाद्भवति संतापो ब्राह्मण्या नकुले यथा॥
कृतान्तविहितं कर्म यद्भवेत् पूर्वनिर्मितं।
न शक्यमन्यथा कर्तुं पण्डितैस्त्रिदशैरपि॥
रामो हेममृगं न वेत्ति नहुषो नो यान् युनक्ति द्विजान्।
विप्रादेव सवत्सधेनुहरणे जाता मतिश्चार्जुने।
द्यूते भ्रातृचतुष्टयस्वमहिषीं धर्मात्मजो दत्तवान्।
प्रायः सत्पुरुषो विनाशसमये बुद्ध्या परित्यज्यते॥

एतत् कथानकं कथयित्वा वेतालेनोक्तं। राजन् कथय कस्य पापं भवति। यदि जानन्नपि न कथयिष्यसि तदा हृदये स्फुटित्वा मरिष्यसि। राज्ञा विक्रमसेनोक्तं। अविचारेण नृपस्य पापं भवति। एवं श्रुत्वा गतो वेतालः। गत्वा च तत्रैव शिंशिपावृक्षस्य शाखाया-मवलम्बितः॥

इति शिवदासविरचितायां वेतालपञ्चविंशतिकायां कथायां प्रथमं कथानकं समाप्तं॥ १॥

अथ राजा पुनरपि तत्रैव गत्वा मृतकं स्कन्धे धृत्वा यावन्मार्गे प्रचलितस्तावत् तेन कथानकं प्रारब्धं। वेतालेनोक्तं। भो राजन् श्रूयतां तावत् कथेयं। अस्ति धर्मस्थलं नाम नगरं। तत्र राजा गुणाधिपो नाम। तत्रैव च केशवो नाम ब्राह्मणोऽस्ति। तस्य दुहिता मन्दारवती नाम रूपेणातीव विख्याता। सा च वरयोग्याभवत्। तस्या अर्थे चत्वारो वराः समायाताः। चत्वारोऽपि समानगुणा ब्राह्मणाः। केशवश्चिन्तां प्रपन्नो बभूव। एका कन्या चत्वारो वराः। कस्मै देया कस्मै न देया। एतस्मिन्नेव प्रस्तावे केशवस्य दुहिता कालसर्पेण दंशिता। तदर्थे मन्त्रवादिनः समानीताः। तैर्मन्त्रवादिभिस्तां विलोक्य भणितं। कालदष्टा न जीवति कन्येयं।

यतः। पञ्चमी नवमी षष्ठी चतुर्दश्यष्टमी तथा।
तिथयो गर्हिता ह्येता दष्टस्य मरणात्मकाः॥
भौमं शनैश्चरं चैव ग्रहाणां ग्रहसंज्ञितं।
अशस्तं नागदष्टस्य निर्दिष्टं शास्त्रकोविदैः॥
रोहिणीं च मृगशीर्षं विशाखां मूलकृत्तिकां।
आतुरस्याशुभान्याहुरार्द्रानक्षत्रसप्तमे॥
कण्ठललाटशिरसि बाह्वोर्जङ्घोरुयुग्मके।

तथा पाणौ हृन्मध्ये च यो दष्टः स न जीवति ॥
जीर्णोद्याने श्मशाने च चैत्ये च धवलागृहे ।
एषु क्षेत्रेषु ये दष्टा यान्ति ते यमसादनं ॥
दाहः स्वेदश्च वमनं हिक्का शूलाङ्गजृम्भकं ।
भ्रमणं प्राणनाशश्च कालदष्टस्य चेष्टितं ॥
ग्रीवाभग्नः स्खलद्वाग्मी विपरीतोर्ध्वमारुतः ।
म्रियते स न संदेहः किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥

ततो मान्त्रिकवचनं श्रुत्वा तदनन्तरं ब्राह्मणः केशवो नदीतीरे गत्वा तस्याः संस्कारं चकार । चत्वारो ऽपि वराः श्मशाने समायाताः । तेषां मध्ये एकश्चितायां प्रविश्य मृतः । द्वितीयेन तस्या अस्थीनि तद्भस्म च श्मशाने कुटीरकं कृत्वा रक्षितानि । तृतीयस्तपस्वी भूत्वा देशान्तरं गतः । तुर्यो निजभवनं गतः । यो देशान्तरं गतः तेन देशान्तरे कस्यचिद्ब्राह्मणस्य गृहे गत्वा मध्याह्ने भोजनं प्रार्थितं । गृहस्थेन ब्राह्मणेन भणितं । भो तपस्विंस्त्वयात्रैव भोजनं कार्यं । तावद्ब्राह्मण्या भोजनं निष्पादितं । आसनं च दत्त्वोपवेशितः सः । तावत् तस्या बालकेन गृहे रोदितुमारब्धं । गृहस्थया ब्राह्मण्या स बालो ज्वलिताग्नौ प्रक्षिप्तः । तद् दृष्ट्वा तेन भिक्षुणा

चलितं। तेन ब्राह्मणेन स तु निवारितः। तेन भणितं। तद् दारुणकर्म दृष्ट्वा सहभोजनं न करोमि। यस्य गृहे ईदृशं राक्षसं कर्म दृश्यते तस्य गृहे कथं भोजनं करणीयं। तत् श्रुत्वा तेन गृहस्थेन ब्राह्मणेन गृहमध्ये प्रविश्य पुस्तकमानीतं। तदुद्घाट्य मन्त्रमेकं जपित्वा बालको भस्मीभूतो जीवापितः। तपस्विना ब्राह्मणस्य कौतुकं दृष्ट्वा चिन्तितं च। यदि मम हस्ते पुस्तकीयं घटति तदाहं तां प्रियां जीवापयामि। इति संचिन्त्य तत्रैव निभृतो भूत्वा स्थितः। निशीथे गृहमध्ये प्रविश्य तत् पुस्तकमपहृत्य तत्रैव श्मशाने समायातः। यः श्मशाने तिष्ठति तेन पृष्टः। भो मित्र देशान्तरे गत्वा काचिद्विद्या समाज्ञाता। तेनोक्तं। मृतसंजीविनी विद्या मया समाज्ञाता। द्वितीयेनोक्तं। तर्हि इमां प्रियां जीवापय। तत् श्रुत्वा तेन पुस्तकमुद्घाट्य मन्त्रमेकं जपित्वा जलेन सिक्त्वा जीवापिता कन्या। यः सहैव मृतः सोऽपि जीवितः। यो गृहे गतस्तेन श्रुत्वायातमपि। तस्या अर्थे क्रोधान्धलोचनाश्चत्वारोऽपि प्रविवादं कुर्वन्ति॥

एतत् कथानकं कथयित्वा वेतालेनोक्तं। भो राजन् कथय कस्य भार्या भवति। राज्ञा विक्रमसेनेनोक्तं।

श्रूयतां। येन जीवापिता कन्या स पिता जीवदायकः। यः सहैव मृतः सोऽपि भ्राता सहैव यातः। येन श्मशाने भस्मनाशं गृहीत्वा स्थितं सोऽपि नीचकर्मा दासस्तस्याः। भर्ता स भवति यो गृहे गतः॥ एवं श्रुत्वा गतो वेतालस्तत्रैव शिंशिपावृक्षशाखायां अवलम्बितः॥

इति द्वितीयं कथानकं समाप्तं ॥ २ ॥

अथ राजा पुनस्तत्रैव गत्वा मृतकं स्कन्धे धृत्वा यावन्मार्गे प्रचलितस्तावत् तेन कथानकं प्रारब्धं। वेतालेनोक्तं। भो राजन् श्रूयतां। तावत् कथां कथयामि॥

अस्ति भोगवती नाम नगरी। तत्र रूपसेनो नाम राजा। तस्य धवलगृहे विदग्धचूडामणिर्नाम कीरोऽस्ति। स च राज्ञा पृष्टः। भो शुक किं किं जानासि। तर्हि कथय। ममानुरूपा भार्या काश्चिदस्ति। शुकेनोक्तं। देव मगधदेशे मगधेश्वरो नाम राजा। तस्य दुहिता सुरसुन्दरी नाम। सा तव भार्या भविष्यति॥ मगधेश्वरस्य दुहिता निजभवने

स्थिता सती मदनमञ्जरीं नाम शारिकां पृच्छति स्म। शारिके कथय। ममानुरूपो भर्ता क्वास्ति। शारिकयोक्तं। देवि भोगवती नाम नगरी। तत्र रूपसेनो नाम राजा। स तव भर्ता भविष्यति। तत् श्रुत्वा विरहपीडिता संजाता सा॥

ततः संधिविग्रहकेण सहानुसरै राज्ञो दर्शनं कारितं। तैर्विशिष्टैर्दुहिता याचिता लब्धा च। तदा शुभे लग्ने रूपसेनेनागत्य परिणीता। मदनमञ्जर्या शारिकया सह निजराष्ट्रे समायाता। राज्ञा रूपसेनेन शारिका विदग्धचूडामणिशुकस्य पञ्जरे निक्षिप्ता। तां शारिकां स्वरूपां दृष्ट्वा शुकेन मदनातुरेण भणितं। हे प्रिये चञ्चले यौवने संभोगः क्रियतां। संसारे सर्वजन्तूनामेतदेव सारं।

श्रेयः पुष्पफलं काष्ठाद् दुग्धाच्छ्रेयो घृतं स्मृतं।
श्रेयस्तैलं च पिण्याकात् कामो धर्मार्थयोर्वरं॥
गतं तद्यौवनं भीरु जीवितं च निरर्थकं।
या न वेत्ति सदा पुंसां चतुराणां रतिक्रमं॥
विदितः पाशवो मार्गः सर्वेषां रतिकर्मणि।
विरलः कोऽपि यो वेत्ति रहस्यं कौसुमायुधं॥
यत्र स्वेदजलैरलम्बि लुलितं व्यालुप्यते मण्डलं।

गेहे देर्गणितेश्च यत्र रणितं विश्रूयते नूपुरं ।
यत्रायात्यचिरेण सर्वविषयाः कामात्मनैकाग्रतः ।
सख्यस्तत् सुरतं भणामि सततं शेषान्यलोकास्थितिः

शारिकयोक्तं । नाहं पुरुषस्य वाञ्छां करोमि । शुकेनोक्तं । कस्मात् कारणात् । शारिकयोक्तं । पुरुषाः पापिष्ठाः स्त्रीघातका भवन्ति । शुकेनोक्तं । स्त्रियोऽपि दुष्टचारिण्योऽनृतभाषिण्यः पुरुषवधं कुर्वन्ति ।

अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता ।
अशौचं निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥

एतयोः परस्परविवादं श्रुत्वा राज्ञा भणितं । भो कथ्यतां विवादकारणं । शारिकयोक्तं । देव पुरुषाः पापिष्ठाः स्त्रीघातका भवन्ति । अतः कारणात् पुरुषस्य वाञ्छामहं न करोमि । देव अस्यार्थे कथानकमस्ति ॥

अस्ति एलापुरं नाम नगरं । तत्र महाधनो नाम श्रेष्ठी । तस्य पुत्रो धनञ्जयो नाम । तेन च पुण्यवर्धने नाम नगरे श्रेष्ठिदुहिता परिणीता । कालपर्यायेण तस्य पिता पञ्चत्वं गतः । तेन धनञ्जयेण सर्वं धनं भवनं च द्यूते हारितं । स च श्वशुरगृहे भार्यानिनयनार्थं गतः । कतिपयदिवसैस्तत्र स्थित्वा

साभरणां भार्यामुत्थाप्य निजनगरमार्गे प्रचलितः। यावदर्द्धे मार्गे गच्छति तावत् कथितं। हे प्रिये अत्र महाभयं विद्यते। तया निजाभरणान्युत्तार्य पुरुषे समर्पितानि। तेन च तस्या आभरणानि वस्त्रं च गृहीत्वा अन्धकूपे पातिता सा गतश्च सः। कैश्चित् पथिकैस्तं शब्दमाकर्ण्य कूपसमीपं गत्वा रुदन्तीं दृष्ट्वा कूपादाकृष्य मार्गे मुक्ता। सा च मार्गे लग्ना सती मार्गे व्यावृत्य पितुर्गृहे समायाता। तैर्बान्धवादिभिः पृष्टा। कस्मात् त्वं व्याघटिता। तयोक्तं। मम भर्ता मार्गे चौरैर्हतः। ममाभरणानि च तैर्गृहीतानि। तत् प्रणष्टाहं भर्तुः शुद्धिं न जानामि व्यापादितो वा भविष्यति। तद्वचनमाकर्ण्य स्वशुरकेण शोकं कृत्वा दुहिताश्वासिता। कतिपयदिवसैरतिक्रान्तैः पुनरपि धनक्षयः स्वशुरगृहे समायातः। यावद् द्वारे तिष्ठति तावन्निजभार्यया दृष्टः। तां दृष्ट्वापि स शङ्कितो बभूव। एषा मया कूपे पातिता कथमत्र दृश्यते। भयवशमापन्नो बभूव। भार्ययोक्तं। स्वामिन् मा भयं कुरु। इति कथयित्वा गृहमध्ये नीतः। स्वशुरकुटुम्बं सर्वं सोत्साहं बभूव। वर्धापनं च कृतं। कतिपयदिवसैस्तत्र स्थित्वा प्रसुप्तां भार्यां

शयने व्यापाद्य तस्या आभरणानि गृहीत्वा स्वनगरे गतः ॥ हे राजन्नेतत् प्रत्यक्षं मया दृष्टं। सर्वथा पुरुषैर्नास्ति प्रयोजनं॥ शुकेनोक्तं।

वाजिवारणलोहानां काष्ठपाषाणवाससां।
नारीपुरुषतोयानामन्तरं महदन्तरं॥

इति श्रुत्वा राज्ञा विदग्धचूडामणिः पृष्टः। भो शुक स्त्रीणां दोषान् कथय। शुकेनोक्तं। श्रूयतां महाराज।

अस्ति काञ्चनपुरनामधेयं नगरं। तत्र सागरदत्तो नाम श्रेष्ठी। तस्य पुत्रः श्रीदत्तो नाम। तेन च श्रीपुरनगरे श्रेष्ठिनः समुद्रदत्तस्य दुहिता परिणीता। तां विवाह्य स्वनगरे समायातः। कतिपयदिवसाभ्यन्तरे व्यावृत्य सा पितुर्गृहे प्रेषिता। स च श्रीदत्तः क्रयाणकानि वसूनि गृहीत्वा वाणिज्ये समुद्रपारं गतः। तत्र कानिचिद्वत्सराणि लग्नानि। सा च पितुर्गृहे वर्धमाना सती यौवनवती बभूव। सापि भवने परिस्थिता सती राजमार्गावलोकनं करोति। एकस्मिन् दिवसे युवा पुरुष एको दृष्टः। परस्परं कटाक्षनिरीक्षणं संजातं। तया निजसख्या अग्रे कथितं। पुरुषमेनं मम समीपमानय। इति श्रुत्वा तया तस्य समीपे गत्वा भणितं। पुरुष हे

मन्मथावतारश्रेष्ठिसमुद्रदत्तस्य तनया त्वया सह एकान्ते मनोरथमभिलसति। प्रतिपन्नं तेन। रात्रौ तव गृहे आगमिष्यामि। उक्तं च।

सुस्नातं पुरुषं दृष्ट्वा सुगन्धं मलवर्जितं।
क्लिद्यन्ते योनयः स्त्रीणामब्जपत्रमिवाम्भसा॥
घृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान्।
संश्लेषाद्द्रवते कुम्भस्तद्वत् स्त्री पुंसा भाविता॥

मालाकारीसखीगृहे द्वाभ्यां संघट्टनं कृतं। परस्परं प्रीतिरुत्पन्ना। अन्येद्युः परिणीतभर्ता भार्यामुत्थापनाय श्वशुरगृहे समायातः। भर्तारमागतं दृष्ट्वा सा चिन्तापन्ना बभूव। किं करोमि। क्व गच्छामि। को मां धर्तुं समर्थः। न बुभुक्षा न तृषा न निद्रा न शीतोष्णं रोचते। सर्वं सख्या अग्रे कथितं॥

प्रविलसदनुरागाद् दूतिकां प्रेष्य पूर्वं।
सरभसमभिधाय क्वापि संकेतभूमिं।
न मिलति खलु यस्या वल्लभो दैवयोगात्।
प्रवदति भरतस्तां नायिकां विप्रलब्धां॥

यामातृको वैकालिकं शयनोपवासे प्रसुप्तः। सापि मात्रा बलात्कारेण पत्युः समीपे प्रेषिता। सा तत्र गत्वा पराङ्मुखी भूत्वा प्रसुप्ता। यथा यथा भर्ता तया

सह स्नेहवचनानि वदति तथा तथाधिकं दुःखं भवति। एवं पराङ्मुखी भूत्वा शयने स्थिता। अथ भर्तारं निद्रावशं ज्ञात्वा शनैः शनैः शयनादुत्थाय संकेतस्थानं निशीथसमये चलिता। यावच्च व्रजति तावच्चौरेण दृष्टा चिन्तितं च। एषा साभरणा कुत्र गच्छति। इति पृष्ठतो लग्नः।

यतः। पतित्यक्ता तु या नारी गृहादन्यत्र गच्छति।
विटेषु रमते नित्यं स्वैरिणीं तां विनिर्दिशेत्
या दूतिकागमनकालमपारयन्ती।
सा दुःसहस्मरजलार्त्तिपिपासितेव।
निर्यातवल्लभजनाधरपानलोभात्।
सा कथ्यते मुनिवरैरभिसारिकेति॥

सोऽपि तस्याः प्रियः संकेतस्थाने चौरेण भणित्वा केनापि व्यापादितोऽस्ति। सापि विरहेण पीडिता सती मृतकमालिङ्गनं करोति। मृतोऽयं इति न वेत्ति। विलेपनताम्बूलादिकं दत्तं। पुनः पुनः स्नेहान्मुखं चुम्बति। चौरोऽपि दूरस्थोऽपि सर्वं वृत्तान्तं पश्यति। चिन्तितं च॥

यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता।
साप्यन्यमिच्छति जनं स जनोऽन्यरक्तः।

अस्मत्कृतेऽपि परिशुष्यति काचिदन्या ।
धिक् तां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥

यावदेतद्वर्तते तावत् तत्रस्थितेन वटवृक्षाधिष्ठेन पक्षिणा चिन्तितं । अहमस्य मृतकस्य शरीरे संक्रमणं विधाय तया सह संभोगं करिष्यामि । संभोगं कृत्वा तस्या नासिकां दन्तैश्छित्वा स पक्षी गतः । सा रुधिरचर्चितसर्वाङ्गी सख्याः समीपे गत्वा सर्वं वृत्तान्तं कथितवती । सख्योक्तं । यावदादित्योदयो न भवति तावत् परिणीतभर्तुः समीपं गत्वा गुरुतरशब्देन रोदितव्यं । इति श्रुत्वा तदा तत्र गत्वा गुरुतरशब्देन रोदितमारब्धं । तच्छब्दमाकर्ण्य कुटुम्बलोकः प्रधावितो यावत् पश्यति तावच्छिन्ननासिका दृष्टा । तैरुक्तं । हे निर्लज्ज पापिष्ठ हे क्रूरकर्मन् निरपराधतया त्वयास्माकं दुहितुर्नासिकाछेदः कथं कृतः किमिति विहितः । यामातृकश्चिन्तापन्नो बभूव । तेनोक्तं ।

न विश्वसेत् कृष्णसर्पे खड्गहस्तस्य वैरिणः ।
आश्चर्यचलचित्तस्य त्रिचरित्रे न विश्वसेत् ॥
कवयः किं न पश्यन्ति किं न भक्षन्ति वायसाः ।
मद्यपाः किं न जल्पन्ति किं न कुर्वन्ति योषितः ॥

अश्वप्लुतं माधवगर्जितं च स्त्रीणां चरित्रं भवितव्यतां च
अवर्षणं संवर्षणं च देवो न वै विजानाति कुतो मनुष्यः

ते राजकुले गत्वा यामातृकः समर्पितः । राजपुरुषैर्न्यायः कृतः । वध्योऽयं पुरुषः । यावद्वध्यस्थाने नीयते तावच्चौरः समायाति । भणितं च । भो राजपुरुषा अवध्योऽयं पुरुष इति सर्वं प्राग्वृत्तान्तं तेषामग्रे कथितवान् । धर्माधिकारिपुरुषैर्यथाकार्यं विचार्य यामातृको मुक्तः ।

साधूनां पालनं सम्यग् दुष्टानां निग्रहस्तथा ।
एष राज्ञां परो धर्मः परत्रेह च शर्मणे ॥
प्रजानां रक्षणं सम्यग् राज्ञो धर्मस्य कारणं ।
अरक्षन् नरकं याति तस्माद्रक्ष्याः सदा प्रजाः ॥

सापि गर्दभमारुह्य निजनगरान्निष्काशिता ॥

एतत् कथानकं कथयित्वा विदग्धचूडामणिशुकेनोक्तं । देव ईदृशी नारी भवति ॥

ततस्तौ तु परित्यज्य पक्षिभावमुभावपि ।
दिव्यरूपधरौ भूत्वा जग्मतुस्त्रिदशालयं ॥

एतत् कथानकं कथयित्वा वेतालेनोक्तं । राजन् कयोः कस्याधिकं पापं भविष्यति । राज्ञा विक्रमसेनेनोक्तं ।

निन्द्या योषित एवेह न पुमांसः कदाचन ।

धर्माधर्मविचारेषु नियुक्तास्ते भवन्ति हि ॥

पापमधिकं स्त्रीषु वर्तते पुरुषस्तु विरलपातको भवति ॥ एवं श्रुत्वा गतो वेतालः । तत्र च शिंशिपावृक्षशाखायां अवलम्बितः ॥

इति तृतीयं कथानकं समाप्तं ॥ ३ ॥

पुनस्तेन राज्ञा शिंशिपावृक्षान्मृतकं समानीय स्कन्धे धृत्वा यावन्मार्गे चलितं तावद्वेतालेनोक्तं । राजन् श्रूयतां तावत् । कथां कथयामि ॥

अस्ति वर्धमाना नाम नगरी । तत्र राजा शूद्रकदेवः । स च स्थानभूमौ निविष्टः । राज्ञोक्तं । भो प्रतीहार द्वारं शून्यमशून्यं वा । प्रतीहारेणोक्तं ।

प्रस्वेदमलसंश्लिष्टा निरालम्बा निराश्रयाः ।
द्वारि तिष्ठन्ति देवेश सेवका वृषणा इव ॥

अन्यस्मिन् दिवसे दक्षिणापथाद् वीरवरो नाम राजपुत्रः सेवां कर्तुं समायातः । राज्ञा सह दर्शनं जातं । स च राज्ञा पृष्टः । भो राजपुत्र दिनं प्रति तव किं दीयते । वीरवरेणोक्तं । देव प्रतिदिनं सुवर्णं दीयते । राज्ञोक्तं । कियन्तो गजतुरगपदातयः । वीरवरेणोक्तं । देव भार्या सुतो दुहिताहं चत्वार

एव। पञ्चमः खड्गः। अन्यन्नास्ति। तच्छ्रुत्वा सुभट्टा अमात्याश्च सेव्याः समायाताः। राज्ञा चिन्तितं। किमर्थमसौ बहुतरं याचते। अथवा बहु दत्तं कदाचित् सफलं भवति। राजा भाण्डागारिकमाहूय आदेशं दत्तवान्। तस्य वीरवरस्य टङ्कसहस्रसुवर्णं प्रतिदिनं दातव्यं। वीरवरोऽपि देवब्राह्मणभट्टनागरेभ्यपङ्गुदर्शनादीनां दानं दत्वा पञ्च द्रव्याणि गृहीत्वा गृहं समागच्छति। भोजनं विधाय रात्रौ खड्गं गृहीत्वा राजद्वारे प्रहरकं ददाति। एवं नित्यं निशीथसमये यदा राजैवं वदति द्वारे कस्तिष्ठति तदा वीरवरः शब्दं ददाति॥

उक्तं च। एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद मौनं समाचर।
एवमाशाग्रहग्रस्तैः क्रीडन्ति धनिनोऽर्थिभिः॥
आव्हारयति न स्वस्थो विनिद्रो न प्रबुध्यते।
वत्ति न स्वेच्छया किंचित् सेवकः किंतु जीवति॥
स्वाभिप्रायपरोक्षस्य परचित्तानुवर्तिनः।
स्वयंविक्रीतदेहस्य सेवकस्य कुतः सुखं॥
मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्पको वा।
क्षान्त्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः।
धृष्टः पार्श्वे वसति विचरन् दूरगोऽपि प्रमत्तः।

सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥

अन्यस्मिन् दिने निशीथे श्मशानभूमौ रुदत्या नार्याः करुणविलापशब्दं शृणोति स्म राजा । तं श्रुत्वा राज्ञोक्तं । द्वारे कस्तिष्ठति । वीरवरेणोक्तं । देव वीरवरोऽहं । राज्ञोक्तं । वीरवर रुदत्या नार्याः शब्दं शृणोषि । तेनोक्तं । शृणोमि । राज्ञोक्तं । अस्याः समीपं गत्वा रोदनकारणं विज्ञाय शीघ्रमागच्छ ।

उक्तं च । जानीयात् प्रेषणे भृत्यान् बान्धवान् व्यसनागमे ।
मित्रमापत्तिकाले च भार्यां च विभवक्षये ॥

ततो वीरवरः शब्दानुलग्नः श्मशानभूमिं गतः ।

अलक्ष्येण स्वरूपेण तिमिरव्याप्तवर्त्मना ।
शूद्रकोऽपि महीपालस्तस्य चानुपदं ययौ ॥

तत्र प्रच्छन्नो भूत्वा तत्पृष्ठतो राजापि गतवान् । तत्र च दिव्याभरणभूषिता मुक्तकेशा रुदती नारी दृष्टा ।

नृत्यते कूडते चैव धावते चलते तथा ।
रोदिति चाश्रुहीना च करुणामतिदुःखिता ॥
दुःखिन्यहं पापात्मेति धुनोत्यङ्गं मुहुर्मुहुः ।
आस्फोटयति गात्राणि चोत्पत्य पतते भुवि ॥

तां दृष्ट्वा वीरवरेणोक्तं । का त्वमत्र प्रलापं करोषि । तयोक्तं । अहं राजलक्ष्मीः । वीरवरेणोक्तं । यदि त्वं

राजलक्ष्मीस्तदा केन कारणेन रोदनमारब्धं। तयोक्तं। अस्ति कोऽप्यपायो येन देव्याः प्रकोपः कृतः। तेन तृतीयदिवसे राजायं पञ्चत्वं गमिष्यति। अहं चानाथा भविष्यामि। तेन दुःखेन रोदिमि। वीरवरेणोक्तं। अस्ति को न्वुपायो येन शतायुर्भवति। तयोक्तं। राजकीयभट्टारिकायाः पुरतो यदि त्वं निजपुत्रस्य मस्तकं स्वहस्तेन छित्वा बलिं ददासि तदा राजा शतायुर्भवति। एवं श्रुत्वा वीरवरो निजगृहं गतः। तत्र च तेन प्रसुप्तां भार्यामुत्थाप्य सर्वो वृत्तान्तः कथितः॥ यतः।

ते पुत्रा ये पितुर्भक्ताः स पिता यस्तु पोषकः।
तन्मित्रं यत्र विश्वासः सा भार्या यत्र निर्वृतिः॥

पुत्रो यशस्व्यर्थकरी च विद्या।
अरोगिता मित्रसमागमश्च।
भार्या विनीता प्रियवादिनी च।
शोकस्य मूलोद्धरणानि पञ्च॥

अविनीतः स्वजन एव नृपतिरदाता शठानि मित्राणि
अविनयवती च भार्या मस्तकशूलानि चत्वारि॥

सुहृदि निरन्तरचित्ते गुणवति भृत्ये प्रियासु नारीषु।
स्वामिनि सौहृदयुक्ते निवेद्य दुःखं सुखी भवति॥

किं वक्तव्यमत्र ।

अहं मृत्युवशं प्राप्तो राजार्थे नात्र संशयः ।
पितृमात्राश्रमे भद्रे गच्छ त्वं वरवर्णिनि ॥

एतच्छ्रुत्वा भार्यया भणितं ।

मितं ददाति हि पिता मितं भ्राता मितं सुतः ।
अमितस्य तु दातारं भर्तारं का न पूजयेत् ॥
न च पुत्रेण मे कार्यं स्वजनैर्नापि बान्धवैः ।
न पित्रा नैव मात्रा च त्वं हि स्वामिन् गतिर्मम ॥
न त्यजामि त्वत्समीपमहं स्वामिन् पतिव्रता ।
भर्ता वै ह्याश्रयः स्त्रीणामेष धर्मः सनातनः ॥
न दानैः शुध्यते नारी नोपवासशतैरपि ।
अव्रतापि भवेच्छुद्धा भर्तृतद्गतमानसा ॥
अन्धकं कुब्जकं चैव कुष्ठाङ्गं व्याधिपीडितं ।
आपद्गतं च भर्तारं न त्यजेत् सा महासती ॥
एष धर्मो मयाख्यातो नारीणां चोत्तमा गतिः ।
या नारी कुरुते चान्यत् सा याति नरकं ध्रुवं ॥

एवं श्रुत्वा पुत्रेण भणितं । यदि मम वधेन राजा शतायुर्भवति तर्हि तदा किमन्विष्यते ।

माता यदि विषं दद्यात् पित्रा विक्रीयते सुतः ।
राजा हरति सर्वस्वं शरणं कस्य जायते ॥

दुहित्रापि भणितं। अहमपि शिरो ददामि। अथ चत्वारस्ते पर्यालोच्य भट्टारिकाया भवनं गताः। तत्र राज्ञा प्रछन्नेन भणितं।

सा सा संपद्यते बुद्धिः सा मतिः सा च भावना।
सहायास्तादृशा ज्ञेया यादृशा भवितव्यता॥

वीरवरेण भट्टारिकायाः पुरतो गत्वा पूजां विधाय खड्गमाकृष्य भणितं। देवि भगवति मम पुत्रस्य वधेन राजा शतायुर्भवतु। इत्युदीर्य शिरश्छित्वा पातितं भूमौ। भ्रातरं व्यापादितं दृष्ट्वा भगिन्या निजदेहं त्यक्तं। मात्रापि आत्मा व्यापादितः। वीरवरेण चिन्तितं। त्रयाणामपि मरणं संजातं। राजसेवां कृत्वा कस्य योग्यं सुवर्णसहस्रमेकं ग्रहीष्यामि। छुरिकामाकृष्य निजमस्तकं छित्वा भूतले पातितं। सर्वेषां क्षयं दृष्ट्वा राज्ञा चिन्तितं। ममार्थेऽस्य कुटुम्बस्य क्षयः संजातः। तस्माद्राज्येन किं प्रयोजनं। छुरिकामाकृष्य यावन्निजशिरश्छेदं करोति तावद् देव्या भणितं। पुत्र तुष्टाहं तव साहसेन। इदानीं वरं ब्रूहि। राज्ञोक्तं। देवि भगवति यदि तुष्टासि तदेते चत्वारोऽक्षतशरीरा एव तादृशा भवन्तु। देव्या भणितं। एवं भवतु। पातालादमृ-

तमानीय चत्वारोऽपि जीवापिताः। राजापि प्रसन्नः सन् स्वगृहं जगाम। तेऽपि वीरवरादयः स्वकीयं मन्दिरं गताः। ततः प्रभातसमये राजा सभायामुपविष्टवान्। पुनरपि वीरवरः संप्राप्तः। राज्ञा वीरवरः पृष्टः। भो वीरवर रात्रौ स्त्री रोदनं किमर्थं चकार। वीरवरेणोक्तं।

क्षमी दाता गुणग्राही स्वामी पुण्येन लभ्यते।
नृपरत्नः शुचिर्दक्षः स्वामिन् भृत्योऽपि दुर्लभः॥

ततो राज्ञापि वीरवरस्यार्द्धराज्यं दत्तं। उक्तं च।

सकृज्जल्पन्ति राजानः सकृज्जल्पन्ति साधवः।
सकृत् कन्याः प्रदीयन्ते त्रीण्येतानि सकृत् सकृत्॥

एतत् कथानकं कथयित्वा वेतालेनोक्तं। राजन् कथय। एतेषां मध्ये कः सत्वाधिकः। राज्ञा विक्रमसेनेनोक्तं। राजा सत्वाधिकः। वेतालेनोक्तं। केन कारणेन। राज्ञोक्तं। स्वाम्यर्थे भृत्याः प्राणान् परित्यजन्ति। न तु भृत्यार्थे स्वामी। येन राज्यं तृणवत् कृत्वात्मानं हन्तुमारब्धं अतः कारणाद् राजा सत्वाधिकः। एवं श्रुत्वा गतो वेतालः। गत्वा च पुनरपि शिंशिपावृक्षशाखायामवलम्बितः॥

इति चतुर्थं कथानकं समाप्तं ॥ ४ ॥

अथ पुनस्तेन राज्ञा शिंशिपावृक्षान्मृतकमानीय स्कन्धे धृत्वा यावन्मार्गे प्रचलितं तावद्वेतालेनोक्तं। भो देव श्रूयतां तावत्। कथानकं कथयामि ॥

अस्त्युज्जयिनी नाम पुरी। तत्र राजा महाबलो नाम। तस्य संधिविग्रहविशेषज्ञो हरिदासो नाम प्रधानमन्त्री। तस्य दुहिता महादेवी नाम। सा चातीव रूपवती वरयोग्या वर्तते। पिता वरचिन्तापन्नो बभूव। तयोक्तं। तात यस्य सम्यग्गुणो भवति तस्याहं दातव्या। तस्मिन् प्रस्तावे राज्ञा दक्षिणाधिपतिपार्श्वे पिता प्रहितः। तत्र गत्वा दक्षिणाधिपतिना सह दर्शनं संजातं। राज्ञोक्तं। भो हरिदास पठ किंचित् कलिकालस्वरूपं हि। हरिदासेनोक्तं। देव

कालः संप्रति वर्तते कलियुगे सत्या नरा दुर्लभा।
देशाश्च प्रलयं गताः शलभकैर्लौल्यं गताः पार्थिवाः।
नानाचौरगणा मुषन्ति पृथिवीं मार्गे जनः क्षीयते।
पुत्रस्यापि न विश्वसन्ति पितरः कष्टं युगं वर्तते॥
धर्मः प्रव्रजितः तपः प्रचलितं सत्यं च दूरे गतं।
पृथ्वी मन्दफला नृपाश्च कुटिला लौल्ये स्थिता ब्राह्मणाः।

लोकाः स्त्रीषु रताः स्त्रियो हि चपलाः शास्त्रागमे वैप्लवाः ।
साधुः सीदति दुर्जनः प्रभवति प्रायः प्रविष्टः कलिः ।

तत्रापि हरिदासोऽपि ब्राह्मणेनैकेनागत्य प्रार्थितः । निजदुहिता मम दीयतां । हरिदासेनोक्तं । यस्य सम्यग्गुणा भवन्ति तस्याहं दास्यामि । ब्राह्मणेनोक्तं । तर्हि दर्शयामि । इति तेन हस्ताद् घटितो रथो दर्शितः । एष रथश्चिन्तित आकाशे याति । हरिदासेनोक्तं । प्रभाते रथमादाय मम समीप आगन्तव्यं । ततः प्रभाते रथं गृहीत्वा समायातः । द्वावपि रथारूढावुज्जयिन्यां समायातौ । तत्रापि ज्येष्ठभ्राता ब्राह्मणेनैकेनागत्य प्रार्थितः । निजभगिनी मम दीयतां । भ्रात्रा भणितं । यस्य सम्यग्गुणो भवति तस्याहं दास्यामि । तेनोक्तं । अहं ज्ञानशास्त्रं जानामि । भ्रात्रोक्तं । तर्हि दत्ता मया । अथ केनापि ब्राह्मणेनागत्य माता प्रार्थिता । निजदुहिता मम दीयतां । मात्रोक्तं । यस्य सम्यग्गुणो भवति तस्याहं दास्यामि । तेनोक्तं । अहं धनुर्विद्यां जानामि शब्दवेधी । मात्रोक्तं । तर्हि दत्ता मया । एवं त्रयो वरा दुहितृदानं श्रुत्वा विवादं गताः । एका कन्या

त्रयो वराः। विवादं कुर्वन्ति। किमिदं भविष्यति॥ राज्ञो सा कन्या अतीव रूपिणी केनापि राक्षसेन विन्ध्याद्रौ नीता। यतः।

अतिरूपहृता सीता अतिगर्वेण रावणः।
अतिदानबलिर्बद्ध अति सर्वत्र वर्जयेत्॥

प्रभाते त्रयो वराः समायाताः। तेषां मध्ये ज्ञानी पृष्टः। भो ज्ञानिन् साधु विद्यते। तेन कठिनीमादाय गणितमुक्तं च। सा विन्ध्ये वर्तते राक्षसेन नीता। द्वितीयेन शब्दवेधिनोक्तं। राक्षसं व्यापाद्याहमानयिष्यामि। तृतीयेनोक्तं। मदीये रथ आरुह्य गछ। स रथमारुह्य गतः। तत्र गत्वा राक्षसं व्यापाद्य रथ आरोप्य आनीता सा कन्या। तस्या अर्थे त्रयो वराः परस्परं विवादं कुर्वन्ति। पित्रा चिन्तितं। सर्वे कृतोपकाराः कस्मै दीयते कस्मै न दीयते॥

एतत् कथानकं कथयित्वा वेतालेनोक्तं। राजन् कथय। एतेषां मध्ये कस्य भार्या भवति। विक्रमसेनेनोक्तं। ज्ञानिभार्या भवति। वेतालेनोक्तं। सर्वे समानगुणाः कथं तस्य भार्या भवति। राज्ञा विक्रमसेनेनोक्तं।

उद्यमः साहसं धैर्यं बलं बुद्धिः पराक्रमः ।
षडेते यस्य तिष्ठन्ति तस्माद् देवोऽपि शङ्कितः ॥

एवं श्रुत्वा गतो वेतालः । गत्वा च पुनरपि शिंशिपावृक्षशाखायामवलम्बितः ॥

इति पञ्चमं कथानकं समाप्तं ॥ ५ ॥

अथ शुकसप्ततिनामा कथासंग्रहः ॥

प्रणम्य शारदां देवीं दिव्यविज्ञानशालिनीं ।
पालिनीं सर्वभूतानामादिदेव्यै नमो नमः ॥

अस्ति चन्द्रकुलं नाम नगरं । तत्र विक्रमसेनो नाम राजा । तस्य भार्या हरिदत्ता । तयोः सुतो मदननामा । तस्य यौवने सोमदत्तश्रेष्ठिसुता प्रभावती नाम पत्न्यासीत् । सा च अतीव विषयासक्तमनाः । ततस्तत्प्रतिबोधाय श्रेष्ठिमित्रत्रिविक्रमब्राह्मणेनानीतौ गन्धर्वपुत्रौ मालजातिजीवौ शुकशारिकौ पञ्जरस्थौ कृतौ ॥

शुकशारिकोत्पत्तिरेवं ॥

अस्त्यत्र मलयो नाम शिखरी चन्दनाश्रयः ।

तन्निकुञ्जे दिवो भ्रष्टः शुकोऽस्ति गुणसागरः ॥
शारिका च तथा भ्रष्टा हिमवच्छिखराश्रिता ।
प्रवीणा पूर्वशापेन वाग्विनोदपरायणा ॥

एतयोः शापं चेत्थं त्रिविक्रमो ब्राह्मण उवाच । पुराहं खेचरोऽभवं मेरोरुपरि सिद्धाश्रमनिवासी । तत्र सिद्धाश्रमे कल्पद्रुमादि वनं । तत्र च मानसं सरः । तच्च देवगणैः सेवितं । इत्यादि । तत्र पुष्पापीडाख्यौ गन्धर्वौ ऋतुमायथौ । तद्भार्या शालिनी । ताभ्यां नाटककरणं । तत्र नाटके मूर्छनाः ११ ॥ स्वराः ७ ॥ तालाः ४९ ॥ रागाः ६ ॥ रागिण्यः ३० ॥ भाषादिरूपगीतानि च १०८ ॥ नृत्तकरणादौ हंसा मदान्हरणास्थां तत्रायाताः । तत इन्द्रागमनं । तत् तथा च दृष्ट्वा कोपार्दित इन्द्रस्तयोः स्वेच्छावृत्तिं न सहते । तौ शुकशारिकारूपौ भयेन नष्टाविन्द्रशापेन वियुक्तौ एको मलयेऽपरा हिमवति । राजपुत्रस्योपकृतौ शापान्तो भविष्यतीति शापानुग्रहः । ममापि मद्गुरोः शापः । भो ब्राह्मण त्रिविक्रम राजपुत्रोपकृतौ शापान्तः ॥ ततो ब्राह्मणेन त्रिविक्रमेण मलयाचलेन शारिकायुतशुकानयनं कृतं । तयोः पञ्जरे स्थितिः । मदनवासगृहे मोचनं ॥

अथैकदा तेन शुकेन विषयासक्तिनियमाय मदनः प्रोक्तः। श्लाघ्यस्त्वं यदेवं सुखमनुभवसि। यतः।

फलं धर्मस्य विभवो विभवस्य फलं सुखं।
सुखमूलं तु तन्वङ्ग्यो विना ताभिः कुतः सुखं॥

इत्यादि परं तव कामत्वमेवास्ति न धर्मार्थौ। यतः।

कुलमार्गपरः श्रेष्ठः पित्रोः शुश्रूषकः शुचिः।
शास्त्रमार्गानुसारी च धर्मिष्ठो धर्ममाप्नुयात्॥
न्यायवादी स्थिरारम्भः क्षिप्रकारी महोद्यमः।
अदीनोऽकोपनश्चैव नरः श्रीभाजनं भवेत्॥

कामं च त्वं स्वयं वेत्सि। परं कामसेवनं त्वभ्यासासक्तया न युक्तं। यतः पित्रोस्तु इत्यादिश्लोकबन्धमयालंकृतः सप्ततिसंबन्धोऽयमलेखि॥

शुको मदनमुद्दिश्य जल्पति॥

पित्रोस्तु दुःखिनोर्दुःखात् पतत्यश्रुचयो भुवि।
तेन पापेन ते वत्स पतनं देवदर्शन॥

शृणु तावत् कथयामि। अस्ति पद्मपुरं नाम नगरं। तत्र सत्यधर्मा ब्राह्मणः। तस्य भार्या धर्मशीलाभिधा। सुतो देवशर्मा। स च प्राप्तविद्योऽपि मातृपितृतः प्रच्छन्नवृत्त्या विद्यार्थं सिद्धिस्थानं नाम देशान्तरं गतः। तीर्थं च। तेन च तत्र कोपाद्

ब्रह्मतेजसा शिंशिपोपरिस्थितां बलाकां भस्मीकृत्य नारायणद्विजगृहं भिक्षार्थं प्रविष्टं। स्वभर्तृशुश्रूषापरया तत्पत्न्या च कोपाविष्टो निर्भर्त्सितः। सत्यद्विजहन् नाहं बलाकावत् कोपस्थानं। इति श्रुत्वा स प्रहज्ञानाद् भीतो विस्मितश्च। प्रेषितश्च तया धर्मव्याधपार्श्वे वाराणसीं नगरीं ययौ। तत्र मार्गे रक्ताक्तं पमत्रं मांसं विदधानं व्याधं दृष्ट्वा अद्भुरसीमन्ते स्थितः। व्याधेन स्वागतप्रश्नादि विहितं। निजपितरौ सभक्तिकं भोजयित्वा तस्य परमान्नादि भोजनं दत्तं। तदनन्तरं तेन ब्राह्मणेन व्याधः संपृष्टः। कथं सती ज्ञानवती। कथं च त्वं ज्ञानवान्। तेन व्याधेनोक्तं।

द्विजान्वयप्रणीतं यो नित्यं धर्मं निषेवते।
उत्तमाधममध्येषु विचारेष्वपराङ्मुखः॥
स गृही स मुनिः साधुः पितृशुश्रूषकश्च सः।
तेनाहं परिशुश्रूषां यावज्जीवं त्यजामि नो॥

अत एव मम ज्ञानमुत्पन्नमस्ति। त्वं च निजपितरौ परित्यज्य परिभ्रमन् मादृशां न संभाषणार्हः। परं त्वतिथित्वाज् जल्पितः। एवमुक्तः स ब्राह्मणो विनयपरं तं पप्रच्छ। तेनोक्तं।

न पूज्यान् पूजयन्ते ये न मान्यान् मानयन्ति च।

जीवन्ति निन्द्यमानास्ते मृताः स्वर्गं न यान्ति च ॥
अतः। व्याधेन बोधितस्तेन ब्राह्मणः सत्क्रियो गृहे।
अभवत् प्रीतिशोभाढ्यः परतः कीर्तिभाजनं ॥

तस्मात् स्वकुलोद्भवं धर्मं स्मर पित्रोश्च विनयपरो भव। एवं शुकेन प्रतिबोधितः स मदनः पितरौ नमस्कृत्य तदनुज्ञातः।

तेन पुत्रेण वै किं यः पितृदुःखाय वर्तते।
तस्माद्गन्तव्यं ते तात देशेनैव देशान्तरं ॥

कान्ते कथय कथं भविष्यसि त्वं। कथं त्वां विनाहं भविष्यामि इति भार्यां चापृच्छ्य तुरंगमारूढवान्। गतश्च देशान्तरं ॥

पश्चात् तत्पत्नी कतिचिद् दिनानि शोकयुक्ता सती स्वैरिणीभिः सखीभिः प्रतिबोधिता पुरुषान्तराभिलाषुकाभवत्। ततस्ताभिरेवमुक्तं।

कतिपयदिनसंस्थं यौवनं सुनितम्बिनि।
कामं कमलपत्राक्षि भुङ्क्ष्व भोगान् अहर्निशं ॥

स्वपतिमप्राप्यमाणा पुरुषान्तरं भजस्व। यतः। क्षणभङ्गि यौवनं। इत्यादि प्रतिबोध्य पुरुषान्तरं गुणचन्द्रसंज्ञं रमणाय स्वागारं विहाय यावच्चलति तावत् शारिकावदत्। मा गच्छेत्यादिवचनैर्निर्भर्त्सिता।

ततस्तया सा गलमोटनपूर्वं विनाशिता। ततः क्षणं स्थित्वा स्वेष्टदेवतां हृदि स्मृत्वा ताम्बूलादि प्रगृह्य यावच्चलति तावच्छुकः प्राह। सिद्धिरस्तु शिवाः सन्तु तव पन्थानः। क्व गन्तव्यं इत्यादिवाक्यैः पृष्टा। सा च शुकवचने शकुनमिव ज्ञात्वा हृष्टा शुकं प्राह। हे शुक राजजनान्तरास्वादं विज्ञातुं चलितास्मि। शुक उवाच। युक्तमिदं कर्तव्यमेव। परं यदि दुःखं पतति तन्निन्दितं कुलस्त्रीणां। विपरीते पाते सति बुद्धिरस्ति न वा। यदि नास्ति तदा पराभवपदं भविष्यसि॥ यतः।

कौतुकान्वेषिणी नित्यं दुर्जना व्यसनागमे।
मासोपवासिनी यद्वद् वणिक्पुत्रकचग्रहे॥

तच्छ्रुत्वा ससंभ्रमं सा जगाद। किम् इदं भाषितं शुक। इति पप्रच्छ। सा तदा सार्द्धं पांशुलाभिः कृतादरा। स उवाच।

यदि ते कौतुकं सुभ्रु परार्थं गच्छ सुन्दरि।
स्थिरीभूय त्वया पश्चात् श्राव्येयं महती कथा॥

एवं शुकोक्तं श्रुत्वा कौतुकाकुलचेतसा यावत् सा निजगृहे आसीनास्ति तावच्छुकः कथामाह॥

चन्द्रवती पुरी। तत्र भीमो नाम महाराजः। तत्र

च मोहनश्रेष्ठिसुतः सुधनो नाम। स तन्नगरवासिनो हरिदत्तस्य कलत्रं लक्ष्मीनाम्नीं रन्तुं समीहते। ततो मासोपवासिनीं पूर्णानाम्नीं प्रचुरैर्धनमानदानैर् हरिदत्ते नगराद्बहिर्गते सति दूतीत्वेन स प्रेषयामास हरिदत्तस्य गृहे। सापि चाटूक्तिभिर्लक्ष्मीं प्रसन्नां चक्रे। प्रसन्नयाथ तया तथेत्युक्तं। यत् त्वं याचसे तत् करोमि। पूर्णयोक्तं। तर्हि ममाभिमतं नरं भज। तयोक्तं। कुलवधूनां नैतद्युज्यते। परं तु तवाग्रे यत् प्रतिपन्नं तत् करोमि। उक्तं च।

अद्यापि नोज्झति हरः किल कालकूटं।
कूर्मो बिभर्ति धरणीं खलु चात्मपृष्ठे।
अम्भोनिधिर्वहति दुःसहवाडवाग्निं।
अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति॥

तच्छ्रुत्वा हृष्टा पूर्णा। एवमेवैतत्। ततस्तां लक्ष्मीं प्रविधाय प्रदोषे स्वगृहं निनाय। ततो मोहनश्रेष्ठिसुतः कथितवेलोपरि नागतः किंचित्कार्यवैयग्रेण। ततो लक्ष्म्या सकामयोक्तं। अन्यं नरं शीघ्रं समानय। ततः पूर्णया अत्याकुलितमूढ्या तत्पतिरेव समानीतः। स्वभर्तरि समानीते सा किं करोतु। किं गृहं यातु किं वान्यत् किंचित् करोतु। इति

विचारयतु भवती सपरिवारा। तयोक्तं। न जानीमः। त्वमेव कथय। शुक उवाच। यदि न जानासि ततो विपरीते पतिते कथं निर्वक्ष्यसीति। तर्हि श्रूयतां। स आगच्छन्नेव स्वपतिरित्यभिज्ञातः। ततः कचग्राहं प्रगृह्य प्रोक्तः। हे शठ त्वं ममाग्र इति जल्पसि यत् त्वां विना ममान्या वल्लभा नास्ति। अधुना तु मया परीक्षितोऽसि मया ज्ञातश्चेति कोपं चक्रे। स च तां सुकोमलवचनैरनुनीय कष्टेन स्वगृहं निन्ये॥

इति कथां श्रुत्वा शुकेनोक्तां भयविस्मयकारिणीं
पुंश्चलीवृन्दसमायुक्ता प्रसुप्ता सा प्रभावती॥

इति शुकसप्ततिग्रन्थे शुकेन्द्रप्रोक्तं प्रथमं कथानकं॥

अथ श्रीमहाभारते जम्बुकनीतिः॥

धृतराष्ट्र उवाच॥

कथं शान्त्वेन दानेन भेदैर्दण्डेन वा पुनः।
अमित्रः शक्यते हन्तुं तन्मे ब्रूहि यथातथं॥ १॥

कणिक उवाच॥

शृणु राजन् यथा वृत्तं वने निवसतः पुरा।

जम्बुकस्य महाराज नीतिशास्त्रार्थदर्शिनः ॥ २ ॥
अथ कश्चित् कृतप्रज्ञः शृगालः स्वार्थपण्डितः ।
सखिभिर्न्यवसत् सार्द्धं व्याघ्राखुवृकबभ्रुभिः ॥ ३ ॥
ते ऽपश्यन् विपिने तस्मिन् बलिनं मृगयूथपं ।
अशक्ता ग्रहणे तस्य ततो मन्त्रममन्त्रयन् ॥ ४ ॥

जम्बुक उवाच ॥

असकृद्यतितो ह्येष हन्तुं व्याघ्र वने त्वया ।
युवा वै जवसंपन्नो बुद्धिशाली न शक्यते ॥ ५ ॥
मूषिको ऽस्य शयानस्य चरणौ भक्षयत्वयं ।
अथैनं भक्षितैः पादैर्व्याघ्रो गृह्णातु वै ततः ॥ ६ ॥
[ततो वै भक्षयिष्यामः सर्वे मुदितमानसाः ॥]
जम्बुकस्य तु तद्वाक्यं तथा चक्रुः समाहिताः ।
मूषिकभक्षितैः पादैर्मृगं व्याघ्रो ऽवधीत् तदा ॥ ७ ॥
दृष्ट्वैवाचेष्टमानं तु भूमौ मृगकलेवरं ।
स्नात्वागच्छत भद्रं वो रक्षामीत्याह जम्बुकः ॥ ८ ॥
शृगालवचनात् ते ऽपि गताः सर्वे नदीं ततः ।
स चिन्तापरमो भूत्वा तस्थौ तत्रैव जम्बुकः ॥ ९ ॥
अथाजगाम पूर्वं तु स्नात्वा व्याघ्रो महाबलः ।
ददर्श जम्बुकं चैव चिन्ताकुलितमानसं ॥ १० ॥

व्याघ्र उवाच ॥

किं शोचसि महाप्राज्ञ त्वं नो बुद्धिमतां वरः ।
अशित्वा पिशितान्यद्य विहरिष्यामहे वयं ॥ ११ ॥

जम्बुक उवाच ॥

शृणु मे त्वं महाबाहो यद्वाक्यं मूषिकोऽब्रवीत् ।
धिग्बलं मृगराजस्य मयाद्यायं मृगो हतः ॥ १२ ॥
मद्बाहुबलमाश्रित्य तृप्तिमद्य गमिष्यति ।
गर्जमानस्य तस्यैवमतो भक्ष्यं न रोचये ॥ १३ ॥

व्याघ्र उवाच ॥

ब्रवीति यदि स ह्येवं काले ह्यस्मिन् प्रबोधितः ।
स्वबाहुबलमाश्रित्य हनिष्येऽहं वनेचरान् ॥ १४ ॥
खादिष्ये तत्र मांसानि इत्युक्त्वा प्रस्थितो वनं ॥ १५ ॥
एतस्मिन्नेव काले तु मूषिकोऽप्याजगाम ह ।
तमागतमभिप्रेत्य शृगालोऽप्यब्रवीद्वचः ॥ १६ ॥

जम्बुक उवाच ॥

शृणु मूषिक भद्रं ते नकुलो यदिहाब्रवीत् ।
मृगमांसं न खादेयं गरमेतन्न रोचते ॥ १७ ॥
मूषिकं भक्षयिष्यामि तद्भवान् अनुमन्यतां ।
तच्छ्रुत्वा मूषिको वाक्यं संत्रस्तः प्रगतो बिलं ॥ १८ ॥
ततः स्नात्वा स वै तत्र आजगाम वृको नृप ।
तमागतमिदं वाक्यमब्रवीज्जम्बुकस्तदा ॥ १९ ॥

मृगराजो हि संक्रुद्धो न ते साधु भविष्यति।
सकलत्रस्त्विहायाति कुरुष्व यदनन्तरं ॥ २० ॥
एवं संचोदितस्तेन जम्बुकेन तदा वृकः।
ततोऽवलुम्पनं कृत्वा प्रयातः पिशिताशनः ॥ २१ ॥
एतस्मिन्नेव काले तु नकुलोऽप्याजगाम ह।
तमुवाच महाराज नकुलं जम्बुको वने ॥ २२ ॥
स्वबाहुबलमाश्रित्य निर्जितास्तेऽन्यतो गताः।
मम दत्वा नियुद्धं त्वं भुङ्क्ष्व मांसं यथेप्सितं ॥ २३ ॥

नकुल उवाच ॥

मृगराजो वृकश्चैव बुद्धिमान् अपि मूषिकः।
निर्जिता यत् त्वया वीरास्तस्माद्वीरतरो भवान् ॥ २४ ॥
न त्वयाप्युत्सहे योद्धुमित्युक्त्वा सोऽप्यपागमत् ॥ २५ ॥

कणिक उवाच ॥

एवं तेषु प्रयातेषु जम्बुको हृष्टमानसः।
खादति स्म तदा मांसमेकः सन्मन्त्रनिश्चयात् ॥ २६ ॥
एवं समाचरन् नित्यं सुखमेधेत भूपतिः ॥ २७ ॥
भयेन भेदयेद्भीरुं शूरमञ्जलिकर्मणा।
लुब्धमर्थप्रदानेन समं न्यूनं तथौजसा ॥ २८ ॥

इति श्रीमहाभारते आदिपर्वणि जम्बुकनीतिः ॥

अथ ब्रह्मपुराणे कण्डूपाख्यानं ॥

व्यास उवाच ॥

तस्मिन् क्षेत्रे मुनिश्रेष्ठाः सर्वसत्त्वसुखावहे ।
धर्मार्थकाममोक्षाणां फलदे पुरुषोत्तमे ॥ १ ॥
कण्डुर्नाम महातेजा ऋषिः परमधार्मिकः ।
सत्यवादी शुचिर्दान्तः सर्वभूतहिते रतः ॥ २ ॥
जितेन्द्रियो जितक्रोधो वेदवेदाङ्गपारगः ।
अवाप परमां सिद्धिमवाप्य पुरुषोत्तमं ॥ ३ ॥
अन्येऽपि तत्र संसिद्धा मुनयः संयतेन्द्रियाः ।
सर्वभूतहिता दान्ता जितक्रोधा विमत्सराः ॥ ४ ॥

मुनय ऊचुः ॥

कः स कण्डुः कथं नाम जगाम परमां गतिं ।
श्रोतुमिच्छामहे तस्य चरितं ब्रूहि सत्तम ॥ ५ ॥

व्यास उवाच ॥

शृणुध्वं मुनिशार्दूलाः कथां तस्य मनोरमां ।
प्रवक्ष्यामि समासेन मुनेस्तस्य विचेष्टितं ॥ ६ ॥
प्रसिद्धे गोमतीतीरे विजने सुमनोहरे ।
कन्दमूलफलैः पूर्णे समित्पुष्पकुशैः जलैः ॥ ७ ॥

कारण्डवचक्रहंसैः कूर्मैर्मद्गुभिरेव च ।
एतैश्चान्यैस्तथाकीर्णा समन्ताज्जलचारिभिः ॥ ८ ॥
तत्राश्रमपदं कण्डोर्बभौ वै मुनिसत्तमाः ।
नानाद्रुमलताकीर्णं नानामृगगणान्वितं ॥ ९ ॥
तपस्तेपे मुनिस्तत्र सुमहत् परमाद्भुतं ।
व्रतोपवासैर्नियमैः स्नानमौनसुसंयुतैः ॥ १० ॥
ग्रीष्मे पञ्चतपा भूत्वा वर्षासु सलिलेशयः ।
आर्द्रवासास्तु हेमन्ते तपस्तेपे सदा मुनिः ॥ ११ ॥
दृष्ट्वा तु तपसो वीर्यं मुनेस्तस्य सुविस्मिताः ।
बभूवुर्देवगन्धर्वाः सिद्धविद्याधरास्तथा ॥ १२ ॥
भूमिं तथान्तरीक्षं च दिवं च मुनिसत्तमाः ।
कण्डुः स तापयामास त्रैलोक्यं तपसो वशात् ॥ १३ ॥
अहो तस्य परं धैर्यम् अहो तस्य परं तपः ।
इत्यब्रुवंस्तदा देवा दृष्ट्वा तं तपसि स्थितं ॥ १४ ॥
व्यग्रास्ते मन्त्रयामासुः शक्रेण सहितास्तदा ।
भयात् तस्य समुद्विग्नास्तपोविघ्नमभीप्सवः ॥ १५ ॥
ज्ञात्वा तेषामभिप्रायं शक्रस्त्रिभुवनेश्वरः ।
प्रम्लोचाख्यां वरारोहां रूपयौवनगर्वितां ॥ १६ ॥
सुमध्यमां सुदर्शनां पीनश्रोणिपयोधरां ।
सर्वलक्षणसंपन्नां प्रोवाच बलसूदनः ॥ १७ ॥

शक्र उवाच ॥

प्रम्लोचे गच्छ शीघ्रं त्वं यत्रासौ तप्यते मुनिः ।
विघ्नार्थं तस्य तपसः क्षोभयस्व च तं शुभे ॥ १८ ॥

प्रम्लोचोवाच ॥

तव वाक्यं सुरश्रेष्ठ करोमि सततं प्रभो ।
किंतु भयं ममैवात्र जीवितस्य च संशयः ॥ १९ ॥
बिभेमि तं मुनिश्रेष्ठं ब्रह्मचर्यव्रते स्थितं ।
दीप्ततेजसम् अत्युग्रं ज्वलनार्कसमप्रभं ॥ २० ॥
ज्ञात्वा मां च मुनिः क्रोधाद्विघ्नार्थं समुपागतां ।
कण्डुः परमतेजस्वी शापं दास्यति दुःसहं ॥ २१ ॥
उर्वशी मेनका रम्भा घृताची सुरता तथा ।
विश्वाची सहजन्या च पूर्वचित्तिस्तिलोत्तमा ॥२२॥
अलम्बुषा मिश्रकेशी शशिलेखा च वामना ।
अन्याश्चाप्सरसः सन्ति रूपयौवनगर्विताः ॥ २३ ॥
सुमध्याश्चारुवदनाः पीनोन्नतपयोधराः ।
कामप्रचारकुशलास्तास्तत्र संनियोजय ॥ २४ ॥

व्यास उवाच ॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा पुनराह शचीपतिः ।

शक्र उवाच ॥

तिष्ठन्तु नाम चान्यास्तास्त्वं तत्र कुशला शुभे ॥ २५ ॥

कामं वसन्तं वायुं च सहायार्थं ददामि ते।
तैः सार्द्धं गच्छ सुश्रोणि यत्रास्ते स महामुनिः ॥ २६ ॥

व्यास उवाच ॥

शक्रस्य वचनं श्रुत्वा तदा सा चारुलोचना।
जगामाकाशमार्गेण तैः सार्द्धमाश्रमं मुनेः ॥ २७ ॥
सा गत्वा तत्र रुचिरं ददर्श मुनिसत्तमाः।
मुनिं तं दीप्ततपसमाश्रमस्थमकल्मषं ॥ २८ ॥
अपश्यत् सा वनं रम्यं तैः सार्द्धं नन्दनोपमं।
पुण्यं पद्मवनोपेतं नानामृगगणाकुलं ॥ २९ ॥
सर्वत्र फलभाराढ्यान् सर्वत्र कुसुमोज्ज्वलान्।
अपश्यत् पादपांश्चैव विहंगरुतनादितान् ॥ ३० ॥
आम्रान्आम्रातकान्भव्यान्नारिकेलान्सतिन्दुकान्
चूतान्विल्वांस्तथा रम्यान्पूरकांश्च मनोहरान् ॥ ३१ ॥
शालांस्तालांस्तमालांश्च सप्तपर्णांश्च चम्पकान्।
भल्लातकान् आमलकान् हरीतकीर्विभीतकान् ॥
एतान् अन्यांश्च वृक्षान् वै सापश्यत् पृथुलोचना।
फलिनः पुष्पितान् रम्यान् गन्धावहान् सुकोमलान्
चकोरैः शतपत्रैश्च भृङ्गराजैस्तथा शुकैः।
कोकिलैः कलरवैश्च हारीतैर्जीवजीवकैः ॥ ३४ ॥
प्रियपुत्रैश्चातकैश्च तथान्यैर्विविधैः खगैः।

श्रोत्ररम्यं सुमधुरं कूजद्भिः परिवेष्टितान् ॥ ३५ ॥
सरांसि च मनोज्ञानि प्रसन्नसलिलानि च ।
कुमुदैः पुण्डरीकैश्च आचितानि समन्ततः ॥ ३६ ॥
एवं दृष्ट्वा वनं रम्यं तैः सार्द्धं परमाद्भुतं ।
इन्द्रेण प्रेषिता नेतुं तपस्तस्य महात्मनः ॥ ३७ ॥
प्रोवाच कामं वायुं च वसन्तं च द्विजोत्तमाः ।
कुरुध्वं मम साहाय्यं सर्वे यूयं पृथक् पृथक् ॥ ३८ ॥
एवमुक्ता तदा सा तु तथेत्युक्ता सुरैस्ततः ।
प्रत्युवाचाद्य यास्यामि यत्रासौ संस्थितो मुनिः ॥ ३९ ॥
अद्य तं देहयन्तारं प्रयुक्तेन्द्रियवाजिनं ।
चलच्छास्त्रं चलद्रश्मिं करिष्यामि कुसारथिं ॥ ४० ॥
ब्रह्मा जनार्दनो वापि यदि वा नीललोहितः ।
तथाप्यद्य करिष्यामि कामबाणक्षतान्तरं ॥ ४१ ॥
इत्युक्ता प्रजगामाथ यत्रासौ तिष्ठते मुनिः ।
महातपःप्रभावेण प्रशान्तश्वापदाश्रमे ॥ ४२ ॥
सा पुंस्कोकिलमाधुर्यं नदीतीरे व्यवस्थिता ।
स्तोत्रमल्पास्थिता तस्मिन्नगायत वराप्सराः ॥ ४३ ॥
तावद्वसन्तः सहसा वसन्तमकरोत् तदा ।
कोकिलालापमधुरं काकलीकमनोहरं ॥ ४४ ॥
ववौ गन्धवहश्चैव मलयाद्रिनिकेतनः ।

उच्चावचानि पुष्पाणि पातयन् वै पुनः पुनः ॥ ४५ ॥
पुष्पबाणधरश्चैव गत्वा तस्य समीपतः ।
मुनेः संक्षोभयामास कामस्तदास्य मानसं ॥ ४६ ॥
ततो गीतध्वनिं श्रुत्वा मुनिर्विस्मयमागतः ।
जगाम यत्र सा सुभ्रूः कामबाणप्रपीडितः ॥ ४७ ॥
दृष्ट्वा तामहसद्धृष्टो विस्मयोत्फुल्ललोचनः ।
भ्रष्टोत्तरीयो विकलः पुलकाञ्चितविग्रहः ॥ ४८ ॥

मुनिरुवाच ॥

कासि कस्यासि सुश्रोणि सुभगे चारुहासिनि ।
मनो हरसि मे सुभ्रु ब्रूहि सत्यं सुमध्यमे ॥ ४९ ॥

प्रम्लोचोवाच ॥

तव कर्मकरा चाहं पुष्पार्थं च समागता ।
आदेशं देहि मे क्षिप्रं किं करोमि तवाज्ञया ॥ ५० ॥

व्यास उवाच ॥

श्रुत्वैवं वचनं तस्यास्त्यक्त्वा धैर्यं विमोहितः ।
आदाय हस्ते तां बालां प्रविवेश स्वमाश्रमं ॥ ५१ ॥
ततः कामश्च वायुश्च वसन्तश्च द्विजोत्तमाः ।
जग्मुर्यथागताः सर्वे कृतकृत्यास्त्रिविष्टपं ॥ ५२ ॥
शशंसुश्च हरिं गत्वा तस्यास्तथा विचेष्टितं ।
स्तुत्वा शक्रं ततो देवाः प्रीताः सुमनसोऽभवन् ॥ ५३ ॥

स च कण्डुस्तया सार्द्धं प्रविश्य निजमाश्रमं ।
आत्मनः परमं रूपं चकार मन्मथाकृति ॥ ५४ ॥
रूपयौवनसंपन्नमतीवसुमनोहरं ।
दिव्यालंकारसंयुक्तं वासवाकृतिसंनिभं ॥ ५५ ॥
दिव्यवस्त्रधरं कान्तं दिव्यस्रग्गन्धभूषितं ।
सर्वोपभोगसंपन्नं सहसा तपसो बलात् ॥ ५६ ॥
दृष्ट्वा सा तस्य तद्रूपं परं विस्मयमागता ।
अहोऽस्य तपसो वीर्यमित्युक्त्वा मुदिता बभौ ॥ ५७ ॥
स्नानं संध्यां जपं होमं स्वाध्यायं देवतार्चनं ।
व्रतोपवासनियमं ध्यानं च मुनिसत्तमाः ॥ ५८ ॥
त्यक्त्वा स रेमे मुदितस्तया सार्द्धमहर्निशं ।
मन्मथाविष्टहृदयो न बुबुधे तपःक्षयं ॥ ५९ ॥
संध्यां रात्रिं दिनं पक्षं मासमयनहायने ।
न बुबोध गतं कालं विषयासक्तमानसः ॥ ६० ॥
सा च तं कामविभवैर्विदग्धा रहसि द्विजाः ।
रमयामास सुश्रोणी प्रचारकुशला तदा ॥ ६१ ॥
एवं कण्डुस्तया सार्द्धं वर्षाणामधिकं शतं ।
अतिष्ठन्मुनिशार्दूलो ग्राम्यधर्मरतो मुनिः ॥ ६२ ॥
सा तं प्राह ततो विप्रं गन्तुमिच्छाम्यहं दिवं ।
प्रसीद सुमुखो ब्रह्मन् क्षमाज्ञां दातुमर्हसि ॥ ६३ ॥

तयैवमुक्तः स मुनिस्तस्थावासक्तमानसः ।
दिनानि कतिचिद्भद्रे स्थीयतामित्यभाषत ॥ ६४ ॥
एवमुक्ता ततस्तेन साग्रं वर्षशतं पुनः ।
बुभुजे विषयांस्तन्वी तेन सार्द्धं महात्मना ॥ ६५ ॥
पुनर्गते वर्षशते साधिके सा शुभानना ।
यामीत्याह दिवं ब्रह्मन् प्रणयात् स्मितशोभिनी ॥ ६६ ॥
उक्तस्तयैवं स मुनिरुपगृह्यायतेक्षणां ।
इहास्यतां क्षणं सुभ्रु चिरकालं गमिष्यसि ॥ ६७ ॥
तया प्रणीता सुश्रोणी सह तेनर्षिणा पुनः ।
शतद्वयं किंचिदूनं वर्षाणामन्वतिष्ठत ॥ ६८ ॥
गमनाय महाभागो देवराजनिवेशनं ।
प्रोक्तः प्रोक्तस्तया तन्व्या स्थीयतामित्यभाषत ॥ ६९ ॥
तया सा चारुसर्वाङ्गी दाक्षिण्येन च दक्षिणा ।
प्रोक्ता प्रोक्ता शापभयात् वेपन्ती न जहौ मुनिं ॥ ७० ॥
तया च रमतस्तस्य परमर्षेरहर्निशं ।
नवं नवमभूत् प्रेम मन्मथासक्तचेतसः ॥ ७१ ॥
एकदा तु त्वरायुक्तो निश्चक्रामोटजान्मुनिः ।
निष्क्रान्तमेव कुत्रेति गम्यते प्राह सा शुभा ॥ ७२ ॥
इत्युक्तः स तया प्राह परिवृत्तमहः शुभे ।
संध्योपास्तिं करिष्यामि क्रियालोपोऽन्यथा भवेत् ॥

ततः प्रहस्य मुदिता सा तं प्राह महामुनिं ।
किमद्य सर्वधर्मज्ञ परिवृत्तमहस्तव ॥ ७४ ॥

मुनिरुवाच ॥

प्रातस्त्वमागता भद्रे नदीतीरमिदं शुभं ।
मया दृष्टासि सुश्रोणि प्रविष्टा च ममाश्रमं ॥ ७५ ॥
इयं च वर्तते संध्या परिणाममहो गतं ।
अवहासः किमर्थोऽयं सद्भावः कथ्यतां मम ॥ ७६ ॥

प्रम्लोचोवाच ॥

प्रत्यूषस्यागता ब्रह्मन् सत्यमेतन्न ते मृषा ।
किन्त्वद्य तस्य कालस्य गतान्यब्दशतानि वै ॥ ७७ ॥

व्यास उवाच ॥

ततः स आयुषो विप्रस्तां पप्रच्छायतेक्षणां ।
कथ्यतां भीरु कः कालो गतो मे रमतस्त्वया ॥ ७८ ॥

प्रम्लोचोवाच ॥

सहोत्तराण्यतीतानि नव वर्षशतानि वै ।
मासाश्च षट् तथैव च समतीतं दिनत्रयं ॥ ७९ ॥

मुनिरुवाच ॥

सत्यं भीरु वदस्येतत् परिहासोऽथवा तव ।
दिनमेकमहं मन्ये त्वया सार्द्धमिहोषितं ॥ ८० ॥

प्रम्लोचोवाच ॥

वदिष्याम्यनृतं ब्रह्मन् कथमत्र तवान्तिके ।
विशेषेण च भवता पृष्टा धर्मानुवर्त्तिना ॥ ८१ ॥

व्यास उवाच ॥

निशम्य तद्वचस्तस्याः स मुनिर्द्विजसत्तमाः ।
धिक् त्वामित्यथोवाच विनिन्द्यात्मानमात्मना ॥८२॥

मुनिरुवाच ॥

तपांसि मम नष्टानि व्रतानि मेऽखिलानि च ।
हतो विवेकः केनापि योषिन्मोहाय निर्मिता ॥८३॥
ऊर्मिषट्कातिगं ब्रह्म ज्ञेयमात्मजयेन मे ।
गतिरेषा हृता येन धिक् तं काममहाग्रहं ॥८४॥

व्यास उवाच ॥

विनिन्द्येत्थं स धर्मज्ञः स्वयमात्मानमात्मना ।
तामप्सरसमासीनामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ८५ ॥

मुनिरुवाच ॥

गच्छ पापे यथाकामं यत् कार्यं तत् त्वया कृतं ।
देवराजस्य मत्क्षोभं कुर्वन्त्याभावचेष्टितैः ॥ ८६ ॥
न त्वां करोम्यहं भस्म क्रोधतीव्रेण वह्निना ।
कामभोगासक्तमना उषितोऽहं त्वया सह ॥ ८७ ॥
अथवा तव दोषः कः किं वा कुर्यामहं तव ।
ममैव दोषो नितरां येनाहमजितेन्द्रियः ॥ ८८ ॥

यथाशक्ति कृतार्थिन्या कृतो मत्तपसो व्ययः ।
त्वया नियुक्तया देवैर्मम योगबलार्दितैः ॥ ९ ॥

व्यास उवाच ॥

यावदित्थं स विप्रर्षिरब्रवीत् तां सुमध्यमां ।
तावत् स्यन्दत्स्वेदजला सा बभूवातिवेपथुः ॥ १० ॥
प्रवेपमानां सततं स्विन्नगात्रलतां स तां ।
गच्छ गच्छेति स क्रोधादुवाच मुनिसत्तमः ॥ ११ ॥
सा तु निर्भर्त्सिता तेन विनिष्क्रम्य तदाश्रमात् ।
आकाशगामिनी स्वेदं ममार्ज तरुपल्लवैः ॥ १२ ॥
वृक्षाद्वृक्षं ययौ बाला तदग्रारुणपल्लवैः ।
निर्ममार्ज च गात्राणि गलत्स्वेदजलानि च ॥ १३ ॥
ऋषिणा यस्तदा गर्भस्तस्या देहे समाहितः ।
निर्जगाम सरोमा स स्वेदरूपात् तदङ्गतः ॥ १४ ॥
सोऽथाप्यायितो गोभिः शतधा ववृधे शनैः ।
मारिषा नाम कन्याभूद्वृक्षाणां चारुलोचना ॥ १५ ॥
अथ कालेन महता प्रवृद्धा सा शुभानना ।
प्रचेतसानां सा भार्या दक्षस्य जननी द्विजाः ॥ १६ ॥

इति श्रीब्रह्मपुराणे गौतमीमाहात्म्ये स्वयंभ्वृषि-
संवादे कण्डूपाख्यानं ॥

अथ

ऋतुसंहारे निदाघवर्णना ॥

प्रचण्डसूर्यः स्पृहणीयचन्द्रमाः ।
सदावगाहक्षतवारिसंचयः ।
दिनान्तरम्योऽभ्युपशान्तमन्मथो ।
निदाघकालः समुपागतः प्रिये ॥ १ ॥
निशाः शशाङ्कक्षतनीलराजयः ।
क्वचिद्विचित्रं जलयन्त्रमन्दिरं ।
मणिप्रकाराः सरसं च चन्दनं ।
शुचौ प्रिये यान्ति जनस्य सेव्यतां ॥ २ ॥
सुवासितं हर्म्यतलं मनोरमं ।
प्रियामुखोच्छ्वासविकम्पितं मधु ।
सुतन्त्रि गीतं मदनस्य दीपनं ।
शुचौ निशीथेऽनुभवन्ति कामिनः ॥ ३ ॥
नितम्बविम्बैः सुदुकूलमेखलैः ।
स्तनैः सहाराभरणैः सचन्दनैः ।
शिरोरुहैः स्नानकषायवासितैः ।
स्त्रियो निदाघं शमयन्ति कामिनां ॥ ४ ॥

नितान्तलाक्षारसरागलोहितैर् ।
नितम्बिनीनां चरणैः सनूपुरैः ।
पदे पदे हंसरुतानुकारिभिर् ।
जनस्य चित्तं क्रियते समन्मथं ॥ ५ ॥

पयोधराश्चन्दनपङ्कशीतलास् ।
तुषारगौरार्पितहारशेखराः ।
नितम्बदेशाश्च सहेममेखलाः ।
प्रकुर्वते कस्य मनो न सोत्सुकं ॥ ६ ॥

समुद्गतस्वेदचिताङ्गसन्धयो ।
विमुच्य वासांसि गुरूणि सांप्रतं ।
स्तनेषु तन्वंशुकमुन्नतस्तना ।
निवेशयन्ते प्रमदाः सयौवनाः ॥ ७ ॥

सचन्दनाम्बुव्यजनोद्भवानिलैः ।
सहारयष्टिस्तनमण्डलार्पणैः ।
सवल्लकीकाकलिगीतनिःस्वनैः ।
प्रबुध्यते सुप्त इवाद्य मन्मथः ॥ ८ ॥

सितेषु हर्म्येषु निशासु योषितां ।
सुखप्रसुप्तानि मुखानि चन्द्रमाः ।
विलोक्य निर्यन्त्रणमुत्सुकश्चिरं ।
निशाक्षये याति ह्रियेव पाण्डुतां ॥ ९ ॥

असह्यवातोद्धतरेणुमण्डला ।
प्रचण्डसूर्यातपतापिता मही ।
न शक्यते द्रष्टुमपि प्रवासिभिः ।
प्रियावियोगानलदग्धमानसैः ॥ १० ॥
मृगाः प्रचण्डातपतापिता भृशं ।
तृषा महत्या परिशुष्कतालवः ।
वनान्तरे तोयमिति प्रधाविता ।
निरीक्ष्य भिन्नाञ्जनसन्निभं नभः ॥ ११ ॥
सविभ्रमैः सस्मितजिह्मवीक्षितैर् ।
विलासवत्यो मनसि प्रसङ्गिनां ।
अनङ्गसंदीपनमाशु कुर्वते ।
यथा प्रदोषाः शशिचारुभूषणाः ॥ १२ ॥
रवेर्मयूखैरभितापितो भृशं ।
विदह्यमानः पथि तप्तपांशुभिः ।
अवाक्फणो जिह्मगतिः श्वसन् मुहुः ।
फणी मयूरस्य तले निषीदति ॥ १३ ॥
तृषा महत्या हतविक्रमोद्यमः ।
श्वसन् मुहुर्दूरविदारिताननः ।
न हन्त्यदूरेऽपि गजान् मृगाधिपो ।
विलोलजिह्वश्चलिताग्रकेशरः ॥ १४ ॥

विशुष्ककण्ठोद्गतशीकराम्भसो ।
गभस्तिभिर्भानुमतोऽभितापिताः ।
प्रवृद्धतृष्णोपहता जलार्थिनो ।
न दन्तिनः केशरिणोऽपि विभ्यति ॥ १५ ॥
हुताग्निकल्पैः सवितुर्मरीचिभिः ।
कलापिनः क्लान्तशरीरचेतसः ।
न भोगिनं घ्नन्ति समीपवर्त्तिनं ।
कलापचक्रेषु निवेशिताननं ॥ १६ ॥
सभद्रमुस्तं परिपाण्डुकर्द्दमं ।
सरः खनन्नायतपोत्रमण्डलैः ।
प्रदीप्तभासा रविणाभितापितो ।
वराहयूथो विशतीव भूतलं ॥ १७ ॥
विवस्वता तीक्ष्णतरांशुमालिना ।
सपङ्कतोयात् सरसोऽभितापितः ।
उत्प्लुत्य भेकस्तृषितस्य भोगिनः ।
फणातपत्रस्य तले निषीदति ॥ १८ ॥
समुद्धृताशेषमृणालजालकं ।
विखिन्नमीनं द्रुतभीतसारसं ।
परस्परोत्पीडनसंहतैर्गजैः ।
कृतं सरः सान्द्रविमर्द्दकर्द्दमं ॥ १९ ॥

रविप्रभोद्भिन्नशिरोमणिप्रभो ।
विलोलजिह्वाद्वयपीतमारुतः ।
विषाग्निसूर्यातपतापितः फणी ।
न हन्ति मण्डूककुलं तृषाकुलः ॥ २० ॥
सफेनलालावृतवक्त्रसंपुटं ।
विनिर्गतालोहितजिह्वमुन्मुखं ।
तृषाकुलं निःसृतमद्रिगह्वराद् ।
गवेषमाणं महिषीकुलं जलं ॥ २१ ॥
पटुतरवनदाहोत्प्लुष्टशस्पप्ररोहाः ।
परुषपवनवेगोत्क्षिप्तसंशुष्कपर्णाः ।
दिनकरपरितापात् क्षीणतोयाः समन्ताद् ।
विदधति भयमुच्चैर्वीक्ष्यमाणा वनान्ताः ॥ २२ ॥
श्वसिति विहगवृन्दः शीर्णपर्णद्रुमस्थः ।
कपिकुलमुपयाति क्लान्तमद्रेर्निकुञ्जं ।
भ्रमति गवययूथः सर्वतस्तोयमिच्छन् ।
शरभकुलमजिह्मं प्रोद्धरेदम्बु कूपात् ॥ २३ ॥
विकचनवकुसुम्भस्वच्छसिन्दूरभासा ।
प्रवणपवनवेगोद्भूतवेगेन तूर्णं ।
तरुविटपलताग्रालिङ्गनव्याकुलेन ।
दिशि दिशि परिदग्धा भूमयः पावकेन ॥ २४ ॥

ध्वनति पवनविद्धः पर्वतानां दरीषु ।
स्फुटति पटुनिनादः शुष्कवंशस्थलीषु ।
प्रसरति तृणमध्ये लब्धवृद्धिः क्षणेन ।
क्षपयति मृगयूथं प्रान्तलग्नो दवाग्निः ॥ २५ ॥
बहुतर इव जातः शाल्मलीनां वनेषु ।
स्फुटति कनकगौरः कोटरेषु द्रुमाणां ।
परिणतदलशाखादुत्पतत्याशु वृक्षाद् ।
भ्रमति पवनधूतः सर्वशोऽग्निर्वनान्ते ॥ २६ ॥
गजगवयमृगेन्द्रा वह्निसंतप्तदेहाः ।
सुहृद इव समेता द्वन्द्वभावं विहाय ।
हुतवहपरिखेदादाशु निर्गत्य कक्षाद् ।
विपुलपुलिनदेशां निम्नगाम् आश्रयन्ते ॥ २७ ॥
कमलवनचिताम्बुः पाटलामोदरम्यः ।
सुखसलिलनिषेकः सेव्यचन्द्रांशुजालः ।
व्रजतु तव निदाघः कामिनीभिः समेतो ।
निशि सुललितगीतैर्हर्म्यपृष्ठे सुखेन ॥ २८ ॥

इति श्रीकालिदासकृतावृतुसंहारे निदाघवर्णना
समाप्ता ॥ १ ॥

॥ अथ धूर्तसमागमः ॥

॥ प्रस्तावना ॥

दर्पादम्भोजजन्मप्रभृतिदिविपदां संसदि प्रीतिमत्या ।
स्वश्र्वा मौलौ पुरारेर्दुहितृपरिणये साक्षतं चुम्ब्यमाने ।
तद्वक्त्रं मौलिवक्त्रे मिलितमिति भृशं वीक्ष्य चन्द्रः सहासः
दृष्ट्वा तद्वक्त्रमाशु स्मितशुभगमुखः पातु वः पञ्चवक्त्रः ॥

अपि च ॥

वक्त्राम्भोरुहि विस्मिताः स्तवकिता वक्षोरुहि स्फारिता
श्रोणीसीमनि गुम्फिताश्चरणयोरक्षणोः पुनर्विस्तृताः
पार्वत्याः प्रतिगात्रचित्रगतयस्तन्वन्तु भद्राणि वः ।
विद्धस्यातिकपुष्पसायकशरैरीशस्य दृग्भक्तयः ॥

नान्यन्ते सूत्रधारः ॥

पद्य

नानायोधनिरुद्धनिर्जितसुरत्राणात्रसद्वादिनी- ।
नृत्यद्भीमकबन्धमेलकदलद्भूमिभ्रमद्भूधरः ।
अस्ति श्रीनरसिंहदेवनृपतिः कर्णाटचूडामणि- ।
दृप्यत्पार्थिवसार्थमौलिमुकुटन्यस्ताङ्घ्रिपङ्केरुहः ॥

तस्योत्तुङ्गभुजप्रतापदहनज्वालानिरस्तापदो ।
राज्ञः सर्वगुणानुवादपदवीविद्योतनाचार्यकः ।
यो धीरेश्वरवंशमौलिमुकुटो दातावदाताशयस्-।
तस्य श्रीकविशेखरस्य कविता मच्चित्तमालम्बते ॥

तदनेन सकलसंगीतविशेषविद्योतनाभिनवभरतेन पुरमथनपदारविन्दद्वन्द्ववन्दारुकरपल्लवेन निखिलभाषोपभाषाशुभंभावुकसरस्वतीकण्ठाभरणेन अनवरतसोमरसास्वादकशायकण्ठकन्दलीनरीनृत्यमानमीमांसामहोत्सवेन रामेश्वरस्य पौत्रेण तत्रभवतः पवित्रकीर्तिर्धीरेश्वरस्यात्मजेन महाशासनश्रेणिशिखरग्रामतल्लीजन्मभूमिना कविशेखराचार्यज्योतिरीश्वरेण निजकुतूहलविरचितं धूर्तसमागमनाम प्रहसनमभिनेतुमादिष्टोऽस्मि । तस्य चादिष्टमवश्यमिदं मालतीमालेव मया शिरोधरणीयं ॥ तथा हि

कर्पूरन्ति सुधाद्रवन्ति कमलाहासन्ति हंसन्ति च ।
प्रालेयन्ति हिमालयन्ति करकासारन्ति हारन्ति च ।
त्रैलोक्याङ्गनरङ्गलङ्घिमगतिप्रागल्भ्यसंभाविताः ।
शीतांशोः किरणच्छटा इव जयन्त्येतर्हि तत्कीर्तयः ॥

अपि च ।

के नार्चिता दिविषदः कति न द्विजेशाः ।

संतर्पिता न कवयः कति पूजिता वा ।
के चार्थिनः प्रतिदिनं न कृताः कृतार्थास् ।
त्यागप्रसादपटुना कविशेखरेण ॥
तत् प्रेयसीमाहूय संगीतकमवतरामि ॥

नेपथ्याभिमुखमवलोक्य

आर्ये इतस्तावत् ।

प्रविश्य नटी ॥

अज्ज एसम्हि । आणवेदु अज्जो । को णिओओ पसाईकरीअदुत्ति ॥ *)

॥ सूत्रधारः ॥

आर्ये अपि न जानासि
यश्चत्वारि शतानि बन्धघटनालंकारभाञ्जि द्रुतं ।
श्लोकानां विदधाति कौतुकवशादेकाह्नमात्रे कविः ।
ख्यातः क्ष्मातलमण्डलेष्वपि चतुःषष्टेः कलाया निधिः ।
संगीतागमसागरो विजयते श्रीज्योतिरीशः कृती ॥
तद्विरचितं धूर्तसमागमनाम प्रहसनमभिनेतुमारब्धमिति गीयतां नाट्योचितं किंचित् ॥

॥ नटी ॥ सविनयं

---

*) आर्य एषास्मि । आज्ञापयत्वार्यः । को नियोगः प्रसादीक्रियतां इति ।

आणवेदु अज्जो को एत्थ पबन्धे पहाणो रसो जं उद्दिसिअ गाइस्सं ॥ *)

॥ सूत्रधारः ॥

ननु प्रोत्फुल्लमालतीमकरन्दसान्द्रामोदमत्तमधुकरझङ्कारमुखरो वसन्तः संततोज्जृम्भितानङ्गशृङ्गार एव। तथा हि

विकसितनवमल्लीकुञ्जगुञ्जद्द्विरेफः।
कुसुमितसहकारश्रेणिनिर्यत्परागः।
प्रमुदितपिककण्ठप्रोच्छलन्मङ्गलश्रीर्-।
अपहरति मुनेरप्येष चेतो वसन्तः ॥

॥ नटी ॥

मलआणिलचालिअचूअवणो।
कलकण्ठसराहिदकामिअणो।
मअरन्दविमत्तसिलीमुहओ।
सुरहीकिदसव्वदिसामुहओ।
एसो वसन्तमासो मुणिअणसत्थस्स राअरहिदस्स।
उम्मूलिअ गरुधीरं करेइ वम्महवसं हिअअं ॥ **)

इति। गीयते नेपथ्ये

---

*) आज्ञपयत्वार्यः कोऽस्मिन् प्रबन्धे प्रधानरसो यमुद्दिश्य गास्यामि।

**) मलयानिलचालितचूतवनः। कलकण्ठस्वराहूतकामिजनः। मकरन्द-विमत्तशिलीमुखकः। सुरभीकृतसर्वदिशामुखकः। एष वसन्तमासो

दण्डकमण्डलुमण्डितहस्तः ।
सुललिततिलकविभूषितमस्तः ।
अयमुपसर्पति जङ्गमलोभश्च- ।
चलकाशायपटार्पितशोभः ॥

अज्ज को एसो परिक्खलन्तणिद्धोअकसाअवसणो दण्डकुण्डिआहत्थो धुत्तो विअ इदो तदो विलोएन्तो दीसदि ॥ *)

॥ सूत्रधारः ॥

आर्ये। यः श्रूयते जनमुखात् तुरगक्रियावान् ।
आचारधर्मरहितो गणिकाविलासी ।
दीर्घोर्ध्वपुण्ड्रककमण्डलुदण्डलक्ष्यः ।
पुष्णाति विश्वनगरः किल दम्भमुग्रं ॥

तदेतस्य दर्शनं दूरत एवाहरणीयं ॥

इति निष्क्रान्तौ

॥ इति प्रस्तावना ॥

मुनिजनसार्थस्य रागरहितस्य। उन्मूल्य सुधैर्यं करोति मन्मथवशं हृदयं ॥

*) आर्य क एष परिस्खलन्निर्धौतकषायवसनो दण्डकुण्डिकाहस्तो धूर्त इव इतस्ततो विलोकयन् दृश्यते ॥

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः स्नातकेनानुगम्यमानो विश्वनगरः ॥

॥ विश्वनगरः ॥ सनिर्वेदः।

हृदयकमलमध्ये निर्गुणो निष्प्रपञ्चस् ।
त्रिभुवनपतिरेको ध्यायते योगिभिर्यः ।
तमहमजरमाद्यं ज्ञानमात्रैकवेद्यं ।
मधुमथनमुदारं संततं चिन्तयामि ॥

॥ स्नातकः ॥

समन्तादवलोक्य स्वगतं

*) अहो रमणीअदा वसन्तस्स। जदो
उम्मीलन्तं पसूणं रइरसकुसला छप्पदा वम्महन्धा।
कन्तारङ्गाणुरत्ता महुरसभविअं साणुराअं पिवन्ति।
उग्गाअन्ति प्फुरन्ता तिहुअणजइणो कामराअस्स कित्तिं।
संवित्तिं हारअन्ता पिअअणविरहे कोइला कामिणीणं
अवि अ। **)
जे कप्पूरं हरन्ता कमलवणसिरिं लोलअन्ता सहावं।
साहाओ कम्पअन्ता णिहुअणसुहआ चन्दणाणं वणाणं।

*) अहो रमणीयता वसन्तस्य। यतः। उन्मीलत्प्रसूनं रतिरसकुशलाः षट्पदा मन्मथान्धाः। कान्तारङ्गानुरक्ता मधुरसभवितं सानुरागं पिबन्ति। उद्गायन्ति स्फुरन्तस्त्रिभुवनजयिनः कामरागस्य कीर्तिं। संवित्तिं हारयन्तः प्रियजनविरहे कोकिलाः कामिनीनां ॥

**) अपि च। ये कर्पूरं हरन्तः कमलवनश्रियं लोडयन्तः स्वभावं। शाखाः कम्पयन्तो निधुवनसुखदाश्चन्दनानां वनानां। ते कन्दर्पस्य मित्राणि

ते कन्दप्पस्स मित्ता रदितणुरमणीकेलिदप्पं कुणन्ता।
तेल्लोक्कं मोहअन्ता मलअसिहरिणो सीअला वान्ति वाआ।
ता कधं एसो अइदूसहो वसन्तसमओ मए एक्कसरीरेण सहिदव्वो ॥

इति वैमनस्यं नाटयति

॥ विश्वनगरः ॥

स्नातकं निर्वर्ण्य

अये दुराचार कथमद्य चिन्ताभारनतकन्धरोऽन्यादृश इव दृश्यसे। तथा हि

निःश्वासे पीवरत्वं वपुषि सुतनुता शून्यता दृष्टिपाते।
वक्त्रेन्दौ धूसरत्वं गतिषु विधुरता चेतसि म्लानता च।
चेष्टा नैवेक्ष्यते ते यदधिकविकलं रूपमासादितस्त्वं।
तन्मन्ये पञ्चबाणस्तिरयति भवतो धीरतां पूर्वरूपां॥

॥ स्नातकः ॥

सलज्जमधोमुखः स्थित्वा

*)भअवं अदिलज्जाकरं क्खु एदं। ता ण जुत्तं तुम्ह पुरदो पआसिदुं ॥

रतितनुरमणीकेलिदर्पं कुर्वन्तः। त्रैलोक्यं मोहयन्तो मलयशिखरिणः शीतला वान्ति वाताः॥ तत् कथं एष अतिदुःसहो वसन्तसमयो मया एकशरीरेण सोढव्यः।

*) भगवन्नतिलज्जाकरं खलु एतत्। तन्न युक्तं युष्माकं पुरतः प्रकाशयितुं।

॥ विश्वनगरः ॥

न दोषः स्वरूपाख्याने। तत् कथ्यतां॥

॥ स्नातकः ॥ सप्रणामं

*) भअवं अज्ज मए महापहादे णअरपोक्खरिणीपरिसरे उवहसिदसुरणाअरीरूवसंपत्ती अणङ्गसेणा णाम वारविलासिणी विलोइदा। तदो पहुदि सव्वगदं तं ज्जेव पेक्खामि॥

॥ विश्वनगरः ॥

सहस्ततालमुच्चैर्विहस्य

वत्स अद्य मयापि तत्रैव सुरतप्रिया नाम मासोपवासिनी दृष्टा। तामनुसंदधानोऽहमपि मर्मभेदिना कामबाणेन संदलित एव। तथा हि

आकाशे लिखितेव दिक्षु खचितेवाकीर्णरूपेव च।
दृक्पद्मप्रतिबिम्बितेव मनसि श्लिष्टेव बद्धेव च।
सा मच्चित्तसरोरुहे मधुकरीवात्यन्तभावोत्तरा।
कान्ता कान्तविलासवासवसतिः क्वास्तीति न ज्ञायते॥

ऊर्द्ध्वमवलोक्य

वत्स मध्याह्नमारूढो भगवान् सहस्रांशुः। तथा हि

---

*) भगवन्नद्य मया महाप्रभाते नगरपुष्करिणीपरिसरे उपहसितसुरनागरीरूपसंपत्तिरनङ्गसेना नाम वारविलासिनी विलोकिता। ततः प्रभृति सर्वगतां तामेव प्रेक्षे॥

दिक्चक्रं मृगतृष्णया कवलितं व्योमापि भास्वत्कर-।
छायाभिःस्फुरितं तुषानलकणप्रायाश्च भूरेणवः।
पान्थाः पल्वलसंकुलद्रुमलताकुञ्जोदरे शेरते।
मज्जत्कुञ्जरपानलोडितजलाः क्षुभ्यन्ति तोयाशयाः॥
तद्भिक्षाकरणार्थमत्रैव कमपि गृहमेधिनमनुसराव॥

इति परिक्रामतः

॥ स्नातकः ॥

अग्रतोऽवलोक्य

*)भो भअवं पेक्ख पेक्ख विहिदभअवन्तजणमुण्डसरिच्छवङ्कुअरमहिसीखम्भसोहन्तचउस्सालं इदोतदोसंचरन्तबालगोवच्छसोहिदं पीणुत्तुङ्गत्थणालसपरिक्खलन्तमन्दसंचाररमणिज्जावासपरिसरसंचरन्तचेलिआसमूहं कस्स बि महाधणस्स वासभअणं विलोईअदि। **) भो भो णाअरा कस्स इदं वासभअणं॥

इति पठति। नेपथ्ये

लक्ष्मीविवर्तरसविघ्नितसर्वभोगः।
शश्वत्प्रकीर्णधनचिन्तितवीतनिद्रः।

---

*) भो भगवन् प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व। विहितभगवज्जनमुण्डनादृशप्रचुरतरमहिषीस्तम्भशोभमानचतुःशालं इतस्ततःसंचरद्बालगोवत्सशोभितं पीनोत्तुङ्गस्तनालसपरिस्खलन्मन्दसंचाररमणीयावासपरिसरसंचरच्चेटिकासमूहं कस्यापि महाधनस्य वासभवनं विलोक्यते॥

**) भो भो नागराः कस्येदं वासभवनं।

अग्राह्यनामकतया भुवि यः प्रसिद्धस्
तस्यैतदाश्रमपदं पुरतो विभाति ॥

॥ स्नातकः ॥

अग्रतो गत्वा पुनः

भो भो णाअरा कस्स इदं वासभअणं ॥

इति पठति। पुनर्नेपथ्ये लक्ष्मीत्यादि

॥ विश्वनगरः ॥

आः क एष नामग्रहणे भवतो निर्बन्धः। अथवा यद्वा तद्वास्तु श्रूयतां। मृताङ्गारठक्कुरस्याश्रमोऽयं। वत्स अलं विलम्बेन। वासाभ्यन्तरं प्रविशाव ॥

इत्यावासप्रवेशं नाटयित्वा एकान्ते स्थितौ। ततः प्रविशति कश्मलवेशो मृताङ्गारः

॥ मृताङ्गारः ॥

व्ययशीलः कुबेरोऽपि कामं याति दरिद्रतां।
अपि प्राणाः प्रदातव्या नार्थिभ्यो धनिकैर्धनं ॥

॥ स्नातकः ॥ उपसृत्य

*)भो महाबम्हण भअवन्तो विस्सणाअरचरणा तुम्हाणं गेहे भिक्खं भुञ्जिदुं इच्छन्ति ॥

॥ मृताङ्गारः ॥ स्वगतं

अहो दुर्दैवमस्माकं यदेतान् सकलनगरीयाप्यलोकान्

*) भो महाब्राह्मण भगवन्तो विश्वनगरचरणा युष्माकं गेहे भिक्षां भोक्तुमिच्छन्ति ॥

विहाय मय्येव पतितो धूमकेतुः। तत् कः प्रतीकारो ऽत्र भविष्यति ॥

इति विचिन्त्य तावत् प्रकाशं सविनयं

स्थाने यस्य चरन्ति भैक्ष्यमनघाः स्नेहेन युष्मादृशः।
स स्यादच्युतमूर्तिसेवनवशाद्धन्यः पवित्रालयः।
किंत्वस्मत्प्रतिवेशिविप्रवनिता भ्रातृप्रसक्ताङ्गना।
दूती सप्रसवेति सूतकमतः स्थानान्तरं गम्यतां॥

॥ विश्वनगरः ॥ स्वगतं

अहो दुरात्मनोऽस्य व्याजव्यवहारः। भवतु वा। तत् प्रबोधयामि।

प्रकाशं

आयुष्मन् यतीनामस्माकं कुतः सूतकदोषः। तथा च स्मृतिः

न वायुः स्पर्शदोषेण नाग्निर्दहनकर्मणा।
नापो मूत्रपुरीषाभ्यां नान्नदोषेण मस्करी॥

॥ मृताङ्गारः ॥ सविनयं

भगवन् यद्यप्येवं तथापि न संभवति। पश्य

अनावृष्ट्या कृषिर्नष्टा राष्ट्रभङ्गाद्रणादिकं।
वाणिज्यमल्पलाभेन प्रातराशस्य का कथा॥

॥ स्नातकः ॥ सक्रोधं संस्कृतमाश्रित्य

धिङ् मौर्ख्यं जलधिसुतायाः श्रियः।
नो जानाति कुलीनमुत्तमगुणं सत्त्वान्वितं धार्मिकं।
नाचारप्रवणं न कार्यकुशलं न प्रज्ञयालंकृतं।
नीचं क्रूरमपेतसत्त्वहृदयं यस्मादियं सेवते।
तत् त्वं सानुगुणः पयोधिसुतया लक्ष्म्या प्रमाणीकृतः॥

*) अरे णट्ठपरलोअ दुट्ठबम्हणा ईदिसे दूसहमज्झण्हे पढमं तुमं महाधणं भिक्खिअ कुदो अण्णदो गदुअ अम्हेहिं भिक्खा पत्थिदव्वा।

॥ मृताङ्गारः ॥

भगवन्नस्मदावासोत्तरे सुरतप्रिया नाम मासोपवासिनी प्रतिवसति। तत्र गम्यतां॥

इत्यभिधाय सत्वरं परिक्रान्तः

॥ विश्वनगरः ॥

यद्येवं ततः समीहितमेव नः संपन्नं। तदेहि तत्रैव गच्छाव॥

इति परिक्रामतः ॥ स्नातकः ॥ पुरोऽवलोक्य गन्धमाघ्राय

**) भअवं पेक्ख पेक्ख एकाङ्गिआमुत्थमेत्तिअआ-

---

*) अरे नष्टपरलोक दुष्टब्राह्मण ईदृशे दुःसहमध्याह्ने प्रथमं त्वां महाधनं भिक्षित्वा कुतोऽन्यतो गत्वा अस्माभिर्भिक्षा प्रार्थयितव्या॥

**) भगवन् प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व एकाकिकामुत्तमात्रिमात्रसंयुक्तमहाकन्दकुण्डपरिमलोद्गारोऽग्निमभ्रनादेनां सेवते। तदेतदेव सुरतप्रियाया आयतनं॥

संजुत्तमहाकन्दकुट्ठपरिमलुग्गारो अग्गिमभवणादो णं सेवदि। ता एदं ज्जेव सुरतप्पिआए वासभवणं॥

॥ विश्वनगरः ॥

विदग्धेव किल मासोपवासिनीति किंवदन्ती। तदागच्छोपसर्पाव॥

इत्येकान्ते स्थितौ। ततः प्रविशति सुरतप्रिया

॥ सुरतप्रिया ॥

*) धम्मो ण इट्ठो वहुदुक्खचेट्ठो।
मोक्खेण सोक्खं मम अत्थि सच्चं।
अत्थो समत्थो सअलं विधादुं।
अणङ्गसव्वस्सकलाणिहाणं॥

॥ स्नातकः ॥ उपसृत्य

**) अज्जे विस्सणअरो तुम्हाणं अदिधी उअत्थिदो॥

॥ सुरतप्रिया ॥ परिक्रम्यावलोक्य च

***) ता उअसप्पामि। उपसृत्य। भअवं पणमामि॥

॥ विश्वनगरः ॥ सप्रमोदं

मदभिलसितभाजनं भूयाः॥

---

*) धर्मो न इष्टो बहुदुःखचेष्टो मोक्षेण सौख्यं ममास्ति सत्यं। अर्थः समर्थः सकलं विधातुं अनङ्गसर्वस्वकलानिधानं॥

**) आर्ये विश्वनगरो युष्माकमतिथिरुपस्थितः॥

***) तदुपसर्पामि। भगवन् प्रणमामि।

॥ सुरतप्रिया ॥

*) भअवं तुम्हाणं पसादेण॥

॥ विश्वनगरः ॥

एवमचिरादस्तु॥

॥ सुरतप्रिया ॥

**) आणवेदु भअवं जं मए कादव्वं दाअव्वं च॥

॥ विश्वनगरः ॥

शुभे किमदेयमस्माकं भवत्या। सांप्रतं भिक्षैव तावत्॥

॥ सुरतप्रिया ॥

***) भअवं कीदिसी भिक्खा कीदिसीए वेलाए केत्तिआइं ते अण्णाइं॥

॥ विश्वनगरः ॥ सहर्षं

श्रूयतां।
मांसं माषपटोलतक्रवटिकावास्तूकशाकं वटः।
संजीवन्यथ मत्स्यमुद्गविदलप्रायः प्रकारोत्करः।
स्वादिष्ठं च पयो घृतं दधि नवं रम्भाफलं शर्करा।
संक्षेपादिति साध्यतां सुवदने भिक्षा मदीया द्रुतं॥

---

*) भगवन् युष्माकं प्रसादेन।

**) आज्ञापयतु भगवान् यद् मया कर्तव्यं दातव्यं च।

***) भगवन् कीदृशी भिक्षा कीदृश्यां वेलायां कियन्ति ते अन्नानि।

॥ सुरतप्रिया ॥ विहस्य स्वगतं

*) हुं एसो महप्पा अप्पविसज्जणजोग्गो ज्जेव देववरस्स पसादेण संपण्णो।

प्रकाशमञ्जलिं बद्धा

**) इदं सरीरं विरहेण जुत्तं।
पाणा तहा धम्मफलेक्कसारा।
सव्वं तुहाअत्तं उदारकित्ति।
का बाहिरे वत्थुणि अत्थि अत्था॥

***) ता अन्तरघरं पविसिअ वीसमीअदु भअवं। अहं उण भिक्खापआरं करोमि।

॥ स्नातकः ॥ सोपहासं

†) भअवं पेक्ख पेक्ख।

संस्कृतमाश्रित्य

पक्वाः कुन्तलराजयः कठकठाक्रान्तौ कपोलावुभौ।
एतस्याः स्तनमण्डलं निपतितं शुष्का नितम्बस्थली।
दृक्पातस्मितभाषितैः शिव शिव प्रस्तौति नेत्रोत्सवं।

---

*) हूं एष महात्मा आत्मविसर्जनयोग्य एव देववरस्य प्रसादेन संपन्नः।

**) इदं शरीरं विरहेण युक्तं। प्राणास्तथा धर्मफलैकसाराः। सर्वं त्वदायत्तमुदारकीर्ते। का बाह्यवस्तुनि अस्ति आस्था॥

***) तस्मादन्तरगृहं प्रविश्य विश्राम्यतां भगवान्। अहं पुनर्भिक्षाप्रकारं करोमि॥

†) भगवन् प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व॥

किं ब्रूमः करवाम वेति किमियं दुष्टा जरत्तापसी॥

॥ विश्वनगरः ॥

धिङ् मूर्ख किमसाधुजनोचितं प्रलपसि॥

सुरतप्रियां प्रति।

शुभे गम्यतां पाकशालां प्रति। वयमप्यागच्छन्त एवास्महे॥

॥ सुरतप्रिया ॥

*) जं भअवं आणवेदि॥

इति निष्क्रान्ता॥

॥ स्नातकः ॥

**) भअवं जाव भिक्खा सिज्झदि ताव एत्थ ज्जेव भअवं चिट्ठदु। अहं उण अणङ्गसेणिआए पउत्तिं जाणिअ लहुं आअच्छामि॥

॥ विश्वनगरः ॥

वत्स द्वैरं गम्यतां॥

इत्युभौ परिक्रामतः

॥ स्नातकः ॥

***) भअवं मूलणासअणाविदस्स गेहसंणिहाणे

---

*) यद्भगवानाज्ञापयति।

**) भगवन् यावद्भिक्षा सिध्यति तावदत्रैव भगवान् तिष्ठतु। अहं पुनरनङ्गसेनिकायाः प्रवृत्तिं ज्ञात्वा लघु आगच्छामि॥

***) भगवन् मूलनाशकनापितस्य गेहसंनिधाने अनङ्गसेनाया वासभवनं। इति

अणङ्गसेणाए वासभवणं त्ति मए सुदं। ता तस्स ज्जेव अणुसारेण अण्णेसम्ह ॥

अग्रतोऽवलोक्य

भअवं पेक्ख पेक्ख। एसा अणङ्गसेणा सुरविलासिणी विअ विलोईअदि ॥

॥ विश्वनगरः ॥

तदागच्छाग्रतः। एनामुपसर्पाव ॥

इत्येकान्ते स्थितौ। ततः प्रविशति अनङ्गसेना

॥ स्नातकः ॥ सहसोपसृत्य

*) भअवं पेक्ख पेक्ख अणङ्गसेणाए लावण्णलच्छिं।
णीलम्भोरुहपत्तकन्तणअणा संपुण्णचन्दाणणा।
उत्तुङ्गत्थणभारभङ्गुरतणू वेइव्व मज्झे किसा।
बाला मत्तगइन्दमन्दगमणा सुन्देरसोहामई।
णूणं पञ्चसरस्स मोहणलआ सिङ्गारसंजीवणी ॥

॥ विश्वनगरः ॥ स्वगतं

मया श्रुतं। तस्मात् तस्यैवानुसारेणान्वेषामहे॥ भगवन् प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व। एषानङ्गसेना सुरविलासिनीव विलोक्यते ॥

*) भगवन् प्रेक्षस्व प्रेक्षस्वानङ्गसेनाया लावण्यलक्ष्मीं। नीलाम्भोरुहपत्रकान्तनयना संपूर्णचन्द्रानना। उत्तुङ्गस्तनभारभङ्गुरतनुर्वेदिरिव मध्ये कृशा। बाला मत्तगजेन्द्रमन्दगमना सौन्दर्यशोभामयी। नूनं पञ्चशरस्य मोहनलता शृङ्गारसंजीवनी ॥

यन्नेत्राञ्जनभङ्गिलङ्गिमभयस्मेराननाम्भोरुहा ।
यत् साकूतकलाविलासवसतिर्यत् कान्तरोमोद्गमा ।
मद्भावेङ्गितसंगतिं तनुलतामालोक्य गोपायति ।
प्रायस्तत् कथयत्यनङ्गरचनामङ्के कृशाङ्गी स्थितां ॥

प्रकाशं

सम्यगुपलक्षितं । तथा हि

यत् तीर्थाम्बु मुखाम्बुजासवरसो नेत्रे नवेन्दीवरे ।
दन्तश्रेणिनखास्तताक्षतचयो दूर्वा च रोमावली ।
उत्तुङ्गं च कुचद्वयं फलयुगं पत्रं कराम्भोरुहं ।
तन्मन्ये मदनार्चनाहितमतिः स्वाङ्गोपहारैरियं ॥

अनङ्गसेनां लक्षीकृत्य

यत् पूर्वं रचितं तपः प्रतिदिनं या तीर्थयात्रा कृता ।
यद्भूम्ना पुरुषोत्तमार्चनविधौ चेतः कृतार्थीकृतं ।
तस्यैतत् परमप्रमोदजनकं प्राप्तं फलं कर्मणाम् ।
तत् किं शास्त्रकथारसेन किमहो स्वर्गेण मोक्षेण वा ॥

इति कामावस्थां नाटयति

॥ स्नातकः ॥ सहर्षवैराग्यं स्वगतं

*) एसो लम्पडो उन्दुरुविवरे सप्पो विअ पइट्ठो ।

---

*) एष लम्पट उन्दुरुविवरे सर्प इव प्रविष्टः । भवतु । युक्तिप्रधानैर्वचनैर्निवारयिष्यामि ॥ भगवन् त्वमुपेक्षितसंसारसौख्यो मोक्षैकपरायणाः कथं एतादृशे मृगतृष्णासदृशे मदनरसे पतित्वा आत्मानं व्यापादयसि । निवर्त्यतां अस्माद् दुष्टगणिकाप्रसङ्गादिति ॥

भोदु। जुत्तिपहाणेहिं वअणेहिं णिवारइस्सं॥

प्रकाशं

भगवं तुमं उपेक्खिदसंसारसोक्खो मोक्खेक्कपराअणो कधं एआरिसे मअतिण्हासरिसे मअणरसे पलिअ अप्पाअणं वावादेसि। णिअत्तीअदु इमादो दुट्ठगणिआपसंगादो त्ति॥

॥ विश्वनगरः॥ सावज्ञं

वत्स नैवं पश्यसि

यावद्दृष्टिर्मृगाक्षीणां न नरीनर्ति भङ्गुरा।
तावज्ज्ञानवतां चित्ते विवेकः कुरुते पदं॥

॥ अनङ्गसेना॥ विहस्य

*) भअवं धणाधीणो क्खु अअं जणो। एत्थ अरणारहिदं कदुअ अप्पाणअं विडम्बेसि॥

॥ विश्वनगरः॥

संन्यासिनामस्माकं कुतोऽर्थसंपत्तिः। तदस्मच्छरीरेण यथासुखं विनियोगः क्रियतां।

सानुरागं

बाले मृणालदलकोमलबाहुदण्डे।

---

*) भगवन् धनाधीनः खलु अयं जनः। अत्र अरण्यरहितं कृत्वात्मानं विडम्बयसि॥

चण्डि प्रचण्डवदने मयि देहि दृष्टिं।
एष त्वदीयवदनाम्बुजकूटचेता।
दीनो यतिः सपदि मज्जति कामसिन्धौ॥

॥ स्नातकः॥

भो भग्रवं तुमं उपेक्खिदसंसारसोक्खो

इत्यादि पठति

॥ अनङ्गसेना॥ संस्कृतमाश्रित्य

भगवन्नलमत्रात्यन्तानुसंधानेन।

वागर्थं परिगृह्य मोक्षपदवीं ध्यायन्ति निर्मत्सराः।
शान्तप्रौढकुलीनदीनविषये सर्वत्र साधारणाः।
रागद्वेषममत्वकर्पितधियो वेश्याः सुरा भिक्षवो।
वस्तुं नन्वपि नित्यनित्यदक्ष किं कामार्णवे मज्जसि॥

॥ विश्वनगरः॥

प्रिये गृहाणास्मच्छरीरं॥

इत्यञ्चले धारयति

॥ स्नातकः॥ सकोपमाश्रित्य

*) अरे णट्टपरलोआ दुट्ठपरिव्वाअआ एसा पठमं अम्हपरिग्गहेण तुह पुत्तवहू होदि। ता मुञ्च एणं।

---

*) अरे नटपरलोक दुष्टपरिव्राजक एषा प्रथमकलत्रपरिग्रहेण तव पुत्रवधूर्भवति। तस्मान् मुञ्चैनां॥

॥ विश्वनगरः ॥

धिङ् मूर्ख एषास्मद्वधूस्त्वद्गुरुपत्नी मातृतुल्या च। तत् किमेनामनुबध्नासि ॥

॥ स्नातकः ॥ सक्रोधं

*)अरे रे लम्पडा एवं एवं भणन्तस्स दण्डप्पहारेण पक्कमालूरफलं विअ मुण्डं दे खण्डं करइस्सं ॥

इत्यन्योन्यं कलहं कुरुतः

॥ अनङ्गसेना ॥ स्वगतं

**)कधं धुत्तहत्थपलिदम्हि। भोदु एवं ताव ॥

प्रकाशं

भो महाभाअधेआ तुम्हाणं एआरिसे महाविवादे असङ्गाइमिस्सो पमाणीकरीअदु ॥

॥ विश्वनगरः ॥

प्रिये भवतु ॥

॥ स्नातकः ॥

***) पिए दसटङ्का मए दादव्वा। ता तं गेण्हिअ मह मणोहरं संपादेहि ॥

---

*) अरे रे लम्पट एवं एवं भणतो दण्डप्रहारेण पक्वमालूरफलमिव मुण्डं तव खण्डशः करिष्यामि ॥

**) कथं धूर्तहस्तपतितास्मि। भवतु एवं तावत्। भो महाभागधेया युष्माकमेतादृशे महाविवादे असज्जातिमिश्रः प्रमाणीक्रियतां ॥

***) प्रिये दशटङ्का मया दातव्याः। तत्मात् तद् गृहीत्वा मम मनोहरं संपादय ॥

इति ग्रन्थिं दर्शयति

॥ विश्वनगरः ॥

अलं ग्रन्थिदर्शनेन। आगच्छतं। तत्रैव गच्छामः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे॥

इति प्रथमाङ्कःसंधिः ॥

ततः प्रविशति असज्जातिमिश्रो विदूषकश्च

॥ असज्जातिमिश्रः ॥

सप्रमोदनं

त्रैलोक्यभोजनं श्रेष्ठं ततोऽपि सुरतोत्सवः।
भोजनं वास्तु वा नास्तु जीवनं सुरतं विना ॥

वत्स वन्धुवञ्चक आगच्छाधीष ॥

॥ विदूषकः ॥

*)जं मिस्सो आणवेदि ॥

॥ असज्जातिमिश्रः ॥

यद्वामावक्त्रपानं यदलसनयनालोकनं केलिरङ्गे।
यः स्यादप्यङ्गसंगः कुचकलससमुत्पीडने वाङ्गभङ्गिः।

---

*) यद् मिश्र आज्ञापयति।

एतत् संसारसारं कुरु निजहृदये निर्विकल्पैककल्पं।
किं ते कार्यं विवादक्वथितश्रुतिमतिग्रन्थकन्थाभरेण॥

॥ विदूषकः ॥

*) भो मिस्स पराङ्गणासंभोगादो पि परमन्दिरे संधिं कदुअ जं अत्थो अवहरीअदि तं ज्जेव तिहुअणसारं।
पेक्ख पेक्ख
किं वाणिज्जेण कज्जं णिअधणविलग्गं तं क्खु काऊण दुक्खं।
किंवा कज्जं किसीए पसुवसुणिअमाआसणिक्कज्जदाए।
किं विज्जाए फलं वा मरणसमसमुप्पणचिन्ताउलाए।
एक्कं तेल्लोअसारं परधणहरणं जूअकीलासुहं च॥
ता एत्थ धुत्तणअरे जादिसो तुमं गुरू तादिसो अहं सिस्सो संवुत्तो॥

॥ असज्जातिमिश्रः ॥

अहो अस्मिन् नगरे निरुपधिजीवनतास्माद्विधश्रो-

---

*) भो मिश्र पराङ्गनासंभोगादपि परमन्दिरे संधिं कृत्वा यदर्थोऽपह्रियते तदेव त्रिभुवनसारं। प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व। किं वाणिज्येन कार्यं निजधनविलग्नं तं खलु कृत्वा दुःखं। किं वा कार्यं कृष्या पशुवसुनियमायासनिष्कार्यतया। किं विद्यायाः फलं वा मरणसमसमुत्पन्नचिन्ताकुलायाः। एकं त्रैलोक्यसारं परधनहरणं द्यूतक्रीडासुखं च॥ तदत्र धूर्तपुरनगरे यादृशस्त्वं गुरुस्तादृशोऽहं शिष्यः संवृत्तः॥

त्रियाणां। दिनादेतस्मादारभ्य न कश्चिन्न्यायवादी न कपटश्राद्धप्रतिलम्भो न च गणिकालापः॥

॥ नेपथ्ये ॥

विज्ञाप्यतां मिश्रस्य स्थाने न्यायकरणार्थं वादिनौ द्वारि वर्तेते॥

॥ असज्जातिमिश्रः॥

वत्स बन्धुवञ्चक प्रवेशय वादिनौ।

विदूषको निष्क्रम्य विश्वनगरस्नातकाङ्गसेनाभिः सह पुनः प्रविशति।

॥ असज्जातिमिश्रः॥ विश्वनगरस्नातकौ निरीक्ष्य स्वगतं

कथमनर्थान्तरमापतितं॥

प्रकाशं

भगवन्नागन्तुका वयं। तन्नात्र भिक्षावसरः।

॥ विदूषकः॥

*) भो मिस्स एदे ज्जेव वादिणो। एदाणं विवादं विचारेदु मिस्सो॥

॥ असज्जातिमिश्रः॥ सहर्षं सगौरवं च

आसनमुपनीयतां भगवते स्नातकाय च॥

विदूषकस्तथा कृत्वा सर्वान् उपवेशयति

॥ असज्जातिमिश्रः॥

कोऽर्थी कः प्रत्यर्थी॥

---

*) भो मिश्र एतावेव वादिनौ। एतयोर्विवादं विचारयतु मिश्र.॥

॥ स्नातकः ॥

*) भासाए अहं अत्थी णिअरकरणे भअवं ॥

॥ असज्जातिमिश्रः ॥

न्यायवादिनः प्रथमतो निकरः पश्चाद्भाषोत्तरे ॥

॥ विश्वनगरः ॥

अयमस्मत्संन्यासदण्डो निकरः ॥

॥ स्नातकः ॥

**) एदं मे इन्दासणकोलिअं णिअरकरणे पविणीअदु ॥

॥ असज्जातिमिश्रः ॥ सगौरवं गृहीत्वा सप्रमोदमाघ्राय

किंचिद्विनियुज्यते निद्राकरं दोषविनाशहेतु ।
क्षुधाकरं बुद्धिविकाशकं च ।
इन्द्राशनं कामबलानुकूलं ।
लब्धं मया दैववशादिदानीं ॥

॥ विश्वनगरः ॥

स्वाधीनयौवना सुभ्रूः सा मान्या सर्वकामिनां ।
अस्माभिरियनाक्रान्ता मदीया तेन वल्लभा ॥

॥ असज्जातिमिश्रः ॥ भार्यां भूमौ लिखित्वा स्नातकं प्रति

स्नातक सत्वरमुत्तरं कुरु ॥

---

*) भाषायामहमर्थी निकरकरणे भगवान् ।

**) इदं मे इन्द्राशनकौलिकं निकरकरणे प्रविनीयतां ।

॥ स्नातकः ॥

*) एसा पुव्वं मए दिट्ठा दाऊण दसटङ्कआ ।
आणीदा अ मदिं दाइं मदीआ तेन वल्लहा ॥

॥ असज्जातिमिश्रः ॥

उत्तरमभिलिख ॥

॥ विदूषकः ॥

**) भो मिस्स पेक्ख पेक्ख अणङ्गसेणाए लावण्णलच्छिं ।
मअलञ्छणविम्बफुरन्तमुही ।
णअणुप्पलचञ्चलकेलिणिही ।
थणभारणआ अइमज्झकिसा ।
पढमोदिअचन्दकलासरिसा ॥

॥ असज्जातिमिश्रः ॥ अनङ्गसेनामालोक्य

अहो निर्माणवैदग्धी विधातुः । तथा हि
नीलोल्लसच्चलितखञ्जनमञ्जुनेत्रा ।
संपूर्णशारदकलानिधिकान्तवक्त्रा ।
वाला जगत्त्रितयमोहनदिव्यमूर्तिर्- ।

---

*) एषा पूर्वं मया दृष्टा दत्वा दशटङ्ककान् । आनीता च मतिं दयितां मदीया तेन वल्लभा ॥

**) भो मिश्र प्रेक्षस्व प्रेक्षस्वानङ्गसेनाया लावण्यलक्ष्मीं ।
मृगलाञ्छनबिम्बस्फुरन्मुखी । नयनोत्पलचञ्चलकेलिनिधिः ।
स्तनभारनतातिमध्यकृशा । प्रथमोदितचन्द्रकलासदृशा ॥

मन्ये विभाति जगति स्मरधीरकीर्तिः ॥

भो वादिनौ एषा विवादाध्यासितानङ्गसेना जयपराजयं यावत् मध्यस्थस्थाने स्थाप्यतां। एवंविधे च माध्यस्थ्ये वयमेव नृपतिव्यवस्थिता मध्यस्थाः।

अनङ्गसेनामानीय स्वसंनिधावुपवेश्य तदीयकरं हृदये निधाय सप्रमोदं

विकचकमलकोषश्रीरियं काम्यभूतिर्-।
हिमकरकरजाताच्चन्द्रकान्ताद्धि शीतः।
मृगमदघनसारासंगसौरभ्यभव्यो।
हरति मदनतापं कोमलः पाणिरस्याः ॥

क्षणं विचार्य उच्चैर्विहस्य

भो वादिनौ एतद्राज्यदेवेभुजङ्गयोरिव युवयोर्विवादः॥ तथा हि

नैषा त्वदीया भवतोऽपि नेयं।
मत्संनिधिष्ठा सुभगा मदीया।
स्वप्नेऽपि पूर्वं मयि जातकेलिस्-।
ततोऽपि हेतोः खलु वल्लभा मे ॥

॥ विदूषकः ॥ अनङ्गसेनामालोक्य जनान्तिकं

*) भो सुन्दरि एसो मिस्सो वुड्ढो भअवं णिद्धणो

---

*) भो सुन्दरि एष मिश्रो वृद्धो भगवान् निर्धनः स्नातक इक्षारचनः।

सिणादओ इट्ठारअणो। ता एदाणं समागमं परिहरिअ अम्हसमागमेण तुह जोव्वणं सफलं भोदु ॥

इत्यात्मानं दर्शयति

॥ अनङ्गसेना ॥ सस्मितं

*) एदं धुत्तसमागमपहसणं संवुत्तं ॥

॥ विश्वनगरः ॥ सवैराग्यं

वत्स दुराचार न हि जलौकसामङ्गे जलौका लगति। मूलनाशकस्यायं विचारः। तदेहि सुरतप्रियाया एव भवनं गच्छाव ॥

इति निष्क्रान्तौ। ततः प्रविशति अपटीक्षेपेण मूलनाशकः

॥ मूलनाशकः ॥

**) अले अले अणङ्गशेणिए जाणिदे तुम्ह चलिदं जं वालं वालं कअमअणमन्दिलकचौलवेदणं पत्थन्ते वडुवालं हग्गे तए पआशिदे। ता शंपदं पअच्छ। अण्णधा लाअदोह्लाइं दाव दाइश्शं ॥

तस्मादेतेषां समागमं परिहृत्य अस्मत्समागमेन तव यौवनं सफलं भवतु ॥

*) एतत् धूर्तसमागमप्रहसनं संवृत्तं ॥

**) अरे अरे अनङ्गसेनिके ज्ञातं तव चरितं यद् वारं वारं कृतमदनमन्दिरचौरवेतनं प्रार्थयन् बहुवारमहं त्वया प्रकाशितः ॥ तस्मात् सांप्रतं प्रयच्छ। अन्यथा राजाह्वानानि तव दास्यामि ॥

॥ अनङ्गसेना ॥

*) मूलनासअ संपदं ज्जेव असज्जाइमिस्सादो तुह दाइस्सं। ता सुत्थो होहि ॥

॥ विदूषकः ॥

**) को एसो दुट्ठदंसणो दुट्ठचरिदो दुट्ठवअणो ॥

॥ असज्जातिमिश्रः ॥

एष किं भगवदगोचरः। पश्य
छिन्नौठनासो गलगण्डनम्रो।
वामाक्षिकाणो गलितैकहस्तः।
शिलीपदव्यापृतदक्षिणाङ्घ्रिः।
स मूलनाशः किल नापितोऽसौ ॥

मूलनाशकः सहसोपसृत्य सर्वेषां सप्रमाणमादर्शं दर्शयति

॥ असज्जातिमिश्रः ॥

मूलनाशक क्रियतामस्माकं नखलोम्नां परिष्कारः॥

॥ मूलनाशकः ॥

***) पठमं वेदनं पअच्छ ॥

---

*) मूलनाशक सांप्रतमेव असज्जातिमिश्रात् तव दास्यामि। तस्मात् सुस्थो भव ॥

**) क एष दुष्टदर्शनो दुष्टचरितो दुष्टवचनः ॥

***) प्रथमं वेतनं प्रयच्छ।

॥ असज्जातिमिश्रः ॥

मूलनाशक किमर्थं ॥

॥ मूलनाशकः ॥

*)भो जदि तुमं पलिक्खलन्ते पठमं ज्जेव मलिश्शशि ता वेदनं किण पदाहिदव्वं ॥

॥ असज्जातिमिश्रः ॥

अलं परिहासेन। गृह्यतामिदं पारितोषिकं ॥

इति कौलिकादाकृष्य गञ्जाकिनीं ददाति। मूलनाशकः सगौरवं गृहीत्वा सप्रमोदं आघ्राय किंचिद्विनियुज्य च मिश्रस्य करचरणयोर्बन्धनं कृत्वा व्यापारं नाटयति

॥ असज्जातिमिश्रः ॥ सवेदनं

दलति हृदयमेतन्मोहमभ्येति चेतः।
स्फुटति सकलदेहे कीकसग्रन्थिसंधिः।
विरम विरम शिल्पान्मूलनाश त्वमस्मात्।
शिव शिव शिव सद्यो जीवनं कुप्यतीव ॥

इति मोहमुपागतः

॥ मूलनाशकः ॥ चालयित्वा

**)कधं मलिदे अशज्जादिमिश्शे लहु लहु अवक्कमिश्शं ॥

इति निष्क्रान्तः

---

*) भो यदि त्वं परिस्खलन् प्रथमं मरिष्यसि तदा वेतनं केन प्रदातव्यं ॥

**) कथं मृतोऽसज्जातिमिश्रः। लघु लघु अपक्रमिष्यामि।

॥ विदूषकः ॥ मिश्रस्य करचरणयोर्बन्धनमपनीय

*)भोआणवेदु मिस्सो अवरं क्खु तुह पिअं णिव्वाहइस्सं ॥

॥ असज्जातिमिश्रः ॥ संज्ञां लब्ध्वा

राष्ट्रं समस्तं कपटेन भुक्तं ।
धूर्तक्रियाभिर्दयितेयमाप्ता ।
भवान् विनीतो मिलितश्च शिष्यः ।
नातः परं नः प्रियमस्ति लोके ॥

तथापीदमस्तु ।

काले संततवर्षिणो जलमुचः शस्यैः समृद्धा धरा ।
भूपाला निजधर्मपालनपरा विप्रास्त्रयीनिर्भराः ।
स्वादुक्षीरनतोधसः प्रतिदिनं गावो निरस्तापदः ।
सन्तः शान्तिपरा भवन्तु कृतिनः सौजन्यभाजो जनाः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

इति श्रीकविशेखराचार्यज्योतिरीश्वरविरचितं धूर्तसमागमं नाम प्रहसनं समाप्तं ॥

---

*) भो आज्ञापयतु मिश्रः । अपरं खलु तव प्रियं निर्वाहयिष्यामि ॥

HYMNI E RIGVÊDA.

BHARADVÂG'AE HYMNUS IN AURORAM.

उदु श्रिय उषसो रोचमाना अस्थुरपां नोर्मयो रुशन्तः ।
कृणोति विश्वा सुपथा सुगान्यभूदु वस्वी दक्षिणा
मघोनी ॥
भद्रा ददृक्ष उर्विया विभास्युत् ते शोचिर्भानवो
द्यामपप्तन् ।
आविर्वक्षः कृणुषे शुम्भमानोषो देवि रोचमाना
महोभिः ॥
वहन्ति सीमरुणासो रुशन्तो गावः सुभगामुर्विया
प्रथानां ।
अपेजते शूर अस्तेव शत्रून् बाधते तमो अजिरो न
वोल्हाः ॥
सुगोत ते सुपथा पर्वतेष्ववाते अपस् तरसि स्वभानो ।
सा न आवह पृथुयामन्नृष्वे रयिं दिवो दुहितरि-
षयध्यै ॥

सावहयोक्षभिरश्वातोषो वरं वहसि जोषमनु ।
त्वं दिवो दुहितर्या ह देवी पूर्वहूतौ मंहना दर्शताभूः ॥
उत् ते वयश्चिद्वसतेरपप्तन् नरश्च ये पितुभाजो व्युष्टौ ।
अमा सते वहसि भूरि वाममुषो देवि दाशुषे मर्त्याय ॥

ÂTRÊYAE HYMNUS IN AGNIM.

त्वामग्ने हविष्मन्तो देवं मर्तास ईलते ।
मन्ये त्वा जातवेदसं स हव्या वक्ष्यानुषक् ॥
अग्निर्होता दास्वतः क्षयस्य वृक्तवर्हिषः ।
सं यज्ञासश्चरन्ति यं सं वाजासः श्रवस्यवः ॥
उत स्म यं शिशुं यथा नवं जनिष्टारणी ।
धर्तारं मानुषीणां विशामग्निं स्वध्वरं ॥
उत स्म दुर्गृभीयसे पुत्रो न ह्वार्याणां ।
पुरू यो दग्धासि वनाग्ने पशुर्न यवसे ॥
अध स्म यस्यार्चयः सम्यक् संयन्ति धूमिनः ।
यदीमह त्रितो दिव्युप ध्मातेव धमति शिशीते ध्मातरी यथा ॥
तवाहमग्न ऊतिभिर्मित्रस्य च प्रशस्तिभिः ।

द्वेषोयुतो न दुरिता तुर्यां मर्त्यानां ॥
तं नो अग्ने अभी नरो रयिं सहस्व आभर ।
स क्षेपयत् स पोषयद्भुवद्वाजस्य सातय उतैधि पृत्सु
नो वृधे ॥

VIÇVÂMITRAE HYMNUS IN SOLEM.

इयं ते पूषन्नघृणे सुष्टुतिर्देव नव्यसी ।
अस्माभिस्तुभ्यं शस्यते ॥
तां जुषस्व गिरं मम वाजयन्तीमवा धियं ।
वधूयुरिव योषणां ॥
यो विश्वाभिविपश्यति भुवना सं च पश्यति ।
स नः पूषा विता भुवत् ॥

तत् सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि ।
धियो यो नः प्रचोदयात् ॥
देवस्य सवितुर्वयं वाजयन्तः पुरन्ध्या ।
भगस्य रातिमीमहे ॥
देवं नरः सवितारं विप्रा यज्ञैः सुवृक्तिभिः ।
नमस्यन्ति धियेषिताः ॥

VASISTHAE HYMNUS IN AGNIM.

उपसद्याय मील्हुषे आस्ये जुहुता हविः ।
यो नो नेदिष्ठमाप्यं ॥
यः पञ्चचर्षणीरभिनिषसाद् दमे दमे ।
कविर्गृहपतिर्युवा ॥
स नो वेदो अमात्यमग्नी रक्षतु विश्वतः ।
उतास्मान् पात्वंहसः ॥
नवं नु स्तोममग्नये दिवः श्येनाय जीजनं ।
वस्वः कुविद्वनाति नः ॥
स्पार्हा यस्य श्रियो दृशे रयि वीरवतो यथा ।
अग्ने यज्ञस्य शोचतः ॥
सेमं वेतु वषट्कृतिमग्निर्जुषत नो गिरः ।
यजिष्ठो हव्यवाहनः ॥
नि त्वा नक्ष्य विश्पते द्युमन्तं देव धीमहि ।
सुवीरमग्न आहुत ॥
क्षप उस्रश्च दीदिहि स्वग्नयस्त्वया वयं ।
सुवीरस्त्वमस्मयुः ॥
उप त्वा सातये नरो विप्रासो यन्ति धीतिभिः ।
उपाक्षरा सहस्रिणी ॥

अग्नी रक्षांसि सेधति शुक्रशोचिरमर्त्यः ।
शुचिः पावक ईड्यः ॥

VASISTHAE HYMNUS IN AGNIM.

एना वो अग्निं नमसोर्जो नपातमाहुवे ।
प्रियं चेतिष्ठमरतिं स्वध्वरं विश्वस्य दूतममृतं ॥
स योजते अरुषा विश्वभोजसाः स दुद्रवत् स्वाहुतः ।
सुब्रह्मा यज्ञः सुशर्मा वसूनां देवं राधो जनानां ॥
उदस्य शोचिरस्थादाजुह्वानस्य मील्हुषः ।
उद्धूमासो अरुषासो दिविस्पृशः समग्निमिन्धते नरः ॥
तं त्वा दूतं कृण्महे यशस्तमं देवाना वीतये वह ।
विश्वा सूनो सहसो मर्तभोजना रास्व तद्यत् त्वेमहे ॥
त्वमग्ने गृहपतिस्त्वं होता नो अध्वरे ।
त्वं पोता विश्ववार प्रचेता यक्षि वेषि च वार्यं ॥
कृधि रत्नं यजमानाय सुक्रतो त्वं हि रत्नधा असि ।
आ न ऋते शिशीहि विश्वमृत्विजं सुशंसो यश्च दक्षते ॥

VASIST'HAE HYMNUS IN DEUM PLUVIUM.

पर्जन्याय प्रगायत दिवस्पुत्राय मील्हुषे ।
स नो यवसमिच्छतु ॥
यो गर्भमोषधीनां गवां कृणोत्यर्वतां ।
पर्जन्यः पुरुषीणां ॥
तस्मा इदास्ये हविर्जुहोता मधुमत्तमं ।
इलां नः संयतं करत् ॥

AD AGNIM.

समिधा जातवेदसे देवाय देवहूतिभिः ।
हविर्भिः शुक्रशोचिषे नमस्विनो वयं दाशेमाग्नये ॥
वयं ते अग्ने समिधा विधेम वयं दाशेम सुष्टुती यजत्र ।
वयं घृतेनाध्वरस्य होतर्वयं देव हविषा भद्रशोचे ॥
आ नो देवेभिरुप देवहूतिमग्ने याहि वषट्कृतिं जुषाणः ।
तुभ्यं देवाय दाशत स्याम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥

CONSPECTUS METRORUM.

I. *Çlôcus epicus, Anustub'* proprio nomine dictus. Distichon est, cuius versus uterque sibi par caesura in duo dividitur hemistichia dissimilia; primum totius çlôci hemistichium par est tertio, secundum quarto. Quodque hemistichium octonas continet syllabas, quarum quaternae priores magnam admittunt pedis variationem, quaternae posteriores in hemm. 1mo et 3tio plerumque hanc formam praebent: ⏑ — — ⏒, rarius hancce: — ⏑ ⏑ ⏓, longe rarius alias; in hemm. 2do et 4to quaternae syllabae posteriores semper hunc sequuntur numerum: ⏑ — ⏑ ⏓. Schema itaque vulgatissimum hoc est:

. . . . | ⏑ — — ⏒ | . . . . | ⏑ — ⏑ ⏓ |
. . . . | ⏑ — — ⏒ | . . . . | ⏑ — ⏑ ⏓ ||

Accuratior expositio ab hoc loco aliena est. Pertinet çlôcus epicus ad antiquissima versuum genera, qui ad severiores leges nondum revocati fuerant.

II. *Monoschematica* metra sunt ea, quorum singulis versibus iidem pedes eodem ordine sine ulla variatione revertuntur. Disticha etiam haec sunt, in binos versus divisa; singuli versus binis constant hemistichiis, quae plerumque inter se paria sunt; quod quum fiat (et fit semper in metris huius libelli monoschema-

ticis) oritur tetrastichon e quatuor partibus prorsus paribus conflatum. Sufficit itaque formas hemistichiorum exhibere.

a) Metrum, cui nomen *Indravag'ra;* schema hoc: ⏓—⏑— —⏑⏑— ⏑—⏓ |

Cf. p. 27, 1-2; p. 31, 13-16; p. 78, 8-11; p. 80, 5-8; p. 90, 10-13; p. 92, 13-16; p. 94, 8-11; p. 96, 4-7.

b) *Vançast'a,* cuius hemistichium: ⏓—⏑— —⏑⏑— ⏑—⏑⏓ |

Cf. p. 7, 17-20; tum Rit. San. distt. 1-21.

c) *Tôt'aka,* cuius schema: ⏑⏑— ⏑⏑— ⏑⏑— ⏑⏑—|

Cf. p. 91, 8-11.

d) *Vasantatilaka,* huius schematis: —— ⏑— ⏑⏑⏑— ⏑⏑— ⏑—— |

Cf. p. 1, 3-6; p. 25, 9-11; 19-20 et p. 26, 1-2; p. 44, 10-13; p. 67, 20 et p. 68, 1-3; p. 70, 9-12; p. 74, 16-17 et p. 75, 1-2; p. 84, 18 et p. 85, 1-3; p. 91, 14-18 et p. 92, 1.

e) *Mâlinî,* cuius hemistichium: ⏑⏑⏑⏑⏑⏑—— || —⏑——⏑—— |

P. 24, 14-17; p. 64, Rit. San. distt. 22 seqq.; p. 69, 7-10; p. 71, 3-6; p. 92, 6-9; p. 95, 12-15.

f) *Çik'arin'î:* ⏑————— || ⏑⏑⏑⏑⏑— —⏑⏑⏑— |
Per signum || indicavi hypotmesin cuiusque versus. cf. p. 6, 14-17.

g) *Mandakrânta:* ———— || ⏑⏑⏑⏑⏑— || —⏑——⏑—— |

Cf. p. 29, 18-20 et p. 30, 1.

h) *Çârdûlavikrîd'ita:* ———⏑⏑—⏑—⏑⏑⏑— || ——⏑ ——⏑— |

Cf. p. 11, 12-15; p. 15, 9-12; p. 20, 20 et p. 21, 1-3; p. 35, 14-17; 19-20 et p. 36, 1-2; p. 66, 8-11; 14-17; p. 67, 1-4; 15-18; p. 68, 12-15; p. 73, 13-16; p. 74, 1-4; p. 76, 4-7; p. 77, 2-5; p. 79, 14-17; p. 80, 14-17 et p. 81, 1; p. 82, 11-14; p. 83, 1-4; 7-10; 12-15; p. 85, 9-12; p. 96, 9-12.

i) *Sragdara*: — — — — ◡ — — ‖ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ — ‖ — ◡ — — ◡ — — |

Cf. p. 66, 3-6; p. 71, 10-13; 15-16 et p. 72, 1-2; 10-13; p. 87. 15-16 et p. 88, 1-2; 7-11.

III. *Metra polyschematica.* Versus sunt, quorum pedes non numero, sed pondere syllabarum scanduntur. Cuique pedi pondus esse solet quaternarum morarum sive syllabarum brevium; id genus pedum omnes praebent polyschematici versus per hunc libellum. Praevalent tales versus in carminibus Prâcriticis, quamvis nonnulla huiusmodi metra etiam in Sanscriticam linguam adscita sunt, sicuti altera ex parte metra monoschemàtica aevo seriori ad versus Prâcriticos accommodantur; originitus monoschematici versus recitationi (पाठ्य), polyschematici canticis proprii fuisse videntur. Pedes quaternarum morarum hunc in modum variari possunt: ◡◡◡◡, —◡◡, ◡◡—, — —, ◡—◡. Quae pedum variationes pro metrorum diversitate aut ad certas quasdam versus cuiusvis sedes restringuntur aut ubique locum habere possunt. Etiam numerus pedum in singulis versibus magnopere variatur et praeter disticha quaternario versuum numero constantia, quae praevalet in poesi Sanscritica strophae forma, alia in-

veniuntur, ex diverso versuum numero conflata; quo fit, ut maxima oriatur tum versuum, tum distichorum varietas.

Hisce praemissis exhibebo ea huius generis metra, quae in nostro libello exstant:

a) Vulgatissimum metrum est Ârjâ, cuius tamen duo tantum exempla leguntur p. 31, 17-20. ad hancce mensuram redigenda:

⏑⏑⏑⏑   – –
⏑⏑– | –⏑⏑ | ⏑–⏑ || ⏑⏑⏑⏑ | – – | ⏑–⏑ | – – | ⏑ |
–⏑⏑   –⏑⏑   ⏑–⏑   –⏑⏑
⏑⏑⏑⏑ | ⏑–⏑ | – – || – ⏑ ⏑ | – – | ⏑ | – – | ⏑ ||

Sunt disticha hemistt. quaternum; hemm. 1. et 3. tribus consistunt pedibus, hemm. 2 et 4. quinis acatalecticis; hem. 2. in sede tertia amphibrachyn praebere solet, admittit etiam proceleusmaticum, non alios pedes; hem. 4. pes tertius una syllaba efficitur. Ceteri pedes haud paucas patiuntur variationes, quas h. l. enumerare non attinet.

b) Distichon p. 70, 1-4. huius mensurae:

– ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏓ || ⏑⏑⏑⏑ | ⏑⏑⏑⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏓ |
⏑⏑⏑⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏓ || ⏑ ⏑ – | – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏓ ||

Continet itaque hemistichium quodvis quatuor pedes catalecticos, in quibus praevalet forma dactylica.

c) P. 69, 12-17. Stropha est versuum octo, quorum quatuor priores quaternis anapaestis consistunt, quatuor posteriores ad Arjae mensuram quadrant. Schema hoc est:

⏑⏑– | ⏑⏑– | ⏑⏑– | ⏑⏑– || ⏑⏑– | ⏑⏑– | ⏑⏑– | ⏑⏑– |
⏑⏑– | ⏑⏑– | ⏑⏑– | ⏑⏑– || ⏑⏑– | ⏑⏑– | ⏑⏑– | ⏑⏑– |
– – | ⏑–⏑ | – – || ⏑⏑⏑⏑ | – – | ⏑–⏑ | ⏑⏑– | ⏑ |
– – | ⏑⏑⏑⏑ | – – || ⏑–⏑ | –⏑⏑ | ⏑ | –⏑⏑ | ⏑ ||

Quum alia absint exempla, de variationibus huius metri nil definire possum.

IV. Res metrica Vedarum satis adhuc est obscura; libri indigenarum doctorum metrici nondum editi sunt, et pauca tantum de Vedico versuum genere disputavit Colebrookius. Specimina si quaeris, quorum ope ipse doctrinam informare possis, praeter ea quae in hoc libello repetenda curavi, nulla in promptu sunt; omnia itaque quae equidem sciam, ex paucis hisce exemplis hausi, paucioribus eis, quam quibus opus fuisset ad certam doctrinam stabiliendam. Accedit alia et nova quaedam difficultas. Facile enim accidere potuit, ut scriptura antiquissimorum horum carminum ad leges serioris grammaticae vulgatas saepius revocata fuerit, quo facto non perturbari non potuit ratio eorum metrica; scripturam itaque si sequeris vulgatam, facile de numeris falso poteris iudicare; et si emendare vis scripturam, opus est ipsa illa quae quaeritur cognitione versuum.

Gravissimi tamen est momenti in hisce carminibus numerorum doctrina ad antiquissimae linguae formas tum tutandas, tum restituendas.

Quae quum ita sint et alienum esset a ratione huius loci, longas (longis enim utendum fuisset) instituere disquisitiones de re indaginis altioris, constitui, ea tantum h. l. promere, quae et satis certa videbantur et brevi poterant disputatione absolvi, sperans fore, ut quae mox proditura est editio Rigvêdae maior, certiora nos edoceat de aliis iisque permultis metrici argumenti quaestionibus, de quibus parum adhuc constat.

Versuum genus Vedicum numero syllabarum mensuratur et id commune habet cum çloco epico, quod pes versus cuiusque ultimus tantum ad certam formam

restrictus est. Numerus syllabarum pro diversitate versuum summopere variatur, dum in epica poesi antiqua duo tantum regnant versuum genera, nimirum octosyllaba et hendecasyllaba, si in quatuor partes dividitur distichon.

Differt etiam a ratione carminis epici in metris Rigvêdae hoc, quod in distichi formam saepius non coalescunt singuli versus, sed decurrere videtur carmen per versus singulos; tum hoc, quod strophae species ea, quae p. 99, p. 100, p. 102. exstat, non in quatuor hemistichia syllabarum numero paria distribui potest, sed excipit per totum carmen versus octosyllabus alium syllabarum senum denum, ita ut, si quaterni versus in stropham coguntur, pars prima par sit tertiae, secunda quartae; at haud scio, annon melius sit dicere, alternantibus versibus longioribus et brevioribus constare quodque carmen, ad stropharum formam non revocandum. Schema horum versuum hoc est:

. . . . | . . . . || . . . . | ⏑ — ⏑ ⏓ |
. . . . | ⏑ — ⏑ — |

In scandendis hisce versibus observandum est, ad versum iustum efficiendum saepius dissolvendam esse iuncturam consonantium, quarum posterior semivocalis य् vel व् est, ita ut vocalis cognata legatur pro semivocali. Sic pro आप्यं effer आपिअं, pro पात्वंहसः autem पातु अंहसः, ex quibus exemplis patefit, tum in eodem vocabulo, tum inter duo diversa obtinere hanc licentiam. Quae praeterea in textu trium istorum hymnorum propter rationes metricas emendanda sunt, in annotatione indicabo.

NOTAE CRITICAE.

P. 1, l. l. 3-6. Versus desumti e Mudrâ Râks'. p. 48, ed. Calc. ubi hem. *c.* --पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः । *d.* ------गुणास्त्वमिवोद्वहन्ति. Mutari debuit a nostro ob diversitatem contextus त्वमिव. Exstat etiam B'artrih. II. 73.

Ib. l. 7. Coniicio: केचिदुक्तं वचो बुधैः ।

P. 2, l. 3. कुतोऽपि i. e. कस्मादपि. Adverbia saepius pro casibus pronominum certis ponuntur; cf. quae dixi in comment. ad Hitop. II. p. 19.

Ib. l. 4. -सभायां. Locativus ponitur cum verbis eundi, ut h. l. si dicitur, adventatum iam esse ad locum, quo tenditur. Venit itaque anachoreta quotidie ad aulam regiam, in ea non ambulavit. At observandum est, in recentioribus libris, potissimum in hisce narratiunculis, saepius falso poni locativum cum verbis eundi pro accusativo, quum sensus sit iter in locum, non adventus in loco. cf. p. 4, l. 13. p. 10, l. 17. p. 18, l. 17. p. 32, l. 3. p. 37, l. 3. p. 44, l. 5. etc.

P. 3, l. 6. Coniunge: यदि-अपि, i. e. etiamsi.

» » » 10. cf. Hitop. III. p. 88, l. 19.

» » » 12-13. Mutuatus est noster e Manu VII, 147. ubi melius legitur पृष्ठं-प्रासादं. cf. supr. not. ad p. 2, l. 4.

P. 3, l. 17. Octo hae perfectiones magicae, quae fines sunt devotionis, originem debent scholae Patan-g'alis. cf. dissertat. Colebrookii in Transactt. Soc. As. Brittann. I. 36.

P. 4, l. 2. Coniicio शाक्ति.

» » » 4. Nulla est in lingua Sanscrita forma verbi activa, qua significatur, rem esse necessario futuram, utendum itaque est formis partic. fut. pass. in य, तव्य et अनीय; quae quum passivi sint significatus, subiectum enunciationis activae ponitur casu instrumentali, ut h. l. adveniendum est a te, pro tu advenire debes. Sic dicitur भवितव्यं मया, existendum est a me, i. e. esse debeo.

Ib. 12. Apodosis post enunciationem conditionalem h. l. incipit a particula तर्हि pro usitatioribus तदा, ततस्, तत्. Vid. ad Gît. Gôv. p. 109.

Ib. l. 17. Coniicio गुप्तेश्च.

P. 5, l. 2. Silva Dandaka infestata fuit a Gigantibus, quorum unus erat Mârîk'as. Comparatio igitur haec esse debebat: infestatum fuit coemeterium istud a Larvis daemonibusque nocturnis, sicuti Dandaka a Gigantibus, Mârîk'a, aliis. At aut corrupta est scriptura, aut male rem suam dixit poeta, nam verbis मारीचच° significatur, ipsum Mârîk'am fuisse in coemeterio. Scio, मारीच etiam elephantum significare, sed quum elephantis in coemeterio locus sit nullus, in gemina vocis मारीच significatione ludere nequit poeta. Ceterum ad Râmâjanam alluditur hac comparatione, aeque ac versu seq. memorato urbis Lankae incendio, quod in Râmâjana describitur; versus duo seqq. spectant B'a-

rateam, in quo carmine immania B'îmae facinora canuntur.

P. 5, l. l. 15. 16. Ex Hitop. prooem. dist. 48.

» 6, » 10. वीचि corruptela est, etenim quum Sârasa avis sit aquatica, nil attinet addere, eam vivere in undis.

Ib. l. l. 14-18. Ex B'artrihar. p. 74. ed. Bohl. qui de varia scriptura quaedam disputavit.

Ib. l. 19. Magis placeret संवृता.

P. 7, l. 3. Propter quinquenarium sensuum numerum, quorum quisque affectui amoris obnoxius est, quinque attribuuntur Cupidini Indico sagittae, quarum quae h. l. leguntur sunt nomina. Pro उन्मादन in scholl. ad Gît. G. VIII. 1. ponitur शोषण.

Ib. l. l. 17-20. Legitur distichon Hitôp. II. 46. ubi द्रेघिताः pro नोदिताः et फला pro परा.

P. 8, l. l. 1. 2. De hisce versibus cf. comment. ad Hitôp. p. 93.

P. 10, l. 1. Facile fuisset emendatu भूयोऽपि प्रेषिता, cf. infr. l. 10. At retinere malui scripturam manuscriptam, tanquam exemplum errorum, in quos incidunt interdum librarii grammatices haud satis periti. Nam पिप्रेपित h. l. venditatur pro partic. pass. verbi cuiusdam reduplicati; sed neque intensivum, nec desiderativum esse potest पिप्रेप a rad. प्रेप, quae praeterea omnino non existit.

P. 11, l. 5. Emendandum videtur निविडा; nam विविडा vox est nihili.

Ib. l. l. 12-15. Distichon legitur Amarû Çât. 36. hac variatione. hem. *a.* वामनी pro कामिनी et प्रोद्भिन्न pro

प्रोद्भूत. Totum hem. *a.* in hac scriptura unum est compositum, ita in scholl. ad Am. enarratum: गाढालिङ्गनेन वामनीकृतौ खर्वीकृतौ यौ कुचौ ततः प्रोद्भिन्न उद्गतौ रोमाञ्चौ यस्याः सा। तथा कुचयोर्वामनीकृतत्वेन अतिशयालिङ्गनत्वमुक्तं ॥

P. 12, l. 4. भुञ्जापयति, ut जीवापयति, वर्धापयति (22, 19) et alia eiusmodi, ad vulgarem loquelam pertinent, ideoque in dialectis Prâcriticis usitatur haec caussativi forma, a grammaticis Sanscriticis non agnita. cf. Gramm. Prâcrit. p. 360. ubi explicui huius formationis rationem. भुञ्जाप° a forma temporum specialium, non ab ipsa radice derivatum est.

P. 14, l. l. 11-12. Legitur dist. Hitôp. I. 122. ubi वञ्चनं pro गृञ्ज°.

P. 15, l. l. 5-6. Fabula, ad quam alluditur, legitur Hitôp. IV, fab. XIII. at praeluditur ei aliis versibus.

Ib. l. l. 11-14. Rapta est Sita, dum maritus Râmas Gigantem Mârîk'am, dorcadis specie indutum, insequutus est; narratio est Râm. lib. III. Rex Nahus'as, superbia elatus, a Brahmanis semet portandum curavit; qui quum lentius incederent, eorum unum verberavit, meritamque luit poenam. M. B'. I. p. 114. Ad eam alludit fabulam etiam Manus VII. 41. Quae spectatur historia de Arg'una, legitur M. B'. Lib. I. Vol. I. p. 281. cuius libro II. narratur, quemadmodum Yud'is't'iras, princeps Panduidarum, omnia et sua et quae fratrum essent, ludendo amiserit. Abl. विप्रात् pendet a हरणे; mox nota dvandvam inter nomen चतुष्टय et pronomen possessivum स्व.

P. 17, l. 14. गत्वा codicis est scriptura, quam emendare debuissem in गतम्.

P. 22, l. 12. Deest sententia disiunctiva ante

व्यापादितो; certiora ignoro, utrum salvus sit maritus, an perierit.«

P. 23, l. l. 4-5. cf. Hitôp. II. dist. 38.

» 24, » 4-5. cf. Hitôp. I. dist. 110. et ad linn. 6-7. cf. ibid. I. dist. 112.

Ibid. l. 9. Accus. भार्यान् pendet a nomine उत्थापनाय, quod more infinitivi h. l. positum est. Sed licentia est, quae in scriptore tam recenti vix tolerari potest.

Ibid. l. l. 14-17. Distichon hoc tribuitur in scholl. ad Gît. Gôv. VII. 2. B'aratae, conditori artis scenicae.

P. 25, l. l. 7-12. Etiam haec disticha B'aratae ascribuntur; definire potius dicenda sunt classes puellarum amore captarum, a B'arata constitutas.

Ibid. l. 15. आलिङ्गनं करोति regit accus. मृतकं, ac si esset verbum आलिङ्गति, prorsus ut Latine dici potest, id operam dedi. Apud nostrum constructio est, quae in Sanscriticam linguam irrepsit ex idiomate Persarum hodiernorum, qui verba talia composita pro simplicibus utuntur, ex. gr. quum dicant اقرار کردن, confessionem facere pro confiteri.

Ibid. l. l. 19-20. et p. 26, l. l. 1-2. leguntur B'artrih. p. 37. ed. Bohl. Hiatus p. 26, l. 1. च इमां licentiae poeticae exemplum est rarissimum. Conspirant tamen in ea scriptura libri.

P. 26, l. l. 17-18. वि + श्वस् et cum genit. et cum loc. in eodem hocce dist. coniungitur, prorsus ut विश्वास Hitôp. I. dist. 17.

P. 28, l. 9. Narratiuncula haec exstat iam Hitôp. III, fab. VIII. p. 98. ed. Bonn.

P. 28, l. 19. Patet e p. 29, l. 5. h. l. omissum esse vocabulum सहस्र.

P. 29, l. l. 12-13. cf. Hitôp. II, dist. 22.

» » l. l. 18. seqq. Legitur dist. Hitôp. II, 26. e Bartrih. II. 48.

P. 30, l. 15. Pro चलते usitatius चलति dicitur et debetur medium versui, uti mox l. 18. etiam पतते, et p. 43, 14. तिष्ठते.

P. 31, l. l. 13-16. Leguntur Hitôp. prooem. dist. 18. versus admodum similes, ex quibus nostri variati esse videntur.

P. 32. l. l. 6. 7. e Râm. II, XXXIX, 30. ed. Schl.

» » l. 14. Supplendum est या; alia exempla omissi pronom. relativi vide Hitop. I. dist. 54. d. 62.

P. 33, l. 4. Observa, सा eodem sensu positum esse, quo mox तादृशाः.

P. 34, l. l. 7-8. Legitur dist. haud sine varietate Hitôp. III. 138.

P. 37, l. 4. हृत, quod praedicatur etiam de Râvana, minus accurate dictum est, siquidem is non हृत, raptus, sed हत, interfectus est. Zeugma est. Hiatus बद्ध-अति in caesura saepius recurrit. Melius scriberetur अतिदानी vel अतिदानात्.

P. 40, l. 11. Mallem legere बन्धमयालंकारः vel बन्धालंकृतः.

Ibid. l. l. 14. 15. Quod ad sensum attinet, congruit dist. Hitôp. IV. 74.

P. 41, l. 6. Locat. पार्श्वे pendet a प्रेषितः et pro accus. positus est, prorsus ut locat. cum verbis eundi, de quibus cf. not. ad p. 2. l. 4. Redde: ab illa versus venatorem missus, Vârânasin profectus est.

P. 42, l. 17. अप्राप्यमाणा, quod partic. praes. pass. est aut rad. आप्, praep. प्र, aut caussat. radic. इ, praep. प्र, huc non quadrat, quia passivum contextui refragatur. Legendum est अप्राप्नुवाना.

P. 43, l. 11. Coniicio दुर्गता.

» 44, l.l. 10-13. e K'âura Pank'âç. d. 50. q. l. cf.

» 45, » 9. 10. Disiecta membra sunt distichi epici, hunc in modum restituendi: इति शुककथां श्रुत्वा भयविस्मयकारिणीं। पुंश्चलीवृन्दसंयुक्ता प्रसुप्ता सा प्रभावती ॥

P. 46, l. 11. Abundat versus, quem uncis inclusi, desiderantur contra distichorr. 15. 25. 27. versus priores.

P. 49, l. 4. Purus'ôttama locus est in Orissa celeberrimus, cultui G'agannât'ae sive Vis'n'uis dedicatus, hodie Jagarnâth dictus. cf. Stirling in Ass. Ress. tom. XV. et Bournouf in Journ. Asiat. tom. X. p. 243.

P. 50, l. 16. अभीप्सु, licet adiect. a verbo desider. ईप्स् formatum, regit accus. विघ्नं; valet hoc in universum de hisce adiectt. desiderativis. cf. Comment. in Hitôp. II. p. 111.

P. 53, l. l. 10. 11. De figura cf. quae dicta sunt ad Hit. II. p. 61.

Ib. l. 12. Subaudi स्यात्.

P. 56, l.l. 11. 12. Dativus गमनाय pendet a प्रोक्ताः, accus. निवेशनं a गमनाय.

P. 57, l. 6. अहो scriptura est codicis; quam eo consilio non mutavi, ut patefieret, saepenumero confundi ab ipsis scribis indigenis regulas euphonicas; nam quum अहर् thema sit, nil mutandum est ante गतं.

P. 58, l. 5. Deest in libris syllaba et rescribi potest aut धिग् धिक् त्वा° aut धिक् त्वामस्त्वित्य°.

Ib. l. 9. Initium huius versus mendo laborat, certam emendationem in promtu non habeo.

P. 59, l. 13. अङ्गतः i. e. अङ्गात्.

» » » 16. Decem Prak'êtasae coniunctim progenitores sunt Daks'ae iuxta fabulam, quae h. l. respicitur. Aliter res narratur Mahâb'. I. v. 2574. Vol. I. p. 94. दक्षस्त्वजायताङ्गुष्ठाद् दक्षिणाद्भगवान् ऋषिः। ब्रह्मणः पृथिवीपाल शान्तात्मा सुमहातपाः॥

P. 60, l. 7. नीलरा° i. e. umbrae, caligo.

NOTAE IN D'ÛRTASAMÂGAMAM.

P. 66, l. l. 3—6. Socrus Çivae, nomine Mêna, uxor fuit Himavantis montis et filia Mêruis, montium summi; eius filiae Ganga et Uma, uxor Çivae. Ram. I, 36, 14. मौलौ-चुम्ब्यमाने locativus est consequentiae, संसदि loc. loci, परिणये loc. circumstantiae. तद्वक्त्रं ad Mênam referendum est, मौलिवक्त्रे ad Çivam, in cuius fronte immanis est oculus, qui a poeta iocose cum ore comparatur. Ad सहास subaudi अभूत्. Deus Lunus supereminet capiti Çivae. तद्वक्त्रं lin. 6. ad चन्द्रः referendum est; arridet Çivas, vultum K'andrae ridentis intuitus. Sensus est: Çivas, saevior ceterum deus, tueatur vos, auditores, animo tam propitio, quali fuit, quum nuptias celebraret suas.

Ibid. l. l. 8—11. प्रतिगात्र° i. e. aspectus, quorum

motus variabantur (चित्रगतयः), prout singula Pârvatidos membra contemplando perlustrabant.

P. 66, l. 13. seqq. Ut intelligantur quae sequuntur, notandum est, coniunctioni यद् l. 13. respondere particulam तद् p. 67, l. 5. Coniunctio यद् exponit prodosin et facile intelliges nexum enunciationis, si omissis ceteris coniunges: यद् श्रय तस्य श्री° कविता मच्चित्तमालम्बते - तद् - ग्रादिष्टो ऽस्मि। (p. 67, l. 12.) si quidem in mentem mihi venit poesis huius poetae, ideo praeceptum mihi est etc. Prodosis autem, quae continetur verbis inde a यदृच usque ad ग्रालम्बते, ipsa bipartita est et more linguae Sanscriticae praemissam habet enunciationem relativam, a sententia pronomine demonstrativo indicata exceptam. Ut eius structuram explicem, primo loco observabo, distichon नाना - पङ्केरुहः quo describitur rex Narasinhas, parentheseos loco habendum esse et non bene cohaerere cum reliqua sententia. Caussa est quod, si per relativum यः coniunctum fuisset hoc distichon cum seq. a तस्य incipiente, bis in eadem sententia repetita fuisset eadem structura et iusto maior fuisset in iunctura membrorum absentia perspicuitatis. Omitte itaque distichon नाना cett. et cogita genitivum nominis नरसिंह positum fuisse loco pronominis तस्य (p. 67, l. 1.). Tum omnia bene procedunt. Construendum est: यद् - नरसिंहस्य राज्ञः (l. 2.) यो (l. 3.) - तस्य श्रीकविशेखरस्य कविता मच्चित्तमालम्बते - तद् etc. Siquidem Narasinhae minister *qui* est, *eius* poetae Çêk'arae poesis mihi venit in mentem, ideo etc., uti supra iam expositum est.

Ib. l. l. 14-17. Pro निरुद्ध hem. 1. coniicio नियुद्ध, ut valeat compositum usque ad निर्जित, debellatus proeliis

multorum pugnatorum. Si retinetur निरुद्ध, dvandva est huius participii cum seq. निर्जित, i. e. debellatus et obsessus multis pugnatoribus. सुरत्राण, cuius epitheton totum est quod antecedit compositum, aut significat tuta divorum domicilia, propugnacula deorum, aut propugnatores divorum; praestare videtur prius. वाहिनी antea cum seqq. coniunxi, propter insolentiam compositi in talem vocem exeuntis; at praefero nunc seiungere वाहिनी a seqq. ut finiatur primum epitheton regis hoc vocabulo: rex, cuius exercitus terrefaciunt etc.

Ib. l. 15. भूमिभ्रमद्भूधर, ad litteram mons terram concutiens, elephantum designare debet. Elephantorum duo sunt epitheta नृत्यत् et भीम-दलद्, elephanti qui insiliunt et (insiliendo) dirimunt. Totum autem hemistichium secundum efficit regis praedicatum: rex, cuius elephanti cett. Tertium lin. 17. facile est explicatu.

P. 67, l. 1. cod. उद्यत्तु pro उद्युक्त. Cod. L. optime उद्दण्ड. cf. Hit. II p. 88.

» » l. 3. दात, scissus, et अवदात, purificatus, cum छिन्न, scissus, et अवछिन्न, divisus, comparari possunt; haec de dubitatione (संशय) diremta et diiudicata usurpantur, illa de आशय h. l. similiter posita esse debent. आशय proprie receptaculum est rerum liquidarum, tum intima pars rei et res quae in intima parte inest, quo fit, ut et animum designet et consilia animi intima. Propter cetera quae de Çêkʿara praedicantur, totum compositum ita intelligo, ut sit is homo, qui intimas rerum rationes dissecat quasi, i. e. discernit, et purificat i. e. in lucem ponit. — Pro मुकुटो Cod. L. तिलको.

Ibid. l. 5. instrumentales qui sequuntur pendent

a ज्योतिरीश्वरेण, l. 11. quod ipsum regitur a विरचितं l. 12.

P. 67, l. 6. वन्दारु participii more regit h. l. accusat.; nam si dissolvitur compositum, poni debet वन्दं.

Ib. l. 7. शुम्भावुक h. l. idem valere debet atque शोभ्यमान i. e. passivi caussativi sensum habet भावुक in compositione. Ac minime militat hic usus contra definitionem proponi solitam, iuxta quam भावुक intransitivo significatu adhibetur et fieri valet; exemplum mutuor a Wilsone s. v. आढ्यंभावुकः i. e. qui dives fit. Paullo latius patere tamen videtur definitio Pâninis, qui asserit III. 2. 134. 154. भावुक dici de तच्छील, तद्धर्म, et तत्साधुकारि. Accusativum regere भावुक quovis sensu docent exempla. Praedicatur itaque de poeta Çêk'ara, eius monile, quod a Suada oblatum tenet, adornari omnibus dialectorum generibus; quae laus si mira videtur, tenendum est, carpi per hancce fabulam magniloqua anteriorum poetarum vocabula, praesertim B'avab'ûtis, qui semet ipsum, uti exposui in App. ad Gramm. Prâcr., श्रीकण्ठ, fauces Eloquentiae, appellari gloriatus est. Cod. L. शुम्भग.

Ib. l. 7. Succum assae foetidae potare ex antiquissimis religionis Indicae praeceptis fuit; composito अनवरत-कण्ठ describitur itaque homo religionis antiquae observator. Comparatur porro studium, quod in philosophia Mîmânsica posuit Çêk'aras, cum die festo, inter cuius quae sunt oblectamenta, etiam saltatio est. कन्दली et dorcadis est genus, et vexillum; significat praeterea speciem arboris. Hac tamen vocis potestates huc non faciunt, quia praecedenti कण्ठ, guttur, neque vexilla

neque arbores, nec dorcades attribui possunt. Sequens नरीनृ°, tripudians, suadet, कन्दली h. l. positum esse pro कन्दला, sonus lenis, murmur. Murmurant enim homines preces ferentes (जप्), et submissas preces proferre decet hominem pium, qualis est religiosus assae foetidae potator. Redit itaque sensus totius compositi ad hoc, quod in solennitate studii philosophici saltari dicitur non ad stridentes saltationis vulgaris sonos, sed ad suavem precantium hominum murmurationem et sensus est, esse Çêk'aram et hominem pium et philosophiae studiosum atque habita fuisse ab eo haecce studia loco dierum festorum. Cod. L. -त्सवस्य.

P. 67, l. 10. महाशासन titulus fuisse videtur familiae, ad quam pertinuit Çêk'aras. Hereditario iure saepenumero tenebantur in India dignitates imperii, quae nota est res de eis partibus, in quibus situm fuit regnum Narasinhae. महाशा fortasse fuit minister, qui edicta regia (शासन) curavit. Quae sequuntur verba quum suspecta mihi essent, varie tentaveram; pro श्रामत् videram legendum esse श्रीमत्; haeseram in शिवर्. Rogavi itaque Ewaldium meum, Londini nunc agentem, ut codicem Londinensem conferret; misitque vir amicissimus meisque laudibus maior, totum locum e codice Londinensi descriptum. Addidit benignitas Wilsonis, quo digniori et doctiori concredi non potuisset provincia bibliothecae aedium Indicarum administrandae, cetera quae in hac pagina leguntur ex eodem codice descripta suisque emendationibus ornata. Quas iam protuli varias scripturas, siglo cod. L. notatas, inde mihi redundarunt. Ad nostrum locum quod attinet, hunc in modum se

habet in cod. L. --श्रेपिग्रेत्त श्रीमत्पश्चित्तन्न-. Coniicit Wilso ग्रेखरेण. Tum erit epitheton poetae, non vici, in quo natus erat; quod multo magis placet. शिखरेण an ग्रेखरेण legendum sit, addubito; utrumque enim sensum praebet satis ad locum accommodatum. Ad vicum si refertur epitheton, haud patet, quo sensu is aut corolla aut cacumen dici possit familiae istius. Praefero पल्ली, quod vocabulum in nominibus urbium Indiae meridionalis saepius recurrit. Mox cod. L. --श्रीज्योतिरीश्वेन निजकुलकुतूहल° etc.

P. 67, l. 14. शिरोधरणीयं. De hac locutione cf. not. ad Gît. Gôv. I, 2. p. 70. Explica शिरसा धर°.

Ib. l. l. 15-16. De verbis talibus denominativis videsis quae dixi ad Hitôp. II. p. 22. et glossar. Alia exempla exquisitiora leguntur Gît. Gôv. IV. 10.

Ib. l. 17. लङ्घिमगति nil aliud esse potest quam incessus, quo itur ad, qui attingit (लङ्गति).

P. 68, l. 3. Cod. नार्चिन: ।

» » l. 14. Observa numerum cardinalem positum esse pro ordinali.

Ib. l. 15. Cod. नागरो pro सागरो ।

P. 68, l. 16. Partic. pass. आरब्धं cum infinitivo constructum tribuit ei potestatem infinitivi passivi; nam sensus est incepit fabula edi. Aliud exemplum vid. in comment. ad Hitop. p. 75. Sed locum habere nequit haec tralatio, nisi patitur sensus infinitivi et partic. Sic Vikram. p. 62, 6. Lenz. नर्तितुमारब्ध: ।

P. 69, l. 12. Cod. चलिश्र i. e. चलित contra metrum. — l. 13. in interpret. Sanscr. cod. कामिनना: ।

Ib. l. 17. Cod. गुरु. cf. Gramm. Pracr. p. 122.

Mox cod. मन्नइ; cf. ibid. p. 198. De affixo क in मुवक p. 288. p. 475. Mox mallem: इति गायते (vel गीत्वा)। नेपथ्ये।

P. 70, l. 6. Cod. विलग्गग्रन्तो।

» » l. 11. Cod. पुपडु; voluit पुपड्ड; sed vel sic desideratur syllaba.

P. 71, l. 12. Cod. स्फुरन्ता et in interpret. स्फुरन्ति et mox कामराजस्य.

P. 72, l. 1. मित्ता; cf. Gramm. Pr. p. 307.

» » l. 2. Cod. सीग्रलारन्ति, at in interpret. शीतला वान्ति; unde restitui. Cogitavit scriba de denominat. शीतलायन्ति.

Ib. l. l. 3-4. in interpret. Sanscr. desunt.

Ib. l. 8. Cod. चिन्ताभरणामत्क°. Coniecturam aliam non probandam tentavi in App. Gr. Pr. p. 29.

Ib. l. 12. Cod. चेषा et l. 13. तम्मे.

Ib. l. l. 16. 17. Cod. in interpr. Sanscr. युष्मत् et प्रकाशितुं।

P. 73, l. 4. Cod. ग्रमत्तर, transposito म. — महा omissum est in interp. Sanscr. — Tum cod. परोक्खरणी, restitui ex interpret. iuxta gramm. Prâcr. p. 132.

P. 74, l. 1. Cod. गृहतृ°, l. 4. पान pro दान, et l. 5. ग्रनुसराम

» » l. 10. Cod. महिसीलुपडसोग्रन्त°. Restitui ex Sanscriticis iuxta gramm. Pr. p. 285. et §. 50. विहिद l. 9. nescio an bene se habeat; quum vocabulum significet dispositus, adornatus, fortasse etiam *comtus* valere potest. Certum est comparari capitula columnarum cum ornatu quodam capillorum.

Ib. l. 12. De चेलिग्रा cf. gr. Prâcr. p. 205.

P. 75, l. 1. Nimirum peccat nomen Mritângârac contra legem a Manu II. 31. 32. traditam: मङ्गल्यं ब्राह्मणस्य

स्यात् क्षत्रियस्य बलान्वितं । वैश्यस्य धनसंयुक्तं शूद्रस्य तु जुगुप्सितं ॥ शर्मवद्ब्राह्मणस्य स्याद्राज्ञो रक्षासमन्वितं । वैश्यस्य पुष्टिसंयुक्तं शूद्रस्य प्रेष्यसंयुतं ॥

P. 75, l. 17. Cod. इहदि. Deest huius loci interpret. Sanscr. in cod. Utitur de magistro discipulus plurali maiestatis et cur pedes ponat pro toto homine, ex superioribus constare debet.

P. 76, l. 7. Cod. सप्पसारित्ति.

» » l. 19. पातराशस्य° i. e. ut taceam ientaculum; ut silentio praeteream rem minoris momenti. Similis significatus vocabulum कल्यवर्त eodem sensu ponitur. Sic Mrikkak. p. 119, 2. infr. इत्थीकल्लवत्तस्स कालणेण उहअंपि संसए विणिक्खित्तं, utrumque (famam tuam et temet ipsum) periclitatus es ob caussam feminae, rei haud magis aestimandae quam ientaculi; p. 287, l. 10. अत्यकल्लवत्तकालणादो, ob divitias, rem despicabilem. Et alia eiusmodi.

P. 77, l. 2. Cod. न, contra metrum, et कुलीन, omisso न.

Ib. l. 7. Cod. महाजणं; verum praebuit interpr. Sanscr. Pro भेक्खिअस्स cod. भेट्टिअस्स, quae vox nihili est; in interpr. Sanscr. संभाष्य. De ट pro ड cf. gr. Pr. p. 129. p. 146.

P. 77, l. 17. — 78, 2. In hoc loco, qui Sanscritice conversus in margine non legitur, nil mutavi, nisi quod हन्द scripsi pro हन्तु; de द pro त cf. gr. Pr. §. 36. De cett. cf. glossar.

P. 78, l. 1. णं non reddidi per ननु, quia haec particula initio vel prope initium sententiae collocari solet. एणां rettuli ad Surataprijam, sed fateor suspectam mihi esse scripturam; mallem णो, nos.

Ib. l. 9. मोच्चेण etiam in interpr. Sanscr. legitur;

accepit itaque interpres pro instrumentali. At patet, ex mente poetae seiungendum esse मोक्षे पा, i. e. मोक्षे न. Ex quatuor rebus appetundis duae धर्म et मोक्ष reiiciuntur, tertia, अर्थ, appetitur, quia quartam, काम, suppeditat.

P. 78, l. l. 20. 21. desunt in cod.

P. 79, l. 14. Cod. वटिका.

» » l. 15. Cod. संत्रीवह्रीमन्यय. Quid sibi velit ह्रीम, nescio; coniicio ortam esse corruptelam loci e glossemate primum superinscripto, posthac in textum illato.

Ib. l. l. 18-20. desunt in cod.

P. 80, l. 7. Incertus sum, utrum किन्ति, an किन्ते in cod. legatur. cf. gr. Pr. §. 94, 8.

Ibid. l. 14. क्षाम, emaceratus, venditatur pro part. pass. rad. क्षै. Utut derivatio sese habeat, de significatu dubitatio nulla est; genae emaceratae dicuntur et in कटकटा latere videtur caussa vel locus maciei. कट s. कटि s. कटी significare potest cavitatem temporum, sed de elephantis tantum usurpatur; transtulisse tamen hoc vocabulum in homines posset poeta et facile pro कटी scribi posse कटा apparet. Credendumne itaque est कटा sive potius कटी esse partem genarum? कट adiectivum multus valet. At valde incerta est haec explicatio, et multo magis placet alia, iuxta quam कटकटा nomen sit onomatopoeticum, pulsationem, fricationem, frendorem designans. Quae coniectura summopere confirmatur loco Rameidos, ubi verbum denominativum कटकटापयति legitur, formatum a कटकटा more caussativi radicis in आ. Locus est II, XXXV, 1. ed. Schl. ततो निर्धूय सहसा शिरो निःश्वस्य चासकृत्। पाणिं पाणौ विनिष्पिष्य दन्तान् कटकटाप्य च॥

P. 80, l. 20. Deest in cod.

P. 81, l. 1. वूम cod. ita ut imperativi sint; at flagitat metrum वूमः, ex licentia poetica omissus est spiritus finalis in करवाम et praesenti positum est utrumque verbum.

Ib. l. 3. in cod. tribuitur discipulo, omisso nomine Viçvanagarae.

Ib. l. 6. De ग्रान् hoc sensu addito cf. comm. in Hitôp. p. 86.

Ib. l. 8. seqq. interpret. Sanscr. deest usque ad p. 82, l. 11.

Ib. l. 12. De चिट्ठदु cf. gr. Pr. p. 197.

Ib. l. 15. Legendum puto सहैव गम्यतां । nam discipulus solus Anangasênam invisere cupit.

P. 82, l. 10. Cod. लड्डीं; sed talia menda enotare operae non est pretium.

Ib. l. 13. तोहा om. cod. restitui ex Sanscriticis. De सुन्देर cf. gr. Pr. p. 125.

P. 83, l. l. 1-4. hem. 3. cod. संगतो । et hem. 4. कयमत्य°. Patet, tres esse prodoses per यत् indicatas, ab apodosi hem. 4. प्रायस्तत् exceptas. In prima prodosi verba नेत्र--लङ्गिमनय adverbialiter accipienda sunt, si dissolvitur compositum: quia nymphaea vultus arridet ad modum coniunctionis i. e. tali modo, ut coniungantur inter se intervalla, quibus dividitur collyrium oculis illatum. Solum hoc est exemplum mihi notum adiectivi in मय a nomine in इमन्. Tertia prodosis continetur verbis यत्-गोपायति. Emendo गोपीयति, verb. denom. a गोपी. Notum est ex Hitôpadêça aliisque libris, pudicitiae haud admodum addictas fuisse pastoricias puellas per Indiam;

गोपीयति est lascivit, illecebrat. आलोक्य ad Anangasênam refer; »dum intuetur corpus suum.« मद्भावेङ्गित° epitheton est vocis तनुलतां ita explicandum: corpus, cum quo consociatio indicata est per meam conditionem, i. e. consociationem me desiderare indicat conditio mea. Putat nimirum Viçvanagaras, Anangasênam, quae in eo signa amoris deprehenderat, simili affectu agitari. अङ्के hem. 4. ad Anangasênam refer. Nexus orationis hic est: quia Anangasêna arridet et illecebras facit, conspectis in me signis amoris, ideo significat animum sibi esse ad amorem promtum.

P. 83, l. l. 7-10. lin. 8. Cod. नखान्त°. — l. 10. वाङ्गेप°. Comparantur hoc disticho singula puellae membra cum rebus, quae in adoratione dei Amoris usurpantur, aqua e fonte sacro, flores nymphaeae, herbae, fructus, folia, quae omnia deo obferuntur, denique rosarium, quo utuntur Indi in precando. Dicit ideo Viçvanagaras, velle Anangasênam Madanam sive Amorem adorare oblatione non istarum rerum, sed suorum membrorum. Plana sunt omnia praeter ततात्ततचयो, quo vocabulo rosarium dici coniicio. Appellari id solet अक्षमाला, corolla granorum Eleocarpi, e quibus conficiuntur rosaria. चय, multitudo est, अक्षत granum est, idem valet अक्ष, et तत extensum significat, ita ut multitudo granorum extensa sive per filum disposita ex hac coniectura dicta sit pro rosario. Id tantummodo restat sciendum, cuius coloris sint grana ista.

P. 83, l. 11. Cod. लक्ष्मीकृत्य, l. 12. त्रपः pro तपः et l. 17. omittit स्वगतं ।

Ib. l. l. 19-21. usque ad पतित्वा desunt in cod. In

interpr. Sauscr. inserendum est तस्मान् ante निवर्त्यतां, pro quo in cod. legitur निवृत्तो भत्र.

P. 84, l. 3. मोक्केक्कनेपत्ता° cod. et mox मग्नतपणा. cf. gr. Pr. §. 77, 2.

Ibid. l. 5. insere ता ante निग्गत्तो.

P. 85, l. 12. वत्तुं नन्वापि verba sunt h. l. sensu cassa. In priori distichi dimidio dictum est, homines vere pios in via salutis contemplanda totos esse occupatos, abiecto omni rerum externarum studio; contrarium de deis (intellige inferiores), meretricibus, monachis asseritur. वत्तु etiam de rebus externis, in quibus versantur sensuum affectus, usurpatur atque in hoc vocabulo corruptelam non latere apparet; depravata sunt verba नन्वापि. Reficiendus est fortasse hunc in modum locus: वत्तून्यन्वापि; attrahuntur ab amore, odio et studio sui versus res externas. Notum est, अनु cum accusat. poni.

Ibid. l. 17. Cod. अन्न. Deest loci huius interpr. Sanscr. De एणं cf. gr. Pr. App. p. 69.

P. 86, l. 6. मल्लूर in margine explicatur per श्रीफलं. Cod. त्यात्यरं, in marg. खण्डग्रः, ceteris Sanscritice non redditis. Formam vocis Sanscriticam ignoro.

P. 86, l. 9. पलिद alias Prâcritice audit पडिद. cf. gr. Pr. §. 38. et §. 39, 2.

Ib. l. l. 20-23. desunt in cod.

P. 87, l. 9. ततोऽपि i. e. तस्मादपि, sc. श्रेष्ठं। Nam saepius hoc modo construitur superlativus, ut iungatur cum ablativo ob sensum comparativi, qui simul in eo inest. Optimum etiam melius est rebus ceteris.

Ib. l. 10. नात्थु ad seqq. pertinet et antecedens sententia continetur verbis भोजनं वात्थु वा, in quibus abun-

dat वा alterutrum. Ut breviter expediam, lege भोक्तं नास्तु वा.

P. 87, l. 15. Cod. मद्राम° et l. 16. तस्माद् pro यःस्याद्.

P. 88, l. 1. निर्विकल्प genus est contemplationis, समाधि, de quo docte disseritur in Sancara Friderici Windischmanni p. 24. Sensus est: animo tuo fove istud assiduitate atque intentione contemplationis talis.

Ib. l. 2. Observa vocalem ऋ a poeta metrice habitam fuisse pro रि i. e. pro consonante per र् efferendam. Vocalis ऋ Sanscritica evanuit iam in linguis Prâcriticis. cf. gr. Pr. p. 114.

Ib. l. 4. Melius scribitur त्रि; cf. gr. Pr. p. 188.

Ib. l. 7. Pro तं in interpr. Sanscr. melius fortasse scribitur तत् sc. वाणिज्यं, cuius epitheton धनविलयं esse potest. Si तं ponitur, धनविलयं substantivum est.

Ib. l. 10. सम pro स्मन licentia est poetica minime inaudita; cf. gr. Pr. p. 283. at non magnopere placet significatio vocis et aliis melius quid inveniendum relinquo.

Ib. l. 11. Cod. दूस्र pro ज़ुस्र et in marg. दूत; absurde. cf. gr. Pr. p. 282. De कोला vid. ibid. p. 205.

P. 89, l. 17. Deest च in cod.

» » l. 21. deest in cod.

P. 90, l. 1. Deest interpret. Sanscr. et huius loci et sequentium usque ad p. 91, l. 8.

Ib. l. 8. Cod. पणिवोम्रदु, in marg. नीयतां, unde restitui.

Ib. l. 10. Cannabi, varie praeparata, utuntur Indi, et alii Orientales pro aphrodisiaco et omnino pro incitamento magnae virtutis. cf. Kaempfer. Amoen. exot. p. 645. p. 652.

P. 91, l. 2. Cod. अमदीं दाईं, quibus verbis ascriptum est in marg. अमतिं दयितां. Voci अमति hae attribuuntur a Wilsone significationes: ignorantia, luna, tempus, fraudator. Quarum nulla huc quadrat; sed saepius iam nugantem invenimus glossatorem nostrum. अ pro च notum est. Gr. Pr. p. 192. In दाईं haereo; nam contractionis talis exemplum aliunde non indagavi. Veram emendationem eruere non contigit.

Ib. l. 15. Cod. अभिलिखेति; delevi इति, opinatus, discipulum scribere iussisse Asag'g'âtimiçram; sed falso; nam scribit ipse; vid. p. 90, l. 17. Vera scriptura est अभिलिखति et verba non sunt rabulae, sed nota poetae scenica.

P. 92, l. 2. वादिनोर् Cod.

» » l. 6. Cod. विका pro विकच, et in fine कान्यर्, omissis syllabis भूति.

Ib. l. 7. pro कर्त्रातात् cod. कर्मात् contra metrum et sine sensu. Tum -कान्तातिप्रीतं; sed absurde hoc referretur ad तापं, nec multum lucramur, si adverbialiter accipimus; nam tum non habet ablativus कर्त्रातात्, quo referatur.

P. 92, l. 11. Alluditur ad fabulam, quam ignoro.

» » l. 18. seqq. Desideratur in cod. interpr. Sanscr.

P. 93, l. 1. Cod. सणादे; sed Mâgadʻica non est loquela et सिणाणा praecipit grammaticus Gr. Pr. p. 267.

Ib. l. 12. De ए terminatione nom. sing. neutr. Mâgadʻ. cf. Gr. Pr. §. 156. §. 164, 14. Formas Mâgadʻicas ubique posui; incerta fluctuat scriptura manuscripta.

Ib. l. 13. पत्यन्ते falso in margine explicatur per

प्रार्थयतः। Cetera Prâcritica, tribus quatuorve vocabulis singulis exceptis, Sanscritice non convertuntur.

Ib. l. 15. राजद्रोहाइं; de forma cf. Gr. Pr. p. 129. Ad sensum quod attinet, sciendum est, ex lege Indica a debitore, qui debitum negat, solvendam esse regi mulctam duplicem. Manu VIII. 139. अपो देये प्रतिज्ञाते पञ्चकं शतमर्हति। अपह्नवे तद्विगुणं तन्मनोरनुशासनं॥

P. 95, l. 4. पलिक्ख° in margine explicatur per परिक्षियमाणा.

Ib. l. 5. किणा. Nova haec est instr. Prâcr. forma, decurtata e किणा. cf. Gr. Pr. §. 106, 3. पइ्हि° ita explica; e praes. प्रयच्छति formatur partic. necessitatis प्रयच्छितु Prâcritice; syllaba य dein in इ contracta est. cf. Gr. Pr. indic. III. s. v. Samprasâran'â.

Ib. l. 15. Cod. क्रुट्यतीव.

P. 96, l. 2. Cod. हुह pro हु तुह, superinscripto तु. Absurde.

NOTAE IN HYMNOS VÊDICOS.

P. 97, l. 1. उदु i. e. उद् उ। Iam dudum observavi in dialecto Vedarum seiungi praeter consuetudinem linguae classicae praepositiones a verbo, ad quod pertinent, aliis vocibus interpositis. cf. comment. in Hitôp. p. 69. Exempla frequentissima sunt in hymnis nostris. उद् h. l. pertinet ad अस्थुर्. Sic mox उद्-अपप्तन्. Etiam cum casibus nominum multo saepius construuntur prae-

positiones in lingua antiqua, quam apud seriores. Interdum bis ponitur eadem praepositio, primum ante verbum, secundo loco in nova sententia non repetito verbo; cuius structurae exemplum infra legitur p. 98. l. 9. सं यज्ञासश्चरन्ति यं, सं वातासः, ad सं alterum supplendum est चरन्ति. Apte comparat *Rosenius* usum Homericum, ex. c. Od. V, 265. 267. Cum usu Vêdico consentit etiam lingua Zendica, quae et seiungit praepositiones a verbis, et cum nominibus eas construit. De particula उ plura congessi ad Hitôp. p. 6. Nostro loco per *iam* reddi potest. Et उ particula et praepositiones separatae haud semel leguntur in fragmento, quod Rosenius in notis exhibet: उद् उ ष्य देवः सविता ययाम हिरण्ययीममतिं यामशिश्रेत्। नूनं भगो हव्यो मानुषेभिर्वि यो रत्ना पुरूवसुर्दधाति॥ उद् उ तिष्ठ सवितः श्रुध्यस्य हिरण्यपाणे प्रभृतावृतस्य। व्युर्वीं (R. व्युर्वीं) पृथ्वीममतिं सृजान आ नृभ्यो मर्तभोजनं सुवानः॥ Latine convertit Rosenius: Sursum ille divinus Sol agit auream formam, quam tollit (potius induit); nunc venerabilis invocandus est ab hominibus, qui divitias locuples dispertitur. Exsurge, Sol; audi hanc matutinam precem, aurimane, magnam, grandem formam exhibens, hominibus humana dona tribuens.« Iunge उद्-ययाम, वि-दधाति, उद्-तिष्ठ, वि-सृजानः, आ-सुवानः. ष्य pro स्य; nam encliticum est apud vetustos hoc pronomen et स् suum mutat in ष्, si praecedens vocabulum in aliam vocalem, quam अ s. आ, desinit. — न in hymnis Rigvêdae sexcenties ponitur sensu comparativo. Rosen. reddit: aquarum non (verae undae, sed *quasi*) undae lucentes.

P. 97, l. 2. R. कृ ad normam class. Vtae inflexa saepissime recurrit in hymnis, ut Zendice *kĕrĕnaoiti.*

Neutra in vetusta dialecto abiicere possunt term. nom. voc. et acc. plur. नि, hinc विश्वा pro विश्वानि etc. cf. Ind. Biblioth. III. p. 74.

P. 97, l. 4. ददृक्षे scholiastae est pro दृश्यते eumque sequutus est Rosenius. Est potius 2. sing. perf. red. med. sive pass. adiuncta terminatione से sine intercalatione vocalis इ. उर्विया recurrit infra l. 9. ubi per accus. explicuisse videtur scholiastes; falso haud dubie. Invenio ap. Pâninem VII, 1, 39. dici उर्विया pro उरुणा; mihi उर्विया esse videtur pro उर्विआ, hoc pro उर्व्या, prorsus uti in versibus interdum efferendum est मर्तिअ pro मर्त्य. उर्व्या instr. fem. est et adverbialiter positum opinor, *late fulges.* Nam nescio, cur विभासि a Rosenio per fulgens reddatur, quasi esset fem. विभासी, quum multo simplicius sit, verbum intelligere 2. sing. praes. act. Haud minus placet infr. l. 9. explicare per late celebratam. — अपप्तन् pro अपपतन्, forma aor. redupl. cuius exempla multa in hymnis nostris leguntur. cf. infr. p. 98, l. 4. अप्तन् pro अपतन्.

Ibid. l. 8. सीं acc. fem. est pronominis, cuius nom. fem. usitatus est सा; apparet in antiqua lingua aliam praeterea formam fuisse सी. — अरुणासस् nom. plur. masc. forma in Vêdis frequens. cf. Pân. VII, 1, 50. — गावः per *radii* reddidit Rosen ex interpretamento scholiastae अरुणयो गावः, qui oblitus est, pluralem in आसस् masculini esse et laudari infr. 98, 1. *boves,* tanquam iumenta Aurorae. — प्रयाना. Edoctus sum a Rosenio, saepius poni in Rigvêda partic. med. in आन sensu passivo.

Ib. l. 10. अजिरो serius अचिरं. Ros. Quod si verum est, अजिरस्, brevi tempore, proprie valuit sine longaevi-

tate, et जिरस् forma est inusitata pro जरस्, *senium.* — Ausus sum scribere वोळ्हाः, caussam indagando impar, ob quam abesse possit Visarga. वोळ्हा est pro वोढा ex regula, quam hisce verbis docebit Rosenius: per totum Rigvêdam, tam in carminibus, quam in libris soluta oratione scriptis, mutam lingualem ड, si vocalis eam praecedat et vel in eodem vel in proximo verbo vocalis eam sequatur, semper in ळ mutatam videmus. Ut autem ड mutatur in ळ, ita ढ in ळ्ह; dicitur enim दृळ्ह pro दृढ etc.« वोढ participium est a r. वह्, veluti infin. वोढुं pro वाढुं. Vid. annot. meam in Sankhya Kar. dist. 5. p. 25. et fem. वोढा exercitum significat, ut eiusdem originis vox वाहिनी. — अस्ता, iaculator. Addit Rosen: »Amant hanc introducere imaginem. Ita in hymno in Indram. VII, 8, 22. अस्तेव सुप्रतरं लायमस्यन् भूषन्निव प्र भर स्तोममस्मै। i. e. iaculatoris instar, qui acutam sagittam emittit, ornans quasi effer hymnum illi (Indrae). Et in hymno in Agnim, IV, 5, 4. स इद् अस्तेव प्रतिधादसिष्यन् शिशीत तेजो ऽयसो न धारां। »Ille iaculatoris instar induit (radios), iaculaturus exacuit splendorem (suum), ferream quasi sagittam.«

P. 97, l. 12. अव्राते. Rosen: in saltibus et in imperviis (locis). Scholiastes itaque अव्राते pro locat. sing. subst. gen. neutrius habuit et a व्रा, *ire,* derivavit. Mox अव्राता explicatur per invicta et ad Auroram refertur; idem h. l. statuere malo.

Ib. l. 13. सा i. e. सा त्वं, ut infr. p. 98. l. 7. स = स त्वं. — ऋष्वे i. e. दर्शनीये. Schol. Rad. ऋष्. — इषयध्यै i. e. एषणीयैः Schol. Hinc Rosen: exoptatas opes. Longe aliud tamen suadet testimonium Pâninis, qui hanc formam infinitivo tribuit. cf. Ind. Bibl. III. 102. Radix इष् in Vedis saepe

ponitur sensu edendi et in schedis Colebrookii nomen इष्, instr. इषा, *cibus*, enotatum invenio. Sensus est: affer nobis opes ad fruendum, ut eis fruamur. Eodem modo infra p. 99. l. 3. Agnim cibos rogant.

P. 98, l. 1. आवहय, fac ut invehas. — जोषमनु iuxta desideria nostra. cf. जुषाणाः p. 102, l. 12. gratum habens, et Zendicum zaos'a, voluntas, huzaos'a, bene favens. Burnouf Yaçn. I. p. 581. et Vendid. S. p. 126, ed. Burn.: it'ra frak'arĕnti paçvaçk'a --- hvām anu us'tim zaos'ĕmk'a, i. e. ibi proveniunt pecudes -- iuxta (cuiusvis) voluntatem et desiderium.

Ib. l. 2. ह, cuius antiquior forma घ in Rigvêdae hymnis interdum legitur, pronominibus subiungitur, prorsus ut γε Graecorum. — दर्शता, schol. दर्शनीया. Optime alio loco comparabit Rosenius potestatem affixi Graeci ετ-ος in Homerico *ἀριδείκετος*. Addo etiam hanc notam Rosenii: Coeli filiam saepe Auroram appellant: ita V. 1. 6. एषा स्या नो दुहिता दिवोजाः क्षितीरुच्छन्ती मनुषीरजीगः। या भानुना रुशता राम्यास्वज्ञायि तिरस् तमसश्चिदक्तून्॥ i. e. Illa haec filia coeligena nos, genus humanum illucescens, suscitat, quae luce rosea per noctes conspicitur, spernens tenebras atque stellas.« Nimirum quum haec scripsit, तिरस् per तिरस्कुर्वन्ती cum schol. explicuit Rosenius; postea veriorem rationem assequutus est. तिरस् praepositio est, accus. regens, sensu *trans*, *per*, et derivanda a तॄ, traiicere, ut supra त्रिरस् a तॄ. Sic in exemplis ad h. l. laudatis: तिरः पुरू चिद् अश्विना रजांसि- एह यातं, i. e. per tenebras multas huc venite, Açvini (एह = आ-इह); et: य ईङ्खयन्ति पर्वतान् तिरः समुद्रमर्णवं मरुद्भिरग्न आगहि, i. e. veni Agnis cum Marutis, qui trans mare undosum nubes

propellunt. Rosenii ipsius haec est explicatio. Ut Latinum trans, ita cognatum est Zendicum *tarô*, ut in loco Yaç. Not. LXVI. et ap. Burn. Journ. d. Sav. 1837. 276.

P. 98, l. 4. -ते pendet a व्युष्टौ. -चित्, ut iam पुरू चिद्, in hymnis suffigitur nominibus et vim eis addit indefinitam; redde: vel aves evolant, per magnas quidem tenebras. Proprie nom. est sing. neutr. thematis pronominalis चि, cuius nom. mas. चिस् audit. चि autem alia forma esse videtur thematis च, ut interrog. क aliam formam habet कि, unde nom. masc. Vêdicus किस् et neutrum vulgatum किं; nescio, an in Vêdis legatur neutrum कित्, dum कस् nom. masc. est vulgatus, कत् contra obsoletum est neutrum. k'is nom. masc. exstat in Zendicis *naêk'is*, non ullus, et *mâk'is*, ne quis; neutrum Zendicum legitur Vend. p. 42. ed. Burn. ubi recta verborum separatio haec est: *kâ ahmâi açis ĕrĕnâvi. k'it ahmâi g'açat âyaptĕm* i. e. quae ei benedictio debetur (cf. ऋण); quid ei venit acceptum. cf. praeterea, quae disputavi ad Hitôp. p. 108.

Ibid. पितुभाजो, cibo fruentes; पितु, cibus. Schol. — व्युष्टि haud dubie idem est ac व्युष्ट, diluculum.

Ib. l. 5. अमा सते, prope versanti. Ablegat Rosenius ad Mânum IV, 94. ubi exponitur efficacitas precum Aurorae oblatarum. — दाशुषे dativus est a themate दाश्वस्.

Ib. l. 7. वक्षि a वह् iuxta class. 2dam pro usitato वहसि. — De आनुषक् variae sunt scholiastarum indigenarum opiniones. Explicatur aut per आ समन्तात्, undecunque, aut per निरन्तरतया अनुषक्तं यथा। Posterior interpretatio magis consentit cum origine et cum sensu vocis आनुषङ्गिक, i. e.

inhaerens, adhaerens, necessario consequens, proportionalis. Videte itaque, utrumne valeat *pro rata parte.*

P. 98, l. 9. श्रवस्यव: a श्रवस्यु adiect. formatum ex antiquo nomine श्रवस्, *gloria,* per affixum यु.

Ib. l. 10. उत particula h. l. et saepius in Vêdis continuativa est et transitiva, ut *utá* in veteri lingua Persarum. cf. Die altpers. Keilschrift p. 97. Eodem sensu mox legitur अध, quod affixo tantum consonanti ab अथ differre videtur, et aeque atque उत excipitur a स्म.

Ibid. जनिष्ट 3. sing. aor. med. a schol. enarratur per अजनिषातां; nimirum अरणी ei dualis est. At nullo modo poterit जनिष्ट ad dualem trahi et miror explicationem istam, quum अरणी fem. etiam in seriori lingua exstet. Augmentum अ saepe in Vedis omittitur.

Ib. l. 11. अध्वर aliis locis enarratur per incolumis ab अ priv. et ध्वृ, incurvari.

Ib. l. 12. दुर्गृ° दुस् in lingua recentiori verbis non praefigitur; गृभीयसे forma est passivi a lingua recentiori aliena. ग्रभ् antiqua est radicis ग्रह् forma, cum qua Rosenius apte comparat Persicum كرفتن et Germanicum *greifen;* Gothicum est *greipa,* part. *gripans.* Adde Graecum *γριπεὺς, γριπεύω, γρίφος,* Zendicum *gĕrĕw,* part. *gĕrĕpta* et nisi fallor Latinum *rapere.*

Ib. l. 13. दग्धासि videtis sensu esse praesentis positum. Comparatio haec est: vastat Agnis silvas earumque frondes, veluti pecus pascua depascitur. At verbum quod ad ignem quadrat, दह्, de pecude dici nequit, nec dixit antiquus poeta, quum casum mutaverit et यवसे, non यवसं posuerit. Videtur itaque aliud ver-

bum cogitatione esse supplendum, locativum regens, ut वर्तते, veluti in pascuis versatur pecus.

P. 98, l. 15. यद् i. e. यदा. Schol. cf. nott. ad G. G. p. 108. — ईम् acc. est masc. them. इ, a quo derivatum neutrum इदम् i. e. इद्, adiuncta particula अम्, vulgatum est. Longam vocalem, quae in masculino offendit, tuentur codices etiam aliis in locis; quod docuit me Rosenius ea de re rogatus. अह् eodem modo pronomini suffigitur, quo ह; alia exempla non cognosco. Convertit Rosenius: »quum semetipsum adflat sub divo ignis, veluti faber, excandescit tanquam coram fabro.« ध्मातरी loc. est pro ध्मातरि, producta vocali finali ob metrum, nisi fallor. cf. mox अग्नी pro अग्नि, infra अत्रा pro अत्र et alia eiusmodi. Eadem res in lingua Zendica observari potest, licet versibus non condita sint quae Zoroastro attribuuntur verba. De rad. श्री cf. ad p. 101, l. 15.

P. 99, l. 1. द्वेषोयुतो acc. plur. est them. -युत्. Compositum est vocabulum e द्वेषस् n. inimicitia, odium, et rad. यु, iungere. द्वेषस्, ut अवस् et permulta alia vocabula dialecti veteris. — तुर्यां i. e. तरेयं. Ablegat Rosenius ad Pânin. VII. I. 103. Ad sensum haud dubie recte. Ad formam quod attinet, dubito, utrum dicam तुर्यां esse 1. sing. pot. rad. तॄ inflexae ad normam class. II. an ponam formam esse antiquam 1mae sing. act. precat. यां pro यासं. Nam quum tertia persona sit यात्, 2da यास्, prima in यां nil haberet quo offenderet. Precativus ab origine est potentialis aoristi. Insolitum est hoc, quod vocalis ॠ extra vicinitatem consonantis labialis in उर् transeat, et quod non ऊर् facta sit. Simplicissima esset ratio, si pateretur contextus, तुर्यां derivare a त्वर् cl. II. pot.

P. 99, l. 2. Iunge अभी-आभर. — सहस्व vocat. est them. सहस्वत्, i. e. सहस् aff. वत्. Nomina hoc affixo praedita voc. sing. masc. Vêdice formant in वस्. cf. Pâu. VIII, 3. 1. सहस्व itaque est pro सहस्वः।

Ib. l. 3. क्षेपयत्, पोषयत्, भुवत् a scholiastis dicuntur esse *Lét'*, de qua forma vide quae olim dixi in biblioth. Indic. III. p. 83. Tria tamen quae h. l. leguntur exempla, vix eo nomine dicenda sunt. Saepenumero per vetusta haec carmina tempora praeterita minoris gradus, imperfectum et aoristus, usurpantur sensu precandi et optandi, omisso augmento अ. क्षेपयत् itaque et पोषयत् nil sunt nisi imperfecta; भुवत् aor. est pro भ्वत्, ut भिये pro भ्ये, भुवे pro भ्वे. Forma Zendica *bvat'* saepius legitur, ut Vend. S. 124. Reddit versum Rosenius: »is propulsato (hostes), is (nos) nutrito, estoque ad cibi impetrationem (adiutor). Itaque sis in procliis nobis auxilio.«

Ib. l. 5. Haereo in अघृणे, quod Rosenius reddit per *radians*, dum Wilso s. v. ponit, घृणि radium significare. अ privativum si praefigitur, sensus oritur contextui contrarius, alio tamen sensu, quam privativo, अ vocibus praefigi non solet. Difficultatem solvere nequeo. नव्यसी fem. a नव्यस्; quae forma adiectivi insolita est. Suspicor नव्यस् comparativum esse adiectivi नव, posito affixo यस् pro ईयस्; aut per licentiam contractum est नवीयसी. Audacioris foret, rescribere नवीयसी et घृणे pro अघृणे, quia tum caesura divideretur सुद्युतिर् in सु। द्युतिर्.

Ib. l. 6. तुभ्यं शस्यते contra metrum est, quod postulat ∪ - ∪ - | Restituitur legendo तुभि शस्यते et sic a vetusto

vate dictum fuisse suspicor. Scio equidem, hanc formam prorsus inauditam esse in lingua recentiori, at vel propter hanc caussam oblitterata esse potest genuina poetae manus. Nemo non videt, तुभ्य esse Latinum *tibi.* स्म्, sicuti, ह, घ, स्ह, affigitur formis pronominum variis, ita tamen, ut pars vocis ipsius habeatur, non additamentum encliticum, ut ista. स्म vel arctius cum thematis pronominum coalescit, siquidem ei subiunguntur terminationes, ut in अस्मै, ceteris. Olim minus arcte cohaesisse स्म् cum casibus pronominum, apparebit e loco p. 100, l. 16. ubi efferendum est तुभ्यं pro त्वं. Si removetur suffixum hoc अं, oriuntur verae et antiquae pronominum formae, uti इद् pro इदं, यू pro यू-य्-अं. वे pro वयं etc.; वे nomin. plur. masc. pronominalis est a themate व.

P. 99, l. 7. अवा i. e. अव. cf. supra ad p. 98, l. 15. De जुष् apponere liceat notam Rosenii: जुषते apud Yaskam (Nigh. II. 6.) inter verba desiderandi occurrit. Saepe usurpatur de Diis, mortalium preces vel sacrificia benigne excipientibus. Ita in hymno in Agnim III. 8. 15. जुषस्व नः समिधं जातवेद आ च देवान् हविरद्याय वक्षि। i. e. »Libens excipe nostrum sacrificium, dives, Deosque hodie ad oblationem adduc.« — वाजयन्तीं i. e. वाजं अन्नमिच्छन्तीं. schol.

Ib. l. 8. वधूयु, feminae appetens; desiderativum nomen, a वधू per suffixum यु deductum. Vid. Pànin. VII. 2. 170. Rosen. अस्मयु, nostri amans, infra p. 100, l 16. त्वायु, tui amans, eodem affixo utuntur.

Ib. l. 10. त्रितृ, tutor sine guna a radice त्रै, ceterum mihi ignota. त्रै inter radices legitur et eundem

tutelae sensum in Vêdis praebet. Ad वि pertinent वेतु p. 100, l. 11. et वेपि p. 101, 13.

P. 99, l. 11. Ob metrum effer वरेणिअं. — धीमहि a धी meditari, unde धी, meditatio, mens; quae in catalogis legitur radix ध्यै, forma est in lingua recentiori sola usitata.

Ib. l. 12. प्रचोदयात्. Alia forma est temporis *Lêt'*, ad quam hoc nomen restrictum vellem; est enim potius modus peculiaris, posthac in Sanscrita lingua obsoletus, qui, uti olim iam explicui Ind. Biblioth. III. p. 83, respondet formatione sua coniunctivo Graecorum. Huius modi duo nota nunc sunt tempora, praesens et imperfectum, alia fortasse posthac indagabuntur. Discrimen inter indicativum et coniunctivum positum est in vocali terminationibus personalibus praemissa, quae in coniunctivo etiam extra primas personas आ est. Per hymnos nostros haec leguntur exempla: 3. s. imp. प्रचोदयात्, qui duceret, i. e. ut ille *duceret;* वनाति 3. sing. praes. utinam is opes nobis administret; multa alia in opere Rosenii maiori in lucem prodibunt.

Ib. l. 13. Effer metri caussa पुरन्धिआ. — Docet nos Rosenius ad h. l. वाज cibum significare et verbum inde derivatum वाजयति sensu desiderativo poni, ut in hoc versu: तं त्वा वाजेषु वाजिनं वाजयामः शतक्रतो। »Eum te, cibo abundantem, cibi caussa imploramus Çatakratus.« — पुरंधी a scholiasta enarratur per स्तुत्या प्रज्ञया. Est, ut Rosenius alio loco docebit, a rad. पॄ, implere et substantivo धी, sapientia, et significat adiectivum, quidquid sapientiae plenum, nomen si est, et hymnum et mulierem cordatam. — भगस्य भजनीयस्य schol.

P. 99, l. 15. नरा scholiastae est चर्षणीनां नेतारः. Addit Rosenius locum huncce: स्तुषे नरा दिवो अस्य प्रसन्ताश्विना हुवे जरमाणो अर्कैः। i. e. ad (audiendam) laudationem ductores coeli huiusce clementes Açvinos voco, celebrans carminibus.« प्रसन्ता male suspicor editum pro प्रसन्ना i. e. प्रसन्नौ. स्तुषे dat. esse videtur a स्तुष्; formationem vocis explicare nequeo; mira etiam est quae ap. Wilsonem s. v. legitur, forma Vêdica स्तुषेय्य, *laudabilitas*.

P. 100, l. 1. Effer आसिए ob metrum. जुहुता pro -त; cf. supra ad p. 98, l. 15. मीळ्हुषे iuxta regulam supra positam est pro मीढुषे, cuius thema est मीढ्वस्, nom. मीढ्वान्. Praeterea a Rosenio didici, dici मीढ्वस् pro effusore, pluvioso, largitore. Radix est मिह्, cuius antiquior forma मिघ् progenuit vocem मेघ, nubes. — आस्ये contra Rosenium per os reddendum opinor. Agnis enim, utpote qui flamma sua sacrificia consumat, saepius dicitur os Deorum.

Ib. l. 2. आप्यं scandendum आपिअं.

Ib. l. 3. पञ्चचर्षणीः। चर्षणि ordo hominum est et per मनुष्य a scholiastis explicatur. Sic etiam a Wilsone s. v. Videtur ab origine *cultores* agrorum significasse: nam कृष्टयः, quod in Vedis etiam de hominibus collective dicitur, per कृष्टि e कृष्, *arare*, descendit. Si in memoriam revocatis, palatales litteras Sanscriticas ortas esse e gutturalibus (cf. Ind. Bibl. III. p. 35.), vix dubitabitis, चर्षणि ortum esse e कर्षणि atque ad eandem radicem pertinere. Quinque classes hominum esse videntur (dissensisse enim iam veteres grammaticos animadvertit Rosenius) quatuor ordines Indorum noti una cum Nis'âdis; nam etiam hi fixis utebantur

sedibus. दमे दमे i. e. uniuscuiusque domi. Hunc repetiti nominis usum, ut in lingua vulgari, ita in Vedis quoque saepe animadvertas; ex. gr. I, 1, 2. उप त्वाग्ने दिवे दिवे दोषा वस्तर्धिया वयं। नमो भरन्त एमसि॥ Te, Agnis, quotidie sero maneque mente venerabundi adorimur. Rosen. Emendata interpretatio ipsius est Rosenii.

P. 100, l. 5. Effer अमातिघ्नं et mox पातु अंहसः।

» » l. 7. दिवः श्येन, coeli accipiter, dicitur Agnis, credo, quia fumus ignis celeriter in coelum escendit. Accipitris imagine uti solent, ubi aliquid velox depingunt. Ita in hymno in Açvinos, V, 8, 2: आ नः स्तोममुप द्रवत् तूयं श्येनेभिराशुभिः। यातमश्वेभिरश्विना॥ Ad nostrum sacrificium properate celeriter accipitribus velocibus, venite equis, Açvini.« Rosen. Haereo in vocibus उपद्रवत् तूयं. द्रवत् in Vedis legitur sensu adverbii, *cito*. Et उप ad यातं trahi potest. तूयं nisi fallor est nom. dual. pronominis 2dae pers. in quo quum अं additum sit, ut in plur. यूयं et adsciticia sit semivocalis य्, assequimur antiquum dualem तू et pluralem यू. — जीजनं, canere velim, canam, aor. redupl. est sine augmento अ, rad. गन् canere, cuius forma vulgata est गै. Rem ita intellige, ut गै forma sit orsa e गा; radices autem, quae antiquitus in आ desiere, saepius exitum in अन् mutaverunt. Sic खा et खन्, सा et सन्, जा (जात pro ज्ञात, gnatus) et जन् (pro ज्ञन्), et multae aliae. Mirum tamen est, quod non जीगनं sit.

Ib. l. 8. वस्वः videtur esse pro वसूः i. e. वसु femin. etiam esse et accus. in अन् habere. Similis licentiae exempla in Vedis saepius recurrunt. — कुविद् per multas enarrasse videtur scholiasta; de qua explicatione

summopere dubito, an vera sit. Mihi cum कोविद् cognata videtur vox et nominat. sing.

P. 100, l. 9. स्यार्ह् ignotum mihi vocabulum, quod per *gratus* reddidit Rosenius. — रयि h. l. nom. sing. neutr. esse debet, acc. masc. s. fem. रयिं legitur p. 99, 2. Notum est रै eiusdem potestatis.

Ib. l. 11. सेनं pro स इनं nota est nunc res. — ह्रुपत 3. sing. aor. med. pro optativo.

Ibid. l. 13. Esser ob metrum नक्षिय। venerabilis interpretatus est Rosenius. नक्ष्य e नक्ष् quae radix in Vedis legitur sensu adipiscendi, nanciscendi, cum quo verbo cognata est. — E nota Rosenii ad h. l. haec mutuor: in lingua antiqua, ut विशः in universum homines, ita विश्पति generatim regem, dominum designare videtur. Ita in hymno in Agnim III. 8. 18. विशां कविं विश्पतिं मानुषीणां शुचिं पावकं घृतपृष्ठमग्निं। Agricolarum (hominum) vatem, regem hominum, purum, lustrantem, butyro nutritum, Agnim.«

Ib. l. 15. Lege ob versum सुअग्नयस् et mox तुअं. — क्षपस् et उषस् accusativi sing. sunt adverbialiter positi. उषस्, dies, cognatum est adverbio वस्तर् in nota ad lin. 4. supr. — दीदिहि propter consonantem radicalem a rad. दीधी, *lucere,* derivari nequit, et quaerenda est alia; दिव् lucendi vim habere, apparet e nomine दिव्, quod et diem et coelum designat, at obstat forma. द्यु, unde द्यु, *dies, coelum, Agnis,* contractio est eiusdem radicis दिव्, at ne ex ea quidem derivare formam दीदिहि possumus. Attamen quum Pânines adiectivum दीदिवस्, more part. perfect. formatum, ad दिव् referat, videtur दीदिहि eidem radici vindicandum esse et ita quidem, ut post

insolitam reduplicationem per ई longum, abiecta fuerit littera radicis finalis व्.

P. 100, l. 18. Ad उप subaudi एति e यन्ति anteced. Recurrunt versus 17. et 18. ex alio Hymno in not. Ros. ad p. 101, l. 7. ibique उप नरा legitur, male.

P. 101, l. 1. Metrum postulat अमर्तिअः, quod eo tantum differt a forma veteris dialecti Persicae, quod ad explendum hiatum य् non insertum sit; nam vox, quam ego legere volui in inscriptionibus Persepolitanis martiha, praeclare nuper restituit Beerius, *martija* legens. — Mox itidem ईडिअः.

Ib. l. 3. एना est pro एन, producta vocali finali; cf. supr. ad p. 98, l. 15. एन instrumentalis thematis अ obsoletus in lingua recentiori; instr. fem. अया in litteris Rosenii enotatum invenio. — नपात् filius, de quo vocabulo praeclara est Burnoufii disputatio Yaç. I. 241. seqq. ऊर्जो genit. est thematis ऊर्ज्, quod a radice sua non differt. — ह्वे ad 2dam normam saepius in Vedis inflectitur. Idem epitheton recurrit l. 10. variatis verbis.

Ib. l. 4. दूतं. Haec est nota Rosenii: Hoc nuncii munere saepe fungi videmus Agnim. Ita I. 1. 27. ये यजत्र य ईड्यास्ते ते पिबन्तु जिह्वया। मधोरग्ने वषट्कृतिं॥ आकीं सूर्यस्य रोचनाद् विश्वान् देवान् उषर्बुधः। विप्रो होतेह वक्षति॥ »Qui colendi, qui celebrandi (sunt), ii omnes bibunto linguâ mellis oblationem, Agnis. Prope ad solis ortum omnes deos mane vigiles vates arcessitor (i. e. Agnis) huc adducito. *) Et mox ibidem युक्ष्व ह्यरुषी रथे हरिते देव रोहितः।

*) Rectius adducet; est enim वक्षति futurum Vedicum

ताभिर्देवान् इहावह ॥ Iunge equos (equas) currui splendido, ascendensque cum iis deos huc advehe.«

P. 101, l. 5. अरुषा, quia equae Agni tribuuntur; scripsi ओजसाः pro ओजसा, acc. fem. plur. ओजस adiect. est a ओजस्, ut in Vedis यशस a यशस्, aliaque permulta formari, a Pânine edocemur. — दुद्रवत् aor. redupl. pro optativo.

Ibid. l. 6. देवं adiectivum est h. l.

Ibid. l. 7. Duo alia repetitae praepositionis exempla e notis Rosenii ad h. l. appono: प्र वां गिरः शस्यमाना अवन्तु प्र स्तोमासो गीयमानासो अर्कैः। »Prosequantur vos carmina recitata, pro (sequantur) hymni, enunciati cantibus.« अभि यं देव्यदितिर्गृणाति सवं देवस्य सवितुर्जुषाणा। अभि सम्राजो वरुणो गृणन्त्यभि मित्रासो अर्यमा सजोषा॥ »Quam dea Aditis adorat prolem divini Solis libens, quam adorant regni consortes, Varunas (aliique), quam (adorant) Mitrae, Arjama, ceteri, eadem religione coniuncti.« (सजोषाः?).

Ib. l. 8. Num सं pro simulac positum sit?

Ib. l. 10. रै (राति) in Vedis significat *dare*.

Ib. l. 13. यक्षि e यज् ad cl. II. ad quam etiam कृ in Vêdis trahi, ostendit mox कृधि. De hac terminatione haec observata sunt ad h. l. a Rosenio: कृधि pro vulgari कुरु. vid. Pânin. VI. 4. 102. Occurrit praeterea etiam कृणुहि. Imperativi in धि vel धी exeuntes satis frequenter occurrunt; e. g. Lib. I. 2. 19. इमं मे वरुण श्रुधी हवं, »hanc meam, Varunas, audi precem.« et V. 3. 8. न इन्द्र वार्यस्य पूर्धि, »nos, Indras, locupleta divitiis.« Un-

---

sine व्. Mox scandendum est हि अरुषी, quod quum femininum sit, per equas melius redditur.

de firmatur Boppii coniectura, धि fuisse originarium imperativi exitum, qui paullatim in हि extenuatus sit. Monere tamen debeo, hanc imperativi speciem in nulla adhuc radice obviam mihi factam esse, quae iuxta vulgaris linguae regulas terminationem हि assumeret. Sunt et alia quaedam exempla, in quibus vetus sermo ध exhibet, quod serius in ह abiisse videmus. Olim dictum fuisse धित pro हित, docemur a Pânine VII. 4. 45. et सध pro सह plus semel in ipsis Rigvêdae carminibus me legere memini.

P. 101, l. 14. रत्नधा pro रत्नधाः nom. sing. Radices in आ, si ultimam partem compositi constituunt, solent in Vêdis vocalem suam longam retinere; unde apparet, recentiorem esse correptionem vocalis, quae in सुखद्, similibusque vocibus cernitur.

Ib. l. 15. शिशीहि, diligentem fac, proprie exacue, supra 98, 15. med. शिशीते intrans. est, excandescit, proprie acuitur; in exemplo ad p. 97, l. 10. legitur tamen शिशीत sensu transitivo, si bene se habet ista scriptura. Utut hoc sit, certum esse credo, radicem शी, quae in lexicis शि scribitur et ad 5tam cl. refertur, in locis Vêdicis productam praebere vocalem et ad 3tiam cl. pertinere.

P. 102, l. 3. Desideratur syllaba ante vel post यो et in altera versus parte legendum est कृणोति अर्वतां. Suspicor आ ante यो inserendum esse et simile quid postulat contextus. Deus enim Pluvius vix dici potest creare semina herbarum et foetus animalium, potest eos ad crescentiam impellere, eos conformare, ita ut crescant; आकृ est conformare et hoc negotium, non creatio,

tribuitur Pluvio in versu a Rosenio excitato, ubi appellatur: सवत्सं कृण्वन् गर्भमोषधीनां, i. e. ἔμβρυα herbarum prole donans.

P. 102, l. 4. Restituitur metrum legendo पुरूणामग्रं, quemadmodum nunc invenio, saepius legendos esse in Vêdis genitt. plur.

Ib. l. 5. Lege आसिद् । तुहोता gunam praebet contra grammaticam vulgatam; de vocali finali producta cf. not. ad p. 98, 15. तस्मा pro तस्माय् i. e. तस्मै. — De इद् observat Rosenius: Hanc voculam इद् dixerim stirpem pronominis इदं. Solet ea variis variorum pronominum casibus subiungi, sine ulla sensus mutatione. En tibi aliquot exempla: स इद् देवेषु गच्छति, is cum diis venit; तमित् सखित्व ईमहे, eum in societatem desideramus; इन्द्राग्नी उपह्वये तयोरित् स्तोममुश्मसि, huc Indram Agnimque voco, eorum laudi intenti sumus; अस्मा इत् काव्यं वच उक्थमिन्द्राय शंस्यं, illi Indrae laudatorius hymnus cantusque celebrandi sunt; तमिद् दोषा तमुषसि अर्चयन्ति नरः, eum noctu, eum mane adorant homines.

Ib. l. 6. करत् aor. pro optativo.

Ib. l. 9. सुष्टुती licentia pro सुष्टुत्या. — यजत्र h. l. per vocativum *venerande* reddit Rosenius, supra not. p. 101, l. 4. nominativus esse debet pluralis. Videtur itaque forma esse indeclinabilis sive forma, adverbiali affixo त्र formata; comparari potest locutio satis nota विश्वासभूमि, locus fidei, pro fide dignus, et multa similia.

Ibid. l. 10. Animadvertit Rosen: Repetitum pronomen वयं ipsius verbi anaphoram vivide supplet. Conf. Lib. VII. 8. 19: युवं ह भुज्युं युवमश्विना वशं युवं शिञ्जारमुशनामुपारथुः । »Vos B'ug'jum, vos, Açvini, Vaçam, vos Çig'âram

(et hanc etiam) precem visitastis.« B'ug'ju, Vaça et Çig'âra nomina sunt virorum, quos Açvini e periculis servarunt.

P. 102, l. 12. Quomodo explicandum sit दाश्नत, nescio. Si दाश्नत् स्याम legere liceret, forma esset temporis compositi e partic. praes. et potentiali verbi substantivi, et comparari posset usus adiectivi verbalis in तृ ad futurum compositum formandum.

Ibid. यूयं etc. Addit Rosenius: haec verba, quibus tanquam epiphonemate omnium deorum gratia implorari videtur, multis in diversos Deos hymnis in fine subiiciuntur. Ita in hymnum in Agnim. V. 2. 15. त्वं वरुणा उत मित्रो अग्ने त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ »Agnis, tu es Varunas, tu es Mitras; te colunt precibus Vasis't'ae filii; a te opes cibusque (illis) fiant. Vos servate cum felicitate semper nos.« Et in hymno in Indram V. 3. 8. इषं पिन्व मघवद्भ्यः सुवीरां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥ »Cibum da sacrificantibus (nobis) cum liberis bonis. Vos servate cum felicitate semper nos.« — त्वे est pro seriori ते.

GLOSSARIUM.

अ

अ primum linguae Sanscriticae elementum et usitatissimum. Est praeterea अ, 1) alpha privativum, quod nominibus substantt. et adiectt. nec non nominalibus verbi formis, i. e. participiis, gerundiis et infinitivo praefigitur; ex. c. 25. 42. 46. etc.; si incipit vox sequens a vocali, dicitur अन्. 2) Thema pronom. demonstr. rem proximam indicantis, a quo descendunt formae अस्मै, एन, अया (144.), aliae.

अंस m. humerus.

अंशु m. radius. (अंश् pervadere).

अंशुक, n. amiculum, velum. (Ab अंशु + क, ut videtur, a genere texturae radiato).

अंहस् n. peccatum, crimen. 100. (अह् idem atque अघ्, angere; scribitur etiam अङ्हस्).

अकल्मष mfn. innocuus. 52. (alpha pr. क°).

अकोपन mfn. non irascibilis. 40. (alpha pr. को°).

अक्तु f. nox (Wils.) m. stella. 134. Vox Vêdica. Gramm. derivant ab अञ्ज्.

अक्ष 1) m. genus seminis. 2) in compp. pro अक्षि. 10. 41. fem. ई. 42.

अक्षत 1) mfn. incolumis, integer. 2) n. granum. 83. 126. q. cf. (alpha pr. et क्षत).

अक्षमाला f. rosarium. (अक्ष et मा°). 126.

अक्षर 1) mfn. indelebilis, a mutatione alienus, sempiternus. 2) n. littera, sive potius sonus individuus, elementum. 3) f. vox. 100. (alpha pr. क्षर् perire).

अक्षि n. oculus. 94. Casus quidam ab अक्षन्. (अक्, notare, unde desid. ईक्ष्).

अखिल mfn. integer, totus, omnis. -लेन omnino (alpha pr. खिल, vacuum).

अग् r. 1. अङ्गति se movere. — 2) r. 1. अगति inclinari, incurvari.

अगम्य mfn. 1) immeabilis, 2) non intelligibilis. 30. (alph. pr. गम्य).

अगोचर mfn. ignotus, non perceptus. 94. (alpha pr. गो°).

अग्नि m. 1) ignis. 2) Deus Agnis. 98. 99. 100. 101. etc. (अग्, aff. अनि, pro अगनि).

अग्र mfn. 1) in anteriori parte positus, extremus. 59. 62. 2) excedens. 56. 3) n. cacumen, acumen, acies. 13. 64.

-ग्रे, coram, ante. praepos. c. gen. 8. 9. 12. etc.

-ग्रतस् adv. et praep. c. gen. coram, versus id quod e regione est, prorsum. 74. 75. 82.

अग्राह्य mfn. quod non sumendum est. 75. (alpha pr. ग्रह्).

अग्रिम mfn. in parte antica positus. 77. (अग्र, aff. इम, idem ac म in मध्यम).

अघ. n. crimen, peccatum. cf. अंहस्.

अघृणि mfn. radians. 99. vox incerta 138.

अघोर mfn. non crudelis. 3. (alph. pr. घो°).

अङ्क m. gremium, pectus. 83.

अङ्ग, n. 1) membrum. 2) totum corpus. 30. 59. 3) pars, quasi membrum, Vêdarum, cf. वेदाङ्ग. In compp. fem. ई 26. 57. 83. — अङ्गीकरोति, partem sui ipsius facit, spondet 44. (अग्, se movere).

अङ्गन. 1) n. cors, aula. (अग्, circumire?). — 2) f. -ना, mulier. 76. 88. (ab अङ्ग, quasi magis membrosa).

अङ्गार m. n. carbo. (cf. अग्नि).

अङ्गुलि, s. -ली f. digitus. (अङ्ग, aff. उल idem atque उर).

अङ्गुलीयक n. annulus. (a praec. aff. ईय + क).

अङ्गुष्ठ m. pollex. 116. (अङ्ग, aff. inusitato).
अङ्घ्रि. m. pes. (cf. अघ् = अङ्घ्, scribitur etiam अंह्रि).
अचिर mfn. non longus, brevis. -रेण, sc. कालेन, brevi-tempore. -रात् id. (cf. अचिरम्).
अच्युत mfn. non lapsus, aeternus. — m. nomen Vis'n'uis. (alph. priv. + च्यु). — अच्युतमूर्ति m. 76. cuius forma non perit, itidem Vis'n'us est.
अजर mfn. non senescens, aeternus. (alph. pr. + जरा).
अजित mfn. invictus, indomitus, infraenatus, de sensibus. (alph. pr. + जि).
अचिरम् adv. brevi tempore. 97. (De orig. cf. 133).
अजिह्म mfn. non obliquus, directus, directa via utens. 64. (alph. priv. + जि°).
अञ्च् r. 1. अञ्चति, colere, modo peculiari tenere, insignire, venerari. अञ्चित, insignitus. 54. Cum praepp. अव, उद्, प्र, परा, प्रति, सम् et aliis quibusdam vocc. format adiectt. directionem et rationem motuum notantia.
अञ्च. m. φρίξ. (a praec.) 112.
अञ्चल m. limbus. (a rad. अञ्च, aff. अल?).
अञ्ज् r. 7. अनक्ति. 1) propellere, agere. 2) oblinere, ungere. — c. वि, evolvere, creare.
अञ्जन. n. unctio, collyrium. 83. (a praec.)
अञ्जलि m. 1) libatio, quae fit manibus cavis, tum actio manuum concavandarum, ad libationem faciundam. 2) in universum supplicatio, quae fit iunctis manibus concavatis. Hinc -लिकर्मन् n. 48. supplicatio, humiliatio. (अञ्ज्, aff. inusit. अलि).
अणिमन् m. subtilitas, facultas semetipsum ad libitum diminuendi. 3. (seq. et aff. इमन्).
अणु mfn. (fem. -ण्वी), parvus.

अतस् 1) adv. loci, inde. 2) tempor. deinde. 3) causs. ex ea re. 41. ideo 48. 47. 76. etc. ex ea ratione, iuxta eam normam. 1. — pro abl. pronom. 21. 34. 96. — अतःपरं, hinc quod sequitur, deinde. 3. (Them. pron. अ).

अति praep. trans, supra, super. Nominn. praefixa vim auget notionis, ut in Latinis adiectt. *per,* ut 30. 37. 44. 72. 91. (ubi non ad नव्य tantum pertinet, sed ad totum compos.). — 59. in adi. mutat nomen. — nominaliter positum 37. — मा + अति, ne nimis. 11. (them. pron. अ, aff. ति, ut इति?).

अतिक्रान्त mfn. praeteritus. 10. 22. (क्रम्).

अतिग mfn. excedens, excellens, edurans. 58. (गा).

अतिथि m. hospes. (alpha priv. तिथि, in cuius gratiam dies festi observari desinunt).

-थित्वं n. hospitium. (Antec.)

अतिरेक mfn. modum excedens. — m. actio modum excedendi. (रिच्). 11.

अतिलोभ mfn. nimis avidus (लोभ), unde

अतिलोभता f. nimia aviditas. 21.

अतिशय mfn. excedens. Ab origine substantivum est et additur voci alii, ut अन्तर, aliud, मात्र, solum. Adiectivi more praefigitur 112. (शी).

अतीत mfn. praeteritus. (इ). 57.

अतीव, supra aequalitatem (अति + इव), valde; praefigitur adiectt. 16. 35. 38. etiam seq. तु 55.

अत्यन्त mfn. finem excedens, infinitus, permagnus. 73. 85. (अन्त).

अत्र. 1) adv. loc. heic, illic. 2) hac in re. (अ them. pron.).

अथ part. contin. dein; solet initio sentent. poni 33. 59. etc; post primam vocem 44, 6; 59, 14; media sent.

53; in enumeratione 79. (अ them. pron. aff. त, cf. था, थं).
अतवा, 1) sive potius. 2) quidni, immo potius, part. restringendi. 29. 58. 75. (Antec. et वा).
अद् r. 2. अत्ति. edere.
अदस् pronom. demonstr. mf. असौ, n. अदस्. 9. 29. 51. 53. etc. Indicare solet remotiora, praesentia cum vi quadam significat. (cf. अ).
अदातृ mfn. non donans, illiberalis. 31. (Alph. priv. दा°).
अदिति f. nom. propr. Uxor Kaçjapae, mater deorum. 145. (Alpha priv. et दिति, idem quod द्युति, splendor; Nox primaeva mater lucis et deorum).
अदीन mfn. non miser, nobilis, liberalis. (Alph. priv. दी°).
अदूर mfn. non remotus, proximus. 41. -रे loc. adv. prope. 62.
अद्भुत mfn. mirificus. — n. miraculum. (Depravatum videtur ex अतिभूत, quod supra naturam est).
अद्य adv. hodie, in praesentiis. 139. अद्यापि, etiamnunc. 44. (अ them. pron. et य, ut videtur pro द्यवि, loc. a द्यो, dies).
अद्रि m. mons.
अथ, deinde, part. contin. 98, 136. (orsum videtur ab अध).
अधम mfn. infimus. (अध, aff. म superlat. cf. seq.).
अधर mfn. inferior. — m. labium inferius, labium, os. 25. (अध, aff. र, quod comparativos format e particull.).
अधर्म m. iniustum, nefas. (Alpha priv. ध°).
अधस् adv. infra. (अध).
अधि praep. super.
अधिक mfn. excedens, magnus. 25. etc. excellens. 34. praefigitur adiecc. sensu augendi 72. maior 10. 27. 28. -कं शतं, centum et quod excedit. 55. 56. (अधि, aff. क).
अधिकार m. officium, potestas, provincia rei gerundae (कृ). Hinc

अधिकारिन् mfn. praepositus, possidens. — m. praefectus. 27.
अधिप m. dominus, rex, 16. (पा).
अधिपति m. dominus, imperator, rex summus. 35. (पति).
अधिरूढ mfn. qui ascendit, insitus 26. (रुह्).
अधीन mfn. discens, obediens, dependens. 84. (इ, c. अधि, part. med. irreg.).
अधीर mfn. inconstans. (Alph. pr. धी°).
अधुना nunc. (Instrum. a voce quadam अधु? cf. अन et अनु).
अधोमुख mfn. vultum demittens, ore demisso. (अधस् + मुख).
अध्याय m. studium, lectio. (इ)
अध्वर m. sacrificium. 101. A quibusdam pro adi. habetur sensu incolumis 136. q. cf.
अन् r. 2. अनिति, flare.
अन them. pronom. defect. eiusdem sensus atque इदं.
अनघ mfn. innocuus. 76. (Alph. priv. अघ).
अनङ्ग mfn. incorporeus. — m. 1) Amoris deus, Cupido. 2) voluptas. 69. 78. etc. (Alph. priv. अङ्ग, quia in ipsa mente versari dicitur amor et non, ut ceteri divi, in externa rerum natura. Fabula ad nomen explicandum ficta legitur Râm. I, XXV.).
अनङ्गसेना f. nom. propr. Ἐρωτοστράτος. (praeced. et सेना).
अनन्तर mfn. quod sine intervallo est, quod nulla re interiecta sequitur, quod instat. 48. — रं adv. deinde, mox. तदनन्तरं, idem. 41. etc. (Alph. pr. et अन्तर).
अनर्थ mfn. inutilis, infructuosus. (Alph. priv. अर्थ).
अनल m. ignis. (अन्, aff. अल).
अनाथ mfn. domino destitutus, orbus. (Alph. priv. नाथ).
अनावृष्टि f. absentia pluviarum. (Alph. priv. आवृ°).
अनिल m. ventus, spiritus. (अन्, aff. इल).
अनु praep. post, secundum, iuxta; postponitur interdum

et regit aut dativum aut accus. 98. 127. 134. (cf. मामनु Vikr. 70, 2. ed. Lenz.; iuxta me, i. e. meam conditionem).

अनुकार m. imitatio. (कृ). Hinc

अनुकारिन् mfn. imitans.

अनुकूल, mfn. congruus, idoneus, favens, proprie secundo flumine vectus. (अनु et कूल, ripa). 90.

अनुगुण mfn. qualitate similis, aequalis. 77. (गुण).

अनुग्रह m. (acceptio), favor, benevolentia. (ग्रह्).

अनुज्ञात mfn. qui veniam eundi accepit, dimissus. 42. (अनु et ज्ञा).

अनुपदं adv. ita ut in tergo alicuius haereas. cum gen. 30. (अनु et पद्, passus).

अनुरक्त mfn. deditus, favens, amans. (रञ्ज्).

अनुराग m. amor, favor. (रञ्ज्). 24. 71. etc.

अनुरूप mfn. 1) similis. 2) decens, conveniens, aptus. 19. (अनु et रूप).

अनुलग्न mfn. adhaerens, inhians, insequutus. 30. (लस्ज्).

अनुवर्तिन् mfn. obsequens, obediens. 29. 58. (अनुवर्त m. ab अनु et वृत्, inusitatum est).

अनुवाद m. congruentia cum eis, quae dicta vel praecepta sunt; 2) repetitio et acceptio dictorum, actio morem gerundi. 67. (वद्).

अनुष्टुभ् f. (-ष्टुप्) nomen metri epici vulgatissimi. 103. (अनु + स्तुभ्, firmum esse; pausis quasi firmatum).

अनुसंधान n. investigatio. (अनु + सं et धा).

अनुचर m. pedisequus. 20. (चर्).

अनुसार m. insequutio 82. (सृ). Hinc

अनुसारिन् mfn. sequens, observans praecepti. 40.

अनृत mfn. non verus, falsus. — n. falsitas, mendacium. (Alpha priv. et ऋत). 58. 21.

अन्त m. 1) finis 39. 60. 66. 2) pars ultima, ut वनान्त, Anglice: *outskirt* of a forest. 3) finis summus, ut वेदान्त, summi fines doctrinae Vêdicae, et काननान्त. 21. — अन्तं गच्छति, finem assequitur, consilia aliorum perspicit. 3. 15.

अन्तक m. finem faciens, deus mortis, 5. Jamas iuxta Wilson. isto loco potius Çivas est, mundi destructor. (Antec.).

अन्तर् praepos. inter, intus; genit. regit, si cum nomine construitur. (aff. तर्. cf. प्रातर्, वस्तर्).

अन्तर n. 1) pars interior 58. etiam hominis, cor, mens. 53. Et praefigitur et subiungitur hoc sensu. 80. 2) intervallum. 3) discrimen, diversitas. Hoc sensu additur et dicitur diversitas rei pro re diversa, valet itaque *aliud*. 17. 40. 42. 43. 62. 76. 89. Et 42, 7. semel positum subaudiendum est ad देवेन, ut sit distributio, unus alter. (A praec.).

अन्तरीक्ष n. aer. (अन्तर् et ईक्ष्, videre, quod pellucidum est).

अन्तर्गत mfn. quod interiit, occultus, interior. 8. (अन्तर् et गम्).

अन्ति praepos. obsoleta, *ante*. Hinc, aff. क

अन्तिक mfn. e regione positus, 66. — n. vicinia; hinc -के, praep. cum genit. 58. et -कं adv. In fabb. scenicc. praemisso जन, de eis quae ita in scena proferuntur, ut ab auditoribus quidem, sed non ab omnibus personis in scena audiri possint. 92.

अन्ध mfn. 1) coecus, proprie et figuratim. 18. 71. 2) occultus. 22. (rad. 1. cl. अध् s. अन्ध् non invenitur).

अन्धक mfn. coecus. 32. (praec. et aff. क).

अन्न n. cibus, edulium, praesertim oryza. (part. pass. ab अद्).

अन्य mfn. (n. -न्यत्). alius. Indefinite ponitur 28. 30. (Anglice: the other day). — अन्योन्य mutuo, invicem, alter alterum, *ἀλλήλων*, etc. prius अन्य non inflectitur. 86.

--तस् adv. aliunde, aliorsum. 77. 48. (Antec. aff. तस्).
अन्यत्र 1) alibi. 2) praeter, extra c. abl. 25. (Id. aff. त्र).
--था, alio modo, alias, aliter, alioquin. 56. 93. — c. कृ, mutare. 15. Hitôp. 2. (Id. aff. था).
अन्यादृश mfn. (fem. -शी). alium aspectum praebens, mutatus (अन्या pro -यद् et दृश्). 72.
अन्येद्युस् adv. alio quodam die. 24. (अन्ये loc. est irreg. et द्युस् contractum videtur e दिवसे, die, omisso ए).
अन्वय m. successio parentum et natorum, familia, gens. 41. (इ).
अन्वित mfn. sequentem habens, praeditus (इ). 4. 50. 77.
अन्वेषिन् mfn. quaerens, inhians. (Ab अन्वेष m. voce inusitata ab अनु + इष्).
अप् f. singul. non usitatur, nom. pl. आपस्, aqua 76. 97.
अप praepos. de, indicat decessionem e loco.
अपटी, f. tapetum, aulaeum, praesertim siparia, quorum ope variae in scena exhibebantur locorum similitudines. (Orig. incert.).
अपटीक्षेप m. repentinus introitus in scenam, quod fit siparia amovendo. (Antec. et क्षेप a क्षिप्, iacere).
अपमान n. parvi aestimatio. (मन्, opinari).
अपर mfn. 1) remotior, inferior. 2) alius 9. 96. एक-अपर, unus-alter 39. (अप aff. र, cf. अधर).
अपराङ्मुख mfn. f. ई ore non averso, taedio et aversatione non affectus. 41. (Alph. priv. et परा°).
अपराध m. alienatio favoris, offensio, culpa. (राध्).
अपरीक्षित mfn. inconsideratus, de hominibus et actionibus. 14. 15. (परी°).
अपस् forma praepos. अप, usurpata in composito

अपस्कर m. faeces, stercus (कृ). 4.

अपह्नव m. denegatio. (ह्नु).

अपाय m. 1) abitio. 2) derelictio rectae viae, transgressio. 31. (इ).

अपि partic. 1) etiam. Interdum continuendae tantum orationi inservit: सोऽपि, is quidem, 25, 13. 29, 6. 46, 16. (*Auch gingen sie dann*); 48, 5 etc. et locum copulae supplet. 2) part. augmentativa, *vel;* एकस्यापि, vel unius. 3, 4. 27, 16. etc. 3) interrog. addita sensum reddit indefinitum, किमपि, quidquid sit, quodcunque. 4) अपि c. न auget negationem. 15, 8; 62, 3. ne quidem; in repetita negatione posteriori न additur: न-नापि 32, 7. — 5) अपि च, atque etiam, particula in serie distt. inter se iungendorum usitata. 66. 67. — 6) यद्यपि, etiamsi. q. cf.; etiam separate 3, 6. (Differt 15, 14.). — 7) init. quaestionis, affirmationem implicantis. 68. — 8) Olim praepos. fuit, ἐπὶ.

अपेत mfn. a quo abiit, quem dereliquit 77. (इ).

अप्सरस् f. Apsaras, nomen puellarum coelestium, quarum numerus infinitus in coelo Indrae agit. (अप् et सरस् a सृ, ire; antiquitus enim Naiades et Nymphae fuisse videntur).

अवध्य mfn. non occidendus, innocuus, 14. 27. (Alpha priv. et वध्).

अब्ज m. nymphaea, lotus. (अप् et ज c जन् q. cf.).

अब्द m. nubes, (अप् et द pro दा) tempus pluviarum, annus. (cf. वर्ष). 57.

अभाव m. contrarium existentiae, fluxa mundi conditio, res caduca, res inhonesta. 58. (Alpha priv. et भाव).

अभि praep. ad, ἐπὶ. Adiectt. praefixa vim addit. In Vêdis etiam अभी. 99.

अभिजात mfn. genere nobilis.

अभिधा f. exhibitio, denominatio. (अभि et धा).

अभिनव mfn. novus, recens. 67. (अभि q. cf. et नव).

अभिप्राय m. intentio, voluntas, consilium. 29. 50. (अभि et प्राय a प्री).

अभिमत mfn. magni aestimatus, gratus. 44. (मन्).

अभिमुख mfn. e regione positus. — खं adv. adversus, praepositionis more cum genit. 68. (मुख).

अभिलषित mfn. desideratus. (लष्) 78. ubi potius neutrum est et substant.

अभिलाषुक mfn. desiderans. 42. (Etym. idem, aff. उक).

अभिसारिक mfn. adveniens, visitans; hinc fem. -का secutuleia, mulier quae amasium visitat. 25. (अभिसार, a सृ, aff. इक).

अभीप्सु mfn. desiderans, cum accus. 50. (अभि et ईप्सु, adiect. desider. ab आप्).

अभ्यन्तर n. 1) pars interior. 75. 2) intervallum, spatium temporis. 33. (अभि et अन्तर).

अभ्यास m. applicatio, assiduitas, consuetudo. 40. (अभि et अस्; non आस्, nam respondet अभ्यस्त).

अम् affix. pronominum. 139.

अमति m. luna, tempus, fraudator. 129. — fem. ignorantia, forma 131. (Prioris significatus originem nescio; posterioris est अ priv. et मति; mente caret et ignorantia et forma rerum caduca).

अमर्त्य mfn. immortalis. (अ priv. et मृ, aff. य, inserto त). 101.

अमा adv. una cum, simul, prope. 98.

अमात्य mfn. qui prope est, in promptu, paratus. 100. — m. minister, qui a consiliis est. 29. (अमा, aff. त्य).

अमित mfn. immensus, infinitus. (अ priv. et मा). 32.

अमित्र m. hostis. (अ priv. et मित्र). 45.

अमृत mfn. immortalis. 101. — n. Ambrosia. 33. (अ priv. et मृ).

अम्बर n. vestimentum. 11. (Num ab अनु, omisso उ, et वर a वृ, operire?).

अम्बु n. aqua. (अम्ब् se movere, aff. उ?).

अम्बुज n. nymphaea, lotus. (praeced. et ज a जन् q. cf.).

अम्भस् n. aqua. (r. अभ. 1. अम्भति significat sonum edere).

अम्भोज n. nymphaea, lotus. 66. (Praeced. et ज a जन्).

अम्भोजजन्मन् m. Brahman, e nymphaea natus. (Praec. et जन्मन्). 66.

अम्भोनिधि m. mare, Oceanus. (अम्भस् et निधि). 44.

अम्भोरुह् n. nymphaea, lotus. 66. (Id. et रुह्).

--रुह n. idem. (Id. et रुह्, aff. अ). 82. 83.

अयन n. annusdimidius, proprie solis iter versus septentrionem vel meridiem. 55. (इ).

अयम् is, nom. sing. masc. pronom. demonstr. इदं.

अयस् n. ferrum. 133.

अये interi. castigantis, eheu. 72.

अरणी f. lignum, cuius tritu ignis elicitur. 98. 136. (cogn. seq.).

अरण्य n. silva. (Orig. incert.).

अरण्यरुदित n. lacrimatio in silva, i. e. querela irrita. (Antec. et रुदित).

अरति m. rex. 101. Vox Vêdica. (Orig. incert. aff. अति, ut in अमति?).

अरविन्द n. nymphaea, lotus. 67. (Derivant ab अर, celer et विन्द् obtinere).

अरि m. hostis.

अरुण mfn. ruber, rufus. 59. 97. (Orig. inc.).

अरुष mfn. splendidus. — m. equus. — f. -षा et -षी equa. 101. bis. 144. 145. (Vox Vêdica, a colore derivata, praec. cognata).

अरे interi. obiurgantis, exclamantis. (Voc. sing. est ab अरि).

अरोगिन् mfn. liber a morbis, sanus. (Ab अरोग, sanitas, ab अ pr. et रोग, morbus). Hinc

अरोगिता f. sanitas. 31.

अर्क m. 1) hymnus, carmen. 141. 145. 2) sol. 51. (Ab ऋच्, laudare, lucere).

अर्च् r. 10. अर्चयति, colere, venerari. 67. 147. (Ab ऋच्. r. 1.).

अर्चन n. et -ना f. veneratio, cultus. (अर्च्).

अर्चि f. iuxta Wils. at m. est 98. flamma. (ab ऋच् aff. इ cum Guna; forma vulgatior est अर्चिस् m.).

अर्जुन m. nom. propr. Arg'unae, celebratissimi inter quinque Pand'uis filios.

अर्णव mfn. undosus, aquosus. 134. — m. oceanus, mare. (per Gunam utriusque syllabae ab ऋणु, quod vocabulum significare debuit aquam, ut अर्णस्, n.; ऋणु a ऋ, ire, aff. नु, ab origine fluidum designasse apparet).

अर्थ् r. 10. अर्थयति, petere. — c. प्र, petere, desiderare, rogare. 17. 36. 77. 93. (A seq.).

अर्थ m. 1) res. 2) opes, divitiae. 43. 84. 88. 3) opes unam sistunt rerum appetundarum, quae aut tres sunt, si haec vita tantum respicitur, sive काम, dulce, धर्म, honestum, अर्थ, utile, aut quatuor, si additur respectus vitae futurae, et मोक्ष, beatitudo. Est itaque utile, commodum. 20. 40. 49. 78. 4) res agenda, negotium, ut in कृतार्थ, q. cf. 85. 5) res verbis vel signis significata, significatio, sensus. 7. 46. — Accus. instr. dat. loc. praepositionis munus agunt et valent, ergo, caussâ,

gratiâ, attinet ad (21.) cum genit. qui saepenumero in composito latet, ut तदर्थं, ob hanc caussam, किमर्थं, quam ob caussam, et 4. 33. 34. 37. 54. 74. etc. (किमर्थ mfn. quam caussam habens, legitur 57, 7.). — कोऽर्थो मे तेन, quid rei mihi est cum isto, cui usui est.

अर्थिन् mfn. qui negotii caussa petit, qui auxilio eget, indigens, desiderans, pauper. 29. 63. 68. 75. — m. vox forensis, qui iure persequitur in iudicio, quod sibi debetur, qui actionem quaerit, accusator. 89. (Praec.)

अर्द् r. 1. laedere, vexare. Partic. अर्दित sive अर्त्त. Solet c. praepos. आ coniungi आर्दित mfn. vexatus, cruciatus. 39. 59.

अर्द्ध mfn. dimidius. 5. 22. 34. — n. pars dimidia. (Est ab ऋध्, crescere, augeri; at translatio sensus non liquet).

अर्द्धचन्द्र m. 1) luna dimidia. 2) figura lunae dimidiatae unguibus in cute facta. 10. (Antec. et चन्द्र).

अर्द्धरात्रि f. nox media. 10. (Forma legitima est -त्र m. ab अर्द्ध et रात्रि).

अर्पण n. directio ad, applicatio, instructio, ornatus. 61. (Ab अर्प् causs. rad. ऋ, ire).

अर्पित mfn. suppeditatus, ornatus. (Ut antec.)

अर्यमन् m. solis nomen. 145. (Vox linguae vetustae ab अर्य, venerandus, aff. मन्, quod alias ita non usurpatur).

अर्वत् m. 102. equus, licet fem. postulet locus. Proprie est partic. praes. act. ab अर्व्, 1. cl. occidere iuxta gramm. at *a(u)rv* Zendice est currere, *aurvat*, equus; अर्वन् m. (nom. -वा) equus, अर्वती f. equa apud Wils. leguntur.

अर्ह् rad. 1. अर्हति 1) convenire, decere. 2) dignum esse. 3) debere, ut mulctam. 130. 4) auxiliare c. infinit. in rogando et optando. 55.

अर्ह mfn. dignus. 41. (Ab antec.).

अलं adv. satis. 11. cum instr. 75. 85. 87. 95. — c. कृ, valet satisfacere, ornare. 40. 77.

अलक्ष्य mfn. invisibilis. 30. (Alpha priv. et लक्ष्).

अलंकार m. 1) ornamentum. 55. 2) figura orationis ornatae. 68. (Vid. अलं).

अलम्बुषा f. nomen Apsarasis. (Orig. inc.).

अलस mfn. ignavus, languidus, apud erott. de oculis, etiam de mammis. 74. 87. (अ priv. et लस्, strenuum, gnavum esse).

अल्प mfn. parvus, exiguus. 3. 76. (Or. incert.).

अव् r. 1. अवति servare, tueri, amare. 99. — c. प्र prosequi. 145.

अव praep. de; motum deorsum notat.

अवगाह m. immersio, lavatio. 60. (गाह्, perturbare).

अवज्ञा f. contemptus. 84. (ज्ञा).

अवतार m. descensio, praesertim dei in terram, ἐπιφάνεια. 24. (तॄ).

अवदात mfn. purificatus. 67. cf. not. p. 118. (दै).

अवरत mfn. cessans. 67. (रम्).

अवर्षण n. defectus pluviarum. 27. (वर्षण).

अवलिप्त mfn. unctus. (लिप्).

अवलुम्पन n. irruptionem ex repente facere et aufugere, instar lupi, Man. VII. 106. inde fuga. 48. (लुप्, findere, videtur tamen लुप् ab origine etiam esse irrumpere).

अवलोकन n. observatio, contemplatio. 23. (लोक्).

अवश्य mfn. quod voluntate nostra regi nequit, quod necessario fit. — -श्यं adv. necessario. 67. (अ priv. et वश्य).

अवसर m. 1) actus descendendi in locum. 2) locus rei gerundae aptus, opportunitas, tempus. 2. 89. (सृ).

अवस्था f. conditio, status. 83. (स्था).

अवहास m. derisio. 57. (हस्).

अवाञ्च् mfn. (nom. -वाङ्, -वाची, -वाक्, in compp. -वाक्) deorsum conversus. 62. (अव et अञ्च्).

अवात mfn. invictus (sive impervius). 97. 98. (अ priv. वा r. 2. 1) ire se movere. 2. laedere).

अविचार m. inconsiderantia. 15. (अ priv. विचार).

अविनीत mfn. immodestus, indecorus. (अ priv. et विनीत).

अव्रत mfn. votorum oblitus. 32. (अ priv. व्रत).

अश् r. 9. अश्नाति, comedere, frui. 47.

अशक्त mfn. incapax, ineptus. (Alph. pr. et शक्).

अशन mfn. comedens, devorans; in compos. 48. (अश्).

अशस्त mfn. non laudatus, male ominosus. 16. (अ pr. et शंस्).

अशुभ mfn. improbus, inhonestus, infaustus. 16. (अ pr. et शुभ).

अशेष mfn. residuo carens, totus, universus. 63. (अ priv. et शेष).

अशौच n. impuritas. 21. (अ priv. et शौच).

अश्रु n. lacrima. (pro दश्रु, vidente Boppio, a दंश् aff. रु).

अश्व m. equus.

अश्विन् mfn. qui equos habet. — m. dual. gemini solis filii, deorum medici, equis invehi soliti; mater est Açvinî, prima inter mansiones lunae, capite equino picta, in capite Arietis stellas occupans. Grammaticam si respicis, filii hi matri aetate sunt aequales.

अष्टतय n. congregatio octonaria. 89. (Seq. et aff. तय).

अष्टन् (nom. अष्ट et अष्टौ) octo. (Forma dualis indicat, octo Sanscritice significari per bis quatuor, forsitan ab utraque manu porrecta, pollice abscondito; participii formam rad. in -अश् praebet).

अष्टम mfn. fem. -मी. octavus. f. -मी sc. रात्रि, octavus dies a Kalendis et ab idibus. 16. (Id. aff. म).

अस् r. 2. अस्ति, esse, verb. substantiv. — Auxiliare est in temporr. composs. e particc. formatis, licet solet omitti. Partic. सत् particc. praeter. pass. additum pro contextus varietate variarum continet vim particularum. 11, 17. 43, 8. postquam, etenim, si; Hitôp. 15, 21. विनाशे नियते सति, etiamsi interitus certus sit; etc. — 2. sing. imp. act. एधि 99.

अस् r. 4. अस्यति, iacere, proiicere. 133.

— c. अभि, semet applicare, exercere.

— c. नि, deponere, imponere. 66. abiicere studia rerum mundanarum; hoc sensu etiam c. सं + नि.

— c. निस्, eiicere, expellere. 67. 96.

— c. सं in unum coniicere, contrahere.

असकृत् adv. haud semel, (अ priv. et सकृत्), saepius.

असज्जातिमिश्र m. nom. propr. Δυσγενής. (Antec. जाति et मिश्र).

असत् mfn. nonens, μὴ ὄντως ὤν, malus. (Alph. priv. et सत् partic. r. अस्. 2.).

असम mfn. incomparabilis. 4. (अ priv. et सम, aequalis).

असमर्थ mfn. non idoneus, impotens. 3. (Alph. pr. et सम°).

असह्य mfn. intolerabilis. (Alph. priv. et सह्).

असाधु mfn. malus, ignobilis. 81. (Alph. priv. et साधु).

अस्तृ m. iaculator. 97. (अस् r. 4.).

अस्थि n. os, ossis; casus quidam ab अस्थन् descendunt. (Or. incert.).

अस्मत् thema çass. plur. pronom. 1mae pers. quod etiam in composs. usurpatur; pluralis dignitatis est saepius: 26. 76. 77. 85. 86. 90. 94.

अस्मद्विध mfn. nobis similis. (antec. et विधा, species) 88.

अस्मयु mfn. nostri amans. 100. 139. (अस्मत्, abiecto त् et aff. यु).

अह् rad. defect. cuius perfect. tantum personas quasdam habet, loqui. 51. 3. pl. आहुस् sine subiect. significatu, dicunt homines, dicitur. 16.

— c. प्र id. 55.

अंह् r. 1. अंहते, ire. (potius torquere, angere. cf. अघ et अंहस्).

अह partic. enclit. pronominn. in Vêdis addita. 98, 15. 137.

अहम् nom. sing. pronom. 1mae pers. ego. (Pro अह्; cf. 139. haud differt a rad. अह्, loqui; ego locutor est).

अहर् n. dies. Nom. et acc. अहर्; idem thema retinetur in casibb. a consonantt. incipientibus, sed ante sonorr. contra regulam in अहो abit; ceteri casus ab अहन् descendunt. In fine compositi अह्न pro अहन् et अह, in init. compos. अहर्, quod ante रात्रि fit अहो. Masculinum nullibi legitur atque male editum est *m* pro *n* apud Wilsonem. (Orig. incert.) 56, 19. 57, 6. 87, 4. 73, 18. 2, 8. Unicum est exemplum mihi notum, in quo अह initio compos. legitur 68, 13. Add. Manu I. 65. 66. 67. 68. 70. 72. 73. 74. etc.

अहर्निशं adv. per totum nyctemerum, quotidie, semper. (अहर् et निशा). 42. 55.

अहह interi. ridentis. 85.

अहि m. anguis, serpens. (अह् = अघ् q. cf. aff. इ).

अहो interi. admirantis et obiurgantis.

आ

आ praepos. 1) ad, usque ad; construitur nonnunquam cum ablat. vel cum accus. nominis et significat terminum *usque ad* et *inde a*, re memorata aut exclusa aut inclusa. 2) adiectt. praefixa notat diminutionem quan-

dam, ut आपाण्डु, i. e. haud prorsus albus, tamen proxime ad albitudinem accedens. Aliud exempl. 64, 6. 3) In loco Vêdico 142. videtur more Latini *ad* cum accus. esse posita, venite ad sacrificium; nam nullum est exemplum, posse in compos. cum verbis aliam praepositionem huic praemitti; itaque आ-उप-यातं in unum coalescere nequit. — 4) in composs. nonnullis आत्. cf. not. ad Hitôp. p. 35.

आः interi. assentientis vel mirantis. 75.

आकार m. 1) forma, figura. 2) Species rei, qua eius indoles indicatur. 3. (कृ).

आकाश mn. aether, aër. Elementum est apud Indos quintum, ordine primum, subtilissimum et summum, de quo Megasthenes ap. Strabonem XV, 59: *πρὸς δὲ τοῖς τέτταρσι στοιχείοις πέμπτη τίς ἐστι φύσις, ἐξ ἧς ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ ἄστρα.* (काश्, splendere).

आकीं adv. prope, 144. praepositionis more c. abl. prope a; vocula Vêdica ceteroquin ignota.

आकीर्ण mfn. impletus, refertus, crebratus. 6. 50. 73. (कॄ).

आकुल mfn. confusus, perturbatus; tam repletus, ut sit confusio. 4. 43. 52. 64. 88. (कुल् colligere).

आकुलित mfn. perturbatus. 44. 46. (कुल्).

आकूत n. intentio, indicatio. (कू, sonare, indicare).

आकृति f. conformatio, figura, forma. 13. 55. (कृ).

आखु m. mus.

आखेटक n. venatio. 6. (Ab आखेट; quod derivatur a खिट् r. 1. terrere).

आख्या f. denominatio, nomen. (ख्या).

आख्यान n. narratio, poema epicum. (ख्या).

आगत mfn. qui advenit, qui attigit. (गम् q. cf.).

आगन्तुक mſn. adventicius, aliunde veniens, non indigena, ignotus. 89. (Ab आगन्तु Hitôp. 18, 2. a गम्, aff. तु).

आगम m. 1) adventus. 30. 43. 2) attactus, actus attingendi, ut scientiam. 36. 68. (गम्).

आगमन n. adventus. 25. 39. (गम्).

आगार n. domus, receptaculum. 42. (Scribitur etiam अगार et miram praebent gramm. originationem. Si comparatur उद्गार, vomitus, et निगार, devoratio, apparet esse ab आ et गृ, quod per *deglutire* explicatur, atque dictam fuisse domum a receptaculo; est praeterea आगार proprie intima pars domus, et adytum, in quo antiquitus ignis domus tutor nutriebatur, अग्न्यागार dicitur, etiam देवतागार, domus deorum, Râm. II, IV, 29. quae sita erat in intimo reginae gynaeceo).

आघात m. plaga, vulnus. (घात nomen est a हन् eodem modo formatum, quo caussativum घातयति, a quo tamen ipsum vix descendit).

आचार m. 1) iter in via calcata, ratio eundi. 2) ratio vivendi, mores. 3) boni mores vetusta consuetudine sanciti, observantia iuris antiqui, honestas, probitas. 70. 77. Manu I. 107. seqq. II. 6. 12. 18. (चर्).

आचार्य m. magister, praeceptor. (चर्, qui frequentandus est ad doctrinam ediscendam).

-यक m. idem. 67.

आचित mſn. coopertus. (चि). 53.

आज्ञा f. iussus, permissio. (ज्ञा).

आढ्य mſn. dives, abundans, c. instr. 1. 42. 52. 75. (Pro आर्ध्य a ऋध्, crescere, assimilato र्ध in ढ more Prâkritico).

आणक mſn. exiguus. 11. (अणु, aff. अक per Vriddhim).

आतप m. lux solis, calor. (तप्).

आतपत्र n. umbraculum, quo defenditur lux solis. (Antec. et त्र affix. instrumenti). Tralatc 63.

आतुर mfn. aegrotus, vexatus. 16. 20. (Derivant ab आ et तुर् pro त्वर् accelerare).

आत्मक mfn. in fine composs. indicat, suâ naturâ pertinere qualitatem, quae initio compositi ponitur, ad id, cui attribuitur adiectivum in आत्मक desinens. (आत्मन्).

आत्मज m. filius. (आत्मन् et जन्).

आत्मन् m. 1) anima, animus, mens. 2) Fungitur vice pronominis reflexivi et ad tres personas refertur; quae sit persona, pendet a subiecto. 34, 16. 58, 4. 12. est semetipsum; 84, 5. est temet ipsum; etc. 3) Hoc sensu etiam nominativo ponitur et pendet tum sensus ab instrum. enunciationis passivae, ut 33, 10. 4) Genitivus eodem modo munus habet pronominis possessivi trium personarum et reflectitur ad subiectum. 44. 55. Insigne addo exemplum, ubi genitivus hic ad dualem refertur: Râm. II, LXIV, 28. तं पुत्रमात्मनः स्पृष्ट्वा - निपेततुः। Ambo cecidere, postquam filium suum tetigerant. — 5) in fine composs. idem significat, atque आत्मक, q. cf. 30, 17.

आदर m. reverentia, veneratio, attentio. 43. (दृ r. 6.).

आदर्श m. speculum. 94. (दृश्).

आदि m. 1) initium. 48. 38. 2) in fin. composs. indicat, rem prius memoratam primum tenere locum in serie, cuius cetera membra subaudiunda sunt. 6. 11. 22. 29. 34. 41. huc pertinet इत्यादि, si initium tantum vel pars quaedam sententiae laudatur, proprie id, cuius *initium ita* audit. 39. etc. (आ et दा, ut आधि a धा, in se suscipere, incipere).

आदिक mfn. 1) initialis. 2) eodem sensu ponitur, atque anteced. No. 2). 25. 76. (Antec.)

आदित्य m. sol. (Aut ab आदि et त्य, aff. quo adiecc. formantur e praeposs. et adverbb. localibus, ita ut sit initium anni faciens vel a cuius constellatione anni initium factum sit; pro mensium enim numero sol duodena nomina accipit et in duodenos *Âditjas* discernitur; primus Âditjas धातृ est, quo nomine Brahmâ, primigenius deorum, dicitur; Mahâb'âr. I. v. 2524. hunc deum solarem ab initio Âditjam dictum fuisse suspicor, nomine ad ceteros posthac extenso; aut vera est Indorum derivatio ab अदिति, quae est cunctorum deorum mater; est आदित्य etiam deus in universum).

आदिष्ट mfn. indicatus, iussus. — n. iussus. 67. (दिश्).

आदेश m. iussus. 14. 29. (दिश्).

आद्य mfn. primaevus. 71. (आदि).

आनन n. os, vultus. (अन्, praep. आ).

आनयन n. adductio. (नी).

आनुषक् adv. 98. Vid. 135. (आ-अनु-सञ्ज्).

आप् r. 5. आप्नोति, आप्नुते. 1) Attingere locum, pervenire ad. 2) adipisci, obtinere. 40. 96.

— c. अव attingere. 49.

— c. प्र pervenire ad, obtinere. 48.

— c. वि pervadere, occupare, implere.

— c. सं finem attingere, perficere. 65.

आपत्ति f. calamitas, infortunium. 30. (पद् cf. seq.).

आपद् f. calamitas. 32. 67. 96. (पद्).

आपन्न mfn. 1) adgressus, nactus. 2) illapsus, delapsus. 22. 24. 35. potissimum in calamitatem quandam; hinc

sine definitione calamitatis आपन्न, infelix, infortunatus, ut Vikram. ed. Lenz. 6, 16. (पद्).

आपीड m. corolla, diadema. 39. (पीड्).

आप्य mfn. quod obtineri potest; *affinis* redditur 100. et neutrum substantive positum est; videtur potius esse auxilium accessibile. (आप्).

आभरण n. ornamentum. (भृ).

आमलक m. species Myrobali. 52. (Or. incert.).

आमोद m. suaveolentia. 6. 65. 69. (मुद्).

आम्र m. Mangifera Indica. (Orig. inc.).

आम्रातक m. Spondias Mangifera. (Ab ant. ob similitudinem; ultima pars vocabuli obscura est).

आयत mfn. longus. (यम्).

आयतन n. altare, aut tectum, in quo altare. 6. (यत्, tendere, niti; videtur dictum ab inclinatione corporis in deis salutandis).

आयत्त mfn. submissus, subiectus. (यत्) 80. c. genit.

आयास m. labor, aerumna. 80. (यस्).

आयुध m. arma, ut telum, alia. (युध्).

आयुस् n. 1) aetas. 2. spatium vitae praedefinitum. (Orig. inc.; gramm. ab इ, ire).

आयुष mfn. longaevus. 57. (Ab antec.).

आयुष्मत् mfn. longaevus. Vox est, quae usurpatur in allocutione et implicat preces pro longaevitate eius, qui appellatur. 76. (Id.).

आरम्भ m. inceptum, conatus. 40. (रभ्).

आरूढ mfn. qui ascendit. 36. (रुह्).

आरोह m. 1) ascensus. 2) statura corporis, in primis latus mulierum. 50. (रुह्).

आर्त्ति f. vexatio, tormentum. 25. (आ et ऋद्).

आर्दित mfn. vexatus. (आ et अर्द्).

आर्द्र mfn. humidus, madidus. 50. — fem. sexta mansio lunaris. 16. (Orig. incert.).

आर्य mfn. venerabilis; vox in allocutione usurpata. 68. — fem. -र्या sc. गीति, metri genus. 106. (Ab ऋ, ire et frequentandus forsitan primum valuit).

आलम्ब m. 1) inclinatio, actus superimpendendi. 2) id in quod inclinatur, fulcrum. 28. (लम्ब्).

आलय m. habitatio, domicilium. 27. 76. (ली).

आलाप m. allocutio, exhortatio. 53. 89. (German. Vorsprache). (लप्).

आलिङ्गन n. amplexus. 11. 25. 64. (लिग्).

आलोकन n. intuitus, aspectus. 87. (लोक्).

आलोहित mfn. rubicundus. 64. (आ diminut. et लो°).

आवह mfn. advehens, secum portans. 5. 49. 52. (वह्).

आवास m. habitatio. 77. (वस्).

आविष्ट mfn. intratus, visitatus, possessus, praesertim affectu quodam captus. 41. 55. (विश्).

आविस् adv. palam; c. कृ manifestare. 97. (Orig. incert.).

आवृत mfn. coopertus. 64. (वृ).

आवृष्टि f. pluvia. 76. (वृष्).

आश m. cibus. 76. (अश्).

आशय m. receptalum. 2) animus, intentio. 67. 118. 74. (शी).

आशा f. spes. 29. (Ab आ et शास्, bona verba proferre, precari, abiecto स्; spes enim est precantis).

आशु mfn. celer. 142. — n. adv. 62. 65. 66.

आश्चर्य mfn. mirus, mirificus. — n. miraculum. 2. 6. (आस् forma praepos. आ adverb. et चर्, ad quod concurritur mirandi caussa).

आश्रम m. 1) locus requiescendi. 2) refugium, ut domus parentum. 32. 3) praecipue eremus anachoretarum. (श्रम्).

-मपद् n. idem (ant. adiecto पद्).

आश्रय m. 1) aditio tutelae caussâ. 2) locus, quo refugitur, refugium, domicilium. 28. 32. 38. (श्रि).

आश्रित mfn. qui locum petit, praesertim tutelae caussa. 39. (श्रि).

आश्लेष m. amplexus. 11. (श्लिष् potius श्लिष्, Goth. *hlinkan*, flectere).

आस् r. 2. आस्ते 1) sedere, remanere in loco, morari, habitare. 4. 5. 43. 52. 56. — 2) actionem continuare, continuo facere, quo sensu additur आस् participio praes. act. verbi alius, ut 81. — part. praes. med. est आसीन.

— c. अधि insidere, habitare, tenere, occupare, unde 92. de re litigio obnoxia, litigio implicata.

— c. उप 1) assidere. 2) ministrare, colere, venerari.

आसक्त mfn. addictus, deditus. 38. 55. c. loc. 56. (सञ्ज्).

आसक्ति f. addictio. 40. (Id.).

आसङ्ग m. 1) adhaesio. 2) proximitas, contactio, coniunctio. 92. (Id.).

आसन n. sedes, sedile. (आस्).

आसव n. succus qui e plantis exprimitur, et fere semper id genus, quod e saccharo praeparatur. (*Rum*). 83. (सू, generare, quod in Vêdis dicitur de praeparatione tum *somae*, tum sacrificii cuiusvis).

आस्था f. 1) status, conditio. 39. 2) commoratio in loco et tralate mentis in re, respectus qui habetur rei. 80. (स्था).

आस्य n. 1) os. 2) vultus, facies. 100. 102. (Derivatio haud liquet).

आस्वाद m. 1) gustatus. 67. 2) gustus rei proprius. 43. (स्वद्).

आहरण n. actus in se suscipiendi, recipiendi, quod 39. figuratim de impetu inebrianti dicitur. (हृ).

आहित mfn. intentus. 83. (हित a धा q. cf.).
आह्वय m. appellatio, invitatio. 64. (ह्वे).

इ

इ thema pronominis demonstrativi, proxima indicantis. Declinatio defectiva est et suppletur thematis अ, अन, इम. इ cum eis quae inde fluunt voculae, ea quae ante oculos sunt, demonstrat, et in oratione proxime antecedentia.

इ r. 2. एति ire. 11.
— c. अति abire, praeterire, de tempore. 57.
— c. सम् et अति id. 57.
— c. अधि med. legere, libris sacris legendis operam navare. 87.
— c. अनु sequi. cf. अन्वित.
— c. अप abire. 77. cf. अपाय.
— c. अभि adire, accedere. 95.
— c. आ adire. 29. 77. ponitur etiam eodem sensu, quo simplex.
— c. सम् et आ convenire, congredi. 65.
— c. उत् emergere, oriri. cf. उदय.
— c. उप subire, adire. 100. cf. उपेत et उपाय.
— c. परि circumire, gyro agi; hinc
— c. वि et परि perverti. cf. विपरीत. 11. 43.
— c. प्र abire, mori; cf. प्रेत.
— c. अभि et प्र obviam fieri. 47.
— c. नि inire, convenire; cf. न्याय.
— c. निस् erumpere, provenire. 69.
— c. वि abire. cf. वीत 74. et व्यय.
— c. सम् convenire. 98. cf. समय.

इग् r. 1. इङ्गति, se movere, se gestire, indicare gestu. 83. part.

इङ्गित msn. unde n. gestus. 7. 8.

इच्छा f. desiderium. 29. 92. (इष्).

इच्छारचन m. homo, qui omnia iuxta desideria sua agit, libidinosus. 92. (Antec. et रचन).

इत् particula, quae in Vêdis pronominibus additur. 147. proprie est neutrum them. इ. 137. 133. 102.

इतस् adv. loci, hinc, huc. 68. इतस्ततस्, huc illuc. 70. 74. (इ pron. et aff. तस्).

इति (ab इ et aff. ति; cf. कति, तति etc.). Proprie significasse videtur tantum, hactenus et usurpatur ad indicanda aut dicta aut cogitata, directo sermone proposita; etiam ad facta refertur, quae narratione explicata sunt; interdum additur verbum *dicendi* vel *cogitandi*, interdum इति ipsum talis verbi munere defungitur. इति sequi debet sententiam a se significatam, poetae mediae nonnunquam interponunt orationi. Ad seqq. si trahitur इति, id contra usum est linguae solitum et vim etymi. De cogitt. 18, 9. 25, 6. 45, 9. 62, 7. 66, 5. 76, 7. de dictis: 42, 10. 44, 6. (तथा sc. अस्तु, ita sit, formula est assentiendi) 53, 14. 56, 12. De factt. 25, 15. Ad seqq. pertinet इति 8, 12. 45, 5.

इत्यादि id cuius initium sic audit, adverbialiter solet poni et addi sententiis, quarum verba tantum prima laudantur. 39. 40. 42. etc. (Cf. आदि).

इत्थं hunc in modum. 48. 59. Etiam haec partic. ad seqq. trahitur 39, 3. (इत् et aff. थं, ut कथं, posito इत् pro themate ipso इ).

इदं nom. et acc. neutr. sing. pronom. demonstrativi,

cuius thema est इ. Nom. masc. est अयं, fem. इयं; ceterorum casuum themata vide sub इ et in gramm. इदं in composs. munere thematis fungitur, licet proprie sit nom. sing. neutrius, addito अं. Cf. 137.

इदा adv. temporis obsoletum, hoc tempore. (इ et aff. दा). Hinc aff. न.

इदान mfn. fem. ई, ad hoc tempus pertinens, praesens. Usurpatur tantum acc. sing. fem. इदानीं, nunc, in praesentiis.

इध् r. 7. इन्ते, urere. 101.

इन्दीवर n. nymphaea, lotus. 83.

इन्दु m. luna. (इन्द्. cf. seq.) 72. (In Vêdis etiam humor).

इन्द्र m. Indras, princeps deorum minorum gentium; deus est aetheris, et quae in aethere agunt, nubium, pluviarum, tonitruum, fulminum; praesidet plagae mundi orientali, quae principalis est, quippe in qua exsurgat sol et renascatur dies. — 2) princeps, rex, dominus in universum, atque etiam in republica bestiarum. 39. 53. 65. 14. 45. 82. 145. (इन्द्रिय seq. demonstrat, इन्द्र ab origine significasse aerem, qui quum sensus varie afficiat, ab eo dicti sunt sensus ipsi. Rad. इन्द् 1. इन्दति a grammaticis redditur per *regere;* si comparatur इन्दु, humor, luna, apparet, eam potius significasse, humidum esse ad instar aeris; aff. र notum est).

इन्द्रवज्र m. n. nomen metri. 104. (fulmen, वज्र, Indrae dicitur).

इन्द्राशन m. cannabis. (अशन, cibus; Indrae cibus; cf. not. ad 90, 10.).

इन्द्रिय n. sensus, tum quibus percipitur (चक्षुरिन्द्रिय, oculi, etc.) tum quibus agitur (कर्मेन्द्रिय, manus, pedes etc.). (इन्द्र q. cf. et aff. इय).

इम thema pronom. demonstr. defect., quo suppletur इदं.
इला f. 102. per cibum redditur. Rad. इल् vel इड्. cf. p. 133. ceteroquin ignota.
इव part. comparationis 1) sicut. subiungi solet voci, cum qua fit comparatio; 24. 28. 43. 65. 99. 133. 2) additur aliis vocibus nimis figurate positis: quasi. 25, 10; 61, 16. 20; 63, 12; 73, 13; 95, 15. De discrimine inter इव et यथा cf. B'at't'ikâv. X, 30. 31. (A them. इ et aff. व, quod decurtatum videtur e वत्. q. cf.).
इष् r. 6. इच्छति, -ते, mittere. 102. vulgo emittere vota, desiderare. 4. 25. 49. 64. 75.
— c. अनु quaerere. 32.
— r. 1. एषते c. अनु. 82. id. cf. Râm. I, 3, 2. अन्वेषते.
इष् r. 4. इष्यति mittere. 133. part. इषित, impulsus, excitatus. 99.
— causs. एषयति c. प्र mittere. 10. c. not. (प्रेषयति, ut प्रेतति e प्र et इतति. Sed forsitan इषयति. cf. mox seq. Alii ad इष् r. 4. ire referunt hoc causs.).
इष् f. cibus. 133. 148. (इष्, desiderare?)
इष् r. 10. इषयति, cibo frui. 97. c. not. (Ab इष् cibus).
इष्ट mfn. desideratus, placens, gratus. 67. 78. (इष्).
इह adv. loc. 1) heic, ibi; interdum huc. 48, 2. 134. 144. 2) pro loc. अस्मिन्, in hac re. 27, 20. 3) Saepius opponitur इह, heic, in hoc mundo, परत्र, istic, in vita futura. 27. (Antiquitus इध, ab इ pronom. et ध, ut supra अध).

ई

ई r. 2. एति, ईते, desiderare. 99. 101. 147.
ईक्ष् r. 1. ईक्षते, intueri. (ab अक्ष्, notare, ut ईप्स् ab आप्. Cf. अक्षि).
— c. अव observare, cernere. 2) respicere. 72.

ईक्ष् c. उत् intueri, suspicere.
— c. उप intueri.
— c. निस् circumspicere, perlustrare. 7. 62. 89.
— c. परि circumspicere, perspicere, considerare. 45. 14. 15.
— c. प्र prospicere, inspicere. 73. 77. etc.
— c. प्रति (entgegensehen) expectare. 9.
— c. वि dispicere, intueri. 62. 64. 66.
ईक्षण n. oculus. 56. (Antec.).
ईङ्ख् r. 1. ईङ्खति, se movere. — 10. causs. propellere. 134.
ईज् r. 1. ईजते, ire (potius pellere, agitare).
— c. अप repellere. 97.
ईड् r. 2. ईट्टे, laudare. 98. 101. 144.
ईदृश mfn. (f. -शी) talis. 9. 18. 27. 77. (इत् neutr. thematis इ et दृश्).
ईप्स् desid. r. आप्. c. अभि, desiderare, velle obtinere. 48. 50.
ईम् acc. masc. pronom. इ. 98. 137.
ईर् r. 1. et 10. ईरति, -रयति mittere, pellere.
— c. उत् verba emittere, significare, dicere. 7. 33.
ईश् r. 2. ईष्टे dominari; hinc
ईश m. 1) princeps, dominus. 28. 67. 2) nomen Çivae. 66.
ईशत्व n. principatus, dominium. 3. ubi intelligitur vis magica, qua initiatus homo omnia animalia atque inanimata regere potest. (Antec.).
ईश्वर m. dominus, princeps. 19. 50. (Derivatur a rad. ईश् aff. वर्).
ईषत् adv. parum. (Fortasse partic. praes. act. rad. ईष् 6. ईषति spicas legere.). 13.
ईह् r. 6. ईहते desiderare. — c. सम् id. 44.

उ

उ partic. 1) etiam, vel. 2) aut. 3) iam. 97. 131.

उक्त mfn. dictus, interpellatus. 41. 56. etc. (वच्).

उक्ति f. dictio. 44. (वच्).

उक्थ n. carmen recitatum. 147. (Vox Vêdica; a वच् aff. थ).

उक्षन् m. bos. 98. (Rad. उक्ष् humectare non quadrat; est a वह् = उह्, aff. सन्, ut ग्रक्षन् ab ग्रक्).

उग्र mfn. acer, vehemens. 51. 70. (cf. ग्रोजस्).

उचित mfn. decorus, conveniens, idoneus. 68. 80. (Videtur partic. a वच्, inserto इ; dictus, lege sancitus, permissus, decens).

उच्च mfn. altus. instr. plur. adv. alte, clare. (Pro उद्च ab उत् et ग्रञ्च् q. cf.) 64. 73. 92.

उच्चाटन n. eradicatio, fascinatio. (चट् causs.) 7. nomen est sagittae amoris, quo sensu masc. esse debet.

उच्चावच mfn. altus et humilis, varius, multiformis. 54. (उच्च et ग्रवच, quod similiter formatum est, sed separatim non invenitur).

उच्छ्रित mfn. elevatus, erectus, evectus. 4. (श्रि).

उच्छ्वास m. 1) spiratio, spiritus. 2) suspirium. 60. (श्वस्).

उछ् r. 6. उछति illuminare. 134. (Hoc sensu in Vêdis tantum legi videtur. cf. infra उष, dies, et उषस् et इछति ex इष्; rad. potius est उष् = वस्).

उज्जय m. victoria (जि).

उज्जयिन् mfn. victoriosus. (antec.). Hinc

उज्जयिनी f. nomen urbis in Mâlava, olim metròpolis Vikramâditjae, veteribus Ozene.

उज्ज्वल mfn. resplendens. 52. (ज्वल्).

उज्झ् r. 6. उज्झति deserere, relinquere. 44. (Radix non vera est, sed corruptela Prâkritica radicis हा, praepos. उत् et abiecta vocali आ finali; forma intermedia fuit उद्ध् pro उद्धा; द्ध Prâkritice ज्झ fit, si sequitur य; in उज्झ् caussa non apparet).

उटज m. arboretum, qualibus utebantur anachoretae. 56. (Derivatur ab उट m. folium et जन्).

उत् praepos. sursum. 97. 98. etc. Nominibus praepos. saepius elliptice ponitur et supplet partic. porrectionem, elevationem, eruptionem notans. cf. not. ad Hitôp. p. 88. et उद्दण्ड, उन्मुख infr.

उत partic. 1) disiunct. aut. 2) continuativa, tum, dein, itaque. 98. 99. 100. 136.

उत्कर m. genus dulciorum. 79. (कृ).

उत्तम mfn. summus, optimus. 32. 41. 54. 77. (उत्, aff. तम).

उत्तर mfn. superior, excedens. 57. 73. -रे adv. ultra. 77. n. responsio. 90. 91. (उत् et aff. compar. तर).

उत्तरसाधक mfn. perficiens id quod superest, quod desideratur, auxiliator. 3. 4. (Antec. et सा°).

उत्तरीय n. amiculum. 54. ubi tamen potius significat quod propositum est ultra obtinere. (Id. aff. ईय).

उत्तुङ्ग mfn. altus, elevatus, turgidus. 74. 83. (उत् et तुङ्ग altus; malo तुङ्ग intelligere sensu apicis, ut उत्तुङ्ग sit, cuius apex est elevatus).

उत्थापन n. 1) erectio, actus elevandi e loco inferiori; 2) actus removendi. 24. (स्था causs.).

उत्पत्ति f. origo, generatio. (पद्) 38.

उत्पन्न mfn. generatus, natus, orsus. 5. 24. 41. (पद्).

उत्पल n. nymphaea caerulea. (पल्).

उत्पीडन n. compressio, frictio. 63. (पीड्).

उत्फुल्ल mfn. expansus, de floribus oscitantibus et de oculis erectis. 54. (उत् et फुल्ल, quod dicitur partic. praet. pass. radicis फुल्ल्, florescere).

उत्सव m. festivitas, solemnitas. 67. 87. At 80. neutrum legitur et sensus non liquet; estne leg. उत्स्रवः effusio? (Primaria significatio est praeparatio *sômac,* tum festi cuiusvis. cf. सू).

उत्साह m. contentio, studium, perseverantia. (सह्).

उत्सुक mfn. vehementer desiderans, moerore affectus. 61. (Videtur सुक्, unde derivari debet सुक, alia esse scriptura radicis शुच्, unde शोक, moeror).

उदय m. ortus (solis). 26. (इ).

उदर n. venter, pars rei interior. 74. (Derivant ab उत् et ऋ, ire).

उदार mfn. nobilis. 71. 80. (Contrarium est Zendicum *paitiâra*, unde پتیاره, adversus tendens, malus; est itaque ab ऋ et proprie altiora petens).

उदित mfn. orsus, exsurgens, ut sol s. luna. 91. (इ).

उद्गत mfn. egressus, prorumpens. 63. (गम्).

उद्गम m. eruptio, erectio. 11. 83. (गम्).

उद्गार m. vomitus, exhalatio. 77. (गृ).

उद्दण्ड mfn. porrecto scipione. 118. (दण्ड).

उद्धत mfn. excitatus. 62. (हन्).

उद्धरण n. evulsio, eradicatio. 31. (हृ).

उद्भव m. ortus, origo. 6. 42. 61. (भू).

उद्यम m. nisus, contentio, opera. 38. 40. 62. (यम्).

उद्यान n. locus ambulationis, hortus. 6. 17. (या).

उद्युक्त mfn. intentus, molitus. 67. (युज्).

उद्योत m. 1) resplendentia. 2) exultatio. 2. (द्युत्).

उन्दुरु m. mus rattus. 3. (Or. inc.).

उन्नत mfn. elevatus, erectus. (नम्). 51. 61.

उन्मादन n. actus inebriandi. — m. nomen est sagittae Cupidinis. 7. (मद् causs.).

उन्मुख mfn. vultum sursum convertens. 64. (उत् et मुख).

उप praepos. ad, sub; — in compos. c. कृ nonnunquam उपस्. Nominibus praefixa notat rem additiciam, inferiorem. Cf. उपाख्यान etc.

उपकार m. auxilium, assistentia, favor. 37. (कृ).

उपकृति f. assistentia, officium. 39. (कृ).

उपधि m. fraus, circumventio. 88. (धा).

उपभाषा f. dialectus provincialis inferior. 67. (उप et भाषा).

उपभोग m. fructus, delectatio, voluptas. 55. (भुज्).

उपमा f. analogia, similitudo. In fin. compos. saepius in adiect. abit, similis. 55. (मा).

उपरि praepos. separabilis c. genit. et verbis praefixa; super de loco. 41. cum gen. 39. compos. c. nom. antec. 10. itidem de tempore ultra. 44.

उपरिष्ठ mfn insuper positus. (स्थ a स्था).

उपवास m. 1) actus s. locus insidendi. 24. 2) ieiunium. 30. 32. 55. (वस्).

उपवासिन् mfn. ieiunans. 43. 73. (Antec.).

उपविष्ट mfn. ingressus, ut sedem, qui consedit. 2. 11. (विश्).

उपसद्य mfn. venerabilis, scholl. potius propinquus. 100. (सद्).

उपस्कार m. instrumenta operaria, ex. gr. vespillonum. 4. (उपस् ab उप et कृ).

उपहार m. 1) quod adfertur, donum, tributum. 2) potissimum de donis, quae diis obferuntur, victima, sacrificium. 83. (हृ).

उपहास m. irrisio. 80. (हस्).

उपाख्यान n. narratio, alii maiori inserta, episodium. 49. (उप et आख्यान).

उपाय m. 1) accessio. 2) remedium accedendi, succedendi. 31. (इ).

उपास्ति f. assessio, ministratio, cultus, in primis observatio officiorum sacrorum. 56. (आस्).

उपेत mfn. praeditus. 52. 56. (इ).

उभ dual. (-भौ, -भे, -भे). ambo. 27. 80.

उभय n. δυάς, uterque. 123. (Ab praec. aff. य, quo sensu usurpari solet in numerr. aff. तय; ex opinione mea nomen est generis neutrius, ut त्रितय n. trias etc. Pluralem et genus masc. etiam ei attribuunt grammatici, suo periculo).

उमा f. nom. propr. uxor Çivae, alias *Párvatí.* (Orig. inc.).

उरु mfn. (fem. -रुस् s. र्वी) largus, patulus, εὐρὺς, magnus. 131.

उर्वशी f. nomen Apsarasis. 51. (Ultima vocis pars obscura est; fortasse ab अश pro अंश, humerus).

उर्विया instr. fem. sing. ab उरु, adverb. late. 132. 97.

उल्लाप m. ἔκφασις. (लप्); hinc

उल्लापिन् mfn. pronuntians, effatus. 11.

उशनस् m. nomen planetae Veneris. (Cohaeret nomen cum rad. उष् sive उस्, unde उस्र, dies).

उशना f. preces. 147. (वश् velle).

उष् r. 1. ओषति, urere. Cf. उषस्.

उषर्बुध् mfn. mane vigil, cognomen deorum. 144. (उषर् pro उषस्. cf. अहर् et अहन्; et बुध्).

उषस् n. diluculum. 147. — fem. dea Aurora. 97. 98. (Ab उष् urere sive potius a वस् lucere. cf. उस्र et infra वस्तर्).

उषित mfn. part. a वस्, habitare; pass. est 12. 57. intrans. 58.

उष्ण mfn. calidus. 24. (उष् et न partic. praet. pass.).

उस्रस् n. dies. 100. 143. (cf. उषस्).

ऊ

ऊति f. invocatio. 98. (a वे r. 1. texere; tralatio significationis obscura est).

ऊधस् n. uber. 96. (Orig. inc.).

ऊन mfn. minor. 56. (Orig. inc.).

ऊरु m. femur. 16. (Cogn. est उरु).

ऊर्ज् f. vigor, vis. 101. 144. (Rad. quae ponitur. cl. 10. ab hoc nomine descendit, et vera rad. est वृज्).

ऊर्ध्व sive

ऊर्द्ध्व superne, sursum, in altum; posterior forma vulgatior est et adv. solet esse: ऊर्द्ध्वं. (ऊर्ध्व derivandum est a वृध per Vridd'in वार्ध, unde Samprasâranâ fit ऊर्ध. In altera forma haereo). 17. 70. 73.

ऊर्द्ध्वपुण्ड्र s. -पुण्ड्रक m. linea est perpendicularis in fronte Santalo picta, signum sectae cuiusdam Vis'n'uiticae. 70. (praec. et पुण्ड्र).

ऊर्मि m. f. unda. 58. 97. (Orig. inc.).

ऊह् r. 1. ऊहति, -ते, investigare, explorare.

ऋ

ऋ r. 1. ऋच्छति, 3. इयर्ति ire. — c. उप adire, visitare. 147. 10. cl. अर्पयति 1) facere ut eat, dirigere. 2) suppeditare. 70. praebere, transmittere. — c. सं id. 2. 22. 27. etc.

ऋच् r. superstes est in ऋच् f. hymnus et अर्च् q. cf.

ऋज् r. 1. अर्जते, ire, directam viam tenere. (cf. *regere*).

ऋजु mfn. (fem. -जुस्). 1) rectus. 2) honestus, bonus. 88. (Ab antec. aff. उ).

ऋण n. debitum, aes alienum. 76. 130. (Est partic. in न radicis ऋ, quod abiit, quod expensum est).

ऋत mfn. verus. n. 1) veritas. 101. 2) preces. 131. (Rad. est ऋ, tralatio sensus haud liquet).

ऋति f. 1) ratio eundi, iter, via. 2) modus, ritus. 2. (ऋ).

ऋतु m. anni tempus. (Ab ऋ aff. तु; itat tempus).

ऋतुसंहार m. coetus temporum anni, titulus poematis. 60. (Antec. et सं°).

ऋत्विज् m. sacrificator. (Pro ऋतुयज् a यज् sacrificare, qui tempore praescripto sacrificat). 101.

ऋध् r. 4. ऋध्यति, 5. ऋध्नोति. augeri, crescere. c. सं 96.

ऋष् r. 1. अर्षति, capere. 6. ऋषति, ire. cf. tamen sq.

ऋषि m. homo pius, sanctus. (Dicitur esse vates, qui mente quasi conspicit verba divina eaque effatur; ऋष् r. sensum conspiciendi habet etiam in voc. seq.).

ऋष्व mfn. conspicuus. 97. (r. ऋष् aff. व pro वन्?)

ए

एक mfn. 1) unus. 2) solus. 88. 3. 48. 68. etc. 3) serioris linguae est ponere एक sensu articuli indefiniti. 33, 12. 36, 4. etc. Pro primus 17, 10. Cum hoc cohaeret, quod ponitur एक in enumeratione, ut एक-अपर 39, 15. prior - posterior, unus - alter.

एकदा adv. quondam. (एक).

एकाकिन् mfn. solus, solitarius. 4. (एक, aff. आक + इन्).

एकाग्र mfn. 1) in unum apicem excurrens. 2) uni rei intentus, uni rei omnino deditus; (एक अग्र); hinc

-अतम् adv. 21.

एकाङ्गिका f. 77. si bene se habet scriptura, genus esse debet Santali vel praeparatio Santalo facta. (एकाङ्ग n. Santalum ab एक et अङ्ग, cuius pars tantum una usui idonea est, ut constat de Santali arbore).

एकादशन् num. card. undecim. (एका pro एक et दशन्).

एकान्त mfn. 1) quod unum tantum finem vel exitum habet, necessarius. 2) qui in uno fine positus est, a centro remotus, solitarius; hinc adv. -न्ते, solitarie. 3, 24. in dramm. ab una parte scenae. 75. 78. 83. etc.

एत them. pronom. demonstr. hic, hic ipse (*der da*). Neutrum एतत् in composs. pro themate ponitur. A त eo differt, quod magis δεικτικῶς rem demonstrat. (Haec vis etiam ex etymo patet; est enim त, praefixo ए, quod est thema इ gunatum).

एतर्हि adv. hoc tempore, nunc. 67. (एत, cf. तर्हि).

एतादृश mfn. (f. -शी) talis, tantus. (एता pro एतत् et दृश्).

एध् r. 1. एधते augeri, crescere. 48.

एन thema est defect., a quo casus nonnulli demonstr. एत derivantur. (cf. न et एत).

एव coniunct. quae additur voci, in qua vertitur cardo sententiae, ut त्वामेव 4, 3. temet ipsum (gerade dich); 47, 12. एतस्मिन्नेव काले, eodem quidem tempore. मय्येव 76, 1. in me quidem, etc. Negligentius interdum ponitur haec particula, quam expletivam appellant grammatici indigenae; ita sane usurpatur in iunctura चैव, i. e. atque etiam, quae pro copula simplici ponitur. (एव formatum est prorsus, ut इव, ab ए, de quo vid. s. एत).

एवंविध mfn. ita comparatus, talis. 92. (एवम् et विधा, species).

एवम्, sic, ita, hunc in modum. Ad praecedd. plerumque referendum est, ut 55, 17. 79, 4. etc. एवं tali positione nonnunquam इति valet, ut 15, 16. 28, 3. एवं श्रुत्वा. 15, 18. एवमुक्तः et एवमादि 1, 15. idem est atque इत्यादि. Bis ponitur 86, 5. nimirum de re saepius repetita. Interdum spectat seqq. ut 29, 10. 38, 16.

42, 14. — एवमेव 44, 14. ita quidem, particula affirmandi et indicandi, si rem diserte exponere non placet; cf. ad Hitôp. p. 169. एवमेवं.

एल n. nomen urbis ignotae.

ओ

ओंकार m. pronuntiatio syllabae *ôm.* q. cf. 5. ubi intelligendus est Çivas, munus sibi impositum, destructionem mundi, hac vocula inaugurans. (ओं et कार).

ओकस् n. domus. (r. उक् = उश् = विश्).

ओज् r. 1. ओजति, vigere, vivere. (Sisti potius debet rad. उज् 1. cl. a cuius vetustiori forma उग् descendit उग्र).

ओजस् n. vis, robur, splendor. (Ab antec.). 48.

ओम् syllaba mystica, qua inaugurantur actiones quaecunque sacrae, ut preces, sacrificia nec non libri argumenti gravioris, etc. Explicatur ita, ut अ Brahmâ, उ Vis'n'us, म् Çivas sit et significet ओं triadem divinam, numen triplex. Ad sensum, quo ab Indis accipitur haec vocula monosyllaba, nil verius dici potest; originem si quaeris, ओं haud dubie recte relatum est ad pronomen demonstr. *ava*, quod obsolevit Sanscritice, Zendice exstat, cuiusque neutrum *avam* contractum est in *ôm;* nam utuntur Indi veteres prorsus eodem modo neutro pronom. तद्, *id*, ad significandum numen vel coelum, quod numinis imago quasi visibilis eis erat.

ओषधि s. -धी f. herba annua, quae maturescit et marcescit. 3. 102. (ओष ab उष्, urere, est ustio; धि potest esse rad. धा, इ pro आ posito, ut in निधि, समाधि etc.; sed nescio, utrum active an passive accipiam, calefaciens, an calefactum.

ग्रोठ m. labium superius, labium. (Contractum ex ग्रग्रठ et contrarium ग्रधर; ग्रोठ proprie est deorsum positus).

क

क thema pronom. interrog. cf. किं.

कत्त m. silva, in primis silva arida. 65. (Or. inc.).

√कच् r. 1. कचते, ligare, nectere.

कच m. cincinnus, capillus. 43. 45. (Volunt esse ab antec.).

कच्चित् partic. interr. num. (e कत् neutr. obsolet. thematis क et चित् q. cf.).

कट m. 1) cavitas supra coxam. 2) tempora elephanti. 3) multitudo; etiam adiect. multus. (cf. कटात्त).

कटकटा f. pulsatio, fricatio. 80. 124 (Voc. onomatop.).

कटकटापयति, fricare, frendere. 124. (Verb. nomin. ab antec.).

कटात्त m. aspectus limus. 7. 23. (A कट, quod limus etiam significasse videtur, et ग्रत्ति).

कठिन mfn. solidus, durus. — नी f. creta, stilus. (Or. inc.).

कण m. gutta. 74. (Orig. inc.).

कणिक m. 1) inimicus. 2) nomen proprium ministri D'ritarâs't'rae. 45. (Or. inc.).

कण्ठ m. n. gula, guttur. 16. 63. 67. 69. (Orig. inc.).

कण्डु m. nom. propr. anachoretae. 49.

कति mfn. vel indecl. quot. 67. (क pronom. et aff. ति).

कतिचित् indecl. nonnulli. 42. 56. (Antec. et चित्).

कतिपय mfn. quot, eo sensu saepius ponitur, ut sint pauci. 21. 22. 42. (Id. et aff. पय, ceteroquin inusit.).

कथ् rad. 10. कथयति, narrare, memorare, dicere. 3. 15. 25. 44. 83. etc.

कथम् quomodo. 18. 41. 58. etc. (them. क et aff. थम्, alias था).

कथा f. 1) narratio, mentio. 2) fabula Milesia. 1. 5. 89. etc. — क° तस्य 49, 15. narratio est non ab eo dicta, sed de eo. — का कथा 76. quae mentio, i. e. ut taceam. (r. कथ्).

कथानक n. narratiuncula. 15. (Antec. et aff. Unâd. आनक).

कदली f. species arboris, Musa sapientum, s. pistia stratiotes. 6. (Orig. inc.).

कदा, quando. (क th. pron. aff. दा).

कदाचन unquam, aliquando. न-क° nunquam. 27. (Praec. addito चन).

कदाचित् aliquando, interdum. 29. (Id. add. चित्).

कन् r. 1. कनति, splendere; a qua rad. derivant

कनक n. aurum.

कन्था f. pannus, lacinia. 88. (Orig. inc.).

कन्द m. n. 1) species radicis esculentae. 2) allium. 49. 77. (Orig. inc.).

कन्दर्प m. 1) amor. 2) nomen Cupidinis. 1. 72. (Pars prior non liquet, posterior, दर्प, superbia est).

कन्दला f. sonus lenis, murmur. 120. (Orig. inc.).

कन्दली f. 1) vexillum. 2) species dorcadis. 3) species arboris. 67. (Orig. inc.).

कन्धर m. cervix. 74. (Orig. inc.).

कन्यका f. puella, filia. 15. (A seq. aff. क, fem. का).

कन्या f. puella, filia. 16. 18. 34. (Orig. inc.).

कप् r. 1. कम्पते, tremere, commoveri. — causs. 71. tremefacere. — c. वि. 60. tremere.

कपट m. n. fraus, deceptio. 89. 96. (Orig. inc.).

कपाल m. n. cranium. 4. (Orig. incert. cf. कपोल et Lat. *caput*).

कपि m. simia. 64. (Volunt esse a कप् tremere).

कपोल m. gena. 9. 80.

कबन्ध m. n. corpus, truncus. 66. (Orig. inc.).

कम् r. 1. कमते; r. 10. कामयति-ते, amare.

कमण्डलु m. n. vas, quali utuntur ascetici ad eleemosynam colligendam. 70. (Orig. dub.).

कमल n. lotus, nymphaea Nelumbo. 42. 71. etc. (Videtur a कम् et aff. अल, amoenus, amabilis).

कमलाहास m. nil esse potest quam risus sive splendor nymphaeae, licet आहास vix legatur. Factum inde est 67. verbum denominat. nymphaeae instar arridere.

कर mfn. faciens; in fine composs. (fem. -री). 31. 54. 64. 90. 92. — m. 1) manus. 2) proboscis elephanti. 3) radius. — 9. 83. 95. — 74. 92.

करका m. -का f. grando. (Ab antec.?).

करकासार m. tempestas grandinis. (Antec. et आसार m. imber, tempestas). Hinc 67. factum est verb. denom. grandinis instar irruere.

करण n. actio. 39. 74. 89. 90. (कृ).

करुण mfn. 1) misericors. 2) flebilis, queribundus. 30. adv. 30. (Videtur esse a कृ, licet aff. उन non aliunde innotuerit; sensus primarius potest fuisse auxiliaris).

कर्ण् r. 10. c. आ audire. 4. 7. 22. etc. (A nom. seq.).

कर्ण m. auris. 3. (Orig. inc.).

कर्णकुब्ज n. nomen urbis fictae, ad analogiam vocis Kanjâkubg'ae formato nomine. 8. (Ant. et कुब्ज).

कर्णाट m. nomen regionis, hodie Karnatic vel Kanara; olim eo nomine designabatur magna pars Daxin'âpat'ae mediterraneae.

कर्दम m. lutum, coenum. 63. (Idem valet कर्द, origo non liquet).

कर्पूर mn. camphora (a colore, qui adiect. कर्पूर s. कर्बुर significatur). Hinc verb. denom. 67.

कर्मकर mfn. qui opus facit, mercenarius, servus. (Seq. et कर).

कर्मन् n. opus, facinus, negotium. 3. 19. 76. 83. Iuxtaponitur sermoni, वाच् et cogitationi, मनस् 12. quibus rationibus tribus actio potest fieri. (कृ, aff. मन्).

कल् r. 1. कलते 1) computare, numerare. 2) sonare.

— 10. कलयति 1) computare, rhythmum observare. 2) vibrare. मरुता कलिता द्रुमाः Çak. Upâk'j. ed. Chéz. II. 8. vento concussae arbores; कलयसि करवालं, vibras ensem. Gît. Gôv. I, 14.

कल् r. cf. कल्माष.

कल m. sonus lenis. 69. (haud scio, annon hoc sensu etiam adiect. esse possit. cf. composs. seqq.). — -ला fem. 1) ars cuiusvis generis opificum, ut architectura, opus fabrile, etc.; enumerantur LXIV. Cf. 68. in primis tamen ars elegantiarum. 78. 83. 2) pars minima rei cuiusvis, proprie pars sexta decima diametri lunaris, *digitus;* 91. etiam divisio temporis, 8″. et minutum gradus aequatoris. (कल्).

कलकण्ठ m. 1) murmur dulce. 2) cuculus Indicus, qui

कलकण्ठिन् m. etiam dicitur. 69. (कल et कण्ठ).

कलत्र n. uxor. 44. 48. (Derivatio sensus haud liquet, aff. est त्र, etymon कल).

कलरव m. columbus, cuculus Indicus. 52. (कल et रव sonus, sonans).

कलश s. कलस m. n. -शी fem. vas fictile ad aquam hauriendam. Ad mammas translatum. 87. (Orig. inc.).

कलह m. n. rixa, pugna. 5. 86. (Videtur esse vox onomatop.).

कलानिधि m. luna. 91. proprie thesaurus digitorum lunarium. (कला et निधि).

कलाप m. cauda pavonis. (कला, divisio circuli et पा, tueri; कलाप etiam lunam notat). Hinc

कलापिन् m. pavo. 63.

कलि m. 1) aetas mundi quae agitur quarta, ceteris corruptior. 35. 2) discordia. (A कल् aff. इ, videtur proprie esse tempus computatum, praesens).

कलियुग n. aetas mundi praesens. (Ant. et युग).

कलेवर n. corpus. 46. (कले loc. a कल et वर, eximius; originatio sensus obscura).

कल्प m. 1) forma. 88. 2) imago mente informata, *φανταστὸν, φάντασμα, φαντασία.* 3) in fine composs. notat quod habet formam rei, cum qua comparatur; similis. 63. (क्लृप्).

कल्पद्रुम m. arbor ficta, quae omnes res suppeditat, quae possunt cogitatione informari. 35. (Ant. et द्रुम).

कल्मष mfn. squalidus, sordidus. — n. peccatum, crimen. 52. (Scribitur etiam कल्मश; कलुष est turbidus de aqua, sordidus de moribus; काल, niger, कल्माष, maculatus; denique accedit कलिल, commixtus. Ad hanc familiam olim rettuli कलि; meliora nunc mihi videor esse edoctus. Omnibus istis vocabulis inest notio turbidi et sordidi, quam quae habet radix कल्, diversa esse videtur ab ea, quae supra proposita est; malim comparare Latinum *squalor;* nam haud desunt vocabula Sanscritica, quae sibilum initialem abiecerint).

कल्य mfn. 1) praeparatus. 2) integer, sanus, auspiciosus. — n. diluculum. (कल्).

कल्यवर्त m. ientaculum. 123. (Antec. et वर्त).

कवलित mfn. devoratus. 74. (A कवल m. frustum; Germ. *Mundvoll,* inc. orig.).

कवि m. poeta. 26. 67. 2) rex; in Vêdis 100. 143. Aliis tamen sapiens est. (Aut a कु, celebrare, aff. इ, proprie vates et laudator deorum, qui olim rex fuit sacrificulus, aut sacrificator, a कु = καύω. cf. कव्य n. holocaustum).

कविता f. poesis. 67. (Antec.).

कवित्व n. qualitas poetae. 5. (Id.).

कश् sive कस् r. 1. कशति, कसति, se movere. (Scribitur etiam कष्). — c. वि de flore sese expandente. 69.

कष् r. 2. कंट्टे, laedere, flagellare.

कषाय mfn. 1) ruber, rubicundus, fuscus. 60. 67. 70. 2) fragrans. (Scribitur etiam per ष् et est a कष् s. कष् r. 1. quae potius lucere, quam ire valet. cf. काश्).

कश्मल mfn. sordidus. 75. (Orig. inc.).

कष्ट mfn. vexatus, cruciatus, molestus. 35. — n. dolor, aerumna, instr. adverb. moleste, aegre. 45. (partic. a कष्. 2.).

कह्लार n. nymphaea esculenta aquatica alba. 6. (Or. inc.).

काकलि s. ली f. sonus dulcis. (a कल् redupl. aff. इ).

काकलीक m. (?) idem. 53. (Antec. aff. क).

काकाल m. corvus. 4. (Vox onomatop.).

काग m. cornix. 4. (Solet काक scribi; utrumque onomat.).

काञ्चन n. aurum. — mfn. (fem. -नी) aureus. (A कच् rad. 1. कञ्चति-ते, lucere; videtur काञ्चन fluxisse a कञ्चन, splendor).

काञ्चनपुर n. nomen urbis. 23. (Ant. et पुर).

काण mfn. coecus. 94. (Orig. inc.).

कान्त mfn. amatus, amabilis, pulcer. 55. 73. 82. 83. 91. — fem. puella amata. 42. 71. (partic. a कन्).

कान्ति f. pulcritudo. 2. (कन् aff. ति).

काम m. 1) amor, desiderium. 2) una e tribus vel quatuor rebus appetundis, dulce; cf. अर्थ. 3) Amoris deus.

20. 21. 40. 44. 49. 52. 71. 90. etc. — -मं adv. libenter, facile. 75. (कम्).

कामत्व n. studium rerum dulcium. 40. (काम no. 2.).

कामिन् mfn. amans. — m. amasius. 60. 69. 90. fem. -मिनी puella amore capta. 65. 71. (काम).

कामुक mfn. amans, cupidus, libidinosus. 11. (कम् aff. उक).

काम्य mfn. amabilis. 92. (कम्).

काय m. n. corpus. (Rad. कै nulla sistitur, licet aliud vocabulum निकाय, habitatio, congregatio, ad eandem referatur, aliamque significationem tribuunt gramm. radici कि; cf. केतु).

कार 1) mfn. (f. -री) faciens, efficiens. — 2) m. actio. बलात्कार m. vis, violentia; — unde instr. adv. 24. (कृ).

कारण n. caussa. 2. 21. 27. (कृ causs.).

कारण्डव m. species anatis. 6. 50. (Orig. inc.).

कारिन् mfn. agens, faciens. 40. 45. (A कार no. 2.).

कार्य mfn. faciundus. 9. 17. 27. — n. officium, negotium. 9, 4. 44, 16. etc. (कृ).

काल m. 1) tempus. 5. 21. 35. etc. 2) fatum, mors; 3) hoc nomine tum Jamas, deus mortis, tum Çivas, mundi destructor, dicitur. -ले, tempore opportuno. 96. pro कालसर्प 16. (कल्). — mfn. niger.

कालकूट m. n. species veneni acerrimi in infimo mari latentis. 44. (काल, letum, कूट, fastigium).

कालमेघ m. nubes, quae indicat instantem totius mundi interitum. 4. (का° et मे°).

कालसर्प m. coluber naga, serpens niger, prae ceteris venenosus. 16. (काल, niger et स°).

कालिदास m. nom. poetae Indici. 65. (कालि pro -ली, nomen deae Durgae, et दास).

काव्य 1) n. poesis. 2) mfn. laudatorius: 147. (1. कवि 2. कु).

काश् r. 1. काशते, 4. काश्यते, lucere.

— cum आ in आकाश; c. सं significat similem esse.

— cl. 10. causs. c. प्र manifestare. 3. 14. 72.—93. idem ac निष्काश्.

— c. निस्, expellere (heimleuchten). 9. 14. 27.

— वि, illustrare. cf. 90.

काशाय mfn. 70. idem atque कषाय, rufus, si bene se habet scriptura.

काष्ठ n. lignum. (Derivatur a काश्, sed obstat littera affixi त adspirata).

किंवदन्ती f. dictum populare, rumor. 78. (किं quid, वदन्ति, loquuntur; unde nomen factum est, ut Gallice le que-dira-t-on).

किञ्जल्क m. fimbria nymphaeae. 6. (Orig. inc.).

किंतु sed, verum, coni. adversat. 29. 51. 76. etc. (किं et तु).

किम् quid, nom. et acc. neutr. est pronom. interrog. cuius ceteri casus fluunt a क. Thema cum इ praeterea obsoletum est in lingua classica. cf. p. 135. Olim probabile est, dictum fuisse कु et कि. Fungitur किम् munere thematis in composs., ut किमर्थ. cf. अर्थ. — Pronom. est 10. 33. 88. etc. — Abit in partic. *cur*. 85. 86. etc. *quomodo* 57, 2. Addito नु valet *num*, ut 11, 15. ubi mox inverso ordine नु किं. — Addito चित्, vel चन, vel अपि sensum induit indefinitum, ut quicunque, quispiam, quique. — His si accedit न, negatio fit fortis, ut 7, 15. न किंचित् ne hilum quidem. — किमिति interrogatio est vehementer interpellantis, ut 26, 15. — Denique nota dictionem किं cum genitivo personae et

instrum. rei; किं मम तेन quid mihi hac re, pro cui usui inservit. Plenior est dictio, si dicitur किं कार्यं vel किं कर्तव्यं; etiam कोऽर्थः hoc sensu dicitur. Cf. 12, 20; 17, 7; 32, 1. 7; 42, 7; 83, 15; 88, 2.

कियत् mfn. quot, quantus. 28. 79. (Pro किंवत् vel कीवत्. cf. तद्वत्, यद्वत् et तावत्, यावत्; ut कियत् formatum est इयत् ab इ).

किरण m. radius lucis, solis etc. 67. (A कृ spargere, aff. अन, insolita Gunae forma).

किल adv. sane, profecto. Particula est affirmandi, si res memoratur, quae omnibus nota esse debet. 44. 70. 78. 94. (Orig. inc.).

कीकस n. os, ossis. 95. (Orig. inc.).

कीदृश mfn. (f. -शी) qualis. 1. 79. (की pro किद् et दृश्).

कीर m. psittacus. 19. (कृ, aff. अ, Guna ईर् ex ॠ).

कीर्त् r. 10. कीर्तयति, laudare, celebrare. (Gramm. male कृत्; est enim denom. a कीर्त partic. a कृ, unde etiam seq.).

कीर्ति f. laus, celebratio, gloria. 42. 67. 71. 80. 92. (A कृ q. cf. aff. ति).

कु r. 2. कौति, 9. कुनाति, 6. कवते sonum edere. (Accuratius canere, celebrare, forsitan etiam urere).

कु forma est thematis interrog. in कुतस् et कुत्र. Praefigitur vocc. et notat δύς. कुभुक्त 3. कुसारथि 53. (Proprie est quaestio, ut कुपथ, quid viae, quo iure via est, pro via mala. कु contract. e क्व; cf. किं).

कुक्कुट m. gallus gallinaceus. 6. (onomatop.).

कुङ्कुम m. crocus. 10. (Orig. inc.).

कुच् r. 1. कोचति, r. 6. कुचति, contrahere, cogere, r. 1. कुञ्चति, incurvari.

कुच m. mamilla. 11. 83. 87. (Antec.).

कुञ्ज m. n. 1) arboretum. 69. 74. 2) rostrum elephanti. (Orig. haud patet).
कुञ्जर m. elephas. 74. (Antec. 2. et aff. र).
कुट् r. 4. कुट्यति, incurvari, dolore frangi. 95.
कुटिल mfn. 1) incurvatus. 2) fraudulentus. 35. (कुट्, aff. इल).
कुटुम्ब m. (n.) familia, progenies. 22. 26. 33. (Orig. inc.).
कुट्टीरक n. 17. aut est a कुट्टीर m. mons, itaque mons parvus, cumulus, acervus; aut idem atque
कुटेर m. mapale. (Orig. inc.).
कुण्डिका f. hydria ascetici. 70. (A कुण्ड m. -डी f. idem, aff. इक).
कुतस् 1) unde. 13. 29. 40. 76. etc. quo 77. 2) nedum. 27. कुतोऽपि = कस्मादपि. 2. e quodam. (कु q. v. et aff. तस्).
कुतूहल n. desiderium vehemens. 67. (Cf. कौतुक).
कुत्र ubi. 25. 56. (कु, aff. त्र).
कुत्स् r. 10. कुत्सयति, reprehendere, vituperare. 3. (Est contracta rad. e कुतन् male ornare, कु praef., तस्, तंसति, ornare).
कुन्तल m. capillus. 80. (Derivant a कुन्त, m. cuspis, aff. ल).
कुप् r. 4. कुप्यति, irasci. — Partic. कुपित, c. प्र. iratus. 9. 12.
कुब्ज mfn. gibbus. 8.
कुब्जक mfn. id. 32. (Ab antec.).
कुमार m. 1) puer, nondum quinque annos natus. 2) invenis in universum. 6. 15. (Praef. कु et मार, mors? Cf. tamen कोमल).
कुमुद n. Nymphaea esculenta alba. 53. (Orig. inc.).
कुम्भ m. hydria parva. 24. (Orig. inc.).
कुल् r. 1. कोलति, 1) colligere. 2) unire, affinitatem inire. (3) cognatum esse). Partic. कुलित

— c. आ perturbatus. 44. cf. आकुल, व्याकुल, संकुल.

कुल n. 1) grex, congregatio. 2) familia, in primis fam. antiqua, clara. 3) domus, habitatio. 1. 27. 38. 64. (कुल्).

कूलवधू f. (nom. -धूस्) mulier bene nata, quae mores observat honesta familia dignos. 44. (Ant. et वधू).

कुलमार्ग m. via, qua incedunt nobili genere nati, virtus, honestas. 40. (Id. et मार्ग).

कुलस्त्री f. i. q. कुलवधू. 43. (Id. et स्त्री).

कुलीन mfn. nobili genere natus. 77. 85. (कुल, aff. ईन).

कुविद् (s. -त्) per multum explicatur. 100. indecl. ut videtur. (Orig. haud patet).

कुवेर m. nom. propr. dei divitiarum. 75. (Ob deformitatem, praef. कु, et वेर, corpus).

कुश m. n. poa cynosuroides, qua graminis specie utuntur Indi in plerisque caerimoniis sacris. (A rad. कुश्, cuius quae ponuntur significationes tamen non congruunt cum कुश, quo nomine sacrum, benevolum, salutare dici patet). 49.

कुशल mfn. 1) salvus, sanus, prosper. 2) gnavus, dexter, peritus, gnarus. 51. 55. 71. cum loc. — n. prosperitas, salus, valetudo, quo sensu in salutatione ponitur. 10. (A कुश, q. cf. aff. ल).

कुष्ठ n. 1) leprae. 32. 2) herba, costus speciosus. 77. (कु praef. स्थ a r. स्था, mala conditio).

कुसुम n. flos. 6. 52. (Idem volunt esse सुम, quod vix credibile; orig. dubia).

कुसुमायुध m. Amor deus, qui floribus utitur pro sagittis. (कु° et आयु°).

कुसुमित mfn. floribus praeditus, gemmascens. 69. (कुसुम, aff. इत i. e. partic. a verbo denom.).

कुसुम्भ n. herba, carthamus tinctorius. 64. (cf. कुसुम).

कू r. 6. कुवते, sonare. c. आ, indicare. vid. आकूत.

कूज् r. 6. कूजति, sonum edere, in primis de avibus. Hinc part. कूजित, resonans. 6.

कूट m. n. cacumen, vertex.

कूप m. 1) cavea. 2) puteus. 22. 64. (Orig. inc.).

कूर्म m. testudo. 6. 44. 50. (Orig. inc.).

कृ r. 8. करोति, कुरुते; r. 5. (in Vêdis) कृणोति, कृणुते. 97. 101. (कृणमहे). 102. — r. 2. (in Vêdis) 2. imper. act. 101. — aor. (अ)करत् 102. 1) facere, agere; de unaquaque fere actione dicitur; ut narrationem 1. रूपं 55. स्नानं 6. दर्शनं 2. अवलोकनं. 23. illud est sui exhibitionem facere, hoc contemplationem, contemplari; est coniunctio haec verbi कृ cum nomine actionis periphrasis verbi ipsius; hinc आलिङ्गनं करोति pro आलिङ्ग् 25. 113. वाक्यं, et similia, 46. 44. हेदं 33. कोपं 45. विवाहं 15. 2) facere aliquem aliquid cum gemin. accus. 4. 38. 68. 44. cum genit. personae, facere aliquid caussâ alicuius 58, 16. cf. supra किं. — 3) ponere, ut pedem. 84. 5. 4) दण्डं, punire. 14. 5) in compos. c. nomin. quae terminationem ई et si in उ exeunt, ऊ assumunt. 41. 68. 69. 77. 83. 86. Praeterea c. कृ ponitur nomen, additis aff. शस् et वत्, ut 34. तृणवत् graminis instar aestimare; 86. खण्डशः in fragmentorum rationem faciam i. e. frangam. Eodem sensu सात् nomini additur, ut भस्मसात्, convertam in cinerem. Accus. ipse sic positus est 58, 17. (cf. supra n. 2.). — 6) c. नमस् salutare, ut deos. c. आविस्, palam facere, manifestare. c. अलं ornare. 97. — 7) causs. कारयति c. gem. acc. facere, ut faciat; hinc explica 20, 7. fecit, ut fieret. — 8) cum multis

praeposs. componitur; in nostro libello haec sunt exempla.

कृ c. अनु imitari. 61.

— c. अप et अपस् abiicere; cf. अपस्कार्.

— c. आ informare. 146. cf. आकृति.

— c. उत् cf. उत्कर्. 79. praeparare.

— c. उप, servire, favorem probare. cf. उपकार्. c. उपस् uti. cf. उपस्कार्.

— c. नि deponere. 90. cf. निकर्.

— c. परिस् adornare, comere. 94. 130.

— c. प्र certa ratione facere. cf. प्रकार्. 61.

— c. प्रति (et इ producto प्रतीकार्) opponere.

— c. वि, in peius mutare, deteriorare, depravare.

— c. संस् adornare, instituere. cf. संस्कार्.

कृत् r. 6. कृन्तति, findere. 53.

कृत mfn. factus. (Part. a कृ). Eius loc. कृते, cum genit. caussâ, ergo. 12. 26.

कृतकृत्य mfn. a quo peractum peragendum, voti compos. 54. (Antec. et कृत्य).

कृतान्त m. fatum, quod finem omnium rerum facit, mors, deus mortis s. Jamas. 15. (Id. et अन्त).

कृतार्थ mfn. a quo res sua facta est, optatum nactus, voti compos. 68. 83. (Id. et अर्थ).

कृतार्थिन् mfn. id. (Qui rem factam tenet, i. e. ab antec. tanquam Karmad'âraja, aff. इन्).

कृति f. opus, opera. 65. 100. (कृ).

कृतिन् mfn. strenuus, gnavus, industrius. 68. 96. (कृत).

कृत्य n. faciundum, negotium. 9. 54. (कृ, aff. य, intercalato त्).

कृत्तिका f. 16. nomen Naxatrae. cf. मूलकृ° (कृत्ति, scissio, a कृत्, aff. क; imago culter est).

कृश् r. 4. कृश्यति, macerescere.

कृश mfn. macer, tenuis, exilis. 82. 83. 91. (Ab antec.).

कृष् r. 1. कर्षति, 1) trahere, causs. 85. 2) aratrum ducere, arare. — c. आ attrahere. 10. 22. 33. 95.

कृषि f. 1) aratio. 2) agricultura. 76. 88. (Antec.).

कृष्टि f. 1) aratio terrae. 2) agricultura. 3) agricultores, homines (in Vêdis). 141.

कृष्ण mfn. niger, coeruleus. 4. de diebus mensis dimidii, qui niger dicitur. 3. (Orig. inc.).

कृष्णपक्ष m. dimidia pars mensis lunaris, per quam luna decrescit. 9. (Antec. et प°).

कृष्णसर्प m. serpens niger. cf. कालसर्प. (Id. et सर्प).

कॄ r. 6. किरति partic. कीर्ण 1) iacere, fundere. 2) spargere. 3) laudare, celebrare valet in voce Vêd. कीरि m. laudator, proprie aut qui hymnos fundit aut qui flores spargit, ut factum est in processione festiva in honorem deorum, hominumve; hinc aliud partic. कीर्त et nomen कीर्ति.

— c. आ perfundere, implere. 6. 50. 73.

— c. प्र expandere, dissipare. 74.

क्लृप् r. 1. कल्पति, -ते, *act.* formare, fingere, imaginari. *med.* adaptari, conformari. (कृ causs. in प्, ल pro र?).

केत् r. 10. केतयति, invitare, vocare, certiorem facere. (निकेत m. habitatio, संकेत m. convocatio, derivantur ab obsoleta rad. कित्, habitare; ab eadem descendere potest केत् cl. 10.).

केतकी f. plantae nomen, pandanus odoratissimus. 6. (A केत a कित्?)

केतु m. 1) forma, species (in Vêdis). 2. signum. 3. vexillum. (कि, aff. तु, eius significationis, a qua etiam fluxisse videtur काय).

केलि m. f. lusus, praec. amatorius. 72. 87. 91. 92. (A किल् 6. ludere).

केलिरङ्ग m. scena lusus amatorii. 87. idem est atque केलिगृह et pars domus intima, voluptatibus deposita. (Ant. et र°).

केश m. caesaries. 5. 30. (Orig. inc. potius केष).

केशर m. iuba leonis. 62. (Praec. aff. र).

केशरिन् m. leo. 60. 63. (Antec.).

केशव m. 1) nomen Kris'nae dei. 2) nom. propr. 16. (केश, aff. व, pr. mfn. comatus, pulcris capillis praeditus).

कोकिल m. cuculus. 15. 52. 53. 71. (Onomatop.).

कोटर m. n. cavea in arbore. 65. (कोट m. tugurium est).

कोटिपाल m. praefectus castelli. 13. (कोटि, f. apex, cacumen, arx in cacumine montis et पाल).

कोप m. ira. 39. 45. (कुप्).

कोपन mfn. iratus, irascibilis. — n. ira. (कुप्).

कोमल mfn. mollis, lenis, pulcer. 45. 52. 92. (Orig. inc.).

कोयष्टि m. avis, gavia. 6. (Orig. inc.).

कोविद् mfn. doctus, peritus. 16. (Orig. inc.).

कोश m. sive

कोष m. gemma floris. 92. (Est in universum receptaculum rei, hinc vagina, theca, thesaurus, gaza. A कुश् s. कुष् r. 4. कुष्यति, amplecti).

कौतुक n. omnis affectus vehemens, ut gaudium, desiderium, studium voluptatis. 43. 68. Etiam dexteritas. (Id. est कुतुक n. orig. inc.).

कौसुमायुध mfn. (fem. -धी) ad amoris deum pertinens. 20. (A कुसु°).

क्रतु m. sacrificium. 101. (cf. क्रिया, est pro कर्तु a कृ aff. तु).

क्रम् r. 1. क्रामति, r. 4. क्राम्यति s. क्रम्यति, incedere.

— c. अति praeterire, ut tempus. 10. 22.

क्रम् c. सम् et अति, idem. 10.
— c. अप discedere, abire. 95.
— c. आ accedere, pervenire ad, obtinere. 90.
— c. निस् egredi, exire (e scena). 56. 70. 87. 89. etc.
— c. वि et निस् in varias partes egredi, discedere. 59.
— c. परा excedere, superare. cf. पराक्रम.
— c. परि ambulare in scena. 74. 77.
— c. वि grassari, fortem esse. (cf. विक्रम).
— c. सम् congredi.
क्रम m. via, ordo, modus. 20. (Antec.).
क्रयाणक mfn. quod venum datur, quod emitur. 23. (क्री, aff. आनक).
क्रिया f. 1) actio, factum. 2) officium, opus impositum. 3) ritus, caerimonia. 42. 56. 96. (कृ aff. या, रि pro ऋ).
क्रियावत् mfn. negotiis deditus, rebus gerundis aptus. 70.
क्री r. 9. क्रीणाति, -णीते, emere.
— c. वि vendere. 29. 32.
क्रीड् r. 6. क्रीडति, ludere. 29.
क्रीडा f. lusus, iocus. 88. (Antec.).
क्रुध् r. 4. क्रुध्यति, irasci.
— c. सम् id. 48.
क्रूर mfn. crudelis, saevus. 26. 77. (aff. est र, rad. क्रू obsoleta est; exstat etiam in क्रव्य, *crudus*, in Latino *crudelis* et in *κρέας*).
क्रोध m. ira. 14. 18. 49. 58. (क्रुध्).
क्लम् r. 4. क्लाम्यति, defatigari. part. क्लान्त.
क्लिद् r. 4. क्लिद्यति, madescere. 24.
क्व ubi, quo, 20. 24. 43. 73. addito अपि vel चित्, alicubi. 6. 60. etc. (vid. कि).
क्वण् r. 1. क्वणति, sonare. 72.

क्नूय् r. 1. क्नूयति, coquere, farcire. 88.

क्षण् r. 8. क्षणोति, -णुते 1) delere, interimere. 2) laedere, part. क्षत. 33. 60.

क्षण m. 1) momentum temporis. 42. 2) mensura temporis definita, 4'. — acc. क्षणं 2. 43. 56. 92. per momentum, brevi tempore; instr. क्षणेन 65. statim. तत्क्षणात् 8. id. (Pro अक्षण ab अक्षन्. cf. अक्षि).

क्षत्रिय m. homo ordinis militaris. 123. (A क्षत्र, aff. इय, id.)

क्षप् r. 10. क्षपयति, proiicere, prosternere. 65.

क्षपत् n. nox. Accus. adverb. 100. (क्षप्).

क्षम् r. 1. क्षमते, tolerare, ferre, condonare, ignoscere.

क्षमा f. patientia, indulgentia. (Praec.).

क्षमिन् mfn. indulgens. 34. (Praec.).

क्षय m. 1) interitus, exitium. 21. 30. 33. 55. 61. 2) domicilium. (98. obscurus est sensus). (क्षि).

क्षल् r. 10. क्षालयति, purgare, lavare. — c. प्र abluere. 6.

क्षान्ति f. patientia. 29. (क्षम्).

क्षाम mfn. 1) macer, exilis. 2) debilis. 11. 80. (Volunt esse partic. pass. rad. क्षै, delere).

क्षि r. 5. क्षिणोति, 9. क्षिणाति, occidere, laedere, destruere. 35. part. क्षीण 64.

— r. 1. क्षयति, 6. क्षियति, habitare, locum tenere, imperare.

क्षिति f. habitatio, domicilium. 135. (Antec.).

क्षिप् r. 6. क्षिपति, mittere, iacere; 2) prosternere. 53. — r. 10. क्षेपयति, propellere. 99.

— c. उत् evehere. 64.

— c. नि deiicere, deponere. 12. 20.

— c. प्र proiicere. 17.

— c. सम् coniicere, congregare, contrahere. cf. संक्षेप.

क्षिप्र mfn. celer. adv. cito. 40. 54. (Praec. aff. र).

क्षीर n. lac. 12. 96. (Orig. inc.).
— verb. denom. क्षीरयति 12. lactis speciem inducere.
क्षुध् r. 4. क्षुध्यति, esurire.
क्षुधा f. fames. 90. (Antec.).
क्षुभ् r. 4. क्षुभ्यति, agitari. 74.
— 10. causs. क्षोभयति, perturbare. 51.
— c. सम् 54. id.
क्षेत्र n. locus habitationis, dominationis, regio. 17. 49. 92. (क्षि).
क्षेप m. iactura, propulsus. 93. (क्षिप्).
क्षोभ m. agitatio. 58. (क्षुभ्).
क्षोभण n. perturbatio. 111. ubi nomen est sagittae Cupidinis et m. (क्षुभ्).
क्षौर m. negotium tonsorium. 93. (A क्षुर m. culter, a क्षुर् r. 6. क्षुरति, tondere).
क्ष्मा f. terra. (Pro क्षमा a क्षम्).

ख

ख n. 1) cavitas. 2) aer, aether. 3) sensus. cf. इन्द्र et इन्द्रिय. (r. खा idem atque खन्).
खग m. avis. (Antec. et ग a गा).
खच् r. 6. खचति, ligare, adiungere. 73.
खञ्जन m. avis, motacilla alba (खञ्, r. 1. खञ्जति, claudicare. 91.).
खट m. 1) puteus. 2) gramen. 3) phlegma, etc. 58. cf. not.
खड्ग m. ensis. 4. 26. etc. (Or. inc.).
खण्ड m. n. pars, portio, 6. (खड् r. 1. खण्डति, -ते, dividere, frangere).
-खण्डशस् adv. ad modum fragmentorum. 86. (Praec. aff. शस्).
खद् (aliis खाद्) r. 1. खादति, edere. 47. 48.

खन् r. 1. खनति, fodere. 63. Partic. खात a खा, antiquiori rad. forma.

खर्व mfn. decurtatus, depressus. 112. (Orig. inc.).

खलु particul. affirmat. certe, profecto, ut constat. 1. 24. 44. 72. 84. etc. (Or. inc.).

खिट् r. 1. खेटति, terrere. cf. आखेट?.

खिद् r. 6. खिदति, ferire, r. 7. खिन्ते, r. 4. खिद्यते, dolore affici. cf. परिखेद. Part. खिन्न, contristatus, cruciatus.

खिल mfn. vacuus. (Orig. inc.).

खेचर् mfn. ἀεροβάτης. 39. (खे loc. a ख et चर्).

ख्या r. 2. ख्याति, vocare, praedicare. 68.

— c. आ narrare, nuncupare. 12. 32. cf. उपाख्यान.

— c. वि celebrare. 16.

ग

गज m. elephas. 28. 62. 63. (Orig. inc.).

गजेन्द्र m. elephas princeps, magnus. 82. (Praec. et इन्द्र).

गञ्जाकिनी f. 95. cacumen cannabis vel bolus cannabis praeparatae. (Aff. इन् a गञ्जाक, per aff. Unâd. आक a गज, cannabis. cf. Wils. s. v. गृञ्जन).

गण r. 10. गणयति, calculos ducere, numerare. 2. 37. (A seq.).

गण m. caterva, grex. 1. 35. 39. 50. (Orig. inc.).

गणनाथ m. nomen Ganêçae. (Antec. et नाथ, qui ducit deos minorum gentium, Çivae servos).

गणिका f. meretrix. 70. 83. 89. (A गण, aff. इक, propr. gregaria).

गण्ड m. genae, tempora. 94. (Orig. inc.).

गत mfn. partic. a गम् q. cf.

गति f. 1) actio s. modus eundi. 8. 62. 72. 2) ratio et

movendi in universum. 66. 67. — 3) fig. via salutis, refugium. 32. 49. 58. (गम्).

गद् r. 1. गदति, loqui, dicere. 43.

गन् r. id. ac गै; q. cf. 142.

गन्ध m. 1) odor. 2) suaveolentia. 11. 24. etc. (Rad. obsol.).

गन्धर्व m. nomen semideorum, Indrae coelum habitantium, musicam exercentium. 38. 39. 50. (Orig. inc.).

गन्धवह m. ventus. 53. (गन्ध et वह्, vehens).

गभस्ति m. f. radius. 63. (Orig. inc.).

गम् r. 1. गच्छति, 1) ire. 9. 27. 56. etc. aor. अगमत्. 9. part. गत. 2. 3. etc. 2) transire, praeterire, de tempore. 5. 10. 55. etc. 3) incidere in affectum vel condicionem qualemcunque, ut 32. 10. cf. इ et तद्गत. 32. 4) attingere. 15. cf. गम्य. — cum loc. 10. cf. not. p. 109.

— r. 2. in Vêdis. cf. 134. आगहि pro आगम्हि.

— c. अनु sequi.

— c. अन्तर् interire, abscondi. 8.

— c. अप abire. 48.

— c. आ adire, advenire. 4. 9. 10. 13. 24. 30. 45. 46. 78. 81. etc. 134.

— c. उप-आ adire, de condicione. 95.

— c. सम्-उप-आ advenire. 51. 60.

— c. सम्-आ convenire, congredi. 2. 12. 29. 54.

— c. उत् prodire. 11. 63. 112.

— c. सम्-उत् 61. coniunctim prodire. 61.

— c. निस् egredi, exire. 59. 65.

— c. वि-निस् exire in diversas partes. 64.

— c. प्र abire. 47. 53.

— c. सम् congredi, coire.

गमन n. modus eundi. 82. (Antec.).

गम्य mfn. quod adiri vel intelligi potest. 30. (Id.).
गर m. n. venenum. 47. (गॄ?).
गरिमन् m. 1) gravitas. 2) facultas semet ipsum ad libitum aggravandi. 3. (गरु idem ac गुरु, aff. इमन्).
गर्ज् r. 1. गर्जति, clamare, vociferare, gloriari. 47. partic. गर्जित; hinc 27. n. clamor.
गर्दभ m. asinus. 27.
गर्भ m. foetus. 59. 102. 147. (गृभ् idem ac ग्रभ्=ग्रह्, aff. अ, conceptio, ἔμβρυον).
गर्व m. superbia. (Nisi fallor, a गरु i. e. गुरु).
गर्वित mfn. superbus, elatus. 50. (Antec.).
गर्ह् r. 1. गर्हति-ते, conviciari, maledicere, reprehendere. 16.
गल् r. 1. गलति, decidere. 59. 94.
— c. वि delabi. 11.
गल m. gula, guttur, collum. 43. 94. (Derivant a गल r. 1. edere, sive a गॄ, glutire, pro गर).
गवय m. species bovis, *Gayal.* 64. (गो, aff. अय).
गवेष् r. 1. गवेषते, quaerere, venari. 64. (In lexx. ad cl. 10. refertur et legendum est fortasse गवेषयाण pro गवेषमाण; cf. not. Haughtonis ad Man. IV. 258. Ipsa radicis forma primitiva non est, videtur esse divulsio pro ग्वेष्; sensu ab hac non differt ग्लेष् r. 1. ग्लेषते).
गह् r. 10. impervium est. (cl. 1. obsoleta videtur).
गहन mfn. impervius, confusus, inextricabilis. 30. (गह्).
गह्वर n. silva. 64. (गह्, aff. वर).
गा r. 2. गाति, ire; in composs. ग. 29. 49.
— c. अति, transgredi, superare. 58.
— c. सम् convenire. cf. संग.
गाढ mfn. 1) densus, densatus. 2) angustus. 11. (part. in त a गह्).

गात्र n. 1) membrum. 2) corpus. 30. 59. (गा, aff. त्र).
गाम m. itio (a गम्); hinc
गामिन् mfn. incedens. 59.
गाह् r. 1. गाहते, penetrare in locum impervium, ut silvam. Hitôp. 26, 6.
— c. अव submergi. 60.
गिर् f. 1) vox. 2) laudatio, carmen. 99. 100. 145. (गॄ cf. गॄ).
गिरि m. mons. 3. (Zend. *gairi*, Afghan. *ghur*, Slavon. *gora*, Sanscr. olim गरि, cogn. गरु = गुरु).
गीत 1) mfn. part. a गै. 2) n. cantus, carmen. 39. 54. 60.
गुञ्ज् r. 1. गुञ्जति, susurrare. 69.
गुण m. 1) qualitas. 2) bona qualitas, virtus. 1. 2. 16. 39. etc. 3) apud philosophos una e tribus qualitatibus rerum propriis. cf. निर्गुण. 4) multiplicationem notat in compos. cum numeris. (Orig. inc.).
गुणग्राहिन् mfn. iustus virtutum existimator. 34. (Praec. et ग्रा°).
गुणचन्द्र m. nom. propr. luna virtutis. 42. (Id. et चन्द्र).
गुणवत् mfn. virtute praeditus. 31. (Id. aff. वत्).
गुणाधिप m. nom. propr. dominus virtutis. 16. (Id. et अधिप).
गुणित mfn. multiplicatus, partic. a गुण् cl. 10. multiplicare. 1. (a गुण, 4.).
गुप् r. 1. गोपति-ते, custodire, servare. 15.
गुम्फ् r. 6. गुम्फति, serere, connectere. 66.
गुरु mfn. (fem. गुर्वी) 1) gravis. 61. 2) magnus. 69. 3) de sono, altus. 26. — m. persona gravis, venerabilis; hoc nomine dicuntur tum parentes, tum magister. 2. 13. 39. 86. 88. (Ab origine गरु, hinc गरिमन्; cf. गिरि).
गुह् r. 1. गूहति, tegere, abscondere. Partic. गूढ.
गुह्य mfn. abscondendus, tegendus. — n. secretum, arcanum. 12. (Ab antec.).

गृ r. vulgo जागृ 2. जागर्ति vigilare. At 134. जीगर्ति, expergefacere.

गृञ्जन n. allium. 14. (A गृञ्ज् r. 1. गृञ्जति, raucum emittere sonum, ut faciunt allio vesci soliti).

गृध्र mfn. avidus. — m. vultur. 4. (गृध् r. 4. appetere).

गृभ् cf. ग्रह्.

गृह n. domus. 3. 8. 42. 80. (गृह् pro ग्रह्, recipere).

गृहपति m. tutor domus, cognomen Agnis. 100. 101. (Praec. et पति).

गृहमेधिन् m. pater familias. (Id. et मेधा, aff. इन्).

गृहस्थ m. pater familias. — f. mater familias. 17. (Id. et स्था, correpta vocali).

गृहिन् mfn. qui domum habet, adornat, pater familias. 41. (Id. aff. इन्).

गॄ r. 6. गिरति, deglutire. — c. उत्, vomere, emittere.
— r. 9. गृणाति. c. अभि celebrare, venerari. 145. cf. गृ.

गेह n. domus. 75. 81. (Videtur depravatum e गृह).

गै r. 1. गायति, canere. 53. 68. 145. aor. अज्ञीतनं. 100. 142. cf. not.
— c. उत् cantu celebrare. 71.
— c. प्र cantum effundere in laudem alicuius, c. dat. 102.
— c. सम् concinere.

गो 1) m. bos. f. vacca. 14. 74. 96. 97. 102. 2) m. radius; fortasse 59. 97. cf. not.

गोचर m. 1) pascuum, locus pascendi. 2) regio certis limitibus circumscripta. 3) ditio, in qua versatur sensus quidam, res sensui obiecta, res sensilis. 94. (गो et चर). cf. ad Hitôp. II. p. 107.

गोप m. bubulcus. f. -पी. Hinc verbum denominat. 83. 125. (गो et प pro पा rad.).

गोमती f. nom. propr. fluvii, vulgo Gômatî, in provincia

Ajôd'jensi. 49. 59. (A गोमत्, bovibus abundans, गो et aff. मत्).

गौर mfn. (f. -रा s. -री). flavus. 61. 65. -री. nomen Pârvatîdos. 6.

गौरव n. gravitas, auctoritas. 89. (गुरु).

ग्रन्थ् r. 1. ग्रन्थति, serere, componere.

ग्रन्थ m. compositio, liber. 45. 88. (Antec.).

ग्रन्थन n. nexus, ratio nectendi. 9. (Id.).

ग्रन्थि m. 1) nodus. 2) crumena. 87. 3) articulus corporis. 95. (Id.).

ग्रस् r. 1. ग्रसति-ते, devorare; part. ग्रस्त. 29.

ग्रह् r. 9. गृह्णाति-ह्णीते, 1) arripere, sumere. 2. 4. 19. 22. 33. 46. 2) accipere. 3) percipere, intelligere. 8. Partic. गृहीत, quod ई pro इ etiam aliis huius rad. formis adhaeret. Pass. गृह्यते 136. Olim ग्रभ्, hinc pass. 98.

— c. अनु benevole accipere, favere. cf. 39.

— c. उप exhortari. 56.

— c. दुस् pass. 98. difficilem esse captu.

— c. नि inhibere, cohibere. 27.

— c. परि inhibere. 85.

— c. प्र porrecta manu arripere. 43. 45.

— c. प्रति accipere.

— c. वि cf. विग्रह.

— c. सम् cohibere.

ग्रह m. 1) actus arripiendi. 2) daemon, qui pueros rapere creditur. 3) daemon Râhu dictus, qui solem lunamque per coela insequitur et devorare studet; astronomis est nodus Zodiaci. 16. 4) planeta. Ad 1) potius quam ad 2) referrem locc. 29. 58. (Antec.).

ग्रहण n. 1) actus arripiendi, eruendi. 46. 75. 2) eclipsis. 16. (cf. antec. 3.).

ग्राम m. vicus, aggregatio hominum agri cultorum. 11. (Orig. inc.).

ग्राम्य mfn. 1) qui pertinet ad vicum. 2) qui utitur licentia ruris, voluptarius. 55. (Antec.).

ग्राह m. prehensio. 45. (ग्रह्).

ग्राहिन् mfn. qui arripit, accipit, sectatur. 34. (Antec.).

ग्रीवा f. cervix. 17. (Orig. inc.).

ग्रीष्म m. 1) calor, aestus. 2) pars anni, aestas, Indis menses Iunius et Iulius. 50. (Orig. inc. cognat. घृ? cf. घृणि).

घ

घ partic. enclit. pronomm. adiecta. 134.

घट् r. 1. घटति-ते, 1) versari, agere. 18. 2) operam dare, fabricari. 36. Hitôp. 65, 11.

— c. वि + आ separare. 22.

— c. 10. घाटयति ferire. c. उत् aperire. 3. 18.

घटन n. operatio 68. si bona est scriptura.

घट्ट r. 1. घट्टते, tundere. cf. संघट्टन.

घन mfn. densus, multus. 6. 92. (Orig. inc.).

घात् r. 10. घातयति, (causs. rad. हन्, a partic. हत unde घत, derivatum), interficiendum curare. 9.

घात n. (?) vulneratio, vulnus. 8. (Antec.).

घातक m. interfector. — fem. -की interfectrix. 12. (Id.).

घृ r. 1. घरति, r. 3. जिघर्ति 1) humectare, stillare. 2) lucere.

घृणि m. radius. 138. (Derivant a घृण् cl. 8. घर्णोति -र्णुते, aliis घृणोति; coarguit tamen घर्म m. aestus, radicem esse घृ, cl. 5.).

घृत n. butyrum liquefactum. 20. 24. 79. 102. 143. (घृ No. 1.).

घृताची f. nomen Apsarasis. 51. (Antec. et अञ्च्).

घ्रा r. 1. जिघ्रति (pro 3. जिघ्राति), odorari.
— c. आ id. 77. 90.

च

च, copula, et. Postponitur verbis, ut *que*, et ab initio sententiae aliena est, ceteroquin ad certum locum non restricta. च-च, et-et, tum-tum. Adiectum habet tum अपि, tum एव, atque etiam. De orig. cf. p. 135.

चक् r. 1. चकति-ते, caedere, repellere. Part. चकित terrefactus. 5.

चकोर् m. avis, perdix rufa. 52. (Forma redupl. a कुर्, sonare?).

चकुस m. anfractus, fragmentum. 4. (Forma redupl. a क्रस् r. 4. per anfractus incedere).

चक्र n. 1) rota. 2) circulus. 63. 3) regio certis limitibus undecunque circumscripta. 74. (Forma redupl. a क्रा pro क्रम्, incedere).

चक्रवाक m. genus anseris, anas casaca. 6. (Derivant ab antec. et वाक, sermo; crepans ad modum rotae).

चक्ष् r. 2. चष्टे, loqui, dicere. (Desid. irreg. a ख्या).

चक्षण n. dictio. (Ab ant.).

चञ्च् r. 1. चञ्चति, vacillare. 4.

चञ्चल mfn. 1) tremulus. 2) inconstans. 20. 91. (Antec. aff. अल).

चट् r. 1. चटति, r. 10. चाटयति, findere, dividere.
— c. उत् cf. उच्चा°.

चण्ड mfn. 1) aestuosus. 2) violentus, iracundus. — fem. -डी, puella irascibilis, petulans. 84. (चण्ड् r. 1. चण्डति-ते, irasci).

चतुःशाला f. impluvium, locus quadratus in antica aedium parte. 74. (चतुर् et शाला).

चतुःषष्टि f. numerus LXIV. pro ordin. est. 67. (Id. et षष्टि).

चतुर् mfn. (चत्वारस्, चतस्रस्, चत्वारि) quatuor. 10. 16. 28. 31. etc. (Orig. inc.).

चतुर mfn. ingeniosus, dexter, aptus. 20. (Derivant a चत् r. 1. चतति, quaerere, aff. Unâd. उर).

चतुर्थ mfn. (fem. -र्था s. -र्थी) quartus. 10. 34. (चतुर् et aff. थ).

चतुर्दश mfn. (f. -शी) decimus quartus. f. -शी dies mensis dimidii XIVtus. 3. 4. 16. (Id. et दशन्, abiecto न्).

चतुष्टय n. τετράς. 15. (चतुर् aff. तय).

चत्वारिंशत् f. numer. card. XL. (चत्वारि et शत् pro दशत् pro दशति e दशन्).

चन affix. quod formis interrog. adiectum eis sensum indefinitum addit, ut कदाचन, unquam. 1. 10. 42. 66. 82.

चन्दन m. n. Santalum. 9. 38. 60. 71. (चद् cf. चन्द्र).

चन्द्र m. luna, deus Lunus. (चद् r. 1. चन्दति, exhilarare, lucere).

चन्द्रकान्त m. gemma fabulosa, quae radiis lunae congelatis nasci credebatur. 92. (Antec. et कान्त).

चन्द्रकुल n. nomen urbis. 38. (Id. et कुल).

चन्द्रमस् m. luna. 60. (Id. adiective et मस् idem ac मास्, luna. q. cf.).

चन्द्रवती f. nom. prop. urb. 43. (Id. et aff. poss. वत्).

चन्द्रार्द्ध n. luna dimidiata; ornamenti genus esse videtur. 13. (Id. et अर्द्ध).

चपल mfn. 1) tremulus. 2) inconstans, lascivus. 36. (चप् r. 1. चपति, trepidare, aff. अल).

चम्पक m. arbor, michelia champaka. 52. (Id.).

चय m. cumulus, collectio, multitudo. 40. 83. (चि, colligere).

चर् r. 1. चरति, 1) ire, incedere. 2) agere, quo sensu usurpatur de quovis fere negotio. 76.

— c. आ 1) adire. 2) agere, exercere negotium, sequi viam praescriptam. cf. आचार्.

— c. सम् + आ 1) aggredi, convenire. 2) negotium aggredi, agere, moliri. 12. 29. 48.

— c. प्र procedere.

— c. वि divagari. 29.

— c. सम् 1) ambulare. 5. 74. 2) convenire. 98. 131.

— causs. चारयति, c. वि, in diversas partes iactare, considerare, perpendere. 10. 27. 45. 89.

चर् mfn. (fem. -रा et री) incedens; in composs. 39. 47.

— m. via, semita. cf. गोचर्. (Antec.).

चरण m. n. pes. 46. 61. 66. 75. 95. (Id.).

चरित mfn. partic. a चर्. — n. quod actum est, actus, ratio agendi. 49. 93. 94.

चरित्र n. ratio agendi. 26. 27. (चर् aff. त्र, inserto इ).

चर्च् r. 1. चर्चति, 1) foedare. 26. 2) calumniari.

चर्य part. fut. pass. a चर्. — n. officium, quod observandum est. 51.

चर्षणि m. (ap. Wils.) fem. 101. homo, ordo hominum. (Cf. 141. a कृष्, arare, aff. अनि).

चल् r. 1. चलति-ते (30). 1) vacillare. 53. 2) ire, abire. 42. 43. etc. Partic. चलित et sensu passivo et intransitivo ponitur. 25. 28. 62.

— c. प्र progredi, proficisci. 4. 16. 22. 35.

— causs. चालयति, quassare. 69. 95.

चल mfn. tremulus, pendulus. 70. (Antec.).

चाटु m. n. sermo gratus, adulatio. (Derivant a चट्, obstante sensu). 44.

चाटूक्ति f. dictio adulatoria. (Antec. et उक्ति).

चाण्डाल m. -ली f. homo s. mulier ordinis Indorum in-

fimi, impuri. 10. (A चण्डाल id. a चण्ड et आल, quod proprie habitationem significat, ut सिंहाल, सिंहल, हिमाल, aut ab आ et r. ला, idem ac ली, aut pro आलय, habitatio. Iracundia et violentia ex Indorum mente hominis sunt barbari).

चातक m. avis, cuculus melanoleucus. 52. (cf. चतुर्).

चारिन् mfn. 1) incedens, procedens. 2) certo modo agens. 50. 21. (A चार् m. processio, a चर्).

चारु mfn. (f. -र्वी) pulcer, elegans. 51. (A चर् causs. aff. उ, agilis?).

चि r. 5. चिनोति-नुते, colligere, coacervare; part. चित. 61. 65.

— c. आ coacervare. 53.

— c. निस् decernere. cf. निश्चय.

चित् partic. enclitica. cf. 135. 134.

चित् r. 1. चेतति, r. 10. चेतयति-ते vel चिन्तयति, cogitare, considerare. 25. 71. partic. चिन्तित. 25. 29. 33. 36.

— c. वि, considerare. 76.

चिता f. rogus. 4. 17. (fem. part. a चि).

चित्त n. mens, animus. 29. 31. 61. 67. 73. 84. (Part. a चित् cl. 1.).

चित्ति f. cogitatio. 51. (Id. aff. ति).

चित्र mfn. varians, variegatus. 66. (चि aff. त्र).

चिन्तित mfn. part. a चित् 10. cl. q. cf. — n. cogitatio. 74.

चिन्त् r. cf. चित्.

चिन्ता f. cogitatio. 16. 24. 72. 88. etc. (चिन्त् aff. आ).

चिर् mfn. longus. 56. — -रं adv. 61. per longum tempus. (De orig. cf. 132. Usurpatur de tempore tantum).

चुद् r. 1. चुन्दति-ते, acuere. — r. 10. चोदयति, suscitare, ciere, stimulare.

— c. प्र cl. 10. suscitare, excitare. 99.

— c. सम् cl. 10. excitare. 48.
चुम्ब् r. 1. चुम्बति, osculari. 25. 66.
चुर् r. 1. चोरति, cl. 10. चोरयति, furari.
चूडा f. 1) cacumen, apex, vertex. 2) cincinnus in summo capite solus. 3) caput. 4) diadema. (Orig. inc.).
चूडामणि m. gemma diadematis. 19. 27. 66. (Ant. et मणि).
चूत m. arbor, Mangifera Indica. 52. 69.
चूर्णिका f. oryza pista et tosta, genus placentae. 11. (A चूर्ण, aff. इक. Apparet चूर्ण esse partic. rad. obsoletae चृ, unde verb. 10. cl. चूर्णयति, pinsere).
चेटिका f. ancilla. (A चेट, m. servus, aff. इका, a चिट् r. 1. चेटति, 1) mittere, iubere. 2) servire).
चेत् coniunct. condit. si. (च + इत् neutr. ab इ, them. pronom.). — नो चेत्, si non, sin minus, elliptice pro integra sententia. 7.
चेत mfn. cogitans, sapiens; hinc superl. चेतिष्ठ 101. (A चित्; obsolevit in lingua recentiori, quae चेतक eodem sensu ponit).
चेतस् n. mens, animus. 43. 56. 69. 83. etc. (चित्).
चेष्ट् r. 1. चेष्टते, 1) se movere, niti. 2) agere, moliri. 46.
— c. वि agere. (Ipsa radix derivata est a partic. quodam चिष्ट).
चेष्टा f. ratio agendi, motio. 8. 72. 78. (Antec. aff. आ).
चेष्टित part. a चेष्ट्. — n. nisus, ratio agendi. 8. 17. 58.
चैत्य n. 1) locus sacrificii. 2) monumentum sepulcrale. 17. (aff. local. त्य c. Vridd'i a चिता pro चैतात्य?).
चोर m. fur. 22. 25. 27. 35. (चुर्).
च्यु r. 1. च्यवति-ते, labi, cadere; part. च्युत. 76. lapsus, deciduus.

छ

छटा f. lux, splendor. 67. (Inc. Orig.).

छद् r. 1. छदति, tegere, abscondere; part. छन्न, c. प्र, id. 30. 33. 40.

छाया f. 1) umbra. 2) splendor lucis repercussae. 74. (Or. inc.).

छिद् r. 7. छिनत्ति, छिन्ते, findere, scindere. 5. 26. 31. part. छिन्न 26. 94.

— c. अव, divisus. 118.

— परि, ab omni parte scindere.

छिद्र n. fissura. 3. (Antec. aff. Unâd. र).

छुर् r. 6. छुरति, secare, findere. 74.

छुरिका f. culter. 5. 33. (A छुर msn. aff. इक, a praeced.).

छेद m. 1) sectio. 26. 33. 2) interruptio. 21. (छिद्).

ज

जगत् n. mundus. 5. 91. (Partic. rad. गा, ire, redupl. जगाति, in Vêdis जिगाति).

जगन्नाथ m. nomen Vis'n'uis. 115. (Antec. et नाथ).

जङ्गम msn. mobilis, hinc illinc festinans. 70. (गम् forma frequent.).

जङ्घा f. crus. 13. 16. (Orig. inc.).

जटा f. comptus capillorum, Çivae sectatoribus proprius. 13.

जन् r. 4. जायते, 1) nasci, oriri. 2) fieri. 2. 11. 32. Part. जात pro ज्ञात, a जा pro ज्ञा. cf. *gn*atus; in fin. composs. ज, cf. निज etc.

— c. सम् id. 4. 7. 23. 33. 35.

— r. 3. जजन्ति, generare. aor. 98.

जन m. 1) homo, in primis collect. homines, orbis. 11.

35. 43. 70. 74. 84. 101. 2) apud eroticc. जन est amasius. 60. cf. वल्लभजन 25. (जन्).

जनक mfn. generans. — m. generator. 83. (Id.).

जननी f. genitrix, mater. 12. 59. (fem. a जनन, a जन्).

जनपद m. regio, terra. 1. (जन et पद).

जनान्तिकं adv. cf. अन्तिक.

जनार्दन m. nomen Vis'n'uis. (जन et अर्दन, vexator hominum; explicant: ab hominibus qui precibus vexatur).

जन्तु m. animal, creatura. 20. (जन् aff. तु).

जन्मन् n. natales, origo. 12. 66. 67. (Id. aff. मन्).

जन्मभूमि f. locus nativitatis. 67. -स्थान n. 12. id. (Antec. et भूमि aut स्थान).

जप् r. 1. जपति, submissa voce loqui, praesertim preces murmurare. 18. 120.

जप m. murmuratio. 55. (Praec.).

जम्बुक m. 45. thos.

जय m. victoria. 58. 92. (जि). Hinc

जयिन् mfn. vincens. 71.

जरा f. senectus. 71. (जृ; ab alia forma जरस् n. formari possunt casus quidam).

जर्जर mfn. 1) vetustus, decrepitus. 2) invalidus. 7. (जृ reduplic.).

जल n. aqua. 18. 49. 59. etc.

जलकुक्कुट m. avis, mergus. 6. (Antec. et कु°).

जलचारिन् mfn. aquaticus. — mf. animal aquaticum, ut piscis. 50. (Id. et चा°).

जलधि m. oceanus. 77. (Id. et धा, q. cf.).

जलमुच् m. (nom. -क्) nubes. 96. (Id. et rad. मुच्).

जलयन्त्र n. machina hydraulica. 60. (Id. et यन्त्र).

जलौकस् mf. erinaceus. (Id. et ओकस्, domus).

जल्प् r. 1. जल्पति, loqui, garrire, interpellare. 26. 34. 40. 41. 45. Hinc

जल्पक mfn. garrulus. 29.

जव m. celeritas. 46. (जु r. 1. जवति-ते, festinare).

जात mfn. part. a जन् q. cf. 1) natus. 2) factus. 28. 65. 92.

जातवेदस् m. 1) cognomen dei Agnis. 2) ignis. 98. 102. 139. (जात et वेदस् quod vocabulum quo sensu in hoc compos. positum sit, lis est; valet tamen in Vêdis opes, divitiae).

जाति f. genus, familia, tribus. 38. 86. (जन् q. cf.).

जाल n. 1) rete. 2) figurat. de radiis densatis. 65. (जल् r. 1. tegere).

जालक n. 1) id. 2) figur. de surculis et plantis inter se complicatis. 63. (Antec.).

जि r. 1. जयति, -ते, 1) vincere. 2) refraenare sensus et affectus, ut iram. 3) dicitur etiam vincere de prospero successu. 67.

— c. उत् id.

— c. निर् devincere. 48.

— c. परा devincere, superare.

— c. वि 1) vincere. 2) amplificari. 68.

जिरस् n. senium. 132. (Forma inusit. pro जरस् a जॄ).

जिह्म mfn. tortuosus. 62. 64. (Orig. inc.).

जिह्वा f. lingua. 62. 63. 144. (Zd. *hizvâ*, Lat. *lingua*, ant. *dingua*, Goth. *tuggô*; valde dubium est, utrum vera sit derivatio a लिह्, lambere).

जीमूत m. nubes. 5. (Orig. inc.).

जीर्ण mfn. vetustus. 17. (Partic. a जॄ, aff. न).

जीव् r. 1. जीवति-ते, vivere. 16. 29. 42.

— causs. जीवापयति. 18. 19. 34.

जीव mfn. vivus, vivens. 38. — m. 1) anima sentiens, vitae caussa. 5. 2) vita. 12. 19. 41. Hoc sensu etiam f. et n. est. (जीव्).

जीवजीवक m. avis, forsitan phasianus. 52. (जीव).

जीवन n. vita. 87. 95. (जीव्). Hinc

-नता f. nom. abstr. 88.

जीवित n. vita. 20. 51. (Est n. partic. a जीव्).

जुगुप्स् forma desid. radicis गुप् celare, itaque 1) abscondere velle. 2) spernere. 3) vituperare. 123.

जुष् r. 6. जुषते, 1) amare. 2) benevole accipere, exaudire. 99. 100. 102. 134. 145.

जृम्भ् r. 1. जृम्भते, oscitare. c. उत् 69.

जृम्भक n. 1) oscitatio. 2) tensio membrorum, symptoma morbi. 17. (Antec.).

जॄ r. 4. जीर्यति, senescere, part. जीर्ण.

— r. 1. superstes in जरत् partic. senescens. 81.

जॄ r. 1. जरते, celebrare, vox Vêdica. 141. (Prius जॄ cognatum est c. Graeco voc. γῆρας; posterius cum γῆρυς, γηρύω, *garrire* et haud differt a गॄ q. cf. Etiam γέρας, laus, honor ad जॄ referendum videtur).

जोष n. amor, desiderium. 98. 134. 145. (जुष्).

ज्ञप् r. 10. ज्ञपयति (pro ज्ञाप°) causs. rad. ज्ञा. c. आ iubere. 68. 81. Partic. ज्ञप्त pro ज्ञापित.

ज्ञा r. 9. जानाति (pro ज्ञानाति) cognoscere. 22. 25. 50. 51. etc. aor. pass. 134. part. pass. ज्ञात. 11. 45. etc. fut. part. pass. ज्ञेय 33. 58. in fine composs. ज्ञ pro ज्ञा, scius, gnarus. 35. 57. etc.

— causs. ज्ञापयति.

— c. अनु permittere, veniam abeundi dare. 42.

— c. अभि cognoscere. 45.

— c. आ agnoscere. causs. facere, ut alius agnoscat, imperare, iubere. 96. cf. ज्ञप्.

— c. सम् + आ cognoscere, discere. 18.

— c. परि ab omni parte cognoscere. 9.

— c. प्र cf. प्रज्ञा.

— c. प्रति, agnoscere, ut debitum. 130.

— c. वि discrimina rerum cognoscere, perspicere. 27. 30. 43. causs. facere ut alius perspiciat, certiorem facere. 3. 89.

— c. सम् cf. संज्ञा.

ज्ञाति f. cognatus, affinis. 14. (A ज्ञा = जन्, q. cf. aff. ति).

ज्ञान n. cognitio. 7. 36. 41. 71. (ज्ञा).

ज्ञानवत् mfn. cognitione praeditus, sapiens. 41. 81. (Antec.).

ज्ञानिन् mfn. sapiens. 37. (Id.).

ज्येष्ठ mfn. natu maximus. 36. (Superl. a ज्य, quod haud dubie adiect. fuit a rad. ज्या, जिनाति, senescere, ut ज्ञ a ज्ञा).

ज्योतिस् n. lux, splendor. (Pro द्योतिस्).

ज्योतिरीश m. nom. propr. poetae. 68. (Antec. et ईश).

-रीश्वर m. id. 67. 96. (Id. et ईश्वर).

ज्वल् r. 1. ज्वलति, flagrare, ardere. 17.

ज्वलन mfn. flagrans, inflammatus. 51. n. conflagratio. (Ant.).

ज्वाला f. flamma. 67. (Id.).

झ

झंकार m. susurrus. 69. (झं, interiect. et कार).

झौलिक n. marsupium. 90. 95. (Orig. inc.).

ट

टङ्क m. 1) pondus quoddam. 2) numus eius nominis. 29. (Or. inc.).

टङ्कक m. id quod antec. No. 2. 86. (Antec. aff. क).

ठ

ठक्कुर m. homo venerandus. 75. (Orig. incert.).

ड

डम्ब् r. 10. डम्बयति, proiicere. c. वि 84. deiicere, prosternere, prostituere.

त

त thema pronom. demonstrat. 1) Nom. sing. m. स, f. सा, n. तत्. Neutr. तत् in coniunctionem abiit; q. cf. Instr. तेन, ideo. 41, 15. etc. abl. तस्मात् id. 27, 12; 33, 15. etc. 2) Repet. pronomen valet hoc vel illud, quodcunque. — Emphatice pro तदेव 31, 11. etc. et तादृश, 33, 4. 3) Praemitti solet Sanscritice sententia relativa demonstrativae, ut 3, 5. 4) Coniungitur emphatice cum pronomm. personn. 1mae et 2dae pers. tum cum demonstratt. ex. c. सोऽहं, ille ego; ते वयं, illi nos; स त्वं, ille tu etc.; स एष ille ipse, तदेतत्, id ipsum etc. 5) In compos. usurpatur thematis loco neutrum तत्, ut तदनन्तरं 4. i. e. तस्माद् अनन्तरं etc.; dualis locum tenet तत् compositum 42, 6. 6) Abundat तत् in composs. quibusdam, ut तद्गत 32, 12. nam तद् h. l. nil aliud valet, quam भर्तृ, quod mox praecedit; inest tamen emphasis quaedam. Sic etiam तत्पर.

तक्र n. lac, concreto butyro residuum, cui aqua admixta. 79.

तट m. n. rarius f. ripa. 6. (Orig. inc.).

तड् r. 1. तडते, percutere, partic. तडित. 4.

— cl. 10. ताडयति, ferire. 7. 9. 14.

तडाग m. lacus, piscina. 6. (Orig. inc.).

तत् 1) partic. causs. ideo. cf. s. त. 2) apodosin excipit post enunciationem conditional. 43, 8.

तत mfn. part. a तन्, extensus. 83. c. तन् cf. s. v.

ततस् adv. loci 1) inde. 2) temporis, exinde, deinde. 3) in apodosi 45, 2. 77, 14. — 4) pro तस्मात् 87, 9. 92, 16. (त, aff. तस्).

तत्क्षणात् adv. statim. 8. (तत् cf. त no. 6. et abl. a क्षण. q. cf.).

तत्प्रभाते adv. mane, diluculo. 12. 13. (तत् et loc. a प्रभात n. diluculum. तत् per तस्य explicandum, diluculo *istius* diei, qui sequutus est; refertur enim ad diem, qui sequitur modo narrata).

तत्र adv. loci. 1) ibi, illic. 1. 3. 15. etc. 2) illuc, ut 87, 3. 3) pro loc. तस्मिन् 39, 9. 41, 6.

तत्रभवत् m. 67. -ती f. dictio scenica honorifica, qua significatur homo absens; de praesenti dicitur अत्रभवत्. cf. Vikr. 44, 2. Lenz. (तत्र et भवत् q. cf.).

तथा 1) hoc modo, sic, ita. 10, 13. 46, 12. 2) eodem modo. 98, 8. aeque ac, et saepius locum tenet copulae. 2, 1. 12, 16. 30, 15. 48, 18. — 3) elliptice pro तथास्तु, in affirmatione, ita sit. 44. 53. — 4) तथा तथा, praemisso यथा यथा, repetitionem et distributionem indicat. 25. — 5) तथैव, तथा च, 76, 13. et तथैव च saepe pro simplici तथा leguntur. — 6) तथापि, vel sic, nihilominus, tamen, praemisso यद्यपि. 53. 76. — 7) तथा हि locis metricis praemittitur nonnunquam in dramatis. ut 69. 73. 92. etenim. (त, aff. था).

तदा 1) eo tempore, tunc, respondet यदा, quando. 2) in narratione tum, ut 46, 13. — 3) in apodosi post enunciationem conditionalem. 7. 32. 23. etc. (त, aff. दा).

तदीय mfn. ad eum, eam, id pertinens, pronom. possess. 3tiae personae, 92. (तद्, aff. ईय).

तद्गत mfn. eo conversus, ei rei deditus. 32. (तद् et गत).

तद्वत्, adv. eodem modo. 24. respondet यद्वत्. (तद् et aff. comparat. वत्).

तद्वा, praemisso यद्वा 75. aut hoc aut illud, quodcunque. (तद् et वा).

तन् r. 8. तनोति, तनुते 1) extendere. 2) largiri. 66.

तनय m. filius. — -या f. filia. 24. (तन् extendere, aff. अय).

तनु mfn. (fem. -न्वी) tenuis. 61. — fem. puella. 56. (तन् aff. उ).

— f. -नु corpus. 82. 83. (Id.).

तन्वङ्गी f. puella, propr. quae corpus habet tenerum. 40. (तनु adi. et अङ्ग).

तप् r. 1. तपति, -ते, urere, calefacere. 2) cruciare corpus, castigationem corporis asceticam exercere. 50. 51.

— r. 4. तप्यति, calefieri. 12. part. तप्त, calefactus, calidus. 24. 62. — c. सं id. 65.

— r. 10. causs. तापयति, 1) calefacere. 62. 64. 2) vexare. 50.

— c. अभि id. 62. 63.

— cf. praeterea composs. c. आ, परि, प्र.

तपस् n. 1) calor, fervor, ignis. 50. 2) cruciatus corporis, castigatio. 3) devotio, observantia religionis in universum. 35. 52. 58. 83. (Praec.).

तपस्विन् mfn. qui corpus castigat, asceticus. 13. 17. (Praec. aff. विन्).

तमस् n. caligo. 97. 134. (Rad. तम् 4. ताम्यति dolore confici, aliam ab origine haud dubie vim habuit).

तमाल m. arboris species, Xanthocymus pictorius. 51. (A तम m. caligo, aff. आल; flores sunt nigri).

तरु m. arbor. 59. 64.

तर्हि 1) adv. dum, interea. 9. 19. 45. 2) itaque, partic. conclusiva. 18. 36. 44. 3) in apodos. post enunciat. condition. 4. et c. तदा coniunctum. 32. (त, th. pronom. aff. र्हि; particula usus serioris; fortasse depravata e तर्हि).

तल n. locus quivis planus, certis limitibus circumscriptus; ut भूतल 4. 33. solum terrae; हर्म्यत° 60. solarium aedificii; tum pars intima s. infima receptaculi cuiusvis, fundus, ut 63. umbraculi; locus, umbrâ corporis cuiusdam tectus, ut 62. (तल् r. 1. तलति, condere, figere).

तस् affixum, adverbb. formandis inserviens, interdum ablativi vice fungitur in nomm. ut 40, 19. 59, 13.

तात m. ὑποκόρισμα, quo tum pater, tum fratres, filii et amici interpellantur. 35. 42. (Or. inc.).

तादृश mfn. (f. -शी) talis. 33. 88. (ता pro तद् et दृश्).

ताप m. 1) calor, aestus. 2) cruciatus, aerumna. 14. 92. (तप्).

तापस m. (fem. -सी) homo, qui corpus castigat, asceticus. 12. 81. (तपस्).

ताम्बूल n. betel piper, cuius folia cum nuce Areca coniuncta manducare amant Indi. 2. 11. etc. (Orig. inc.).

ताल m. 1) genus palmae, borassus flabelliformis. 2) plausus manuum, quo numerus musicus notatur. 39. 73. (Utraque significatio a तल, quod etiam palmam manus notat).

तालु n. palatum. 62.

तावत् mfn. 1) tantus, tot. — 2) adv. respondente यावत्, tamdiu-quam, dum-interea. 5. 6. etc. — 3) omisso यावत्, interea, nunc. 28, 8. 53, 18. etc. 4) sine temporis respectu ponitur interdum loco particulae concessivae. (ता pro तद्. aff. वत्).

तिथि mf. dies lunaris. 16. (Orig. inc.).

तिन्दुक m. arbor, Diospyros glutinosa. 52.

तिमिर n. caligo. 30. (Depravatum e तमिर a तम = तमस्).

तिर् r. 10. तिरयति explicatur a scholl. ad Mâl. Mâdh. I. d. 28. per छादयति i. e. tegere, abscondere; cohaerere videtur cum तिरस् et recentioris esse originis. 72.

तिरस् 1) praepos. c. accus. trans, per. 134. 2) adv. perverse. (तृ).

तिल m. planta, Sesamum orientale. (तिल् r. 6. तिलति, ungere).

तिलक m. n. nota in fronte picta. (A praeced. ob comparationem cum semine Sesami).

तिलोत्तमा f. nomen Apsarasis. 51. (तिल et उत्तम).

तीक्ष्ण mfn. 1) acer, acutus. 2) pungens, ardens, calidus. 13. 63. (तिज् r. 1. तेजते, unde desiderat. irreg. तीक्ष् pro तितिक्ष्; hinc affixo न).

तीर n. ripa. 3. 17. 49. (तृ).

तीर्ण mfn. partic. a तृ, q. cf.

तीर्थ m. n. 1) vadum. 2) locus lavando aptus. 3) hinc locus in ripa fluminis religione sacrati et 4) locus sacratus in universum, sacellum, templum. (तृ, aff. थ).

तीव्र mfn. pungens, acutus, vehemens. 58. (तीव् r. 1. iuxta gramm. rudem esse, aff. र).

तु partic. 1) adversat. sed, verum, contra. 18, 1. 28, 2. etc. 2) interdum continuativa est, ut 2, 7. 27, 16. 48, 5. etc. Enunciationem nunquam incipit. परं तु, verumenimvero. 41, 17. (Pronom. 2dae pers. त्वं pro तु-अम् ab origine haud diversa est vocula; opponitur *tu* aliis personis).

तुङ्ग mfn. altus. (Orig. inc.).

तुरग m. equus. 28. (तुर pro त्वर् celer et ग e गा).
तुरंग m. id. 6. 42. 70. (adv. तुरं et ग).
तुर्य mfn. quartus. 17. (Pro चतुर्य a चतुर्, aff. य).
तुल्य mfn. comparabilis, aequalis. 86. (तुल् r. 1. तोलति, r. 6. तुलति, ponderare).
तुष् r. 4. तुष्यति, gaudere, contentum esse; part. तुष्ट, contentus, cum gen. et instr. 11. 33. Causs. exhilarare, contentum reddere.
तुष m. f. folliculus, gluma, potissimum oryzae.
तुषानल m. flamma glumarum ardentium. 74. (Ant. et अनल).
तुषार m. gelu, nix. 61. (Orig. inc.).
तूयं adv. cito. (vere sic explicari videtur; cf. Lith. *tújau*, mox). 142.
तूर्ण mfn. celer. -र्णं adv. cito, celeriter. 64. (partic. a तूर् r. 4. तूर्यते, festinare. cf. त्वर्).
तृण n. gramen. 6. 12. 34. 56. (Orig. inc.).
तृतीय mfn. tertius. 10. 17. 31. 37. (तृ pro त्रि, aff. तीय).
तृप् r. 1. तर्पति, saturare, satisfacere, r. 4. तृप्यति saturari, placari. causs. तर्पयति, satiare, placare. c. सं id. 68.
तृप्ति f. satietas, hilaritas. 47. (Antec.).
तृष् r. 4. तृष्यति, sitire.
तृष् f. (nom. -तृट्) sitis. 62. (Antec.).
तृषा f. id. 24. 64. (id.).
तृषित mfn. sitiens. 63. (Partic. a तृष्).
तृष्णा f. sitis. 63. 74. (तृष्, aff. न, fem. ना).
तृ r. 1. तरति, traiicere, praesertim fluvium transgredi. 97. De तुर्यं cf. 137.
— c. अव 1) descendere. 6. 2) deducere, producere. 68.
— c. उत् 1) emergere. 2) descendere de arbore. 5. 3) diverti. 8. — causs. facere, ut descendat, exuere. 22.

-- c. निस् educere, difficultates vincere. 4.

तॆ cf. त्वत् et त.

तेजस् n. 1) acies. 2) splendor. 3) vis, ἐνέργεια. 41. 49. 51. 133. (तिज्, cf. तीक्ष्ण).

तेजस्विन् mfn. 1) resplendens. 2) robore praeditus. 51. (Ant.).

तैल n. oleum sesaminum. 20. (तिल).

तोटक n. species metri. 104. (Orig. inc.).

तोय n. aqua. (Orig. inc.).

तोयाशय m. receptaculum aquae, lacus, cisterna. 74. (Praec. et आशय).

त्यज् r. 1. त्यजति, deserere, relinquere. 25. 32. 33. 41. 54.

— c. परि omnino deserere. 1. 15. 27. 34. 41.

त्यत् them. pronom. demonstr. eiusdem sensus atque तत्, Vêdis proprii. Nom. sing. m. स्य, f. स्या, n. त्यत्. 131. 134.

त्याग m. 1) derelictio. 2) liberalitas. 68. (त्यज्).

त्रय n. τριάς. 57. (त्रि, aff. य c. guńa).

त्रयी f. 1) id. 2) collectio trium Vêdarum. 96. (Id. aff. ई).

त्रस् r. 1. त्रसति, r. 4. त्रस्यति, timere; transitive ponitur 66. part. त्रस्त. — c. सं terrefactus. 47.

त्राण n. tutela, propugnaculum. 66. (त्रै).

त्रि mfn. nom. त्रयस्, तिस्रस्, त्रीणि, tres, tria. 5. 10. etc.

त्रिंशत् f. triginta. (त्रि et दशत् = दशति, decas, a दशन्).

त्रिचरित्र n. tria diversa morum sive indolis genera. 26. (Antec. et चरित्र).

त्रिजगत् n. collect. tres mundi, coelum, terra, tartarus. 5. (Id. et जगत्).

त्रितय n. τριάς. 91. (Id. aff. तय).

त्रितस् adv. a tribus partibus, undecunque. 98. (Id. aff. तस्).

त्रिदश m. deus. 15. 27. (A divisione quadam ter denaria inter deos minorum gentium).

त्रिदशन् mfn. (nom. -श) tredecim. (त्रि et दशन्).

त्रिभुवन n. ter mundi. 50. 71. 88. cf. त्रिजगत्. (त्रि et भुवन).

त्रिविक्रम m. nom. propr. 38. (Id. et विक्रम).

त्रिविष्टप n. 1) coelum. 2) mundus tergeminus. 54. (त्रि, altera pars haud liquet).

त्रिशूल n. tridens. 13. (त्रि et शूल).

त्रै r. 1. त्रायते, salvare, servare.

त्रैलोक्य n. mundus tergeminus. 67. 72. 87. 88. cf. त्रिजगत्. (a त्रिलोक id.).

त्वत् them. pronom. 2dae person. in composs. usurpatum. 32. Nom. त्वं e तु et त्वं. cf. 139. Emphatice additur imperativo, ut 32. De dat. तुभ्यं. cf. 138. त्वे pro seriori ते 148. त्वा acc. pro त्वां 98. 101. तूयं forsitan nom. dual. 142.

त्वदीय mfn. tuus. 85. (Antec. aff. ईय).

त्वर् r. 1. त्वरते, festinare. तुर्या forma dubia. 137.

त्वरा f. festinatio. 56. 77. (Antec.).

त्वायु mfn. tui amans. 139. (त्वा pro त्वद्. aff. यु).

द

दंश् r. 1. दशति, mordere. Part. दष्ट, sive दंशित. 16.

दक्ष mfn. dexter, aptus, cultor dei diligens. 34. 101. — m. nom. propr. cf. 59. 116. (Obsolevit sensus proprius; cf. seq.).

दक्षिण mfn. dexter. 94. aptus, gnavus. 56. almus. 97. — f. -णा, sc. दिश्, 1) plaga meridionalis. 2) pars Indiae meridionalis, hodie *Dekhan*. 35. (Antec. aff. इन).

दक्षिणापथ m. regio Indiae meridionalis, Graecis Dachinabades. 28. (Antec. fem. et पथ a पथ् via).

दग्ध mfn. 1) ustus. 2) vexatus. 62. (Part. a दह्).

दण्ड m. (etiam n.) 1) baculus, sceptrum. 70. 84. 86. 90. 2) poena. 14. 45. (Pro तण्ड e तड्?).

दण्डका f. nomen silvae olim inter Narmadam et Godavarin in peninsula Indiae sitae. 5. (A दण्ड; nomen deberi videtur fabulis de Râma, qui in hac silva exsilii poenam subiisse dicitur).

दत्त mfn. partic. a दा, dare. Nomina propria in hoc vocab. desinentia frequentantur. cf. 23. 44.

दधि n. lac coagulatum. 79. (धा redupl.?).

दन्त m. dens. 7. 26. 83. (Orig. inc.).

दन्तघात m. nom. proprium. 8. (Praec. et घात).

दन्तिन् m. elephas. 63. (Id.).

दम् r. 4. दाम्यति, domare.

दम m. atrium sacrificii, domus. 100. (दम् construere, δέμω?).

दम्पति dual. nom. -ती uxor et maritus. 11. (दम्, uxor, in compos. hoc tantum invenitur, et cohaeret cum दम, ut गृह et domum et uxorem significat; cf. δάμαρ, पति est πόσις).

दम्भ् r. 5. दभ्नोति, fallere, decipere. Hinc

दम्भ m. fraus, ὑπόκρισις. 70.

दय् r. potius दे, q. cf.

दया f. misericordia. (दे).

दयित mfn. partic. a दे, desideratus, carus. 91. — fem. puella amata. 96.

दरिद्र mfn. pauper. (A rad. seq.).

दरिद्रता f. paupertas. 75. (दरिद्र).

दरिद्रा r. 2. -द्राति, pauperem esse. (Est iterat. a द्रा; q. cf.).

दरी f. caverna, antrum. 65. (दृ, aff. ई).

दर्प m. superbia. 72. (दृप्).

दर्शत mfn. conspicuus. 98. (दृश्, aff. अत, forma Vêdica).

दर्शन n. 1) visus, conspectus, aspectus. 10. 28. 35. 70. 94. दर्शनं करोति, semet exhibere, apparere. 2. cf. 20. — 2) ratio intuendi, contemplandi, ratio philosophica, systema. 29. — 3) caussat. exhibitio. 87. (दृश्).

दर्शिन् mfn. videns, perspiciens. 46. (A दर्श m. visus, a दृश्).

दल् r. 1. दलति, findere, dirimere. 66. — intransit. 95.

— c. सम्, findere, perforare. 73.

दल m. n. folium. 65. 85. (दल्?).

दव m. 1. calor, flagrantia, praecipue conflagratio silvae ardentis. 2) silva. (Utraque significatio vix quadrat; derivatur a दु r. 1. ire, r. 5. vexari).

दवाग्नि m. ignis silvae flagrantis. 64. (दव No. 2. et अग्नि).

दशदिश् f. (nom. -दिक्) decem mundi partes, pro omnes mundi partes, quarum octo tantum quae sunt, hyperbolice decem dicuntur. 14. (दशन् et दिश्).

दशन् (nom. -श) decem. 9. 86. 91.

दशन m. n. dens. 50. (दंश्).

दशाह n. spatium X dierum. 10. (दशन् et अहन्).

दष्ट mfn. part. a दंश्. 16.

दह् r. 1. दहति, urere, 98. vexare. Part. दग्ध.

— c. परि ab omni parte urere. 64.

— c. वि comburere. 62. cf. विदग्ध.

दहन n. combustio. 67. 76. (दह्).

दा r. 3. ददाति, dare. 28. 31. 32. 52. 79. etc. Dicitur Sanscritice aspectum dare. 85. iussum. 54. 55. pugnam. 48. exsecrationem. 51. vigiliam. 29. etc. in quibus iuncturis per facere saepius reddi potest. In fine composs. द, olim दा; part. pass. दत्त; part. fut. pass. देय. q. cf.

— c. आ, sibi dare, arripere, sumere, tollere, secum ducere. 36. 37. 54.

— c. प्र largiri. 34. 75.

दाक्षिण्य n. dexteritas. 56. (दक्षिण).

दात mfn. part. a दो, scissus. 67. cf. not. 118.

दातृ m. dator, homo liberalis. 32. 34. (दा).

दान n. donum, donatio. 29. 32. 37. etc. (दा).

दान्त mfn. domitus, mansuetus. 49. (दम्).

दायक mfn. donans, liberalis. 19. (दा, aff. अक, inserto य्).

दारुण mfn. horrendus, terribilis. 18. (दृ, aff. Unâd. उन).

दाश् r. 1. दाशति, dare, donis venerari, colere. 102. c. dat. pers. — Hinc

दाशत 102. cultor. (forma insolita).

दाश्वस् mfn. (nom. m. -वान्, them. lev. -उष्). liberalis, cultor. 98. (दाश्, aff. वस्, forma Vêdica).

दास m. famulus. 15. 19. 35. 65. (दास् r. quae a दाश् diversa non videtur).

दास्वत् mfn. liberalis. 98. (Credo scribendum esse दाश्वत् et esse adiect. in वत् a दाश् f. donum sive donatio; aut pro दाश् ponendum est ubique दास्).

दाह m. 1) conflagratio. 5. 64. 2) ardor, aestus febrilis. 17. (दह्).

दिगम्बर m. homo nudus, in primis genus ordinis mendicantium. 2. (दिश् et अम्बर).

दिन m. n. dies. 10. 28. 30. 55. etc. (vox depravata, e दिवन; cf. ap. W. दिवन् m. dies, a दिव्).

दिनकर m. sol. 64. (Antec. et कर a कृ).

दिनान्त m. vesper. 60. (Id. et अन्त).

दिव् rad. a gramm. omissa, lucere. Hinc दिव् et द्यु et 2. imper. दीदिहि. 100. cf. 143.

दिव् f. aer, coelum. 39. 50. 55. 97. 99. 100. 142. (Haud differt a r. दिव्).

दिव m. n. dies. 142. (दिव्).

दिवस m. n. dies. 2. 6. 21. 22. etc. (A दिवस् a दिव्, ut भोजस q. cf.).

दिवस्पुत्र m. filius aeris, cognomen dei pluvii. 102. (दिवस् genit. a दिव्, servato स्, et पुत्र).

दिविषद् m. coelicola, deus. 66. 67. (दिवि loc. a दिव् et सद्).

दिविस्पृश् mfn. (nom. -क्), coelum attingens. 101. (Loc. a दिव् et स्पृश्).

दिवोज mfn. coeligena. 134. (Ablat. a दिव् et जन्).

दिव्य mfn. divinus. 27. 30. 38. etc. (दिव्, aff. य).

दिश् r. 6. दिशति, monstrare, indicare.

— causs. देशयति, indicandum curare, significare. 111.

— c. आ 1) indicare, significare. 2. 2) iubere. 67.

— उत् indicare, alludere. 40. 69.

— निर् definire, edicere. 16. 71.

— वि + निर् definire, nominare. 25.

दिश् f. (nom. दिक्), plaga, regio coeli. 14. 64. 73. दिक्चक्र orbis plagarum. 74. est totum coelum, omne spatium. (दिश् r.).

दिशा f. idem. 69. (Antec. add. आ).

दिह् r. 2. देग्धि, oblinere, polluere; part. दिग्ध.

— c. सं confundere, dubium reddere.

दिह् f. nom. धिक्, pollutio. q. cf. (Antec.).

दीन mfn. miser. 85. (part. a दी r. 4. दीयते, perire).

दीप् r. 4. दीप्यते, lucere. part. दीप्त, resplendens. 51. 52.

— c. प्र elucere. 63.

— c. सं 1) collucere. 2) illuminare, accendere.

दीपन n. inflammatio. 60. (दीप्).

दीर्घ mfn. longus, de spatio et tempore. 70. (दृह्, olim दृघ्, crescere, aff. अ, mutato ऋ in ईर्).

दुःख n. dolor, aerumna. 25. 31. 40. 42. 78. 88. -खं adv. difficulter, aegre, male. 43. (दुस् et ख, aer; aer malus, sensus doloris).
दुःखित mfn. dolore affectus. 30. (A दुःखयति, denom. ab ant.).
दुःखिन् mfn. dolore affectus. 30. 40. (दुःख).
दुःसह mfn. intolerabilis. 25. 44. 51. 72. 77. (दुस् et सह्).
दुकूल n. textura bombycina, vestis bombycina. 60. (Or. inc.).
दुग्ध n. lac. 20. (Part. a दुह्).
दुराचार mfn. male moratus. 72. 93. (दुस् et आचार).
दुरात्मन् mfn. pravus, malus. 76. (दुस् et आत्मन्).
दुरित n. male actum, peccatum. 99. (Id. et इत part. ab इ).
दुर्गत mfn. infelix. 115. (Id. et गत a गम्).
दुर्जन m. homo malus. 36. 43. (Id. et जन).
दुर्दैव n. adversa fortuna. 75. (दुस् et दैव).
दुर्मुख mfn. (f. -खी), vultu tristis. 9. 10. (Id. et मुख).
दुर्लभ mfn. difficilis captu, nactu. 34. 35. (Id. et लभ्).
दुश्चरित n. male factum. 14. (Id. et चरित part. a चर्).
दुष् r. 4. दुष्यति 1) obfuscari, impurum esse. cf. प्रदोष. 2) peccare, crimine contaminari. Part. दुष्ट improbus. 2. 21. 27. etc. causs. दूषयति, vitiare.
दुस् praefixum pravitatem sive difficultatem significans, ut δυς. Verbis praefigitur Vêdicc. 98. (cf. rad. दुष्).
दुह् r. 2. दोग्धि, mulgere.
दुहितृ f. filia. (A दुह्; i. e. quae mulgendi officium habuit in vetusta familiae institutione).
दू r. 4. दूयते, angi, vexari. (Potius passivum est radicis, quae ab origine sensum habuit mittendi, agitandi, uti apparet e derivv.).
दूत m. nuncius. 101. — fem. ती nuncia, lena. 8. 76. (Praec.).
दूतिका f. nuncia, lena. 24. 25. (Praec. aff. इक).

दूतीत्व n. munus lenae. 44. (दूती).
दूर mfn. longinquus, remotus. 41. दूरे loc. adv. 35. loco remoto. — adv. -रं longe, valde. 62. (Orig. inc.).
दूरग mfn. longe absens. 29. (Antec. et ग a गा).
दूरतस् adv. e longinquo. 70. (Id. aff. तस्).
दूरस्थ mfn. remotus. 25. (Id. et स्थ a स्था).
दूर्वा f. genus graminis, Panicum dactylon. 83. (Or. inc.).
दृ r. 6. द्रियते, colere, honorare. Solet praef. habere आ.
दृढ mfn. firmus. 10. (Part. a दृह् r. 1. दर्हति, crescere, valere, augeri).
दृप् r. 4. दृप्यति, superbire. 66.
दृश् rad. defect. quae tempora specialia mutuatur a पश् r. 4. पश्यति, videre, cernere. 39. 52. 62. 66. — pass. cerni, apparere, manifestum esse. 9. 18, 3. 70. 72. 97. part. दृष्ट 3. — In composs. दृश् speciem praebens, ut समदृश् aequabilem speciem habens, aequabilis. — causs. दर्शयति, exhibere, demonstrare, manifestare. 13. 36. 87. 94.
दृश् f. visus, oculus. 66. 80. 100. (Antec.).
दृषद् f. lapis, saxum. 6. (Or. inc.).
दृष्टि f. actus videndi, visus, aspectus. 72. 84. 85. (दृश्).
दॄ r. 9. दृणाति, dirimere, frangere. — causs. दारयति c. वि frangere, dilacerare, divellere. 2. 13. 62.
दे r. 1. दयते, diligere.
देय mfn. dandus. 16. 79. etc. part. fut. pass. a दा.
देव mfn. (f. -वी) divinus. 101, 6. 145. — m. deus, in primis inferiorum gentium. 1. 6. etc. 98. 100. 101. etc. Hoc vocabulo etiam rex dicitur, regisque filius. 3. 10. 27. — f. -वी dea. 38. 97. 98. 145. interdum ponitur pro Parvatide, uxore Çivae, ut. 31. — regina, filia regis. 20. (A दिव्, coelum).

देवता f. divinitas. 43. 55. (Praec. aff. ता).

देवराज m. rex deorum, Indras. 56. 58. (देव et राजन्).

देवशर्मन् m. nom. propr. 40. (देव et शर्मन्, tutela).

देश m. 1) regio, provincia. 3. 17. 19. etc. 2) locus; etiam de partibus corporis dicitur. 65. 61. (दिश् f.; ab orig. adi. qui ad quamlibet plagarum pertinet).

देह m. n. corpus. (A दिह्; contaminat enim corpus puritatem mentis innatam).

दैव n. fatum, fortuna. 24. 90. (Proprie adi. divinus, τὸ θεῖον, a देव).

दैवज्ञ m. astrologus. 2. (fati peritus, दैव et ज्ञ a ज्ञा).

दैविन् m. idem. 27. (दैव, aff. poss. इन्).

दो r. 4. द्यति, abscindere. part. दात. 67. cf. not.

— c. अव purificare. 67. cf. not.

दोषा adv. noctu. 142. 147. (Videtur esse instr. vocis दोष् f. Apud Wils. legitur दोषा f. nox. Est a दुष् no. 1).

दोष m. peccatum, mendum, culpa. 21. 23. etc. (दुष् no. 2).

द्यु n. 1) lux, aether, coelum. (2) dies). (Contract. e दिव्).

द्युत् r. 1. द्योतते, lucere. — c. उत् cf. उद्द्योत 2. — c. वि cf. विद्योतन. 67.

द्युमत् mfn. fulgens. 100. (द्यु, aff. मत्).

द्यूत m. n. ludus. 15. 21. 88. (Pro दीवित e r. दिव् cl. 4. दीव्यति, ludere).

द्यो f. 1) aer, aether, coelum. 97. 2) dies. (द्यु c. Guna).

द्योतिस्, n. vulgo ज्योतिस् q. cf. (द्युत्).

द्रव mfn. fluidus. cf. सुधाद्रव. (द्रु).

द्रव्य n. 1) opes, divitiae. 2) res quaecunque. 4. 29. (Mihi videtur ab origine significasse metalla liquefacta; est a r. द्रु, aff. य).

द्रा r. 2. द्राति, segnitie affectum esse. cf. निद्रा et दरिद्रा.

द्रु r. 1. द्रवति-ते 1) currere, fugere, properare. 101. 2) liquefieri. 24. partic. द्रवत् adv. cito. 142. part. द्रुत, qui aufugit. 63. Hinc adv. -तं 1) cito. 2) brevi tempore. 68. 79.

द्रुम m. arbor. 39. 50. etc. (द्रु m. id. est; orig. incert. cf. δρῦς).

द्वन्द्व n. 1) par, res duae coniunctae. 67. — 2) duellum, dissidium. 65. (द्वा repetitum, correpta vocali).

द्वय n. par, δυάς. 56. 83. (द्वि, aff. अ).

द्वा cf. द्वि.

द्वार् n. porta. 28. 29. (द्वृ, r. 1. द्वरति, operire).

द्वार n. id. 10. 22. 28. (Id.).

द्वि num. card. duo; (declinatio fluit a द्व nom. dual. द्वौ, द्वे, द्वे). 24. 36. In composs. plerisque द्वि, in quibusdam द्वा pro द्व.

द्विगुण mfn. duplicatus, duplex. 130. (द्वि et गुण, multiplicatio).

द्विज m. homo e tribus reipublicae Indicae ordinibus superioribus oriundus, in primis sacerdos. 15. 41. 54. (proprie bis natus, द्वि et ज a जन्).

द्वितीय mfn. 1) secundus. 2) alter. 5. 10. 17. 18. 37. (Id. aff. तीय).

द्विधा adv. bifariam, bipartito, duplici modo. cf. राजद्विध. (Id. et aff. धा, quod est rad. धा, ponere).

द्विरेफ m. apis. 69. (Id. et रेफ, m. figura litterae caninae).

द्विष् r. 2. द्वेष्टि, odisse.

द्वेष m. odium. 85. (द्विष्),

द्वेषस् n. idem. (Id.). Hinc

द्वेषोयुत् mfn. odium machinatus, inimicus. 99. (यु r. 9. iungere, adiecto त्).

ध

धन् r. 3. दधन्ति, ferre, producere. (Verbum Vêdicum).
धन n. opes, divitiae. 21. 44. 74. 75. 77. 88. (Praec.).
धनञ्जय m. nom. propr. 21. (Praec. et जय).
धनिक mfn. dives. 75. (Seq. aff. क).
धनिन् mfn. id. 29. (धन, aff. इन्).
धनुस् n. arcus. 36. (धन् = हन्, aff. उस्).
धन्य mfn. opulentus, fortunatus, felix. 76. (धन, aff. य).
धर mfn. (f. -रा s. -री) tenens, ferens, habens. 27. 54. 55. (in composs.). — f. -रा, terra. 96. (धृ).
धरणी f. terra. 44. (fem. a -ण, a धृ).
धर्तृ m. sustentator. 98. (धृ).
धर्म m. quod tenendum, observandum est, 1) officium. 1. 27. 30. 32. 57. 96. 2) iustum, iustitia, virtus; quae una est trium rerum in vita observandarum. 20. 35. 40. 58. 78. 80. cf. अर्थ. — 3) iura homini praescripta. 3. 41. quod proprium est tum homini cuivis, tum rei, ut 55. ग्राम्यधर्म. — 4) nom. prop. dei iustitiae. 15. (decurtatum e forma धर्मन्, a धृ).
धर्मज्ञ mfn. officiorum gnarus. 58. (Antec. et ज्ञ a ज्ञा).
धर्मशीला f. nom. propr. 40. (virtutis studiosa, id. et शील, bona indoles).
धर्मस्थल n. domicilium virtutis, nom. pr. urbis. (Id. et स्थल).
धर्मात्मज m. filius dei iustitiae, nomen Jud'is't'irae, natu maximi inter Panduidas. 15. (Id. no. 4. et आत्मज).
धर्माधिकारिन् m. praefectus iustitiae, lictor, apparitor publicus. 27. (Id. et अधिकारिन्).
धर्मिन् mfn. iustus. Super. -र्मिष्ठ. 40. (Id.).
धवल mfn. albus. — f. calx (Kalk.). Hoc sensu etiam

neutrum esse debet, si bene se habet scriptura 19, 13. (Aff. अल, a धाव् r. 1. purificare, lavare; obstat tamen vocalis correpta. cf. धौत).

धवलागृह (-लगृह) n. domus, cuius parietes calce sunt illiti. 17. 19. (Praec. et गृह).

धा r. 3. दधाति, धत्ते, ponere. Part. हित pro धित. 146. In fin. composs. 101. Nominis more posita haec rad. post praepos. saepe in धि abit; cf. निधि, समाधि.

— c. अभि, exhibere, denominare, effari. 24. 77.

— c. आ, apponere, applicare, navare operam. cf. आहित. 83.

— c. सम् + आ 1) apponere, condere. 59. 2) applicare mentem, meditari. cf. समाधि.

— c. नि, deponere. 92.

— c. प्र, praeponere, anteponere. cf. प्रधान.

— c. वि, disponere, facere, instituere. 1. 3. 7. 29. 41. 131. etc. E विधा, abiecto अ, oritur verbum विध् cl. 6. विधति, ponere, disponere. 102.

— c. प्र + वि, antea disponere, rem persuasam reddere alii. 44.

— c. प्रति, assumere, sibi imponere. 133.

— c. श्रद्, credere.

— c. सं, coniungere, componere.

— c. अनु et सं res componere iuxta normam quandam, considerare, reputare, investigare, quaerere. 73. 85.

धा aff. est adverbiis e numeris formandis inserviens, ut त्रिधा, trifariam; proprie est nom. धा, f. positio, a rad. ant. haud diversum.

धातृ m. qui ponit, creator; solet Brahmâ intelligi. 4. (

धार mfn. (fem. -री), tenens; in composs. cf. तृत्र°. 66. — n. actus tenendi, gestio. -रा f. acies ensis, sagitta. 133. (

धारिन् mfn. tenens, gerens. 13. (Antec.).

धार्मिक mfn. (f. -की) iustus, pius. 49. 77. (धर्म, aff. इक).

धाव् r. 1. धावति-ते, currere. 30. part. धावित c प्र. procurrere. 14. 26. 62.

धि cf. धा, उपधि, निधि etc.

धिक् interi. aspernantis, maledicentis, exsecrantis; accus. regit et supplend. est अस्तु. 26. 58. etc. (Proprie est nom.sing. nominis दिह्, macula).

धी r. 2. Vêdica, meditari. 99. 100. (Forma vulgaris est ध्यै, e धी derivata).

धी f. (nom. धीस्) ratio, intellectus. 85. 99. 142. (Praec.).

धीति f. 100. redditur per sacrificia. Ob originem (धी) potius sunt meditationes piae, preces.

धीमत् mfn. sapiens. 5. (धी).

धीर mfn. firmus, solidus, constans. 3. 92. (धृ, ईर् e अर).

धीरता f. firmitas, constantia. 72. (Antec.).

धीरेश्वर m. nom. propr. 67. (Antec. et ईश्वर).

धु r. 5. धुनोति, -नुते, agitare, quassare. 30.

धू r. 5. धूनोति, 9. धुनाति, 6. धुवति, agitare, commovere. Part. धूत. 65.

— c. निस् quassare, excutere. 124.

धूम m. fumus. 4. 101. (धू, aff. म).

धूमकेतु m. cometa, vel quae alia in aëre cernuntur phaenomena ignem secum trahentia. 76. (Praec. et केतु, vexilli instar fumum prae se ferens).

धूमिन् mfn. fumo obvolutus. 98. (धूम).

धूर्त mfn. fraudulentus. — m. fraudator, fur, scelus. (Partic. est in त aut a ध्वृ r. 1. ध्वरति, distortum esse, pro ध्वृत, aut a धूर्व्, r. 4. धूर्यते, laedere, quae ipsa a ध्वृ descendit; ad significationem prius melius quadrat).

धूर्तपुर n. urbs scelerum, nomen urbis fictae. 88. (Antec. et पुर).

धूर्तसमागम m. coetus scelerum, titulus fabulae. 66. 96. (Id. et समा°).

धूषर mfn. canus, pallidus. (Vulgo धूसर; origo latet).

धूषरत्व n. canities, pallor. 72. (Antec.).

धृ r. 1. धरति, 1) tenere. 13. 2) gerere, portare. 5. 7. 16. 67. etc. 3) sustinere, servare. 24. — causs. धारयति, tenere, retinere. 85.

धृतराष्ट्र m. nom. propr. rex Indiae, patruus Panduidarum. 45. (धृत a धृ et राष्ट्र, tenax imperii).

धृष् r. 1. धर्षति, 1) intrans. procacem, protervum esse. Partic. धृष्ट impudens. 15. — 2) opprimere, violare.

धेनु f. vacca lactens. 15. (धे r. 1. धयति-ते, lactere; aff. Unâd. नु; Zend. *d'aêna*, bestia lactens; τιθήνη).

धैर्य n. constantia, fortitudo. 38. 50. 54. 69. (धीर).

धौत mfn. lotus, purificatus. — c. निस्, purificatus. 70. (Rad. quae sistitur धाव्, potius धव् fuit; cf. धवल; धव् est धु, vibrare, ventilare, hinc lavare. धौत est pro धावित, a forma causs.).

ध्मा r. 1. धमति, flare. — c. उप adflare. 98.

ध्मातृ m. 1) afflator. 2) faber. 96. (Antec.).

ध्यान n. meditatio. 39. 55. (Seq.).

ध्यै r. 1. ध्यायति, meditari. 85. — pass. 71.

ध्रुव mfn. firmus. — adv. certe. 32. (A धृ; cf. धुर् f. tem. Est pro धुर्व, उर् pro ऋ).

ध्वन् r. 1. ध्वनति, sonare. 65.

ध्वनि m. sonus. 54. (Antec. aff. इ).

ध्वृ r. 1. ध्वरति, distortum esse. 136.

न

न 1) olim thema fuit pronominis, remotissima demonstrantis, quod superest in इन, praefixo इ, unde casus quidam ad इत relati. q. cf. — 2) ab eodem themate descendunt नस् acc. dat. gen. plur. pronom. 1mae pers. et नौ iidem casus eiusdem pronom. dual. 47. 37. etc. — 3) negatio, non, pertinet ad verbum enunciationis. 1. 40. etc. interdum tamen pro alpha priv. ponitur, ut नाभिज्ञात. 29. Cum optat. usurpatur sensu prohibitivi मा. 14, 12. — न-न, nec-nec. 76, 14. 15. 77, 3. — न-नापि id. 32, 7. न-अपि न id. 92, 13. — न-नैव id. 32, 8. — न वा in altera parte enunc. disiunctivae 43, 9. vel-vel aliter. — न हि minime enim. 93, 7. — ननु nonne. 69. — 4) in Vêdis partic. comparat. quasi. 97. 131.

नकुल m. viverra. 15. 48. (Orig. inc.).

नक्ष् r. 1. नक्षति, adipisci, nancisci. 143. fut. part. pass. नक्ष्य dignus, quo potiri studeas. 100. (Desid. irreg. a नह् r. 4. नह्यति, coniungere, nectere).

नक्षत्र n. 1) stella, constellatio. 2) mansio lunaris. 16. (A praeced. aff. अत्र; cf. यन्त्र; est coniunctio stellarum in loco quodam sphaerae).

नख m. n. unguis. 13. 83. 94.

नगर n. -री f. urbs. 1. 8. 16. etc. (Orig. inc.).

नागरीय mfn. urbanus. 75. (Antec. aff. ईय).

नट् r. 1. नटति, saltare. (Rad. Prâkritice depravata e नृत्, नर्तति = नट्टति). — cl. 10. नाटयति, saltatione docere, gestibus indicare, gesticulari. 72. 75. 85. 95.

नटी f. saltatrix, mima. 68. (Ab antec. masc. नट).

नत mfn. partic. a नम्. 72. 91. 96.

नद् r. नदति, sonum edere. — c. नि, resonare.

नद m. -दी f. fluvius. 3. 17. 46. (Praec.).

नन्द् r. 1. नन्दति, gaudere.

नन्दन mfn. exhilarans. 1. — n. hortus dei Indrae. 52. (Ant.).

नपात् m. filius. 101. 144. (Cogn. नप्तृ m. nepos et hoc ipsum. Orig. inc.).

नभस् n. nubes, aer. 62. (Orig. inc.).

नम् r. 1. नमति, 1) inclinare. 2) inclinato corpore venerari. Part. नत.

— c. उत् erigere. 51. 61.

— c. परि 1) invertere. 51. 65. 2) convertere. cf. परिणाम.

— c. प्र id. ac simplex. 1. 38. 78.

नमस् n. salutatio. 38. 101. 142. — compos. c. कृ salutare. 6. 42.

नमस्यति verb. denom. ab antec. salutare. 99.

नमस्विन् mfn. venerabundus. 102. (Id. aff. (विन्).

नम्र mfn. curvus, incurvatus. 94. (नम्, aff. र).

नयन n. oculus. 82. 87. 91. (नी, ducere).

नर m. vir, homo. 11. 35. etc. (नृ r. 1. नरति, 9. नृणाति ducere; proprie dux, quo sensu in Vêdis interdum ponitur).

नरक m. n. tartarus, inferi. 27. 32. (Antec. tartarus hominum malorum, aff. क?).

नरसिंह m. nom. propr. regis. 66. (Ant. et सिंह q. cf.

नव mfn. novus, recens. 56. 64. 98. 100. etc. (Orig. inc.)

नवन् (nom. -व) novem. 39. 57.

नवम mfn. (f. -मी) nonus. 16. (Praec. aff. म).

नव्यस् mfn. (fem. -सी) novus. 99. cf. 138. (नव).

नश् r. 4. नश्यति, perire. Part. नष्ट q. cf. — causs. नाशयति.

— c. प्र id. 22.
— वि causs. interimere. 43.
नष्ट mfn. perditus, obrutus. 39. 58. 76. 77. (नश्).
नहुष m. nom. propr. regis Indici. 15.
नाग m. 1) elephas. 7. 2) serpens. 16. (Proprie montanus, a नग m. mons).
नागर mfn. (fem. -री) urbanus. 29. 75. — fem. -री, mulier versuta. 73. (नगर).
नाटक m. fabula scenica. 39. (Aff. अक a नट्).
नाट्य n. saltatio scenica. 68. (नट्).
नाथ m. dux, dominus, tutor. 1. 14. 31. (Aff. थ a ना r. inusit. = नी?).
नान्दी f. versus laudatorii, a quibus incipere debet prologus dramatis Indici. 66. (Proprie exhilaratio, a नन्द् form. causs.).
नापित m. tonsor. 81. 94. (A नापयति, causs. a नी?).
नाभिजात mfn. ignobilis. 29. (न pro alph. priv. et अभिजात).
नामन् n. nomen. Nomini proprio aut additur adverbialiter, ut 1. 19. 43. 44, 1. aut cum eo componitur et adiect. format, ut 44, 2. 67. — adv. certe, profecto. 11. 15. — interrogationi vim addit, ut *tandem*. 49. (Pro ज्नामन् = ज्ञामन्, a ज्ञा, aff. मन्. cf. co-*gnomen*).
नामक mfn. quod pertinet ad nomen. (Ant.). Hinc: नामकता f. qualitas nominis. 75.
नायक m. dux. 1. (नी, aff. अक).
नायिका f. dux, domina, puella amata vel quae poemate erotico celebratur. 6. 24. (Id. aff. इक, f. इका).
नारायण m. 1) nom. Vis'n'uis. 2) nomen propr. hominis. 41. (नार n. aqua, et अयन. cf. Man. I, 10.).
नारिकेल m. arboris genus, Cocos. 52. (Orig. inc.).

नारी f. femina, mulier. 11. 23. etc. (नर्).
नाश m. 1) deletio, excidium. 14. 2) relliquiae. 19. (नश्).
नासिका f. nasus. 26. (A नासा, f. id. orig. inc.).
नि praepos. notat motum *in* locu*m* et commorationem in loco, *de, in;* ut निपत्, devolare; नियम्, inhibere; निषण्ण, insidens. (Ab origine अनि, ἐνὶ, in; cf. अन्तर्).
निःशङ्क mfn. intrepidus. 4. (निस् et शङ्का).
निःश्वास m. suspirium. 72. (Id. et श्वास).
निःस्वन m. sonus. 61. (Id. et स्वन).
निकर m. depositum, donum. 92. est vox forensis, hypotheca. (कर a कृ).
निकुञ्ज m. n. arboretum. 39. 64. (Id. et कुञ्ज).
निकेतन n. domicilium. 53. (Id. et केतन a कित्. cf. केत्).
निक्षेपण n. actus deponendi. 31. (Id. et क्षेपण a क्षिप्).
निखिल mfn. totus, integer. 67. (ut videtur pro निःखिल; cf. अखिल).
निग्रह m. inhibitio, restrictio. 27. (ग्रह्).
निज mfn. 1) innatus. 2) proprius, suus. Ponitur plerumque per nostrum libellum loco pronominis possessivi et ad omnes personas refertur pro diversitate subiecti. cf. आत्मन्. 2. 7. 17. 19. etc. (नि et ज a जन्).
नितम्ब m. clunis. 11. 60. 80. (नि et तम्ब, vox obsoleta, cum qua cohaerere debet तम्बा f. vacca). Hinc
नितम्बिन् mfn. clunibus praeditus. — f. -नी mulier καλλίπυγος. 42. 61.
नितराम् adv. maiorem partem, praecipue, κατ' ἐξοχήν. 58. (Acc. fem. sing. a नितर, compar. a नि).
नितान्त mfn. multus, spissus. 61. (तान्त part. est a तम्, a qua rad. quum descendat तमस्, caligo, नितान्त ab origine videtur esse obvolutus, densatus, densus).

नित्य mfn. remanens in loco, perdurans, sempiternus. — adv. -त्यं semper. 1. 25. 29. etc. (नि, aff. local. त्य).

निद् r. 1. निन्दति, reprehendere, vituperare, spernere. 27. 42. Partic. निन्दित; inde n. 43. contumelia.

— c. वि reprehendere. 58.

निदाघ m. 1) aestus. 2) aestas, tempus aestivum, Indis menses Maius et Iunius. 60. 65. (दाघ idem ac दाह, a दह्, olim ut videtur दघ्; cf. Goth. *dagan*, lucere, ap. Grimm. II, 44. No. 487.).

निद्रा f. torpor, somnolentia, dormitio. 5. 24. 25. 74. 90. (नि et द्रा q. v.).

निधान n. thesaurus, vel quae in eo deponitur gaza. 78. (नि et धान a धा).

निधि m. id. 44. 68. 91. (नि et धि pro धा).

निधुवन n. 1) concussio. 2) coïtus. 71. (नि et धुवन pro धव° a धू).

निनाद m. strepitus, resonantia. 65. (नि et नाद a नद्).

निभृत mfn. 1) depositus. 2) occultus, secretus. 18. (नि et भृ).

नियम m. 1) cohibitio, coercitio. 40. 88. 2) cohibitio sensuum et affectuum, observatio castimoniarum religione praescriptarum. 50. 55. (यम्).

नियुक्त mfn. institutus, instigatus. 28. 58. (युज्).

नियुद्ध n. proelium, pugna. 48. 117. (युड्).

नियोग m. iniunctio, iussum. 68. (योग).

निरन्तर mfn. intervallo carens; de tempore adv. 9. — 2) sine diversitate, non mutabilis. 31. (निर् et अन्तर q. cf.).

निरपराध mfn. liber a culpa, innocuus. (Id. et अपराध). Hinc निरपराधता f. innocentia. 26.

निरर्थक mfn. inutilis, infructuosus. 20. (निर् et अर्थ, aff. क).

निरस्त mfn. expulsus. 67. 86. (Partic. ab अस् r. 4. praef. निर्).

निरालम्ब mfn. fulcro carens, inops. 28. (Id. et आलम्ब).

निराश्रय mfn. tutela destitutus, auxilii inops. 28. (निस् et आश्रय).

निरीक्षण n. prospectus, intuitus. 7. 23. (निस् et ईक्षण).

निरुद्ध mfn. cohibitus, restrictus, obsessus. (Part. a रुध्, praef. नि).

निरुपधि mfn. immunis a fraude. 88. (निस् et उपधि).

निर्गुण mfn. 1) virtute carens. 2) qualitatibus non praeditus; quo sensu dei est cognomen, utpote qui liber sit a tribus qualitatibus, सत्त्व, रजस् et तमस्, quae omnes res creatas pervadunt. cf. Sânkhy. Kâr. p. 29. (निस् et गुण).

निर्जन mfn. ab hominibus desertus. — n. solitudo. 3. (निस् et जन).

निर्दय mfn. immisericors, crudelis. (Id. et दया f. misericordia a दै). — Hinc

निर्दयत्व n. crudelitas. 21.

निर्धन mfn. pauper. 92. (निस् et धन).

निर्धौत mfn. lavatus, nitens. 70. (निस् et धौत. q. cf.).

निर्बन्ध m. dissolutio, molimen nullis legibus restrictum, studium immodicum. 75. (Id. et बन्ध).

निर्भर mfn. vehementer deditus. 96. (निस् et भर m. onus, a भृ; proprie est oneris expers, agilis).

निर्मत्सर mfn. suis commodis non studens. 85. (निस् et मत्सर q. cf.)

निर्मल mfn. immaculatus, purus. 1. (निस् et मल).

निर्मांस mfn. carne carens. 5. (निस् et मांस).

निर्माण n. formatio, creatio. 91. (निस् et मान a मा).

निर्मित mfn. formatus, creatus. 58. (निस् et मित, part. a मा).

निर्यन्त्रण mfn. non restrictus, immodicus. -णं adv. 61. (निस् et यन्त्रण).

निर्लज्ज mfn. impudens. 26. (निर् et लज्जा).

निर्विकल्प mfn. mentis distractioni non obnoxius. 88. (निर् et विकल्प q. cf.).

निर्वृति f. 1) liberatio a tegimine. 2) liberatio ab aerumna vel malis; securitas, beatitudo. 31. (निर् et वृति a वृ, operire).

निर्वेद m. absentia conscientiae sui; pro humilitas ponitur 71. (निर् et वेद).

निलय m. domus, habitatio. 5. (नि et लय, a ली).

निवास m. habitatio. (नि et वास m. a वस्). Hinc

निवासिन् mfn. habitans. 39.

निविड mfn. densus, spissus. 111. (Derivant a विल n. cavitas, foramen. De ल cf. p. 133. Si recte, est pro निर्विड).

निवेशन n. habitatio, aedes. 56. (नि et वेशन a विश्).

निश् f. (nom. निट्) nox. 65. (Decurtatum videtur a seq.).

निशा f. nox. 5. 42. 55. 60. (नि et r. शा id ac शो?).

निशीथ n. nox. 13. 18. 25. 29. 30. 60. (नि et शीथ a शी, aff. थ).

निश्चय m. 1) diiudicatio, consilium. 7. 48. 2) certitudo; adv. -येन, certe. 10. (निस् et चय a चि).

निषेक m. aspersio. 65. (नि et सिच्).

निष्कार्य mfn. quod facere nefas est. (निस् et कार्य). Hinc nom. abstr.

निष्कार्यता f. 88.

निस् praepos. 1) ex, notat motum e loco. 2) nominn. praefixa sensum habet privativum.

नी r. 1. नयति-ते, ducere. 22. 27. 37. 44. 45. etc.

— c. अनु in suam sententiam trahere, persuadere, placare. 45.

— c. अप abducere, removere. 96.

— c. अभि 1) adducere. 2) introducere in scenam, fabulam docere. 67. 68.

— c. आ adducere, afferre. 18. 23. 34. 37. 39. 91. 92.

— c. सम् + आ adducere ad coetum. 16. 44.

— c. उप adducere. 89.

— c. परि ducere circum aram maritalem, in matrimonium ducere. 20.

— c. प्र 1) in longum producere, continuare. 41. 2) uxorem ducere, ambire, appetere. cf. प्रणाय.

— c. वि conprimere affectum, sensus domare, modestum, mansuetum esse. 31. cf. विनय.

— c. प्र + वि diducere ad usum aliquem, applicare. 90.

नीच mfn. 1) humilis. 2) ignobilis. 1. 19. 77. (नि et अञ्च् q. cf. pro न्यच).

नीति f. 1) ductio. 2) gestio rerum agendarum. 3) prudentia. 45. (नी).

नीतिशास्त्र n. codex, quo continentur regulae rerum apte gerendarum. 46. (Antec. et शास्त्र).

नीर n. aqua. 12. (Orig. inc. cf. नार s. v. नारायण).

नील mfn. caeruleus, lividus, nigricans. 5. 82. 91. (Or. inc.).

नीलराजि f. 1) linea nigra. 2) plur. 60. lineae nigrae sunt umbrae, tenebrae. (Antec. et राजि f. linea continua).

नीललोहित m. nom. Çivae, livido gulae colore distinctus. 53. (Antec. et लोहित).

नु 1) partic. interrog. num. Subiungitur *a*) pronom. किं eiusque derivatis; किं नु, etiam नु किं 11. 31. *b*) negationi, hinc ननु; cf. न. 85. — 2) nunc esse videtur. 100.

नुद् r. 6. नुदति, agere, pellere. — c. वि, dispellere curas, exhilarare. — causs. नोदयति, impellere. 7.

नूनं partic. 1) asseverandi, certe. 82. 2) nunc. 131. (Or. haud liquet).

नूपुर m. n. compes, qualibus utuntur mulieres Indicae pro ornamentis. 21. 61. (Orig. inc.).

नृ m. (nom. ना) vir. 31. 98. 99. 101. 131. (r. नृ; cf. नर).

नृत् r. 4. नृत्यति, -ते, saltare. 30. 66. 121. (Frequent. cl. 4. नरीनृत्यते 66. cl. 2. नरीनर्त्ति (sic corrige). 84.).

नृत्त n. saltatio. 39. (Antec. proprie partic.).

नृप m. rex. 15. 34. 47. (नृ et प a r. पा).

नृपति m. rex. 31. 66. 92. (Id. et पति).

नेत्र n. oculus. 8. 80. 83. (नी, aff. त्र, instrumentum ducendi).

नेदिष्ठ mfn. superl. proximus. 100. (Positivus Sanscritice obsolevit; Zendicum *nazdista* arguit eam non नेद् fuisse; cf. मेनिरे pro ममनिरे. Suspicor Zendice orsum esse *nazdista* e *naddha*, partic. a नह् pro नध् coniungere; sed tum expectares नेद्दिष्ठ vel नेधिष्ठ; cf. tamen स्तम्भ् e स्था, दधामि e धा).

नेपथ्य n. locus est pone scenam, ubi conservabantur res scenicae, vestimenta, aliae, et ubi versabantur mimi, antequam scenam intrarent; armentarium scenicum. 68. etc. (Orig. haud liquet).

नो partic. negat. quae proprie in secunda parte enunciat. negat. bipartitae ponitur, ut 15. 2) pro न 41. 77. — नो चेत्, si non, sin minus, elliptice solet poni. 7. cf. Hitôp. II. p. 37. (न et उ, etiam).

न्यस्त mfn. impositus. 66. (नि et अस्).

न्याय m. 1) introitus. 2) convenientia, congruentia, 27. 40. 3) congruentia conclusionis cum praemissis, syllogismus, systema logicum. (नि et अय ab इ).

न्यायवादिन् mfn. 1) congruenter dicens, vera docens. 40. 2) syllogismos proponens, disputator, litigator. 89. (Ant. et वादिन् a वाद्).

न्यून mfn. minor, debilior. 48. (नि et ऊन).

प

पक्व mfn. 1) maturus. 86. 2) de capillis canus. 80. (पच्, aff. व).

पक्ष m. 1) ala, penna. 2) pars alterutra rei bipartitae; hinc dimidia pars mensis. 9. 55. (Orig. inc.).

पक्षिन् mfn. alatus. — m. avis. 26. 41. (Antec.).

पक्ष्मन् n. cilium. 73. (cf. पक्ष).

पङ्क m. n. 1) lutum. 2) pulvis. 61. (पच्, expandere q. v.).

पङ्केरुह n. nymphaea, lotus. 66. (Locat. ab antec. et रुह a रुह्).

पच् r. 1. पचति-ते 1) coquere. 2) maturare.

— r. 1. पञ्चते, extendere.

पञ्चक mfn. e quinis rebus consistens, ut प° शतं 130. i. e. vicesimae debitae pecuniae. (पञ्चन्. aff. क).

पञ्चचर्षणि f. quinquenarius hominum ordo. 100. cf. not.

पञ्चतपस् mfn. quinque ignibus circumdatus, i. e. quatuor pyris et non defensus a sole, qui quintus est ignis. 50. (पञ्चन् et तपस्).

पञ्चत्व n. 1) πεντάς elementorum Indicorum, e quibus corpora coalescunt atque in quae dissolvuntur. 2) dissolutio corporis in partes suas, mors. 21. 31. (Id. et aff. त्व).

पञ्चन् num. (nom. -ञ्च) quinque. 7. 29. (A पच्, a digitis quinque extensis).

पञ्चपुर n. nomen urbis. 40. (Antec. et पुर).

पञ्चम mfn. (f. -मी) quintus. 16. 38. (Id. aff. म).

पञ्चवक्त्र m. nomen Çivae. 66. (Id. et वक्त्र, facies).

पञ्चबाण m. Cupido Indicus, quinque sagittis instructus. cf. 7. 72. (Id. et बाण).

पञ्चविंशति f. sing. (nom. -तिः) quinque et viginti. (Id. et विं°). Hinc

-शती f. titulus libri, complexus fabularum quinus vicenarius. 1. etc.

-शतिक mfn. XXV. continens. 15. (-विंशति, aff. क).

पञ्चशर m. Cupido, amoris deus. 82. cf. -बाण. (शर, sagitta).

पञ्जर n. cavea, qua aves includuntur. 20. 38. 39. (Or. inc.).

पट m. n. genus pannorum textorum. 70. (Orig. inc.).

पटु mfn. (fem. -टुः s. -ट्वी). 1) acer de sono. 64. 65. — 2) dexter, gnarus. 29. 68. (पट् r. 10. पाटयति est findere; ab hac rad. cl. 1. sensu penetrandi descendit पटु).

पटोल m. genus cucumeris. 79. (Orig. inc.).

पठ् r. 1. पठति, clara voce recitare. 35. 74. 75. 85.

पण्डित mfn. doctus, peritus. 7. 15. 46. (r. पड् cl. 1. पण्डते alias praebet significationes; पण्ड m. intelligentia, unde पण्डित, esse videtur a पण् r. 1. पणते, negotiari. cf. پند).

पत् r. 1. पतति, rarius -ते (30.) 1) cadere, incidere in. partic. पतित. 1) 14. 29. 40. 76. 83. 86. 2) evenire, succedere. 43. 45.

— causs. पातयति 22. 33. 45.

— c. आ irrumpere. 89.

— c. उत् evolare. 30. 65. 97. 98.

— c. नि decidere. 80.

— c. सं congredi.

पतन n. 1) casus. 2) excidere e via virtutis, sive e sedibus apud superos, crimen. 40. (Antec.).

पति m. 1) dominus. 2) maritus. 3. 25. 100. 143. etc. (पा, aff. ति, correpto आ).

पतिव्रता f. uxor marito fidem servans. 32. (Antec. et व्रत).

पत्नी f. uxor. 38. 41. 86. (Id. aff. insolito. cf. πόσις et πότνια).

पत्र n. folium. (Pro पत्त्र, a पत् aff. त्र).

पथ् r. 1. पथति, meare.

पथ m. via; in fine composs. 1. 28. (Antec.).

पथिक m. viator. 22. (A seq.).

पथिन् m. (casus nonnulli a पन्थन्, nom. पन्थास् pro -थान्, alii a पथ्) via. 43. 62. (A पथ्).

पद् r. 4. पद्यते, ire. part. पन्न, causs. पादयति.

— c. आ incidere in periculum, infortunium etc. 22. 24.

— c. वि et आ causs. dirimere, perdere, interficere. 22. 23. 25. 33. 37. 83.

— c. उत् evenire, oriri. 5. 24. 41.

— causs. c. निस् producere, promere. 17.

— c. प्र procedere, incidere in. 16.

— c. प्रति obviam fieri, concedere, promittere. 4. 24. 44.

— c सं 1) congredi, partic. pass. praeditus. 46. 2) contingere. 33. 77. cf. संपत्ति. 3) evenire, fieri. 80. — causs. facere ut contingat, largiri. 86.

पद n. 1) pes. 67. 84. 2) gradus, passus, vestigium. 30. 61. 3) locus, quo itur, solum; cf. आश्रमपद 50. 4) argumentum. 43. (Antec.).

पदवी f. 1) via, semita. 2) figurate de loco orationis, argumentum. 67. 85. (Id. aff. insolito अवि s. अवी).

पदाति m. pedes, miles. 28. (Id. vel पद, aff. insol.).

पद्म m. n. nymphaea, lotus. (Orig. inc.).

पद्मावती f. nom. propr. 8. (Ant. producta vocali, aff. वत् fem.).

पद्मासन n. modus sedendi, quo utuntur anachoretae Indici meditantes. 13. (Id. et आसन; proprie est sedes lotis stratis facta).

पद्मिनी f. copia nymphaearum, lacus nymphaeis densus. 6. (fem. a पद्मिन् mfn. ab eod. voc.).

पयस् n. 1) aqua. 2) lac. 12. 79. (पी r. 4. पीयते, bibere, per Gun'am, aff. अस्).

पयोधर m. mamma. 50. (Antec. et धर, tenens, -a धृ).

पयोधि m. mare. 77. (Id. et धि. cf. धा).

पर mfn. 1) ulterior, subsequens, futurus. 2) secundus, alius. 7. 29. 88. — 3) superior, cum ablat. 96, 7. summus, eximius. 27. 40, 5. 50. 55. — 4) in fine composs. indicat eximium esse alicui studium eius, quod antea ponitur. 7, 20, *b*; 40, 6; 41, 3; 42, 4; 96, 12. (1) et 2) pro अपर; 3) et 4) videntur esse comparativus a प्र pro पर).

परम् adv. 1) deinde. 13. et c. अतस् exinde, inde ab hoc tempore, porro. 3. — 2) contra, verum. 40, 10; 43, 7; et परं तु 41. 44. (Antec. 1. et 2.).

परतस् adv. 1) aliunde. 2) exinde. 43. (Id.).

परत्र adv. 1) alio loco. 2) in vita futura. 27. (Id.).

परम mfn. 1) summus, eximius; 41. 55. 83. etc. adv. -मं praecipue. 29. 49. 51. 53. — 2) in fine composs. idem ac पर 4). vid. 46. (Pro प्रम a प्र?).

परमर्षि m. vir sanctus summi gradus. 56. (Ant. et ऋषि).

परलोक m. vita futura. 77. 85. (पर, No. 1. et लोक).

परस्पर m. tantum usurpatur et alterum पर solum inflectitur per casus obliquos, dum prius semper nominativum tuetur: alter-alterum, ἀλλήλων, etc. adv. -रं invicem, mutuo. cf. अन्योन्य. 7. 21. 23. 24. 37. 63.

परा praepos. latus versus (seitwärts), praeter (vorbei).

पराक्रम m. praetergressio (s. v. v.), superatio, fortitudo. 38. (Ant. et क्रम, gressus).

पराग m. pollen. 69. (Id. et ग e गा).

पराङ्मुख mfn. (f. -खी) ore averso. 24. 41. (A मुख et पराच्).

पराजय m. clades, victum esse. 92. (परा et जय).

पराञ्च् mfn. (nom. -राङ्, -राची -राक्), aversus. (Id. et अञ्च्).

पराभव m. posthabitum esse, contemptus. 43. (Id. et भव a भू).

परायण n. actio principalis. Adiectt. format composs. et notat primarium alicuius studium esse id, quod praecedit, itaque deditus, operam navans. 1. 39. 83. (पर No. 3. et अयन, itio. cf. Manu I. 10.).

परार्थ m. res alia, euphemismus pro voluptate. 43. cf. Gît. Gôv. V. 18. अन्यार्थ. (पर No. 2. et अर्थ).

परि praepos. circum. Adiectt. et nominn. praefix. valet etiam undecunque, omnino, prorsus. cf. परिशुष्क etc. Forma adverb. परिस्. 130.

परिखेद m. vexatio, tormentum. 65. (खिद्).

परिग्रह m. acceptio, amplexus. 85. (ग्रह्).

परिज्ञात mfn. perspectus, intellectus. 9. (ज्ञा).

परिणत mfn. inversus. 65. (नम्).

परिणय m. nuptiae. 66. (नी c. परि; q. cf.).

परिणाम m. 1) inversio. 2) καταστροφή, finis. 57. (नम्).

परिणीत mfn. matrimonio coniunctus. 24. (नी c. परि; q. cf.).

परिताप m. conflagratio, aestus. 64. (तप्).

परिपाण्डु mfn. prorsus albus. 63. (पाण्डु).

परिमल m. suaveolentia. 77. (मल् cl. 1. cui radici tamen vindicatur notio a nostro vocabulo aliena).

परिवार m. comitatus. 45. (वृ).

परिवृत mſn. circumdatus. 7. (Id.).
परिवृत्त mſn. circumactus, ad finem perductus. 56. 57. (वृत्).
परिव्राजक m. mendicans. 85. (व्रज्, aff. अक).
परिशुष्क mſn. omnino siccus. 62. (शुष्क).
परिशुश्रूषा f. obedientia omnibus numeris absoluta. 41. (शुश्रूषा).
परिष्कार m. adornatio, comptus. 94. (परिस् et कृ).
परिष्ठित mſn. constitutus, sedem nactus. 24. (स्था).
परिसर m. ambitus, loci circumiacentes, ut ripa lacus. 73. 74. (सृ).
परिहास m. irrisio. 57. 95. (हस्).
परीक्षित mſn. consideratus. 14. 15. (ईक्ष्).
परुष mſn. severus, rudis, contumeliosus. 64. (Or. inc.).
परोक्ष mſn. 1) qui praeter visum est, invisibilis. 2) absens. 29. 3) praeteritus (ut tempus). (परा et अक्ष e अक्षन्; ओ pro आ more Graeco et Gothico; a परस् non est; praeposs. enim vulgatae in cett. composs. समक्ष, प्रत्यक्ष etc. apparent).
पर्जन्य m. 1) nubes pluviosa. 2) Deus Pluvius, recentioribus ab Indra non diversus, 102. (Etiam पर्चन्य; or. inc.).
पर्ण n. folium. 64. (Orig. inc.).
पर्याय m. 1) circuitus. 2) decursus temporis. 21. (इ).
पर्वत m. 1) mons. 65. 97. 2) in Vêdis etiam nubes. 134. (परु m. idem est. Derivant a पॄ implere, aff. Unâd. अत).
पर्वन् n. 1) nodus cannae. 2) divisio. Ita dicuntur singuli B'arateae libri. 48. (Or. inc.).
पल् r. 1. पलति, se movere. (germinare?) Hinc उत्पल. Rad. etiam पल्ल् scribitur.
पल्लव m. n. surculus. 59. 67. (Antec. aff. inusit.).
पल्ली f. terminatio nominum urbium in India meridionali; vox vix est Sanscrit. orig. 67.

पल्वल m. n. lacus. 74. (Orig. inc.).

पवन mfn. purificans. — m. ventus. 64. 65. (पू).

पवित्र mfn. id. 67. 76. (Id. aff. त्र, inserto इ).

पश् r. 4. पश्यति, videre, cernere. Defect. est et tempora tantum specialia habet. cf. दृश्. 2) invisere, visitare. 2. (Pro स्पश्. cf. *specio*, σκοπέω).

— c. अभि + वि discernere inspiciendo. 99.

— c. सं conspicere. 99.

पशु m. pecus, animal. 7. 88. 98. (पश् r. ligare?).

पश्चात् adv. postea, deinde. 15. 42. 90. (Ablat. obsoleti पश्च mfn. unde etiam seq.).

पश्चिम mfn. 1) posticus, posterior. 10. — 2) occidentalis. (Antec. aff. इम).

पा r. 1. पिबति, bibere. 71. 144. (e पिपाति, cl. 3.).

— desid. पिपास्, part. pass. -सित. 25.

पा r. 2. पाति, tueri, servare. 66. 100. 102. imperare. In fine compos. प, ut अधिप, नृप. — causs. पालयति. c. परि, omnino servare. 44.

पांशु m. pulvis. 62. (Orig. inc.).

पांशुल mfn. pulverulentus. — f. mulier impura, dissoluta. 43. (Antec. aff. ल).

पाक m. 1) maturitas. 2) coctura. (पच्).

पाकशाला f. culina. 81. (Praeced. et शाला).

पाटल mfn. rubicundus. — f. -ला planta, Bignonia suaveolens. 65. (Orig. inc.).

पाणि m. manus. 2. 13. etc. (Depravatum fortasse e पाञ्चि a पच्, पञ्चते, extendere. cf. पञ्चन्).

पाण्डु mfn. albus. (Orig. inc.). Hinc abstr. पाण्डुता f. 61.

पात m. 1) casus, de aspectu. 72. 80. 2) eventus. 43. (पत्).

पातक n. res quae efficit lapsum, crimen. 28. (पत् causs. aff. अक).

पाताल n. tartarus, inferi. 33. (पात casus, आल domicilium, vid. s. v. चाण्डाल, habitatio in inferos lapsorum).
पाद् m. pes. 6. 7. 46. (पद्).
पादप m. arbor. 52. (Antec. et प bibens, a पा).
पान n. haustus. 25. 74. 87. (पा, bibere).
पान्थ m. viator. 74. (पन्थन्. cf. पथिन्).
पाप mfn. malus, improbus. 30. 58. Superl. पापिष्ठ 21. 26. — n. peccatum, crimen. 15. 27. 40. (Or. inc. cf. κακὸς).
पार n. ripa fluminis ulterior, ripa in universum. 23. (पृ).
पारग mfn. 1) qui ripam ulteriorem attigit. 2) penitus edoctus. 49. (Antec. et ग a गा).
पार्थिव m. rex. 35. 66. (पृथिवी).
पार्वत mfn. (fem. -ती), montanus. — f. nomen deae, uxoris Çivae. 66. (पर्वत).
पार्श्व m. n. 1) latus corporis. 11. 2) vicinia. 29. 35. 41. Locat. saepius vim tenet praeposit. iuxta. (पर्शु m. costa).
पाल् causs. a पा. q. cf.
पाल m. custos, servator, dominus. 13. 30. (Praeced.).
पालन n. tuitio. 2. 27. 96. (Id.).
पालिन् mfn. qui tuetur, conservat. 38. (A पाल m. sensu tutelae).
पावक mfn. (fem. -की), purificans, lustrans. 143. — m. ignis, deus Agnis. 101. (पू, aff. अक).
पाश m. funis, vinculum. 5. (पश् r. 1. पशति-ते, ligare).
पाशव mfn. (fem. -वी), animalis, bestialis. 11. 20. (पशु).
पाषाण m. lapis. 4. 23. (Or. inc. Inde Graecum βάσανος).
पि r. 5. पिनोति, suppeditare, praebere. 148.
पिक m. cuculus Indicus. 69. (Or. inc.).
पिण्याक m. sedimenta granorum, e quibus oleum expressum. 20. (Orig. inc.).

पितु m. cibus. 98. (Vox Vêdica, a पि, ut videtur).

पितृ m. pater. 19. 21. etc. — dual. पितरौ, parentes. 40. 41. (Pro पातृ a पा, tutor familiae).

पिप्रेषु cf. p. 111.

पिशित n. caro. 47. (cf. पिशुन mfn. crudelis).

पिशिताशन m. animal carnivorum. 48. (Praec. et अशन).

पिष् r. 7. पिनष्टि, terere, pinsere.

— c. वि + निस् in diversas partes conterere. 124.

पी r. 4. पीयते, bibere. 64. cf. पा.

पीड् r. 10. पीडयति, premere, cruciare, vexare. 7. 20. 25. 32.

— c. आ premere cingulo, cingere. cf. आपीड.

— c. उत् exprimere, conterere. cf. उत्पीडन.

— c. सम्-उत् comprimere. cf. समु°.

— c. प्र premere, incitare. 54.

पीन mfn. crassus, turgidus. 50. 74. (Part. a प्यै).

पीवर mfn. (f. -रा s. -री) id. (Id. aff. वर). Hinc n. abstr. -रत्व n. densitas, spissitudo. 72.

पुंश्चली f. mulier impudica. 45. (पुंस् et चल, f. -ली).

पुंस् vid. पुमस्.

पुट mfn. (f. -टी) res quaevis concava. (पुट् r. 6. amplecti).

पुण्डरीक n. nymphaea alba. 53. (Orig. inc.).

पुण्ड्र n. et -ण्ड्रक m. linea in fronte Santalo picta. cf. उर्द्ध्वपु°. 70. (पुड् r. 1. पुण्डति, terere, in pulverem convertere; est itaque proprie Santalum tritum).

पुण्य mfn. 1) purus. 2) sanctus, castus, iustus. 6. 52. — n. virtus, opera pia. 34. (A पू, sed more inusit.).

पुण्यवर्धन n. nomen urbis. 21. (Antec. et वर्धन).

पुत्र m. filius. 6. 31. etc. (पू, lustrare, correpta vocali, aff. त्र; filius enim liberat patrem ab officio progeniem suscitandi).

पुत्रक m. filiolus. 2. (Antec.).

पुनर् adv. 1) iterum, denuo, rursus. 4. 13. etc.; bis 109. iterum iterumque. 2) ex altera parte, contra, verum. 45. 80. — किं पुनर्, nedum. (Orig. inc.).

पुमस् m. (Nom. पुमान्, cass. leviorr. e पुंस् et पुम्). vir. 3. 20. etc. (Orig. inc.).

पुर n. -री f. urbs. 21. 35. etc. (Pro पर a पॄ implere? cf. πόλις).

पुरतस् adv. ante, coram. 75. — c. genit. 31. 33. 72. (पुरस्, abiecto स्, aff. तस्).

पुरंधी mfn. sapientiae plenus; vox Vêdica. — f. 1) mulier cordata. 2) hymnus. 99. 140. (पुर, plenus, a पॄ, et धी, sapientia).

पुरमथन m. cognomen Çivae, interfector gigantis Purae. 67. (पुर et मथन).

पुरस् adv. coram. 77. (E प्र pro प्रस्, ut उप, उपस्?).

पुरा adv. antea, olim. 39. 45. (cf. antec.).

पुराण mfn. (f. -णा s. णी) antiquus, vetustus. — n. traditio, narratio antiqua; hoc nomine dici solent poemata theogonica et mythologica, quorum XVIII. in canonem sacrum recepta sunt. 49. (पुरा et aff. न, quo adiectt. formantur ex advv. tempor.).

पुरारि m. nomen Çivae. cf. -मथन. 66. (पुर et अरि).

पुरीष n. faeces, excrementa. 76. (Orig. inc.).

पुरु mfn. multus. 98. 134. (पॄ, implere).

पुरुष m. vir, homo. 5. 12. etc. — f. -षी, femina. 102. (Derivatio haud liquet).

पुरुषोत्तम m. 1) nomen Vis'n'uis. 83. — 2) nom. propr. templi Vis'n'ui dedicati. 49. (Antec. et उत्तम).

पुरूवसु mfn. opum dives. 131. (पुरु, producto fine, et वसु).

पुलक m. erectio capillorum. 54. (Id. est पुल m. a पुल् r. 1. पोलति, 6. पुलति, magnum esse).

पुलिन n. insula in flumine aquis subsidentibus formata. 65. (Id. aff. Unâd. इन).

पुष् r. 9. पुष्णाति, nutrire, fovere. 70. Partic. पुष्ट 143. — causs. पोषयति, nutrire. 99.

पुष्कर n. lotus. (पुष् f. nutrimentum et कर faciens?).

पुष्करिणी f. lacus nymphaeis abundans, lacus. 73. (Ant. aff. इन् fem.).

पुष्टि f. nutritus, nutrimentum. 123. (पुष्).

पुष्प n. flos. 9. 20. etc. (Derivant a पुष्प् r. 4. पुष्प्यति, florere, unde part. पुष्पित, floribus praeditus. 52. Mihi verbum a nomine descendit et nomen est a पुष् f. nutrimentum et पा, bibere; cf. पादप).

पुष्पसायक m. floriiaculus, i. e. Amor. 66. (Antec. et सायक, sagitta).

पुष्पापीड m. corolla florea. Nom. propr. est 39. (Id. et आपीड).

पुस्तक n. -की f. liber, codex. 18. (A पुस्त, n. f. idem, quod derivatur a पुस्त r. 10. ligare, sed est verb. denom.).

पू r. 9. पुनाति-नीते, purificare, lustrare.

पूज् r. 10. पूजयति, venerari, colere. 13. 32. 41. etc.

पूजा f. veneratio, cultus. 7. 33. (Praec.).

पूर् r. 4. पूर्यते, impleri. (cf. पृ). Partic. पूर्ण.

पूरक m. arbor, citrus Medica. 52. (पूर, plenus, aff. क).

पूर्ण mfn. plenus, impletus. 3. 49. cum instr. — f. 44. nomen proprium. (पूर्).

पूर्व mfn. (fem. -र्वा), 1) prior. 39. 72. — 2) matutinus. 98. — adv. -र्वं prius, antea, olim. 15. 24. 46. — In

ſine adiectt. composs. significat praemissum fuisse id, quod ante पूर्व ponitur, ut 43: praemissa strangulatione. (Cohaeret. c. प्र, व aff. Unâd.).
पूर्वचित्ति f. nomen Apsarasis. 51. (Antec. et चित्ति).
पूषन् m. sol, proprie nutritor. 99. (पुष्, aff. अन्, producta vocali).
पृ r. 6. प्रियते, operam dare, niti. c. वि + आ. 94. cf. व्यापृत.
पृत् f. molimen, pugna. 99. (Antec. addito त्).
पृथक् adv. separatim, singulatim. 53. (Orig. inc.).
पृथिवी f. terra. 3. 35. (पृथु fem. inserto इ).
---पति m. rex, imperator. 35. (Antec. et पति).
पृथु mfn. (f. -थुत् s. थ्वी) latus, magnus, largus. 52. 97. 131.
— fem. -थ्वी terra. 35. (Aff. थु, rad. पृ pro प्रथ्; cf. πλατύς).
पृष्ट partic. a प्रछ् interrogare. 8. 11. etc.
पृष्ठ n. dorsum, pars postica. 3. 44. — -ष्ठतस् adv. a tergo, pone. 25. 30. (Species est superlativi a प्र, aut adiecto स्थ a स्था, pars maxime prominens).
पृ r. 2. पर्त्ति (?); forma Vêdica. 145. implere.
— r. 9. पृणाति, r. 3. पिपर्त्ति, implere. (Sensus est implere vacuum, undique explere et hinc derivanda est praepos. परि, loc. a पर्, expletio; tum verbum पूर् cl. 4. proprie pass. Causs. est पारयति, facere ut expleatur vacuum intermedium, transire in aliam ripam, unde पार्, ripa; cf. voces Zendicae *pârajaiti*, transit et *pĕrĕtu*, pons).
— causs. transgredi tempus praescriptum. 25. (cf. Ant.).
पोतृ m. unus e sacerdotibus sacrificii peragendi. 101. (lustrator, si est a पू; cf. tamen seq.).
पोत्र n. rostrum verris. 63. (Pro पात्र, *ô* pro *â* Gothice, a पा, instr. bibendi).

पोषक m. nutritor. 31. (पुष्, aff. अक).

पौत्र m. nepos. 67. (पुत्र).

प्यै r. 1. प्यायते, crescere. Part. पीन.

— causs. प्याययति, nutrire. c. आ. 59.

प्र praepos. insep. valet pro, interdum prae.

प्रकार n. (?) 1) formatio, confectio, institutio, praeparatio. 80. 79. 2) figura, forma, 11. 3) ornamentum. 60. (कृ).

प्रकाश mfn. manifestus. — -शं adv. in fabb. scenicc. notat proferri aliquid ita, ut ab omnibus personis in scena possit audiri. 76. etc. (काश्).

प्रकीर्ण mfn. dissipatus. 74. (कॄ).

प्रकोप m. excitatio irae. 31. (कुप्).

प्रगल्भ mfn. 1) strenuus, fortis. 2) superbus, audax. (गल्भ् r. 1. गल्भते, strenuum esse).

प्रचण्ड mfn. summopere aestuosus, iracundus. 60. 85. (चण्ड).

प्रचार m. 1) ratio procedendi. 2) exercitatio, πρᾶξις. 51. 55. (चर्).

प्रचुर mfn. multus. 44. (चुर्; tralatio sensus haud liquet).

प्रचेतस् mfn. providens, prudens. 101. (चेतस्).

प्रचेतस m. plur. decem filii Prak'înavarhis, genitores Daxae. 59. (Antec.).

प्रछ् r. 6. पृछति, part. पृष्ट, interrogare. 8. 12. 41. etc.

— c. आ veniam abeundi rogare, valedicere, salutem rogare, salutare. 42.

— c. सम् interrogare. 41.

प्रछन्न mfn. absconditus, secretus, arcanus. 30. 33. 40. 41 (partic. a छद्).

प्रजा f. 1) progenies, creatura. 2) homines regionis cuiusdam, subditi. 27. (जा = जन्).

प्रज्ञा f. providentia, sapientia. 46. 77. (ज्ञा).

प्रणय m. 1) prolatio. 2) inclinatio animi, benevolentia, amor. 56. 73. (नी).

प्रणष्ट mfn. perditus, infelix. 22. (नश् Rectius प्रनष्ट. Pân. VIII, 4, 36.).

प्रणीत mfn. 1) productus, protractus, traditus. 41. 2) inclinatus, favens, amans. 56. (नी, part.).

प्रतर् mfn. traiiciens, penetrans, acutus. 133. (तृ).

प्रताप m. 1) aestus, calor. 2) splendor. 3) maiestas, vigor. 5. 67. (तप्).

प्रतापमुकुट m. nomen pr. diadema maiestatis. 5. (Ant. et मु?).

प्रति praepos. obviam, versus, contra, retro. — Separat. c. accus. versus, ad. 81. 90. quo sensu postponi solet. — In composit. c. nomine seq. adverbia format et distributionem notat, ut प्रतिदिनं 28. pro quovis die (Germ. *Tag für Tag*); प्रतिगात्र 66. pro singulis membris. — In compos. इ interdum producitur.

प्रतिगात्र. 66. vid. antec. (गात्र).

प्रतिदिन. 28. 68. 83. vid. s. प्रति. (दिन).

प्रतिपन्न mfn. promissus. 24. 44. (Proprie obviam factus, पद् part.).

प्रतिबोध m. monitio, instructio. 38. (बुध्).

प्रतिलम्भ m. acceptio; adeptio. 89. (लभ्).

प्रतिवेश m. vicinia (वेश, habitatio, a विश्). Hinc

--वेशिन् mfn. vicinus. 76.

प्रतीकार m. remedium. 76. (कृ).

प्रतीहार m. 1) acceptor. 2) ianitor. 28. (हृ).

प्रत्यक्ष mfn. qui ante oculos versatur, visibilis. — adv. coram. 23. (प्रति et अक्षन्).

प्रत्यर्थिन् m. vox forensis, oppositus accusatori, defensor, 89. (प्रति et अर्थिन्. q. cf.).

प्रत्यहं adv. quotidie. 2. (Id. et अहन्).

प्रत्यादेश m. interdictum, renuntiatio. 2. (ubi aut आदेशो rescribendum est aut emendandum भाण्डागारिकं प्रत्-आदेशो; a प्रति, आ et दिश्).

प्रत्यूषस् n. tempus matutinum. 57. (Id. et उषस्; producta vocalis praepos. प्रती translata est in उषस्; scribitur etiam प्रत्युषस्).

प्रत्येकं adv. singulatim. 3. (Id. et एक).

प्रथ् r. 1. प्रथते, celebrem esse. 97.

प्रथम mfn. primus. 10. 15. etc. (प्र, aff. थम, quod aut pro तम est aut sunt affixa थ et म coniuncta). -मं adv. 91. (in compos.).

--मतस् adv. primo loco. 90. (Antec. aff. तस्).

प्रदान n. largitio. 48. (दा).

प्रदीप्त mfn. accensus, ardens. 63. (दीप्, part.).

प्रदोष m. vespera. 44. 62. (vid. दुष् no. 1.).

प्रधान n. 1) quod ceteris praepositum est, res praecipua, praepollens; hoc sensu etiam m. est, ut 69. 2) m. n. minister regis principalis. 35. 3) in fin. composs. valet praepollens ea re, quae antecedit, ut 83. (धा).

प्रपञ्च m. 1) extensio. 2) vagatio, error, delusio. 71. (पच्).

प्रबन्ध m. continuatio eiusdem argumenti, compositio libri, narratio, poema, liber. 69. (बन्ध्).

प्रभा f. 1) splendor, lux. 64. — 2) similitudo, in fin. composs. 41. 51. (भा).

प्रभात n. diluculum. 34. 36. 73. Praefixo तत्, 12. 13. cf. तत्. (Id.).

प्रभाव m. praepotentia, potestas. 53. (भू).

प्रभावती f. nom. propr. mulieris, splendida. 38. (प्रभा, aff. वत् fem.).

प्रभु m. praeses, dominus. 51. (भू, correpta vocali).

प्रभूत mfn. praecellens. 1. (भू partic.).

प्रभृति f. 1) prolatio. 2) tempus matutinum. 131. 3) in fine composs. valet *et cetera*, ut 66. Brahmâ et ceteri divi. 4) adv. -ति notat in posterum, inde a, c. ablat. vel praemisso ततः, inde ab eo tempore. 73. aut componitur c. nomino antec. (भृ).

प्रमत्त mfn. 1) inebriatus. 2) incuriosus, negligens. 29. (मद् partic.).

प्रमदा f. femina, proprie infatuans. 61. (मद्).

प्रमाण n. 1) res praeformans, caussa, exemplum. 2) auctoritas, dignitas. 94. — c. कृ exemplo uti, auctoritatis loco habere. 77. 86. (मा).

प्रमोद m. exhilaratio, hilaritas. 78. 83. 90. 92. (मुद्).

प्रमोदन n. id. 87. (Id.).

प्रम्लोचा f. nomen Apsarasis. 50. etc. (म्लुच् r. 1. quod dicunt se movendi sensum habere).

प्रयुक्त mfn. impulsus, instigatus, rectus. 53. (ubi tamen aliam praepos. praeferrem; प्र + part. a युज्).

प्रयोजन n. adhibitio, usus. Construitur cum genit. personae et instr. rei: cui usui est. cf. किं कार्यं s. v. किं. 23. 33. (युज्).

प्ररोह m. germinatio, germen, gemma. 64. (रुह्).

प्रलम्ब m. delapsus, descensus. 4. (लम्ब्).

प्रलय m. 1) dissolutio, exitium. 35. 2) dissolutio mundi, cataclysmus. 5. (ली).

प्रलाप m. 1) locutio. 2) eiaculatio, querela. 30. (लप्).

प्रवचन n. allocutio, eloquentia. 29. (वच्).

प्रवण mfn. 1) declivis. 2) propensus. 77. 3) activum est 64. incurvans. (वन् r. 1. वनति, ferire).

प्रवर्षण mfn. pluens, profundens. 5. (वृष्).

प्रवाद m. rumor, fama, calumnia. 12. (वद्).

प्रवास m. habitatio in terris remotis. (वस्). Hinc

-वासिन् mfn. apud exteros degens, viator. 62.

प्रविवाद m. sermo dissentiens, rixa. 18. (प्र-वि et वद्).

प्रवीण mfn. gnarus, peritus. 38. (वीणा f. lyra est et videtur primum significasse musices peritum).

प्रवृत्ति f. actus procedendi, actio, functio. 5. 81. (वृत्).

प्रवृद्ध mfn. adultus, praegrandis. 63. (वृध् part.).

प्रवेश m. introitus. 75. (विश्).

प्रशस्ति f. laudatio. 98. (शस्).

प्रशान्त mfn. domitus, mansuetus. 53. (शम्).

प्रश्न m. quaestio. 10. 41. (प्रछ्, श् pro छ, aff. न).

प्रसक्त mfn. addictus, deditus. 76. (सञ्ज्, part.).

प्रसङ्ग m. amor, studium. 83. (Id.). Hinc

-सङ्गिन् mfn. studiosus, amore captus. 62.

प्रसन्न mfn. pellucidus, limpidus; de aqua. 53. serenus, laetus. 34. propitiatus. 44. 141. (सद् q. cf.).

प्रसव m. generatio, puerperium. 76. (सू).

प्रसाद m. serenitas, propitia mens, favor. 68. 79. 80. — c. कृ aliquem favore suo dignari. 68. (सद्).

प्रसिद्ध mfn. 1) perfectus. consummatus, absolutus. 2) certo nomine celebratus, notus. 49. 75. (साध् part.).

प्रसू f. (nom. -सूः) vitex, palmes, herba serpens. 71. (सू).

प्रसुप्त mfn. sopitus. 31. (स्वप्).

प्रस्ताव m. 1) laudatio, praeludium poematis, introductio. 2) opportunitas rei introducendae, opportunitas. 3) tempus idoneum, tempus. 16. 35. (स्तु).

प्रस्तावना f. prologus fabulae scenicae. 66. (स्तु, caus. quia in eo invocatur et laudatur deus quidam).

प्रस्वेद m. sudor. 28. (स्विद्).

प्रहरक m. excubiae sive excubitor. 29. (-हर m. excubiae, a हृ c. प्र, q. cf.).

प्रहार m. ictus, plaga. 86. (Id.).

प्रहसन n. 1) irrisio, iocus. 2) comoedia. 67. 96. (हस्).

प्राकाम्य n. facultas omnia iuxta voluntatem suam peragendi, una facultatum magicarum. 3. (Abstr. a प्रकाम mfn. quod secundum voluntatem alicuius fit; a काम).

प्रागल्भ्य n. superbia. 67. (प्रगल्भ).

प्राग्वृत्तान्त m. narratio rerum antea gestarum. 27. (Seq. et वृत्तान्त).

प्राच् mfn. (प्राङ्-प्राची-प्राक्) anterior. — प्राक् adv. prius, priusquam, antea. (प्र et अञ्च् q. cf.).

प्राज्ञ mfn. prudens, sapiens. 47. (प्रज्ञा, per augmentum primae vocalis).

प्राञ्जलि m. (f. ap. Wils.) salutatio quae fit manibus porrectis. (अञ्जलि. q. cf. praef. प्र).

प्राण m. 1) spiritus, halitus. 17. 2) vita, quo sensu plur. esse solet. 35. 75. 80. (प्र et अन्).

प्राणप्रिय mfn. tam carus, quam ipsa vita. 8. (Ant. et प्रिय).

प्रातर् adv. 1) mane. 57. 2) mane crastini diei. 11. (प्र producta vocali, aff. तर्, ut वस्तर्).

प्रातराश m. ientaculum. 76. (Antec. et आश).

प्रान्त m. finis ultimus ditionis, limes, ripa. 65. (प्र et अन्त).

प्राप्त mfn. 1) qui pervenit ad locum, adeptus. S. 32. etc. 2) impetratus, acquisitus. 46. (Id. et part. ab आप्).

प्राप्ति f. 1) impetratio, adeptio. 2) magica virtus, facultas omnes locos pro voluntate attingendi. 3. (Id. et आप्, aff. ति).

प्राय in fine composs. valet 1) similis. 74. 2) abundans. 79. (Derivatio sensus haud liquet; est a प्र et इ).

प्रायस् adv. plerumque, omnino. 15. 36. 83. (Neutrum est adverb. प्र et अयन् ab इ?).

प्रायशस् adv. maximam partem, plerumque. 29. (Malo प्रायतस्, ut sit ablat. antecedentis).

प्रारब्ध n. inceptum. 1. (Est n. partic. a रभ्, praefixx. प्र et आ).

प्रालेय n. frigus, gelum. Unde 67. verb. denom. geli partes agere. (प्र-आ et ली, fut. part. pass. quod dissolvi potest, ut aqua gelata).

प्रासाद m. palatium, templum. 3. (A प्र-आ et सद्).

प्रिय mfn. carus, amatus. 8. 11. 31. 101. — m. amasius. 25. — f. puella amata. 18. 60. (प्री, aff. य).

प्री r. 9. प्रीणाति -णीते, diligere. r. 4. प्रीयते, voluptate frui, laetificari.

प्रीत mfn. exhilaratus, laetus. 54. (Part. ab antec.).

प्रीति f. amor. 12. 24. 42. (प्री).

प्रीतिमत् mfn. amoris plenus. 66. (Antec.).

प्रेत mfn. qui abiit, qui obiit, mortuus. 5. (इ).

प्रेमन् m. n. amor. 56. (प्री).

प्रेयस् mfn. carior, valde carus. 68. (Compar. a प्रिय).

प्रेषण n. legatio nuntii vel mandatorii, servi negotium. 30. (इष्).

प्रेषित mfn. missus. Partic. ab इष्, praef. प्र. 9. 13. etc.

प्रेष्य mfn. qui mitti, legari potest. — m. servus. 29. (प्र et इष्).

प्रैष्य n. condicio servorum, servitium. 123. (Antec.).

प्रोक्त mfn. 1) dictus. 2) interpellatus. 10. 45. 56. (प्र et उक्त a वच्).

प्रोद्भूत mfn. prorumpens. 11. (प्र-उत् et भू part.).

प्रौढ mfn. superbiens, petulans, impudens. 85. (Pro प्रोढ e प्र et ऊढ, part. a वह्, provectus).

प्लु r. 1. प्लवते, fluere, natare, undare, salire.
— c. उत् subsilire. 63.
प्लुत partic. praeced. — n. saltus. 27.
प्लुष् r. 1. प्लोषति, r. 4. प्लुष्यति, urere, flagrare. Part. प्लुष्ट.
— c. उत् comburere. 64.

फ

फण mfn. crista expansa in collo serpentis Cobrae di Capello dictae. 62. 63. (फण् r. 1. se movere).
फणिन् m. serpens, tali crista praeditus. 62. 64. (Antec.).
फल् r. 1. फलति, 1) findi. 2) fructus producere.
फल n. 1) fructus. 2. 20. 35. etc. 2) figur. quod consequitur ex actionibus, inprimis praemium honeste actorum. 2. 29. 40. 80. 83. (Antec.).
फलद mfn. fructum praebens, praemio donans. 49. (Ant. et द e दा).
फलिन् mfn. fructibus praeditus, florescens. 52. (Id.).
फुल्ल् r. 1. फुल्लति, gemmare, florere. Part. फुल्ल, expansus, de flore. (Verbum potius a partic. est).
— c. उत् expansus, de flore et oculis. 54.
— c. प्र + उत् prorsus expansus. 69.
फेन m. spuma. 64. (Orig. inc.).

ब

बणिज् m. (nom. -णिक्) mercator. 43. (पण् r. 1. पणति, negotiari, vendere, emere, ब pro प; ultima pars haud patet).
बत partic. a
बध् r. 1. बधते, 1) ligare, constringere. 2) interficere. Aor. अबधीत्. 46. Partic. बद्ध 1) ligatus. 13. 73. 2)

interfectus. 37. (Priori sensu etiam ad वन्ध् referri potest).

वध m. caedes, interfectio. 21. 32. (वध्).

वधू f. (nom. -धूस्) 1) femina. 44. 2) uxor. 85. 86. (Videtur esse a वध्=वह्. cf. वहु).

वधूयु m. feminae appetens. 99. 139. (Antec. aff. यु).

वध्य mfn. puniendus. 14. (fut. part. pass. a वध्).

वध्यस्थान n. locus suppliciis infligendis destinatus. 27. (Ant. et स्थान).

वन्ध् r. 9. वध्नाति, 1) ligare, coniungere. 10. 80. 2) constringere, punire. Part. वद्ध.

— c. अनु sese astringere ad, captare. 86.

— c. प्र cf. प्रवन्ध. — c. सं cf. संवन्ध.

वन्ध m. ligamen, vinculum. 68. (Antec.).

वन्धन n. 1) actus ligandi. 95. 2) vinculum. 96. (Id.).

वन्धमय mfn. (f. -यी) vinculorum usui inserviens. 40. (वन्ध, aff. मय)

वन्धु m. affinis, cognatus. 87. (वन्ध्).

वन्धुवञ्चक m. nom. propr. fraudator familiae suae. 87. (Antec. et वञ्चक).

वभ्रु m. ichneumon. 46. (Or. inc.).

वल् r. 1. वलति, vivere. (Fortasse rectius वल्).

वल n. 1) robur, vigor, potestas. 26. 35. 39. 55. 59. etc. 2) copiae, exercitus. (Antec.).

वलवत् mfn. potens. 6. (Antec.).

वलसूदन m. nomen Indrae dei. 50. (id. 2. et सूदन).

वलाका f. grus. 41. (Orig. inc.).

वलात्कार m. violentia. 24. (Ablat. a वल et कार).

वलि m. 1) oblatio nutrimenti, quae fit pro omnibus animalibus. 2) sacrificium in universum. 31. (वल् aff. इ). 3) Gigas ita dictus. 37.

बलिन् mfn. robustus. 46. (बल, aff. इन्).

बहिस् praepos. extra. c. ablat. 44. (Or. inc.).

बहु mfn. (fem. -ह्वी s. -हुन्) multus. 3. 12. 17. 29. etc. n. बहु multa verba, longa oratio. 32. Compar. aut बहुतर 29. 65. 74. aut भूयस् q. cf. (Derivant a बह्, बंहते, crescere. Graec. βαθύς, ideo pro बधु).

बाणिज्य n. mercatura, commercium. 23. 76. 88. (बणिज्).

बाध् r. 1. बाधते, ferire. 97.

बान्धव m. cognatus, propinquus. 22. 30. 32. (बन्धु).

बाल m. 1) infans, etiam omnino puer. 14. 17. 74. 2) Pro oriundus. 11. — f. puella. 54. 59. 82. (बल्).

बालक m. infans. 17. (Antec.).

बिम्ब m. n. 1) imago rei luce repercussae. 2) omnino imago, figura, forma. 60. 91. (Or. inc.).

बिम्बयति verb. denom. c. प्रति, imaginem repercutere. 73.

बुद्धि f. 1) intellectus, mens, animus. 7. 15. 33. 38. 46. 90. 2) consilium. 43. (बुध्).

बुद्धिमत् mfn. intelligentia praeditus, prudens. 47. 48. (Ant.).

बुद्धिसागर m. nom. propr. oceanus consiliorum. 7. (Id. et सागर).

बुध् r. 4. बुध्यति, -ते 1) expergisci. 144. 2) cognoscere. 55. bis.

— r. 1. बोधति, -ते, intelligere. pass. 7.

— c. प्र expergisci. 29. 60.

— causs. बोधयति 1) expergefacere. 2) monere, docere. 42.

— c. प्र suscitare, docere. 47. 76.

— c. प्रति exhortari. 42. etiam dehortari. cf. प्रतिबोध.

बुध mfn. intelligens, sapiens. 1. (Antec.).

बुभुक्षा f. fames. 24. (A बुभुक्ष् verb. desider. a भुज्).

बृह् r. 1. बृंहति s. बर्हति, crescere, augeri. Partic. act. बृहत् adiect. est magnus. (Zend *bĕrĕzat*).

ब्रह्मघातिन् mfn. occisor sacerdotis. 10. (Id. et घातिन् a घात).

ब्रह्मचर्य n. curriculum studii theologici, inprimis votum castimoniae. 51. (ब्रह्मन् et चर्य).

ब्रह्मन् n. 1) Brahman, numen summum, divinitas. — 2) ordo sacerdotalis, homo ex hoc ordine. 10. 55. — 3) theologia, disciplina theologica, potestas sacerdotibus concessa. — m. deus Brahmâ, creator mundi. 3. 49. 53. (बृह्, aff. मन्, transposito Guńa; numen Indis dictum ab infinito spatio, ab aere ubicunque expanso).

ब्राह्मण m. -णी f., homo s. mulier ordinis sacerdotalis. 14. 16. 15. 17. etc. (Antec.).

ब्रू r. 2. anom. ब्रवीति - ब्रूते, loqui. 8. 33. etc.

भ

भक्त mfn. devotus, deditus. 31. cum gen. (Part. a भज्).

भक्ति f. cultus, devotio, veneratio. 66. (Id.).

भक्तिक mfn. adiect. ab antec. 41.

भक्ष् r. 1. भक्षते, 26. r. 10. भक्षयति, comedere. 13. 46. — Part. भक्षित 12. fut. part. pass. 47. (Desider. anom. a भज्).

भग n. 1) portio, in primis grata. 2) bona fortuna. 3) felicitas, beatitudo. cf. सुभग. 54. — mfn. in Vêdis, venerabilis. 99. 131. (भज्).

भगवत् mfn. 1) felix, beatus. 2) appellatio est, qua donantur tum divi, tum homines venerabiles. 14. 33. 72. 73. etc. (Antec.).

भगिनी f. soror. 33. 36. (Id. quae partem hereditatis accipit).

भग्न part. a भञ्ज्.

भङ्ग m. fractio, fractura. 2) ruina. 76. (भञ्ज्).

भङ्गि f. 1) fractio, incurvatio. 87. 2) divulsio, separatio, intervallum. 83. (भञ्ज्, aff. इ).

भङ्गिन् mfn. fragilis. 42. (भङ्ग).

भङ्गुर mfn. qui sese frangit, inclinat. 82. 84. (भञ्ज् aff. उर).

भज् r. 1. भजति-ते, 1) distribuere, partem debitam alicui tribuere. 2) colere, venerari. 3) ad modum cultoris adire, amore persequi. 15. 42. 45. Hitôp. 10, 10. — In fine compos. producta vocali भाज् pro parte sua tenens, possidens, qui fruitur. 68. 96. 98.

भञ्ज् r. 7. भनक्ति, frangere, part. भग्न. 17.

भट्ट m. vir doctus, vir praeclarus. 29. (Prâcritice derivat. a nominat. भर्ता).

भट्टारक m. vir sanctus, venerabilis. 13. (Antec. aff. Unâd. आर + क).

भट्टारिका f. mulier veneranda, diva, dea. 31. 33. (Id. aff. आर + इक).

भण् r. 1. भणति, sonum edere, loqui. 3. 12. etc. denominare. 21.

भणित mfn. part. antec. — n. locutio. 21.

भद्र mfn. 1) laetus, felix; 97. 102. in salutatione ponitur eo sensu, ut iubeas felicem esse, quem felicis appellatione interpellas. 32. 56. 2) n. felicitas, bona fortuna. 66. in salutat. 46. 47. 3) gramen odoratum, cyperus. 63. (भद् r. 1. भन्दति-ते, gaudere, aff. र).

भय n. timor, pavor. 1. 5. 22. etc. (भी).

भर m. onus. Ponitur pro farragine rerum et redditur in lexx. per multus. 88. (भृ). cf. °निर्भर.

भरत m. nom. propr. vatis vetusti, cui inventio artis scenicae et codex legum theatralium attribuuntur. 24. — 2) mimus. 3) ars scenica. 67. (A part. भरत्, aff. अ, a भृ; notat rhapsodum, qui quos fundit versos tenet memoria).

भर्गस् n. lux, splendor. 99. (भृज्).

भर्तृ m. 1) sustentator. 2) maritus. 19. 20. 24. 32. (भृ).

भर्त्स् r. 10. भर्त्सयति-ते, reprehendere, castigare, comminari. c. निस् id. 41. 42. 59. (A भृत, servus, addito स् desiderativo; loco servi tractare velle).

भल्लातक m. arbor, nuces ferens, Semicarpus anacardium. 52. (Orig. inc.).

भवत् m. -वती f. ponitur pro pronomine 2dae personae ad significandam reverentiam et construitur cum 3tia verbi persona, ut apud nos Euer Gnaden et apud Walachos vestra dominatio. 11. 48. 45. etc. (Depravatum e भगवत्, uti demonstrat declinatio).

भवन n. locus habitationis, domus. 7. 17. 19. 33. 74. 77. (भू).

भवित mfn. oriundus. Substant. est 71. si bene se habet scriptura. (E भव m. origo, e भू, aff. इत).

भवितव्यता f. fatum. 27. 33. (-तव्य fut. part. pass. a भू, aff. ता).

भव्य mfn. felix, beatus. 92. — m. arbor, Averhoa carambola. 52. (Proprie futurus, fut. part. pass. a भू).

भस्मन् n. favilla, cinis. 17. 19. 41. 58. (भस r. 3. वर्णि. gliscere, aff. मन्).

भा r. 2. भाति, splendere, apparere, videri. 4. 50. 55.

— c. प्र elucere. cf. प्रभात.

— c. वि valde conspicuum esse. 75. 92. 97.

भाग m. 1) portio, partitio. 13. 2) sors prospera, bona fortuna, felicitas. 56. (भज्).

भागधेय n. fatum, fortuna. 86. (Antec. 2. et धेय a धा, quod ponendum est tanquam fortuna cuiusvis).

भाजन n. 1) distributio, portio. 2) id, quo continetur portio alicuius, vas. 3) vas, quo contineri potest re-

quaedam, vehiculum ad rem portandam accommodatum. 40. 42. 78. (भज् r. 10. भाजयति, distribuere, quae ipsa a भज् descendit).

भाण्ड n. vas cuiusvis generis, utensilia. (Orig. inc.).

भाण्डागार n. armentarium, potissimum thesaurus. 2. (Ant. et आगार).

भाण्डागारिक m. praefectus thesauri. 2. 29. (Ant. aff. इक).

भानु mfn. splendens. m. radius, splendor. 97. 134. (भा, aff. नु).

भानुमत् mfn. resplendens. — m. sol. 63. (Antec.).

भार m. onus. 52. 72. 91. (भृ).

भारत n. 1) poema epicum, quod magna B'âratea dici solet. 45. — 2) bellum hoc poemate descriptum. 5. (A भरत rhapsodus, quia olim canebatur tantum, antequam litteris consignatum fuerit).

भार्या f. uxor. 7. 18. 28. (A भृ, fut. part. pass. quae sustentanda est).

भाव m. 1) ratio existendi, conditio, status. 27. 57. 65. 2) dicitur de affectibus et praesertim de amore. 71. 73. 83. (भू).

भावना f. formatio notionum in mente, imaginatio, meditatio. 33. (भू causs.).

भावुक mfn. (f. -की), efficiens, ut sit. 67. cf. not. (भू causs. aff. उक).

भाष् r. 1. भाषते, loqui. 56. — c. सं colloqui, alloqui.

भाषण n. modus loquendi. 8. (Antec.).

भाषा f. 1) locutio. 2) ratio loquendi provinciae cuidam propria; quod quum locum habeat tantum in linguis provincialibus, notat et dialectum et linguam vulgarem. 39. 67. — 3) vox forensis est 90. sermo eius, qui accusationem profert. (Id.).

भाषित mfn. dictus, partic. a भाष्. — n. dictum, sermo. 12. 17. 43. 80.

भाषिन् mfn. loquens. 21. (भाषा).

भास् f. splendor, lux. 63. 64. (भास् r. 6. splendere. cf. भस् s. v. भस्मन्).

भास्वत् mfn. splendens. — m. sol. 74. (Antec. aff. वत्).

भिक्ष् r. 1. भिक्षते, mendicare. 77. (Contract. e बिभक्ष्, des. a भज्).

भिक्षा f. 1) mendicatio. 41. 74. 2) eleemosyna. (Antec.).

भिक्षु m. mendicans. 7. 85. (id.).

भिद् r. 7. भिनत्ति, भिन्ते, 1) findere. part. भिन्न. 62. 2) destruere. 3) causs. भेदयति, facere, ut discordent amici, consilia etc. 48.

— c. उत् dirimere, exstinguere. 64.

— c. प्र + उत् erumpere, prorumpere. 111.

भिषज् m. (nom. -क्) medicus. 2. (Orig. inc.).

भी r. 3. बिभेति, timere, cum ablat. 63. Part. भीत. 41. 63.

— c. accus. 51.

भीम mfn. terribilis. 5. 66. — m. nom. propr. 43. (Ant. aff. म).

भीरु mfn. (nom. fem. -रुस् s. -रूस्) timidus. 29. 48. — f. puella timida. 20. 57. (id. aff. रु).

भुक्त mfn. part. a भुज्, 1) comestus. 3. 2) consumtus. 96.

भुज् r. 7. भुनक्ति, भुङ्क्ते, edere, vesci. 12. 14. 42. 56. 57.

— causs. भोजयति, cibare. 41.

— causs. formae insol. भुञ्जापयति 12.

— c. उप, frui.

भुज् r. 6. भुजति, inflexum esse.

भुज m. brachium, lacertus. 67. (Antec.).

भुजंग m. serpens. 92. (भुज incurvatus, adv. et ग a गा).

भुज्यु m. nom. propr. 147.
भुवन n. mundus. 50. 71. 99. (भू, aff. अन, pro भवन).
भू r. 1. भवति, 1) fieri, oriri. 3. 125. etc. 2) fieri sensu abstracto, et saepius cum अस्, esse, confunditur. 1. 16. 24. 31. 35. etc. 3) componitur. c. nominn. substt. et adiectt. et valet id fieri, quod praecedente vocabulo praedicatur, ut भस्मीभूत. 18. — 4) भवतु imper. formula est concedendi, εἶεν, age. 76. 83. 86. — 5) gerund. भूत्वा subiungitur adiect. vel partic. ad praeteritum tempus melius significandum, *postquam* factus est. cf. 16. 18. 27. 30. 46. 50. — Perf. बभूव; aor. Vêd. भुवत्. 99. causs. भावयति facere, ut existat, transfertur etiam ad mentem et significat cogitare, animo fovere, ut 24.
— c. अनु percipere, frui. 13. 40.
— c. सम् et अनु una frui. 6.
— c. उत् evenire, oriri. 64. cf. उद्भव.
— c. प्र et उत् provenire, erumpere. 11.
— c. परा cf. पराभव.
— c. प्र praepollere. 36.
— c. वि potentem esse.
— c. सं 1) oriri. 10. 2) idoneum esse, sufficere, convenire, quadrare. 76. — causs. fovere, amplificare. 67.
भू f. terra. 30. 40. (Antec.).
भूत mfn. factus, part. a भू. q. cf. — n. creatura. 5. 39. 49.
भूतल n. solum terrae. 4. 33. 63. (भू f. et तल q. cf.).
भूति f. origo, existentia. 92. (भू r.).
भूधर m. mons. 66. (भू f. et धर).
भूपति m. dominus terrae, rex. 48. (Id. et पति).
भूपाल m. rex. 96. (Id. et पाल).

भूमन् m. multitudo. — instr. adv. abundanter. 83. (Pro बहिमन् a बहु, aff. इमन्).

भूमि f. 1) terra, regio. 14. 64. 66. 2) locus. 28. 30. etc. (भू r., aff. Unâd. मि).

भूमिनाथ m. rex. 14. (Antec. et नाथ).

भूयस् mfn. plus. — adv. plus, ultra, porro, iterum. 10. (Compar. a बहु pro बहीयस्).

भूरि mfn. multus. 98. (A बहु?).

भूष् r. 1. भूषते, r. 10. भूषयति, ornare. 30. 55. — -षति 133.
— c. वि, ornamentis distinguere. 5. 70.

भूषण n. ornamentum. 11. 62. (Antec.).

भृ r. 1. भरति, -ते, r. 3. बिभर्ति, ferre, gerere. 44. 142.
— c. आ 1) afferre. 99. — 2) cf. आभरण.
— c. नि deferre in locum inferiorem, occultare. cf. निभृत.
— c. प्र proferre. 133.

भृङ्गराज m. avis, lanius malabaricus. 52. (भृङ्ग, apis, et राजन्).

भृज् r. 1. भर्जते, torrere, assare, iuxta gramm. Olim fulgere. cf. भर्गस्; vulgata est r. भ्राज्, 1. भ्राजते, fulgere. cf. *frigĕre* et *fulgere*.

भृत्य m. servus. 30. 31. 34. (भृ, aff. य, inserto त, partic. fut. pass. sine Gun'a, proprie nutriendus).

भृश mfn. multus. — adv. -शं valde. (Orig. inc.).

भेक m. rana. 63. (Orig. inc.).

भेद m. 1) divisio. 2) excitatio dissidii. 45. (भिद्).

भेदिन् mfn. findens. 73. (Antec.).

भैक्ष्य n. actus mendicandi. 76. (भिक्षा).

भो sive भोस् partic. clamandi, heus. 2. 16. etc. (Vocc. in वत् in Vêdis formant vocat. in वस्; est itaque भोस् contractum e भवस् = भगवस्).

भोग m. fructus, perceptio, praecipue amoris. 42. 58. 74. (भुज्. r. 7.). — 2) incurvatio. (भुज्. r. 6.).

भोगवती f. nom. urbis. 19. (Ant. No. 1. aff. वत् fem.).

भोगिन् mfn. serpens. 63. (Id. No. 2. cf. भुजंग).

भोजन n. 1) fructus, actus fruendi. 8. 87. 2) id quo fruimur, cibus, fructus. 11. 17. 29. 41. 101 .131. (भुज् r. 7.).

भोजस् n. cibus. (Vox Vêdica, ab ead. r., aff. अस्).

भोजस mfn. qui fruitur. 101. (Ab antec. aff. अ).

भौम mfn. (f. -मी) 1) terrestris. 2) ad planetam Martem pertinens. 16. (भूमि).

भ्रम् r. 1. भ्रमति, r. 4. भ्राम्यति, vagari, errare. 64. 65. 66. quo loco transitivum sensum habere videtur.

— c. परि circumvagari. 41.

— c. वि divagari.

— c. सं perturbari.

भ्रमण n. 1) circumvagatio. 2) vertigo. 16. (Antec.).

भ्रंश् r. 1. भ्रंशते, r. 4. भ्रश्यति, cadere, delabi. Pa[illegible] de-lapsus. 39. 54.

भ्रातृ m. frater. 15. 19. etc. (Orig. inc.).

भ्रामत् 67. scriptura mendosa. cf. n[illegible]

भ्रू f. (nom भ्रूस्) supercilium.

म

मकरन्द m. succus floris, mel. 69. (Orig. inc.).

मगध m. nomen regionis, hodie Vihâra meridionalis. 19.

मगधेश्वर m. rex Magad'ae, nom. propr. 19. (Antec. et ईश्वर).

मघवत् mfn. sacrificans. 148. (Sacrificium dicitur मघ m. videtur itaque esse pro मखवत्).

मघोनी f. nomen Aurorae. 97. (Pro मघवनी. Masc. -वन् no-

men est Indrae, a मघ m. beatitudo et aff. वन्, quod etiam adiectt. formandis olim inservivit).

मङ्गल mfn. felix, fortunatus, bene auspicatus. — n. bona fortuna. 68. (मग् r. 1. मङ्गति, incedere, aff. अल; tralatio sensus non liquet; potius a मञ्ज्).

मङ्गल्य mfn. fortunatus, bene auspicatus. 122. (Antec.).

मज्ज् r. 6. मज्जति, mergi, part. मग्न, immersus. (Ap. grammatt. मस्ज्). 85. c. नि immergi. 65.

मञ्ज् r. 10. मञ्जयति, abstergere, purificare. Si ad 1mam cl. inflecti nequit haec radix, legendum est 74. मज्जत् a मज्ज्.

मञ्जरी f. 1) surculus. 2) unio. (A मञ्जा, quod idem significare debet, correpta vocali, aff. र, fem. री, a rad. praeced.).

मञ्जु mfn. pulcer, venustus. 91. (Ab ead. r., aff. उ).

मणि m. f. gemma, unio. 6. 19. etc. (Or. inc.).

मण्ड् r. 1. मण्डति, r. 10. मण्डयति, vestire, ornare. Part. मण्डित. 4. 6. 79.

मण्ड m. ornamentum. — m. n. caput. 6. (Antec.).

मण्डल n. 1) circulus, orbis. 13. 62. de mammis. 61. 80. de orbe terrar. 68. 2) figura circuli instar in temporibus mulierum ornamenti caussa picta. 20. (मण्ड्, aff. अल).

मण्डूक m. rana. 64. (Orig. inc.).

मत् s. मद् thema sing. pron. 1mae person. in compos. usurpatum. 39. 58. 67. 73. 78. 83. Cass. vide in gramm.

मति f. 1) opinio, cogitatio. 2) propositum, consilium, sententia. 15. 33. 83. 88. 91. 148. (मन्).

मतिमत् mfn. consilii plenus, prudens. 3. 14. (Antec.).

मत्त mfn. 1) inebriatus. 69. 2) ita dicitur elephas catuliens. 82. (part. a मद्).

मत्सर mfn. suis rebus studens. — m. sui studium. 49. 85. (मत् th. pron. 1. pers. et सर a सृ).

मत्स्य m. piscis. 6. 79. (Orig. inc.).

मथ् s. मन्थ् r. 1. मथति s. मन्थति 1) rudicula versare. 2) agitare, vexare. 3) interimere.

मथन m. interemtor. 67. 71. (Antec.).

मद् r. 1. मन्दते, 1) ebrium esse. 2) segnem esse. 3) mente esse captum. part. मत्त.

— r. 4. माद्यति, gaudere.

— causs. मादयति, inebriare, exhilarare.

— c. प्र, negligentem esse. 29.

— c. वि partic. inebriatus, exhilaratus. 69.

— causs. c. उत् fascinare. cf. उन्मादन.

मद m. 1) ebrietas, exultatio. 39. 2) succus, qui e temporibus elephantorum in venerem ruentium defluit. (Antec.).

मदन m. amor, qui inebriat, deus Amor. 20. 26. 60. 83. 92. — nom. propr. 38. (Id.).

मदनमञ्जरी f. nom. propr. 20. (Antec. et मञ्जरी).

मदीय mfn. meus, pron. possess. 1mae pers. sing. 13. 14. 37. 79. 90. (मद् th. pronom. aff. ईय).

मद्गु m. avis, pelecanus graculus. 50. (Orig. inc.).

मद्य n. vinum, potus inebrians. (मद्).

मद्यप mfn. potator, potrix. 26. (Antec. et r. पा).

मधु n. mel, et omnino liquor dulcis. 60. 71. (Rad. obsolevit).

मधुकर m. -री f. apis. 69. 73. (Antec. et कर, faciens).

मधुमत् mfn. dulcis, iucundus. 102. (Id. aff. मत्).

मधुमथन m. nomen Vis'nuis, interfector Mad'uis. 71. (मथन).

मधुर mfn. dulcis. 53. (मधु, aff. र).

मध्य mfn. medius. — n. medium. 2. 3. 14. 17. etc. (Aff. य, rad. obsolevit).

मध्यम mfn. medioximus. — n. medium corpus. 50. (Ant. aff. superlat. म).

मध्यस्थ m. arbiter, index, mediator. 92. (मध्य et स्थ a स्था).

मध्याह्न m. meridies. 6. 12. 17. 73. 77. (Id. et अहन् q. cf.).

मन् r. 4. मन्यते, 1) cogitare, opinari. 2) aestimare. 12. 57. — मन्ये inseritur sententiae asseverandi caussa, ut credo. 72. 83. 92. Part. मत. — 3) meditari. 98.

— c. अनु 1) consentire, permittere. 2) considerare. 47.

— c. अप despicere.

— c. अभि, cogitatione petere, desiderare. cf. अभिमत.

मनस् n. mens, animus. 8. 14. etc. Indis est sensus intimus, quo formantur notiones rerum externarum et voluntas agendi; hinc saepius voluntas est, ut 12. (Ant.).

मनु m. nom. propr. progenitor generis humani, omnium primus rex et legislator. 130. (मन् aff. उ).

मनुष mfn. (f. -षी) humanus. 134. (Ant. aff. स).

मनुष्य m. homo. 27. (Id. aff. स्य).

मनोज्ञ mfn. animi gharus, mentem captans. 53. (Antec. et ज्ञा a ज्ञ).

मनोरथ m. desiderium, id quod volupe est animo. 24. 86. (Id. et रथ, currus).

मनोरम mfn. animum exhilarans, gratus. 49. 60. (Id. et -रम a रम्).

मनोहर mfn. mentem captans. 49. 53. (Id. et हर a हृ).

मन्त्र m. 1) instrumentum cogitationis, versus memorialis, sententia, carmen, hymnus. 16. 18. 39. 53. 2) consilium tali carmine inculcatum, cónsilium in universum. 3. 46. 48. (मन् aff. त्र).

मन्त्र् verb. 10. cl. मन्त्रयति, consultationem instituere, deliberare. 46. 50. (Denom. a praeced.).

मन्त्रवादिन् m. homo carminum, doctrinae, consilii peritus. 16. (मन्त्र et वादिन्).

मन्त्रिक m. consiliarius. 17. (-त्रिन्, aff. क).

मन्त्रिन् m. consiliarius. 6. 10. 35. (मन्त्र et aff. इन्).

मन्द mfn. segnis, lentus, tardus. 35. 74. 82. (r. मद् cl. 1.).

मन्दक्रान्त n. metri genus. 104. (Antec. et क्रान्त a क्रम्).

मन्दार m. arbor, erythrina fulgens. Eo nomine dicitur una e quinque arboribus coeli. (मद्, मन्दते, ebrium esse, aff. Unâd. आर).

मन्दारवती f. nom. propr. 16. (Antec. aff. वत् fem.).

मन्दिर n. f. domus. 34. 88. 93. (Aff. इर, r. मद्, मन्दते; at tralatio sensus haud patet).

मन्मथ m. amor, Amor deus. 24. 55. 60. 61. (मन् f. cogitatio? et मथ, agitans, a मथ्).

ममत्व n. studium mei, arrogantia. 85. (मम, gen. sing. pron. 1mae p. aff. त्व).

मयूख m. radius. 62. (Or. inc.).

मयूर m. pavo. 62. (A sono, quem profert pavo, quemque *majúr* audire asserunt accolae Rheni).

मरण n. mors. 10. 16. etc. (मृ).

मरीचि m. f. radius. 63. (Or. inc.).

मरुत् m. ventus, deus venti. 134. (Or. inc.).

मर्कट m. simia. 2. (Or. inc.).

मर्त mfn. mortalis, humanus. 101. 131.— m. homo. 98. (मृ, aff. त c. Gun'a).

मर्त्य mfn. mortalis. 98. 99. (Id. aff. य, inserto त).

मर्मन् n. membrum corporis vitale. 73. (Id. aff. मन्).

मर्यादा f. 1) limes, terminus. 2) constantia morum, vita honesta. (Or. inc.). Hinc

--दिन् mfn. qui intra limites praescriptos semet continet. 1.

मल mfn. sordidus. 24. — m. n. sordes. 28. (Quae attribuitur radici मल् significatio, non quadrat).

मलय m. mons et regio Indiae meridionalis, Malabar. 38. 53.

मलयानिल m. ventus qui e Malaja afflat, auster. (Antec. et अनिल).

मल्ली f. planta, Jasminum Zambae. 69. (Or. inc.).

मस् r. 4. मस्यति, metiri.

मस्करिन् m. σκηπτοῦχος i. e. sacerdos, Brâhmana. (A मस्कर m. arundo Bambu).

मस्त n. caput. 70. (Or. inc.).

मस्तक m. n. id. 7. 31. 33. (Antec. aff. क).

मस्तिष्क m. cerebrum. 4. (Aff. क, मस्तिस् caput significasse videtur. cf. antec.).

मह् r. 1. महति, amplificare, colere, venerari.

— r. 1. मंहते, augeri, crescere.

— r. 10. मंहयति, lucere, splendere.

महत् mfn. magnus. In initio composs. महा. 2. 22. 23. etc. (Part. praes. act. ab antec.).

महन mfn. colendus. 98. (Forma Vêdica, मह् aff. अन).

महस् n. lumen. 97. (Id. aff. अस्).

महाकन्द m. species radicis esculentae. 77. (महा, pro महत् et कन्द).

महात्मन् mfn. magnanimus. 53. 56. 80. (Id. et आत्मन्).

महादेवी f. nom. pr. 35. (Id. et देवी).

महाधन mfn. dives. — m. nom. propr. 21. (Id. et धन).

महाबल mfn. magno robore praeditus. — m. nom. propr. 35. (Id. et बल).

महाभारत n. nomen poematis B'ârateae. 45. (Id. et भारत).

महाराज m. rex magnus, imperator. 2. 23. (Id. et राजन्).

महाशासन m. fortasse minister, qui edicta regia curat. 67. 120. (Id. et शासन).

महासती f. mulier magnae praestantiae. 32. (Id. sed adverbialiter, valde, et सत् q. cf.).

महासिद्धि f. 1) perfectio magna. 2) hoc nomine dicuntur virtutes quaedam magicae. 3. (Id. et सिद्धि).

महिमन् m. 1) magnitudo. 2) virtus magica semet in infinitum amplificandi. 3. (Id. abiecta terminatione, et aff. इमन्).

महिष m. -षी f. 1) bubalus. 64. — 2) f. titulus est reginae. 15. (Cogn. महत्).

महिषस्तम्भ m. columna, cuius capitulum figuram praebet capitis bubali. 74. (Antec. et स्तम्भ).

मही f. terra. 62. (A मह id. ac महत्, f. ई).

महीपाल m. rex. 30. (Antec. et पाल).

मा partic. prohibitiva, μή, ne. Cum imper. 22. 42. sine verbo 11.

मा r. 2. माति, 3. मिमीते, 1) metiri. 2) formare, fingere, creare. Part. मित q. cf.

— c. निस् definire, definita forma donare, creare, destinare. 15. 58.

— c. प्र regulam sive normam rei constituere. cf. प्रमाण.

मांस n. caro. 5. 41. 47. 79. (Orig. inc.).

मातृ f. mater. 24. etc. vetula. 9. (मा, aff. तृ, creatrix, genitrix.).

मात्र n. 1) instrumentum formandi, typus. 2) elementa, quibus formatae sunt res creatae. 3) res minima; quo sensu aliis vocc. additur et vim habet adiectivi solus, et adverbii tantum. 12. 68. 71. (Id. aff. त्र).

मात्रिक mfn. adi. a praeced. — 77. f. est et sensus dubius. (Antec. aff. इक).

मादृश् mfn. (nom. -क्) mei similis. 41. (मा pro मद् et दृश्).

माधव m. nom. propr. Vis'n'uis. 27. (मधु, quem volunt fuisse Gigantem. Adiect. valet melleus).

माधुर्य n. dulcedo. 53. (मधुर).

माध्यस्थ्य n. munus arbitri. 92. (मध्यस्थ).

मान् r. 10. मानयति, venerari, honorare. 41. Part. fut. pass. मान्य, venerandus. 41. 90. (Mihi est verb. denom. a sq.).

मान n. aestimatio, praesertim magni aestimatio. 44. (मन्).

मानद् m. qui magni aestimat, honorem dat; vox est honorifica pro marito, domino, amasio. 11. (Id. et द a दा).

मानस mfn. quod ad animum pertinet, ex animo oritur. n. 1) animus, id. quod मनस्. 32. 46. etc. — 2) lacus eius nominis in monte Imao. 39. (मनस्).

मानुष mfn. (f. -षी) humanus. 98. 143. — m. homo. 131. (मनुष).

माया f. 1) magia. 2) deceptio. 21. (मा, formare, fingere, aff. य, fem.).

मारिषा (W. -षी) f. nom. propr. mater Daxae. 59.

मारीच m. nomen Gigantis. 5.

मारुत m. 1) ventus, aer. 64. 2) spiritus. 17. (मरुत्).

मार्ग m. 1) via. 2. 15. 16. etc. 2) ordo, regula. 20. (मृग्).

माल mfn. vilis. 38. (A मल, nisi fallor).

मालती f. planta, Jasminum grandiflorum. 67. 69. (Or. inc.).

माला f. corolla, sertum. 4. 9. 67. (Or. inc.).

मालाकार m. -री f. confector s. confectrix, venditor s. venditrix sertorum. 24. (Antec. et कार).

मालित mfn. corona cinctus, circumdatus. 4. (Id. aff. इत).

मालिन् mfn. id. 63. (Id. aff. इन्). — f. genus metri. 104.

मालूर m. arbor frugifera, Aegle marmelos. 86. (Or. inc.).

माष m. genus fabarum, Phaseolus radiatus. 79. (Or. inc.).

मास् m. (nom. मास्) luna. (A मस् metiri; primum luna fuit mensura temporis).

मास m. mensis. 55. 69. (A praec.).

मासोपवासिनी f. mulier libidinosa. 43. 73. 77. (Antec. et उपवास).

माहात्म्य n. magnaminitas, magna virtus. 59. (महात्मन्).

मित mfn. mensuratus, definitus, limitatus. 32. (part. a मा).

मित्र n. amicus. 2. 7. etc. 98. — m. sol vel unus solum XII. cf. s. v. आदित्य. 145. (Derivant a मिद् r. 1. मेदते, 4. मिद्यति, amare, fovere. Si verum est, scribendum foret मित्त्र; solis nomen aliam tamen habere videtur derivationem).

मिथ्या adv. frustra, falso. (Or. inc.).

मिथ्याकोप m. ira simulata. 9. (Ant. et कोप).

मिल् r. 6. congregari, convenire. 24. Part. मिलित. 66. 96.

मिश्र mfn. mixtus. — m. titulus honorificus, qui solet nomini addi. 86. 87. 89. 92. (A rad. obsolet. मिश् miscere, aff. र).

मिश्रकेशी f. nomen Apsarasis. 51. (Antec. et केश).

मिह् r. 1. मेहति, effundere. 141. (Olim मिघ्).

मीन m. piscis. 63. (Or. inc.).

मीमांसा f. desiderium investigandi, nomen est systematis philosophici. 67. (Nom. desider. a मन्).

मील् r. 1. मीलति, nictare, connivere. 13.

— c. उत्, oculos expandere, oscitare. 71.

मील्हुष् sive potius मीढ्वस्, mfn. qui effundit, qui largitur. 100. 101. (A मिह्, aff. वस्; nom. m. मीढ्वान्, them. lev. मील्हुष्. cf. p. 141. 133.).

मुकुट n. diadema, tiara. 5. 13. 66. (Or. inc.).

मुख n. 1) os. 2) vultus. 4. 66. etc. — in fine compos. fem. -खी 9. 91. (Or. inc.).

मुखर mfn. sonorus. 69. (Ant. aff. र).

मुच् r. 6. मुञ्चति, -ते, liberare, solvere, dimittere. 85. in fine comp. 96. Part. मुक्त. 22. 27. 30.

— c. वि, dimittere, exuere. 61.

मुण्ड m. n. caput, praecipue calvum. 74. 86. (मुड् r. 6. मुण्डति, radere).

मुद् r. 1. मोदते, gaudere, laetari. Part. मुदित 46. 55.

— c. आ cf. आमोद.

— c. प्र gaudere. 69.

मुद्ग m. genus fabae, phaseolus mungo. 79. (मुद् f. gaudium, ग a गा?).

मुनि m. anachoreta, homo contemplationi et exercitationibus asceticis deditus, sapiens. 14. 25. (Mihi est pro मनि a मन्).

मुर्छ् r. 1. मूर्छति, torpere, stupescere.

मुष् r. 6. मुषति, furari. 35. (Ad 1. 9. 4. cll. referunt gramm.).

मुस्त m. f. genus graminis, Cyperus rotundus. 63. 77. (Or. inc.).

मुह् r. 4. मुह्यति, conturbari, stupescere. Part. मूढ.

— causs. मोहयति, conturbare, stupefacere. 72.

— c. वि id. 54.

मुहुस् adv. iterum, iterumque, saepe. 30. 62. (Or. inc.).

मूक mfn. mutus. 29. (मू r. 1. मवते, ligare. cf. tamen μύω et μῦκος).

मूढ mfn. mente perturbatus. 44. (part. a मुह्).

मूत्र n. urina. 76. (Or. inc.).

मूर्ख mfn. stupidus. 5. 81. 86. (मुर्छ्, aff. ख).

मूर्खत्व n. stupiditas. 21. (Praec.).

मूर्छन n. tonus aut semitonus, in re musica. 39. (मुर्छ्, tralatio sensus obscura est).

मूर्छित mfn. stupefactus. 7. (Part. a मुर्छ्).

मूर्ति f. corpus, forma corporis. 76. 91. (Pro मार्त्ति a मर्त, mortalis, corpus mortale).

मूल् r. 1. मूलति, -ते, fixum esse, radices agere.

— r. 10. plantare.

— c. उत् eradicare. 69.

मूल n. radix, proprie et figurate. 31. 40. 49. 81. — m. n. mansio lunaris XIXna. 16. ubi dvandva male singulari positum videtur.

मूलनाश m. et -नाशक m. nom. propr. tonsoris. 81. 94. (Ant. et नाश).

मूल्य mfn. radicalis. — n. pretium. 3. (मूल).

मूषिक m. mus. 46. 47. (aff. इक a मूष m. idem, vocab. obsoleto a मुष्).

मृ r. 6. म्रियते, mori. 7. 15. 17. 95.

मृग् r. 4. मृग्यति, r. 10. मृगयति, quaerere, insequi, venari. (Huc pertinet etiam मार्गति cl. 1. pro मर्गति, id. मार्गयति est a मार्ग).

मृग m. animal venaticum, in primis dorcas. 15. 46. (Ant.).

मृगतृष्णा f. *mirage*. 74. 83. (Vapores sunt, qui speciem praebent aquae et sitim animalium augent. (Ant. et तृष्णा).

मृगमद् m. muscus. 92. cf. ad Hitôp. II. 97. (Id. et मद्).

मृगया f. venatio. 6. (मृग्, aff. insol. अया).

मृगराज m. rex animalium; leo intelligi solet, at 47. est tigris. (Id. et राजन्).

मृगलाञ्छन m. luna, in cuius imagine dorcadem cernere sibi visi sunt Indi. 91. (Id. et लाञ्छन).

मृगशीर्ष m. mansio lunaris quinta. 16. (Id. et शीर्ष, imago est caput dorcadis).

मृगाक्षी f. puella bella, proprie oculis dorcadis praedita. 84. (Id. et fem. ab अक्ष ex अक्षन्).

मृगाधिप m. leo. 62. (Id. et अधिप, rex animalium).

मृज् r. 1. मार्जति, abstergere. 59.

— c. निस् id. 59.

मृणाल m. n. fibra loti. 63. 83. (Or. inc.).

मृत mfn. mortuus. 11. 12. etc. (Part. a मृ).

मृतक n. corpus hominis mortui, cadaver. 4. 16. etc. (Ant. aff. क).

मृताङ्गार m. nom. propr. 75. (मृत et अङ्गार, carbo exstinctus).

मृत्यु m. mors. 32. (मृ, aff. यु, inserto त).

मृद् r. 9. मृद्नाति, conterere. cf. विमर्द.

मृषा adv. falso. 57. (Or. inc.).

मेखला f. zona, cingulum. 60. (Or. inc.).

मेघ m. nubes. 4. 141. (मिघ् = मिह्, q. cf.).

मेधा f. intellectus. (मेध् r. 1. intelligere).

मेनका f. nomen Apsarasis. 51. (Eiusdem orig. ac seq.).

मेना f. uxor montis Imaï. 116. (Or. inc.).

मेरु m. mons fabulosus. 39.

मेलक m. congregatio, grex. 66. (A मेल m. id. a मिल्).

मैथुन n. copulatio, coitus. 3. (मिथुन n. par animalium).

मोक्ष m. liberatio, inprimis liberatio animae a metempsychose, beatitudo summa. 49. 78. 83. 85. cf. s. v. अर्थ. (R. मोक्ष् cl. 1. est desid. anomal. a मुच्).

मोचन n. liberatio, dimissio. 39.

मोटन n. compressio, strangulatio. 43. (मुट् r. 1. conterere).

मोह m. alienatio mentis, deliratio. 58. 95. (मुह्).

मोहन n. actio mentem alienandi. 91. — m. nomen sagittae Amoris. 7. nom. propr. 44. (Id.).

मोहनलता f. frutex, cui vis fascinandi inesse credebatur. 82. (Antec. et लता).

मौन n. silentium. 29. 50. (मुनि).

मौनिन् mfn. qui silentium observat, ut faciunt anachoretae. 13. (Antec.).

मौर्ख्य n. stultitia. 77. (मूर्ख).

मौलि m. f. caput, summa pars capitis. 66. 67. (मूल, c. Vriddʻi, aff. इ, pars radicalis, capitalis.).

मौल्य n. pretium. 3. (मूल, cf. मूल्य).

म्लानता f. marcor. 72. (A म्लान marcidus, part. a म्लै, r. 1. म्लायति, marcescere).

य

य, them. pronom. relat. cf. यत्.

यज् r. 1. यजति, -ते, sacrificare, deos colere. 101.

— r. 2. id. (forma Vêdica). 101.

यजत्र, adiect. indecl. venerandus, cultu dignus. 102. 144. 147. (Antec. aff. अत्र).

यज्ञ m. sacrificium. 98. 99. 100. 131. — mfn. venerandus explicatur 101. (Id. aff. न). — superlativus यजिष्ठ 100. aut ab hoc est aut ab adiect. यज inusit.

यत् r. 1. यतते, niti, operam dare. Part. यतित. 46. aut यत्त. cf. आयत्त.

यत् 1) nom. sing. neutr. thematis pronom. relativi, quod in composs. pro themate ponitur. Solet Sanscritice praemitti enunciatio relativa, respondente demonstr. in enunc. seq. ut 2, 19. etc. — 2) यत् abit in coniunct. quod, quia. 40, 2; 48, 11; 72, 12. — 3) Proponit

यत् totam sententiam seq. ut ὡς et ὅτι. 45, 5; 66, 13; 88, 5. — 4) Ablat. यस्मात् quia, si praemittitur. 77. ideo, si sequitur sententiam demonstr. 4. — 5) Pro यदा 98.

यतस् 1) adv. loc. relat. unde, quorsum. 2) coniunct. causs. quia, ideo quod; subaudiendum enim ततस्. Hoc sensu praemittitur distichis ad rem illustrandam vel affirmandam laudatis. 25. 31. 37. 40. 71. etc. (य, aff. तस्).

यति m. qui semet cohibet, anachoreta. 76. 85. (यम्, aff. ति).

यत्र 1) adv. loci, ubi, rel. 51. etc. — 2) pro loc. यस्मिन्. 20. 21. 31. (य aff. त्र).

यथा 1) adv. quomodo, quemadmodum, respondente तथा, eodem modo. aut subsequens, omisso तथा. 45. Repet. 24. — 2) sicuti, omisso तथा. 54. 62. 71. 98. 100. potissimum in adverbb. composs. 48. 58. 59. 84. — 3) tanquam, veluti, in comparatione. 15. (Id. aff. था).

यथातथं adv. ita, ut res est, ut vere se habet, iuxta veritatem. 45. (Antec. et तथा).

यदा adv. temporis relat. quando. 8. 29. etc. (य, aff. दा; aut instr. a यद्. cf. ad Gît. Gôv. p. 108.).

यदि coniunct. condition. 1) si. 4. 7. 9. etc. 2) यदि वा in parte sententiae disiunct. altera. 53. 3) यद्यपि vel separate यदि-अपि, et transpositis अपि-यदि, etiamsi, seq. तथापि 76. 3. (Loc. a coniunct. यद्).

यद्वत् adv. sicuti. 43. (यद् et aff. compar. वत्).

यद्वा, seq. तद्वा, vel hoc vel illud. 75. (Nom. sing. neutr. pronom. et वा).

यन्तृ m. coercitor, praesertim equorum, auriga. 53. (यम्).

यन्त्र n. instrumentum coercendi, cohibendi, omnis machina. 60. (यम्).

यन्त्रण n. restrictio. 61. (a r. यन्त्र् cl. 1. vel 10, restringere, quae ipsa a nom. anteced. derivanda est).

यम् r. 1. यच्छति, cohibere, refraenare. Part. यत.

— आ intendere, ut arcum. Etiam extendere. cf. आयत. 56. 63.

— उत् 1) tollere. 131. 2) contendere, urgere, incitare. cf. उद्यम.

— c. नि coercere, inhibere. cf. नियम.

— c. प्र porrigere, dare. 93. 94. 95.

— c. सं cohibere. 49.

यम m. 1) coercitio. 2) coercitor i. e. deus Mortis, iudex mortuorum. 41. (Antec.).

यमसादन n. Tartarus, inferi. 17. (Ant. et सादन, aedes).

यवस m. 1) pascuum, gramen. 2) cibus. 98. 102. (यव m. est hordeum, ζέα, fortasse cibus; स aff. ut तृणास gramineus a तृण).

यशस् n. laus, gloria. (r. यश् celebrare, obsolevit Sanscritice, exstat Zendice).

यशस्तम mfn. gloriosissimus. 101. (Ant. et aff. superl. तम).

यशस्विन् mfn. gloriosus. 1. 31. (Id. aff. विन्).

यष्टि m. f. 1) baculum ansatum. 2) columna. 3) monile, fortasse ab origine filum, quo continebantur margaritae. 61. (A यम्, यच्छति?).

यस् r. 4. यस्यति, operam dare. c. आ cf. आयास.

या r. 2. याति, ire. 4. 9. 17. 27. etc. transire, de tempore. 6. incidere in conditionem qualemcunque. 60. cf. गम् no. 3.

— c. आ adire, advenire. 10. 18. 134. attingere. 21. in conditionem incidere. 39, 12.

— c. सम् et आ adveniendo convenire, congredi. 2. 4. 6. 16. 17. etc.

— c. उत् egredi, ambulare. cf. उद्यान.

— c. उप aggredi, petere. 64.

— c. आ et उप advenire, visitare. 102. 142. (Nota आ alii praepositioni praemissam, at per tmesin tamen Vêdicam).

— c. निस् egredi e domo. 25. (Ubi legendum videtur निर्याति et या prius emendandum).

— c. प्र abire. 48.

— c. सं congredi. 34.

याच् r. 1. याचति, -ते, rogare, postulare. 20. 29. 44.

यात्रा f. itio, visitatio, in primis locorum sacrorum. 83. (या, aff. त्रा).

यादृश mfn. (f. -शी), qualis. 33. 88. (या pro यत् et दृश a दृश्).

यामन् n. currus, vehiculum. 97. (या rad. aff. मन्).

यामातृक m. gener. 24. 27. (aff. क a यामातृ m. id; orig. inc. Etiam जामातृ; यामि vel जामि f. soror, यम, mfn. *geminus*, cuius vocis vetusta scriptura गम fuit; cf. caeterum γαμέω, γαμβρός).

यावत् 1) mfn. quantus. — 2) -वत् adv. respondente तावत्, quamdiu-tamdiu, dum. 6. 16. 22. 25. etc. Cum न, 84. Omisso तावत् postpositum, donec. 9. — 3) praepos. c. accus. usque ad; solet hoc sensu postponi. 92. — 4) in adverb. compositt. 41.

यु r. 9. युनाति-नीते, iungere. In fin. compos. 99. c. सं coniungere. 50.

युक्त mfn. 1) coniunctus. 4. 32. etc. 2) aptus, decens, 40. 43. 72. 80. cum locat. (Part. a युज्).

युक्ति f. iunctio, decentia. 83. (युज्).

युग n. 1) iugum, par. 83. 2) aetas mundi, quarum quatuor sistunt Indi. 35. (Id.).

युग्मक n. iunctura rerum duarum. 16. (aff. क a युग्म n. par, a rad. eadem, aff. म).

युज् r. 1. योजति, -ते, r. 7. युनक्ति, युङ्क्ते, iungere, ut iumenta currui. 15. 101. Eodem sensu cl. 2. in Vêdis. 144. cl. 4. युज्यते, rarius -ति, congruere, decere. c. genit. pers. 44. — causs. योजयति.

— c. सम् et आ coniungere, congregare. 45.

— c. उत् extendere, erigere. 67.

— c. नि iniungere alicui negotium. 28. 59.

— c. वि et नि usui suo applicare aliquid. 90. 95.

— c. सं et नि causs. officium alicui mandandum curare. 51.

— c. प्र equum propellere, regere. 53.

— c. वि seiungere. 39.

— c. सं coniungere. 55.

युत mfn. coniunctus. 39. praeditus. 1. (Part. a यु).

युध् r. 4. युध्यते, pugnare. 48.

युवन् mfn. (fem. युवती s. यूनी), iuvenis. 23. 100. (Compar. यवीयस्, superlat. यविष्ठ, cognat. यवन nomen populorum occidentalium et यव, velocitas).

युष्म them. plur. pronom. 2dae pers. cf. grammat. In composs. युष्मत्.

युष्मादृश् mfn. (nom. -क्) vestri similis. 76. (Praec. et दृश्).

यूथ n. grex. 63. (ubi masc. legitur. यु, aff. थ, producta vocali).

यूथप m. dux gregis. 46. (Antec. et प a rad. पा).

योग m. 1) iunctio. 2) iunctura rerum quae eveniunt, *Fügung*. 24. — 3) iunctio mentis cum contemplatione rerum divinarum, meditatio, devotio. 59. (युज्).

योगिन् m. -नी f. homo, qui contemplationi et vitae asceticae semet tradit. 2. 3. 13. 30. 71. (Antec.).

योग्य mfn. quod ad usum quendam accommodari potest. 12. 16. 33. 35. 80. (युज् fut. part. pass.).

योजन n. mensura distantiae, aliter ab aliis constituta, stadium Indicum. 4. (Id.).

योध m. pugnator, miles. (युध्).

योनि f. vulva. 24.

योषणा f. mulier, femina. 99. (Derivant a युष्, rad. ficta. cf. जुष्).

योषित् f. id. 26. 27. 58. (aff. इत्, cf. जुष्).

यौवन n. iuventus. 20. 38. 42. (युवन्).

यौवनवत् mfn. iuventute praeditus. 23. (Antec.).

र

रक्त mfn. 1) tinctus, coloratus, ruber. 6. 13. 41. 64. 2) deditus. 25. (part. a रञ्ज्. q. cf.).

रक्ष् r. 1. रक्षति, tueri, custodire. 17. 27. 46. 100. (Desider. decurtat. a रञ्ज्).

रक्ष m. tutor, defensor. 34. -क्षा f. tutela, defensio. 123. (Antec.).

रक्षण n. tutela, protectio. 27. (Id.).

रक्षस् n. daemon, gigas. 101. (Id.).

रङ्ग m. 1) circus, scena, amphitheatrum. 67. 87. 2) si scriptura bene se habet. 71. idem est ac राग. q. cf. (रञ्ज्; tralatio sensus haud liquet).

रच् r. 10. रचयति, apparare, facere.

— c. वि componere librum. 15. 67. 68.

रचन mfn. qui praeparat, disponit, agit. 92. -ना f. praeparatio, dispositio. 83. (Antec.).

रजक, m. -की f. 1) infector. 2) lavator, lavatrix. 10. (रञ्ज्).

रजनी f. nox. (रञ्ज्, aff. अन fem. cf. रजस् 1.).

रजस् n. ab origine color. (रञ्). Dicitur 1) de nigro colore, tenebrae. 134. 2) de menstruis. 3) de aestu mentis, impetus affectuum. Quae est una e tribus qualitatibus rebus mundanis imposita, perturbata condicio. cf. गुण.

रजस्वला f. femina menstruans. 10. (Antec. et aff. वल).

रज्जु m. funis. 10. (Pro रञ्जु a seq., regere, dirigere?).

रञ् r. 1) cl. 1. रजति, -ते, tingere, colorare. cl. 4. रज्यति, -ते, (potius pass.), tinctum, coloratum esse. — Causs. रञ्जयति, collustrare.

— 2) cl. 4. tinctum esse affectu, ardere aliquem, amare. Part. रक्त.

— c. अनु deditum esse.

— c. वि aversum esse ab aliquo, cum locat. 25.

— 3) regere, quo sensu in Vêdis legitur.

रण् r. 1. रणति, sonare. 21.

रत mfn. exhilaratus, gaudens, cum locat. 36. 49. 55. — n. voluptas. 11. (Partic. a रम्).

रति f. 1) voluptas, gaudium. 20. 71. — 2) uxor Cupidinis. (रम्, aff. ति).

रतितनुरमणि m. (nom. -णिन्) nomen Cupidinis. 72. (Proprie exhilarator corporis Ratidos; antec. 2), तनु et रमणि. q. cf.).

रत्न n. gemma. 2. κειμήλιον. 1. divitiae. 101. 131. (aff. न, in talibus vocc. apud recentiores obsoletum; depravatum videtur e रयिन; cf. रयि).

रथ m. currus. 36. 144. (Or. inc. cf. rota).

रभ् r. 1. रभते, amplecti.

— c. आ, incipere, moliri. 17. 26. 30. 40.

— c. प्र + आ. id. 1. 16.

रभस m. impetus, affectus. 24. (Antec. aff. Unâd. अस).

रम् r. 1. रमते, rarius -ति, delectari; c. loc. 25. - 44. 56. 57. rarius c. accus. delectare. 11. cl. 10. delectare. 55.

— c. अव cessare.

— c. वि cessare, desistere.

रमण n. delectatio. 42. (Antec.).

रमणि m. exhilarator. 72. (nil esse potest, nisi masc. est quidem formationis insolitae; at inveniuntur mascc. similia, तरणि m. a तॄ, ut रमणि a रम्; quae de aff. अनि in grammatt. nostris docentur, minimam partem vera sunt. Vocal. final. producta est more Prâcrit. in interpr. Sanscr. poni debet रमणि).

रमणीय mfn. delectabilis. 74. (fut. part. pass. a रम्). Hinc --णीयता f. 71.

रम्भा f. 1) nomen Apsarasis. 2) fructus Pisang. 79. (रभ्, inserto म्).

रम्य mfn. amoenus. 6. 52. 60. 65. — -या f. nox. 134. (Part. fut. pass. a रम्).

रयि m. 97. 99. — n. 100. divitiae, opes. (cf. रै).

रवि m. sol. 62. 63. (रु significat sonare et tralatio sensus obscura est).

रश्मि m. habena. 53. (Or. inc.).

रस m. 1) succus, lympha, omnis res liquefacta. 67. 83. 61. 2) sapor, gustus; etiam fragrantia. cf. सरस. 3) metaphorice de sapore rei cuidam proprio, quo dignoscitur ab aliis, praesertim varia poeseos genera, heroicum, iocosum etc. 69. 4) pro amore saepius ponitur, et deliciis amoris. 11. 71. tum pro re delectabili in universum. 1. 83. pro sensu quem aliquis tenet rei, experientia. 74. (रस् r. 1. iuxta gramm. sonare).

रह् r. 1. रहति, deserere. Part. रहित, relictus, destitutus. 5. 69. 70.

— c. वि id. cf. विरह.

रहस् n. solitudo, proprie derelictio. 55. Adv. est 3. (Ant.).

रहस्य mfn. arcanus. — n. secretum, mysterium. 20. (Ant. aff. य).

रा r. 2. राति, -ते dare. 101.

राक्षस mfn. (f. -सी) qui pertinet ad daemones. 18. — m. daemon. 37. (रक्षस्).

राग m. 1) color. 61. 2) affectus, 85. praesertim amor. 69. 3) dicitur de modis musicis, qui varios excitant in mente affectus. 39. (रञ्ज्. cf. रजस्).

रागिणी f. species modorum musicorum. 39. (राग no. 3.).

राङ्ग m. minister esse videtur 67. (cf. रङ्ग no. 1.).

राज् id. ac रज् no. 3. radix est sensu regendi obsoleta.

राजकीय mfn. regalis. 13. (राजन्, aff. कीय).

राजकुमार m. iuvenis originis regalis. 7. (Id. et कुमार).

राजकुल n. domus regis, palatium; etiam locus quo regis nomine ius dicitur. 27. (Id. et कुल).

राजद्विध n. mulcta quae solvenda est regi. 93. 130. (Id. et द्विधा bifariam, a द्वि + धा).

राजन् m. 1) rex. 1. 15. etc. 2) homo ordinis militaris. 123. (राज् aff. अन्).

राजपुत्र m. filius regis, princeps iuvenis. 7. 39. homo ordinis militaris, ita appellantur hodie incolae Râg'putanae. 28. (राजन् et पुत्र).

राजपुरुष m. lictor, apparitor publicus. 27. (Id. et पुरुष).

राजमार्ग m. via publica. 23. (Id. et मार्ग).

राजसभा f. aula regia. 2. (Id. et सभा).

राजि f. linea. 80. cf. नीलराजि. 60. (राज् aff. इ).

राज्य n. regnum, dominium. 33. 92. (fut. part. pass. a राज्).

राति f. donum. 99. (रा).

रात्रि f. nox. 4. 10. 24. 29. etc. In fine composs. ponitur रात्र n. (रा, aff. त्रि inusitat. Haud liquet sensus).

राध् r. 4. राध्यति, 5. राध्नोति, perficere.

— c. अप offendere, peccare. cf. अपराध.

— c. आ propitium reddere.

राधस् n. thesaurus. 101. (Antec.).

राम mfn. amoenus. — m. nom. propr. herois Indici. 15. — f. femina pulcra. 87. (रम्).

रामेश्वर m. nom. propr. viri. 67. (Antec. et ईश्वर).

रावण m. nomen Gigantis. 37. (रु r. 2. sonare, form. causs.).

राष्ट्र n. regnum, dominium regium. 20. 76. 96. (राज्, aff. त्र).

रिच् r. 1. रेचति reddunt et iungere, et spargere.

— c. अति, excedere, superare. cf. अतिरेक.

रिपु m. hostis. 6. (Or. inc.).

रु r. cl. 2. रौति, r. 1. रवते, sonare. Part. रुत.

रुच् r. 1. रोचति, -ते 1) lucere. 97. 2) arridere, placere. 24. 47.

— cl. 10. causs. रोचयति -ते, gratum habere, probare. 47.

रुचिर mfn. splendidus. (Antec. aff. इर).

रुज् r. 6. रुजति 1) frangere. 2) aegrotare.

रुत n. sonus, cantus avium. 52. 61. (रु).

रुद् r. 2. रोदिति, flere. 17. 22. 26. 30. Part. रुदित, unde 84. n. fletus, querela.

रुध् r. 7. रुणद्धि, cohibere, impedire.

— c. नि constringere, includere, obsidere. 66.

रुधिर n. sanguis. 26. (Ab origine adiect. cf. ruber, ἐρυθρός, et रोहित id. Rad. रुध् hoc sensu obsolevit).

रुश् r. 6. रुशति, lucere, splendere. 97. 134.

रुह् r. 1. रोहति, 1) ascendere. 2) crescere. In compos. 66. Partic. रूढ. Causs. रोहयति s. रोपयति.

— c. अधि escendere. 26.

— c. आ ascendere. 5. 27. 36. etc. — Causs. tollere, elevare in locum. 15. 37.

— c. सम् + आ id. 3.

— c. प्र crescere. cf. प्ररोह.

रुह mfn. crescens. In fine composs. 66. 73. (Antec.).

रूप n. 1) forma, figura. 13. 27. etc. 2) pulcritudo. 1. 16. etc. (रुह्, producta vocali pro Guńa et प् pro ह्, ut in causs.).

रूपवत् mfn. pulcer. 35. (Antec.).

रूपसेन m. nom. propr. viri. 19. (Id. et सेना, καλλιστράτος).

रूपिन् mfn. pulcer. 37. (Id.).

रे interiect. vituperantis, invehentis. 86. (Pro अरे. q. cf.).

रेणु m. f. pulvis. 62. 74. (Or. inc.).

रेफ m. nomen litterae caninae a forma petita, quae olim | fuit; spiculum valet in voc. द्विरेफ. (Rad. रिफ् cl. 6. laedere. Cf. ῥίπτω).

रोग m. morbus. (रुज्). Hinc रोगिन् mfn. aegrotus.

रोचन n. splendor solis elucescens. 144. (रुच्).

रोदन n. fletus, querela. 30. 34. (रुद्).

रोमन् n. pilus corporis. 4. 11. etc. (रुह्, aff. मन् pro रोह्मन्).

रोमाञ्च m. erectio capillorum. 112. (Antec. et अञ्च).

रोहिणी f. Asterismus lunaris quartus in Tauro collocatus; mythologice est filia Daxae, uxor Dei Luni. 16. (fem. a रोहिन् a रोह m. ortus, a रुह्).

रोहित mfn. evectus. 144. (Part. a रुह् causs.).

ल

लक्ष् r. 10. लक्षयति -ते, observare, notare, animadvertere. 13.

— c. उप, animadvertere. 83.

लक्ष n. signum. c. कृ significare. 83. (Antec.).
लक्षण n. indicium, signum. 12. 14. 50. (Id.).
लक्ष्य mfn. qui indicari potest, conspicuus. 30. 70. (fut. part. pass. a लक्ष्).
लक्ष्मी f. (nom. -मीस्) 1) signis pulcritudinis esse indutum, pulcritudo, elegantia. 82. 91. 2) felicitas. 3) dea venerum et abundantiae, uxor Vis'n'uis. 4) dea fortunae praesertim ap. recentt.; 30. 74. 77. 5) nom. propr. 44. (A लक्ष्, at derivatio insolita).
लग् r. 1. लगति, contiguum esse, adhaerere. 93. c. अनु id. 30. — 2) r. 1. लङ्गति, ire, claudicare.
लग्न mfn. 1) adiunctus, adhaerens. 25. 2) morans. 22. 65. 3) etiam pass. transactus de tempore. 23. — n. orsus signi Zodiaci. 20. (Part. a praeced.).
लघु mfn. (fem. -घ्वी s. -घुस्) 1) levis. 2) adv. cito. 81. 95.
लघिमन् m. levitas; 3. est facultas magica pro arbitrio levitatem induendi. (Antec. aff. इमन्).
लङ्का f. nomen urbis principalis in insula Taprobane. 5. (Or. inc.).
लङ्गिमन् m. ratio attingendi; 67. (cf. लग्; aff. इमन् a लङ्ग m. 1) claudicatio. 2) coniunctio. Voc. inusit.).
लङ्गिमन्य mfn. ad coniungendum aptus. 83. (Ant. aff. य).
लज्जा f. pudor. 26. 72. (लज्ज्).
लड्डुका f. genus placentarum. 12. (Ap. Wils. n. Or. inc.).
लता f. planta serpens, palmes. 50. 59. etc. (Or. inc.).
लप् r. 1. लपति, loqui.
— c. आ, alloqui, enunciare. cf. आलाप.
— c. उद् pronunciare. cf. उल्लाप.
— c. प्र eloqui. 6. 81. eiaculari. cf. प्रलाप.
— c. वि lamentari. cf. विलाप.

लभ् r. 1. लभते, obtinere, accipere. Partic. लब्ध. 13. 20. 34. etc.
— c. वि et प्र decipere. 24.
— c. प्रति recipere, nancisci.
लम्पट m. catamitus. 83. 86. (Or. inc.).
लम्ब् r. 1. लम्बते, labi, cadere.
— c. अव delabi in locum, considere. 5. 15. etc.
— c. आ tendere versus locum, inniti. 67. cf. आलम्ब.
— c. प्र delabi, devolare. cf. प्रलम्ब.
— c. वि cunctari. cf. विलम्ब.
लम्ब m. suspensio. (Ant.). Hinc लम्बिन् mfn. fulcro utens et अलम्बिन् fulcro destitutus, deciduus. 20.
ललाट n. frons, frontis. 16. (Or. inc.).
ललित mfn. venustus, desideratus. 65. 70. 91. (लल् r. 1. ludere. r. 10. optare).
लस् r. 1. लसति, 1) amplecti, ludere. 2) (vulgo लष्) desiderare, amare.
— c. अभि desiderare. 3. 24. 78.
— c. उत् ludere, hilarem esse. 91.
— c. वि id. cf. विलास.
— c. प्र + वि procacem esse. 24.
लस mfn. agilis. cf. अलस.
लज्ज् r. 6. लज्जति, -ते, pudere.
लाक्षा f. genus pigmenti rubri. 61. (लक्ष्).
लाञ्छन n. signum, nota. cf. मृगला°. (लाञ्छ् r. 1. notare; cf. लक्ष्).
लाभ m. 1) acceptio. 2) lucrum. 76. (लभ्).
लाव m. sagitta. 133. (Or. inc.).
लाला f. saliva. 64. (लल्?).
लावण्य n. 1) salsitudo, sal. 2) venustas, venus. 82. 91. (लवण mfn. salsus).

लिख् r. 6. लिखति, scribere, pingere. 73. 90. aor. pass. 40.
— c. अभि litteris consignare. 91.
लिग् r. 1. लिङ्गति, se movere. c. आ amplecti.
लिप् r. 6. लिम्पति-ते, illinere, ungere, polluere. 4.
— c. अव fucare. 9. 10.
— c. वि ungere. 9. cf. विलेपन.
ली r. 1. लयति, liquefacere, solvere. Part. लीन. 11.
— r. 4. लीयते, (pass.) confusum esse cum aliqua re, adhaerere.
— c. आ cf. आलय. — c. नि cf. निलय.
— c. प्र dissolvere, profundere. cf. प्रलय.
— c. वि id. 11.
लुप् r. 6. लुम्पति-ते, 1) rumpere. 2) irrumpere.
— c. अव subito irrumpere. Manu VII. 106. subito aufugere. 48.
— c. वि + आ conturbare, dirumpere. 20.
लुब्ध mfn. cupidus, partic. a
लुभ् r. 4. लुभ्यति, cupere. 6. 48.
लुलित mfn. concussus, tremulus. 20. (Part. a लुल् r. 1. agitare).
लेखा f. linea. cf. अग्निले° (लिख्).
लेपन n. unctio, unguentum. 11. (लिप्).
लोक् r. 1. लोकते (-ति), videre.
— r. 10. लोकयति, id. (cf. 70.).
— c. अव intueri, inspicere. 9. 14. 68. 71. etc.
— c. आ aspicere. 83. 87. 92.
— c. वि intuendo discernere, dispicere. 10. 14. 16. 61. 73. etc.
लोक m. 1) mundus. 21. 96. — 2) homines, quo sensu plur. poni solet. 1. 12. 26. 36. 75. (Antec.).

लोच् r. 1. लोचते, videre, considerare.
— c. परि + आ ab omni parte considerare. 33.
लोचन n. oculus. 13. 18. etc. (Antec.).
लोड् r. 1. लोडति, decipere. *causs.* infatuare, inebriare. 71.
लोप m. diruptio, interruptio. 56. (लुप्).
लोभ m. cupiditas. 25. 70. (लुभ्).
लोमन् n. pilus in corpore. 94. (Pro रोमन् q. cf.).
लोल mfn. tremulus. (लुल्).
लोष्ट m. n. gleba. 6. (r. लोष्ट 6. coacervare).
लोह m. n. ferrum. 23. (A colore, cf. seq.).
लोहित mfn. ruber, rubicundus. 53. 61. 74. (Pro रोहित cf. रुधिर).
लौल्य n. vacillatio, fig. de absentia principiorum, quibus regi debent mores. 35. (लोल).

व

वंश m. 1) canna Bambu. 65. 2) familia. 67. (Or. inc.).
वंशस्थ n. metri genus. 104. (Antec. et स्थ a स्था).
वक m. ardea. 50. (Volunt esse a वच्).
वक्त्र n. 1) os. 2) vultus. 8. 66. 72. etc. (वच्, aff. त्र).
वक्षस् n. pectus. 97. (Or. inc.).
वक्षोरुह् m. mamma. 66. (Antec. et rad. रुह्).
वच् r. 1. वचति, r. 2. वक्ति, loqui, dicere. Perf. उवाच, part. उक्त, fut. part. pass. वक्तव्य. 3. 12. 29. etc.
— c. प्र enunciare, declarare. 3. 10. 40. etc.
— c. प्रति respondere. 53.
वचन n. sermo. 4. 18. etc. hymnus. 147. (Antec.).
वचस् n. id. 1. 47. (Id. aff. अस्).
वज्र m. n. 1) fulmen. 2) adamas. (Or. inc.).
वज्रमुकुट m. nom. propr. 6. (Antec. et मु°).

वञ्चक m. fraudator. 87. (वञ्च् r. 1. वञ्चते, decipere).
वट m. ficus Indica. 26. 79. (Or. inc.).
वटिका f. pisum, oleo frictum. 79. (A वटा f. id.; inc. or.).
वत् aff. adiectt. possess. formandis inserviens. Format praeterea adverbb. comparativa, ut बलाकावत्, ad instar gruis. 1. 11. 34. etc.
वत्स m. 1) iuvencus, praesertim vitulus. 15. 74. 2) in allocutione ponitur pro carus, dilectus. 40. 73. 75. etc. (Or. inc.).
वद् 1) r. 1. वदति, -ते, verba proferre, dicere. 4. 25. 29. 42. 57.
— c. अनु congruenter loqui. cf. अनुवाद.
— c. प्र declarare. 24.
— c. वि disputare, rixari. cf. विवाद.
— c. सं colloqui. cf. संवाद.
— 2) r. 1. वन्दते, laudare.
वदन n. 1) os. 2) vultus. 51. 79. 85. (Antec.).
वन् r. 1. वनति, tueri, iuvare, suppeditare. 100.
वन n. silva, nemus. 6. 39. etc. (r. वन् 1. sonare. tueri?).
वनान्त m. (W. n.) extremitas silvae. 64. 65. (Ant. et अन्त).
वनिता f. femina amata. 76. (fem. partic. rad. वन्).
वनेचर mfn. silvaticus. — m. animal ferum. 47. (Id locat et चर).
वन्दारु mfn. (fem. nom. -रुस्) laudans. 67. (वद् no. 2. aff. आरु
वपुस् n. corpus. 72. (वप् r. 1. seminare, aff. उस्).
वमन n. vomitus. 17. (वम् r. 1. vomere).
वयं nom. plur. pronom. 1mae pers. 139.
वर mfn. 1) eligendus, praecipuus, excellens. 47. et in fine compos. 6. 25. 28. 80. 2) pulcer. 32. 50. 53. —

masc. procus. 16. 35. — n. 1) res digna quae praeferatur, res desiderabilis vel desiderata. 20. 33. 98. (वृ, eligere).

वराह m. aper (verres). 63. (Or. inc.).

वरुण m. deus aquarum et maris. 145. (Pro वरण a वृ, tegere).

वरेण्य mfn. quod eligi debet, praecipuus. (वृ, aff. Unâd. एन्य).

वर्जित mfn. exceptus, immunis. 24. (Partic. a वृज्).

वर्ण् r. 10. वर्णयति, 1) colorare. 2) describere. (Denom. a seq.).

— c. निस् descriptionem facere, definire. 72.

वर्ण m. 1) color. 2) tribus, familia. (वृ, tegere, partic. in न c. Guńa, proprie pigmentum).

वर्णन n. f. descriptio. 60. (वर्ण्).

वर्णिन् mfn. colore praeditus. 32. (वर्ण).

वर्त m. 1) ratio versandi. 2) victus. cf. कल्य° (वृत्).

वर्तिन् mfn. qui versatur, degit. 63. (Antec.).

वर्तुल mfn. rotundus. 5. (वृत्, aff. उल).

वर्त्मन् n. via, trames. 30. (Id. aff. मन्).

वर्धन n. incrementum. 21. (वृध्).

वर्धमाना f. nomen urbis. 28. (fem. part. praes. med. ab ead. rad.).

वर्धापन n. cibatus. 22. (A वृध् causs. anomal.).

वर्ष m. n. 1) pluvia. 2. annus. 10. 55. 56. 2) plur. m. f. pars anni pluviosa, Indis tempus inde a mense medio Junio usque ad med. Octobr. 50. (Iuxta Wils. semper masc. est hoc sensu; quod si verum, legendum est. 50. -र्षेषु. A वृष्).

वर्षण n. pluvia. 27. (वृष्).

वर्षिन् mfn. pluens. 96. (A praeced.).

वर्हिस् m. n. 1) gramen sacrificale, poa cynosuroides. 2) sacrificium. 98. (Potius बर्हिस् a बृह्, aff. इस्).

वल्लकी f. lyra. 61. (वल्ल् r. 1. agitare, aff. अक fem.).

वल्लभ m. amasius, deliciae. 1. 24. — -आ f. puella amata. 45. 90. (Orig. inc.).

वश् r. 2. वष्टि, desiderare, velle. 147.

वश m. 1) voluntas. 2) voluntas quae exercetur in alios, imperium, potestas. 22. 32. in fin. compos. 25. 69. ablat. -शात् e voluntate, saepius valet propter, ob. 14. 50. 68. 76. 90. — nom. propr. 147. (Antec.). Hinc

वशिन् mfn. voluntati, imperio alicuius obtemperans; unde

वशित्व n. imperium, quo ceterae voluntates nobis morem gerere coguntur, facultas magica. 3.

वश्य mfn. voluntate alius regundus, obediens. (वश्, aff. य).

वषट्कृति f. (m.? cf. 100) oblatio, holocaustum. 100. 102. 144. (वषट् vox, quae a sacrificantibus usurpatur, et कृति).

वस् r. 1. वसति, -ते, habitare, degere. 8. 29. Partic. उषित et sensu pass. et neutro ponitur. 12. 57. 58.

— c. उप religionis exercitatione tempus degere. Mund. Upan. p. 1. p. 3. praesertim ieiunare.

— c. नि degere in loco. 45. 46.

— c. प्र apud exteros degere. cf. प्रवास.

— c. प्रति in vicinia degere. 8. 77.

— c. वि excubare, noctem degere.

— r. 2. वस्ते, tegere, induere.

वसति f. 1) habitatio. 73. 83. 98. 2) nox. (Antec. aff. Un. अति).

वसन्त m. ver et deus veris. 52. (Id. aff. अन्त).

वसन्ततिलक m. n. genus metri. 104. (Antec. et तिलक).

वसिष्ठ m. nom. propr. sapientis vetusti; plur. eius filii. 148. (Superl. a वसु).

वसु mfn. (fem. Vêd. वस्वी 97.) magnus, multus. — n. res, ut opes, divitiae, merces. 23. 88. 101. 148. De forma वस्वः 100. cf. 142. (वस् aff. उ, tralatio sensus non liquet).

वस्तर् adv. mane. 142. (aff. तर्, ut प्रातर्, nom. et rad. obsoleta वस्, lucere, lux. cf. उषस्).

वस्तु n. 1) locus. 2) argumentum. 11. 80. cf. not. 85. (वस् r. 1. aff. तु).

वस्त्र n. vestimentum. 11. 22. 55. (वस् r. 2. aff. त्र).

वह् r. 1. वहति -ते, vehere, ferre, secum ducere. 7. 44. 97.
— causs. वाहयति; — वहयति. 98.
— cl. 2. वक्षि? 98. 139. — fut. वक्षति pro -क्ष्यति. 144.
— c. आ advehere. 97. 101. 145.
— c. उत् evehere, ad finem perducere. 109.
— c. निस् extricare. 45. causs. 96. perficere, absolvere.
— c. वि educere e domo paterna, in matrimonium ducere. — causs. id. 23.

वह mfn. vehens, in fine composs. 65. (Antec.).

वह्नि m. ignis. 12. 58. 65. (Id. qui oblationem ad deos fert, aff. Un. नि, seu potius pro -हनि, aff. अनि).

वा, partic. disiunct. vel, aut. A primo sententiae loco aliena est, ut *ve* Latinum. Et disiungit tum singula verba, tum totas enunciationes. cf. 3, 12; 6, 14. 15. 16; 58, 19; etc. Repetita valet *vel-vel* et cum negatione *nec-nec, neve-neve.* Praemissum habet tum यदि 53, 12; tum अथ, 58, 19; haec iunctura solet esse semet restringentis, *sive potius.* Coniungitur etiam c. अपि, hinc वापि, 53, 12. *oder auch;* etc. पुनर् id. 45, 14.

वा r. 2. वाति 1) flare, spirare. 53. 72. 2) ire, aliis laedere et vincere. cf. 97. 133.

वाक्य n. sermo. 43. 47. (वच्, aff. य).

वाग्मिन् mfn. sermone praeditus. 17. (वाच्, aff. ग्मिन्).

वाच् f. (nom. -क्) vox, loquela, sermo. 5. 12. 39. 85. (वच् r. producta vocali).

वाच्य mfn. interpellandus, dicendus. 9. (id. part. fut. pass.).

वाज 1) m. n. ala. 2) cibus; etiam oblatio. 98. 99. 140. (वज् r. 1. festinare; tralatio sensus alterius haud patet).

वाजिन् 1) m. equus. 23. 53. proprie alatus, a वाज m. n. ala. 2) mfn. cibo abundans. 140. (Ant.).

वाजयति, cibum implorare. Verb. Vêd. 99. 139. 140. (A वाज, cibus).

वाञ्छा f. desiderium. 21. (वाञ्छ् r. 1. वाञ्छति, desiderare).

वाडव mfn. equinus. Hoc nomine dicitur ignis, qui latere creditur in medio mari et olim sub forma equae manifestatus est. 44. (वडवा s. ब° f. equa).

वाण m. sagitta. 7. 53. (Or. haud patet).

वात m. ventus. 62. 72. (वा r.).

वातुल mfn. 1) ventosus. 2) infatuatus. 29. (Ant. aff. उल).

वाद् m. sermo. (वद्).

वादिन् mfn. loquens; in fine composs. 16. 31. 40. 49. 89. — m. ligitator. 92. (Antec.).

वाम mfn. sinister. 13. 94. — n. opes. 98. (Or. inc.).

वामन mfn. 1) truncatus, nanus. 2) depressus. 111. -ना f. nom. Apsarasis. 51. (Cohaeret c. antec.).

वायस m. cornix. 26. (Proprie vetus, a वयस् n. aetas).

वायु m. ventus. 52. 76. (वा, aff. उ, inserto य्).

वार् m. multitudo, caterva. — n. adverb. vices, repetitum: identidem, saepe. 93. (वृ, seligere).

--विलासिनी f. ἑταίρα. 73. (Antec. et विलासिनी).

वारण m. elephas. 23. (वृ, defendere).

वाराणसी f. nom. urbis Benares. 5. 41. (Or. inc.).

वारि n. aqua. 60. (Or. inc.).

वार्य mfn. eligendus, optimus. 101. (वृ, fut. part. pass.).

वास m. 1) habitatio. 10. 73. 74. 2) conditura. (वस् r. 1.).

वासगृह n. pars domus interior, cubiculum. 39. (Ant. et गृह).

वासभवन n. aedes. 75. 77. 82. (Id. et भवन).

वासर m. n. dies. 23. (cf. वस्तर् et उस्र्).

वासव m. nomen Indrae. 55. (A वसु m. quo nomine ordo semideorum insignitur).

वासस् n. vestis. 4. 50. 61. (वस् r. 2.).

वासित mfn. odoratus. 60. (वस् causs. cf. वास no. 2.).

वासिन् mfn. habitans. 44. (वास).

वास्तूक n. genus phaseoli. 79. (Or. dub.).

वाहिनी f. exercitus. 66. (f. a वाहिन् a वाह m. vectio, a वह्).

वाहु m. brachium. 16. 47. 84. 87. (Derivatur a वह् et eodem sensu sane ponitur वाह. cf. tamen Zend. *bâzu*, et πῆχυς).

वाह्य mfn. externus. 80. (Cogn. बहिस्, rectius itaque per ब).

वि praepos. insepar. *dis*, *se*. Nominn. praefixa saepius *ve*, in vecors, vesanus, et interdum loco alpha privativi ponitur, ut विबन्ध. q. cf.

वि m. avis. 98. (अ initio elisum videtur).

वि r. 2. वेति, frui, tueri, exaudire. 100. 101. (Rad. Vêdica, in catalogis non obvia).

विंशति f. viginti. -ती forma, ut videtur, linguae serioris. 1. (Pro द्विंशति, pro द्विदशति, a द्वि et दश).

विकल mfn. 1) decurtatus. 2) perturbatus. 54. 72. (कला).

विकच mfn. expansus. 64. 92. (कच्).

विकल्प m. distractio mentis. 88. (कल्प).

विकार m. mutatio. 8. (कृ).

विकाशक mfn. expandens, illustrans. 90. (काश्, aff. अक).

विक्त mfn. 1) separatus, 2) vacuus. 2. (Part. a विज् r. 3.).

विक्रम m. fortitudo. 62. (क्रम्).

विक्रमसेन m. aliud nom. regis Vikramâditjae. 15. 18. (Ant. et सेना).

--मादित्य m. nom. propr. 1. (Id. et आदित्य).

विग्रह m. 1) distentio. 2) bellum. 4. 20. 35. 3) corpus. 54. (ग्रह्).

विघ्न m. impedimentum. 1. 50. (Pro -हन a हन्).

विघ्नक mfn. impediens. 5. (Antec. aff. क).

विघ्नित mfn. impeditus. 74. (Id. aff. इत aut part. verb. denom.).

विच् r. 7. विनक्ति, distinguere.

विचक्षण mfn. facundus, doctus. 12. (चक्ष्).

विचार m. discriminatio. 15. 28. 41. 93. (चर्).

विचित्र mfn. variegatus. 60. (चित्र).

विचेष्टित n. facinus. 49. 54. (partic. in त a चेष्ट्).

विज् r. 6, विजते, trepidare, agitari, timere. Part. विग्न, praef. सम् et उत् perturbatus. 50.

— r. 3. विवेक्ति, separare.

विजन mfn. hominibus destitutus, solitarius. — n. solitudo. 3. (जन).

विज्ञान n. διάγνωσις. 38. (ज्ञा).

विट m. homo dissolutus. 25. (Or. inc.).

विटप m. n. surculus. 64. (Or. inc.).

वितृ m. tutor. 99. (वि r. obsoleta, tueri).

वित्त mfn. part. a विद् adipisci; hinc n. quod obtentum est, opes, divitiae; etiam id, quo quaestum facit homo. 26.

विद् r. 2. वेत्ति, scire, cognoscere. 15. 20. 25. 37. etc. Part. विदित, notus. 20. pass. per existere explicatur a gramm. cf. 9. 22.

— c. निस् cf. निर्वेद.

— causs. वेदयति-ते, docere.

— c. नि, certiorem facere, narrare. 7. 9. etc.

— r. 6. विन्दति-ते, adipisci, invenire.

विदग्ध mfn. proprie adustus, ponitur pro versutus, callens. 19. 55. 78. (दह्).

-दग्धता f. peritia, calliditas. 5. (Ant.).

विदल n. phaseoli dissecti. 79. (दल्).

विदूषक m. persona dramatis iocosa. 87. (दुष्, aff. अक, producta vocali loco Gun'ae).

विद्ध mfn. perforatus, vulneratus. 66. (Part. a व्यध् cl. 4. विध्यति, ferire).

विद्या f. scientia. 18. 31. 36. etc. (विद् aff. या).

विद्याधर m. semideus, qui alatus esse et aerem incolere dicitur. 50. (Antec. et धर).

विद्योतन mfn. illustrans. 67. (द्युत्).

विधा f. genus, species. In fine numerall. -plex. (धा).

विधातृ m. dispositor rerum, creator, deus Brahmâ. 91. (Id.).

विधि m. regula, norma praescripta. 83. (धि e धा, q. cf).

विधुर mfn. perturbatus, agitatus. (धुर obscurum est). Hinc

--रता f. nom. abstr. 72.

विनय m. modestia, boni mores. 5. 41. 68. 76. (नी).

--यवत् mfn. modestus, bene moratus. 31. (Antec.).

विना praeposit. sine, praeter. c. instrum. et accus. Saepius postponitur. 5. 40. 42. 45. 87. (Instrum. ipsa est a वि).

विनायक m. dux, magister; etiam nom. propr. Gan'êçae. 1. (नी, aff. अक).

विनाश m. exitium, interemtio. 15. 90. (नश्).
--शक m. destructor. 4. (id. causs. aff. अक).
विनिद्र mfn. somni vel quietis expers. 29. (निद्रा).
विनियोग m. applicatio, usus. 84. (युज्).
विनीत mfn. modestus, bene moratus. 31. 96. (नी).
विनोद m. delectatio, oblectamentum. 1. 5. 39. (नुद्).
विन्ध्य m. mons Indicus, Vindius Ptolemaeo dictus. 37.
विपरीत mfn. 1) inversus. 2) adversus. 11. 17. 43. 45. (वि + परि et इ).
विपिन n. silva. 46. (Or. inc.).
विपुल mfn. magnus, latus. 65. (पुल्).
विप्र m. sacerdos, Brâhmana. 15. 55. 76. 96. vates. 99. 144. (Pars ultima est r. Vêdica प्रा, cl. 2. implere).
विप्रर्षि m. homo sanctus ex ordine sacerdotali. 59. (Ant. et ऋषि).
विप्रलब्ध mfn. deceptus. 24. (लभ्).
विभव m. 1) excellentia, potentia. 2) opes. 30. 40. 55. (भू).
विभीतक m. arbor, *Myrobalan.* 52. (aff. क, a -भीत, timoris expers, a भी).
विभ्रम m. erratio; de aspectu limo. 62. (भ्रम्).
विमत्सर mf. alienus ab invidia et studio sui. 49. (मत्स°).
विमर्द m. frictio, contritum esse. 63. (मृद्).
वियुक्त mfn. separatus. 39. (युज्).
वियोग m. seiunctio. 62. (Id.).
विरक्त mfn. alienatus. (रञ्ज्).
विरचित mfn. dispositus, compositus. 15. 96. (रच्).
विरल mfn. infrequens, rarus. 20. 28. (proprie cessans, a रम्, aff. ल, omisso म्, forma insolita).
विरह m. seiunctio, in primis amantium. 7. 20. 25. 71. 80. (रह्).

बिल n. caverna. 47. (बिल् r. 6. findere).

विलम्ब m. 1) reclinantem esse. 2) moratio. 75. (लम्ब्).

विलय m. ruina. 88. (ली).

विलाप m. querela. 30. (लप्).

विलास m. actio mulieris amorem captantis. 73. 83. (लस्).

विलासवत् adi. a praeced. Fem. -ती substant. est 62.

विलासिन् mfn. ludens. 70. -सिनी f. mulier procax, pulcra. 73. 82. (id. aff. इन्).

विलीन mfn. liquefactus, effusus. 11. (ली).

विलेपन n. unguentum. 25. (लिप्).

विलोल mfn. tremulus. 62. 64. (लुल्).

बिल्व m. arbor frugifera, Aegle marmelos. 52. (Or. inc.).

विवर n. caverna. 83. (वृ).

विवर्त m. revolutio, vicissitudo. 74. (वृत्).

विवस्त्र mfn. vestibus exutus. 14. (वस्त्र).

विवस्वत् m. sol. 63. (Or. inc.).

विवाद m. rixa, contradictio. 21. 36. 86. 88. 2) vox forensis, lis. 89. 92. (वद्).

विवाह m. nuptiae. 15. (वह्).

विविध mfn. varius. 52. (विधा).

विवेक m. discriminatio. 58. 54. (विच्).

विश् r. 6. विशति, intrare. 63. Part. विष्ट. causs. वेशयति, -ते.

— c. आ visitare, occupare, de affectibus. 41. 55.

— c. सम् et आ occupare, Part. pass. occupatus, praeditus. 2.

— उप sedem intrare, considere. 2. 6. 11. etc. causs. sedem praebere, facere ut alius considat. 89. 92.

— c. नि considere in loco. 28. causs. inducere, induere. 61. 63.

— c. प्र intrare. 2. 17. 18. etc. causs. introducere. 89.

विश् (Nom. विट्). 1) f. collect. homines sedes fixas occupantes, coloni, agricultores, omnino homines. 98. 143. 2) in lingua seriori m. homo ordinis tertii, opifex, agricultor, mercator. (Rad. antec.).

विशाखा f. mansio lunaris XVIta. 16. (शाखा, sine ramis),

विशिष्ट mfn. 1) distinctus. 2) excellens, optimus, magnae dignitatis. 20. (शिष्).

विशुष्क mfn. valde siccus. 63. (शुष्क, praef. वि, praesertim siccus).

विशेष m. 1) discrimen. 35. 2) differentia, genus. Hinc 12. varia genera, i. e. quoscunque, omnes. 67. 3) Id quod peculiare est generi hominum, species, habitus. 13. instr. -षेण praesertim. 58. (शिष्).

विश्पति m. rex hominum. 100. 153. (विश् f. et पति).

विश्व mfn. omnis. 97. 99. 101. 144. unusquisque. 101. adv. -तस् undecunque. 100.

विश्वनगर m. nom. propr. 70. (Antec. et नगर).

विश्वाची f. nom. Apsarasis. (Id. et अञ्च्).

विश्वास m. securitas. 31. (श्वस्).

विष m. n. venenum. 12. 32. 64. (विष् cl. 9. dividere, cl. 3. pervadere, cl. 1. conspergere).

विषय m. res sensibus obiecta, res sensilis, res externa, quae percipi potest et sensum delectat. 21. 38. 40. 55. 85. (सि, 5. सिनोति, ligare; c. वि, distinguere; res distincta).

विषाद m. moeror. 9. (सद्).

विष्णु m. nomen dei Vis'n'uis, rectoris et conservatoris mundi. 15. (r. वि, tueri, aff. नु. cf. वितृ).

विसर्जन n. 1) dimissio. 14. 2) largitio. 80. (सृज्).

विस्मय m. admiratio. 45. 54. (स्मि).

विस्मित mfn. admiratus. 41. 50. 66. (Id. partic.).

विहग s. विहंग m. avis. 4. 52. 64. (विह, aer et acc. विहं; forma decurtata, ceteroquin insolita, pro विहायस् m. n. aer; ग e गा).

विहत mfn. repulsus, impeditus. 1. (हन्).

विहित mfn. dispositus, factus. 15. 26. adornatus. 74. cf. not. (धा q. cf.).

वी r. 2. वेति, multis donatur significationibus, inter quas comedere.

वीक्षित mfn. part. ab ईक्ष्, praef. वि. — n. intuitus. 62.

वीचि m. f. unda. 6. (Or. inc.).

वीत mfn. profectus. 74. (वि et इत ab इ, a quo discessit).

वीति f. actus edendi. 101. Schol. भक्षणार्थं. (वी).

वीर m. vir strenuus, heros. Compar. fortior. 48. (Rad. inc.).

वीरवत् mfn. fortibus filiis praeditus. 100. (Ant.).

वीरवर m. nom. propr. 28. (Id. et वर).

वीर्य n. virtus, fortitudo. 50. 55. (Id. aff. य).

वृ r. 5. वृणोति, -णुते, 1) eligere. 2) tegere, operire.

— c. आ cooperire. 64.

— c. निस् detegere, aperire, liberare a malis. cf. Nal. XXVI, 33.

— c. परि circumdare. 7.

— c. वि aperire. cf. विवर.

— c. सं circumdare. 6. 111.

— r. 10. वारयति, defendere, impedire.

— c. नि id. 18. 83.

वृक m. lupus. 46. 47. (Or. inc.).

वृक्ष m. arbor. 4. 15. etc. (Nisi fallor, cogn. वृह्).

वृक्ति f. tectura, stratura. 99. (Seq.).

वृच् r. 7. वृणक्ति, sternere, tegere. Part. वृक्त. 98.

वृज् r. 10. वर्जयति, relinquere, removere, evitare. 37.
वृत् r. 1. वर्तते, versari, esse, fieri. 8. 10. 26. 28. 35. 42. 45. 57. 89.
— causs. वर्तयति.
— c. आ reverti. c. वि + आ desistere ab itinere et reverti. 10. 22. 23.
— c. नि causs. facere, ut alius revertatur. 83.
— c. परि circumagi, περιτέλλομαι. 56.
— c. प्र procedere, opus agere. cf. प्रवृत्ति.
— c. सं converti, fieri. 88. 93.
वृत्तान्त m. finis rerum gestarum; earum narratio. 9. 31. (Part. ab antec. et अन्त).
वृत्ति f. ratio versandi, agendi. 39. 40.
वृद्ध mfn. adultus. — m. senex. f. vetula. 8. 92. (part. a वृध्).
वृद्धि f. incrementum. 65. (Seq.).
वृध् r. 1. वर्धते, crescere, adolescere. 23. 59. -ति, augere, celebrare. 148.
— c. प्र id ac simpl. 59.
— causs. insol. वर्धापयति. 112.
वृध् f. incrementum. 99. (Antec.).
वृन्द m. n. (W. n. tantum), grex, caterva. 45. 64. (Or. inc.).
वृष् r. 1. वर्षति, pluere. c. आ impluere. cf. आवृष्टि. c. सं, multum pluere. cf. 27.
वृषण m. serotum. 28. (Antec.).
वृष्टि f. pluvia. (Id.).
वृहस्पति m. planeta Juppiter; in mythologia magister deorum. 3. (वृहस् aut nomen est in अस् aut gen. nominis in -ह्, conservato sibilo, aer et melius per ब scribendum; cf. वृह्; tum पति, dominus coeli).
वे r. 1. वयति-ते, 1) texere. 2) tueri. Rosen. Rigv. Ann. p. XXVI.

वेग m. impetus. 64. (विज्).

वेतन n. merces. 93. 94. (R. वित् non invenitur; वित्त derivatur a विद् r. 6. adipisci).

वेताल m. genus lemurum, qui coemeteria noctu infestant et corpora mortuorum, quae intrare possunt, circum agunt. 1. 5. etc. (आल notum est pro habitatio; cf. s. v. चण्डाल. वेत derivo a वीत, mortuus; est itaque incola corporis mortui).

वेतालपञ्चविंशतिका s. -शती f. XXV. narrationum a Vetâla relatarum collectio. 15. (Antec. et numerale प°, mutato इ in ई aut addito aff. क, fem. का).

वेद् m. 1) scientia. 2) libri Indorum sacri, quibus scientia divinarum rerum continetur. 49. (विद्).

वेदना f. sensus. 7. 95. (Id.).

वेदस् n. divitiae, vox Vedica. 98. 100. (विद् r. 6.).

वेदाङ्ग m. libri qui supplementum constituunt Vêdarum, tum doctrinae genera in eis proposita; numero sex sunt: *Çiks'â*, doctrina accentuum et recitationis; *Vyâkaran'a*, grammatica; *nirukti*, interpretatio vocum obscurarum; *k'andas*, res metrica; *kalpa*, disciplina ritualis; *g'jôtis*, computatio dierum festorum. (वेद् et अङ्ग).

वेदि f. locus sacrificii, etiam altare. 82. (Or. inc.).

वेद्य mfn. scibilis. 71. (विद्).

वेधिन् mfn. perforans, feriens. 36. (A वेध m. a व्यध् cf. व्याध).

वेप् r. 1. वेपते, tremere. 56. c. प्र id. 59.

वेपथु m. tremor. 59. (Ant. aff. अथु).

वेर m. n. corpus. (Or. inc.).

वेला f. 1) limes, finis. 2) tempus definitum. 44. 79. (Volunt esse a वेल् r. 1. ire).

वेश m. vestitus. 75, (विश्).

वेश्या f. meretrix. 85. (Id.).

वेष्ट् r. 1. वेष्टते, vestire. (Derivanda a विष्ट, part. a विश्. cf. वेश).

— c. परि, circumdare. 53.

वै particula affirmativa, certe; interdum expletiva. 42. 46. etc. न वै ne-quidem. 27. वै हि, verumenimvero. 32.

वैकालिक mfn. (f. -की) postmeridianus. 24. (विकाल m. postmeridies, a वि et काल).

वैदग्धी f. dexteritas, ars, elegantia. 91. (विदग्ध, aff. ई, id. atque य abstractorum).

वैमनस्य n. moeror, aegritudo. 72. (विमनस् mfn. a वि et मनस् aff. य).

वैयग्र n. distractio mentis, negotio prorsus esse occupatum. 44. (व्यग्र mfn. perturbatus).

वैराग्य n. liberum esse ab affectibus, ira, cupidine, etc. 83. 93. (विराग mfn. a वि et राग).

वैरिन् mfn. inimicus. 26. (वैर n. virtus, a वीर).

वैश्य m. homo ordinis in republica Indica tertii. cf. विश्, a quo deriv. 123.

वोल्हा f. exercitus. 97. (वह्. cf. p. 133.).

व्यग्र mfn. perturbatus. 50. (वि et अग्र q. cf.).

व्यजन n. flabellum. 61. (अज्).

व्यय m. 1) profusio. 75. 2) perditio. 59. (Rad. व्यय् 10. prodigum esse, a nomine descendit aut cum eo a वि + इ).

व्यवहार m. exercitatio negotii, usus. 76. (वि + अव et हृ).

व्यसन n. 1) dissipatio. 5. 2) calamitas. 30. 43. (अस्, proprie disiectus).

व्याकुल mfn. confusus, implicatus. 64. (वि et आकुल).

व्याघ्र m. tigris. 46. (वि + आ et घ्रा, odorari?).

व्याज m. dissimulatio consilii, praetextus. 76. (अज्).

व्याध m. venator. 41. (व्यध् r. 4. विध्यति, ferire).

व्याधि m. morbus. 32. (वि + आ et धि a धा, Anglice indispositio).

व्यापार m. occupatio. 95. (Id. et पृ).

व्यापृत mfn. occupatus. 94. (Id. partic.).

व्याप्त mfn. involutus, proprie permeatus, penetratus. 30. (वि et आप् part.).

व्यास m. nom. propr. vatis vetusti, cui B'âratea, Purâńae, aliique libri ascribuntur. 49. (Proprie διασκευαστής, a वि et अस्).

व्युष्टि f. diluculum. 98. (वि et वस् q. cf.).

व्योमन् n. aer. 74. (वि + ओमन्, textura a वे).

व्रज् r. 1. व्रजति-ते, procedere. 25. 65.

— c. प्र abire. 35.

व्रत m. n. votum religionis caussa susceptum, ut ieiunatio, castitas, etc. 50. 51. 55. 58. c. पति v. s. v. (fortasse pro वर्त a वृत्).

श

शंस् r. 1. 1) शंसति, laudare. 54. 99. Part. शस्त. Fut. pass. शंस्य. 147.

— c. आ sperare.

— c. प्र proclamare, celebrare. 12. 145.

शक् r. 5. शक्नोति, -क्नुते, posse, valere. Partic. शक्त, active, potens, valens. 5. 46. c. locat. Passivum c. infinit. verbi activi ita ponitur, ut notio passivi in infinitivum transeat. 45. 46. 62. et शक्य 15.

शकुन m. avis. n. augurium. 43. (शक्?).

शक्ति f. potestas, facultas. 4. 59. (शक्).

शक्र m. nomen Indrae dei. 50. 54. (Id. aff. र).

शङ्क् r. 1. शङ्कते, suspicari, addubitare, timere.
शङ्का f. addubitatio, timor. 4. (Antec.).
शङ्कित mfn. timens; c. ablat. 38. (Partic. ab ead. r.).
शची f. nom. uxoris Indrae. (Or. inc.).
शचीपति m. nom. Indrae (Antec. et पति, maritus). 51.
शठ mfn. fallax, fraudulentus. 31. 45. (शठ् r. 1. decipere).
शत n. centum. 10. 31. 56. (E दशत a दशन्?).
शतक्रतु m. nomen Indrae. 140. (Antec. et क्रतु).
शतधा adv. centuplicato. 59. (Id. et धा, q. cf.).
शतपत्र m. avis, aliis pavo, aliis grus ardea. 52. (Id. et पत्र folium, penna).
शतायुस् m. f. n. qui annos C. vivit. 32. (Id. et आयुस्).
शत्रु m. hostis. 97. (aff. त्रु, rad. obsoleta).
शनैस् adv. lente, tarde. 25. 29. (Instr. plur. nominis obsol.).
शप् r. 1. शपति, -ते, 1) iurare. 2) maledicere, imprecari.
शब्द m. sonus. 22. 26. 30. (शप् f. et द a दा?).
शब्दवेधिन् m. sagittarius tam excellens, ut rem icat non visam, sed sono tantum indicatam. 36. (Ant. et वेधिन्).
शम् r. 4. शाम्यति, 1) quiescere. 2) placari, sedari. Part. शान्त. Causs. शमयति, sedare, tranquillare. 60.
— c. अभि + उप exstingui. 60.
— c. नि causs. animadvertere, audire. 58.
— c. प्र mansuefieri. 53.
शय mfn. iacens; in fin. composs. 50. (शी).
शयन n. cubile, lectus. 6. 23. 24. (id.).
शय्या f. id. 11. (Id. aff. या, c. Gun'a).
शर m. sagitta. 66. (शृ r. 9. शृणाति, rumpere).
शरच्चन्द्र m. luna autumnalis. 1. (शरद् et चन्द्र).
शरण n. refugium. 14. 32. (शृ r. obsol. id ac श्रि).
शरद् f. autumnus. (A शृ: aff. insol.).

शरभ m. locusta. 64. (Or. inc. cf. κάραβος).

शरीर n. corpus. 11. 26. 33. 63. (शृ, aff. insol. id quod perit.).

शर्करा f. saccharum. 79. (Or. inc.).

शर्मन् n. felicitas, beatitudo. 27. 40. 101. (शृ, v. s. v. शरण, aff. मन्).

शर्मवत् mfn. felix praesagium praebens. 123. (Antec.).

शल् r. 1. शलति -ते, trepidare, agitari.

— c. प्र et उत् erumpere. 69.

शलभ m. et -भक m. locusta. 35. (cf. शरभ).

शव m. n. cadaver. 5. (Derivatur a शव् r. 1. mutare).

शश m. lepus. (A शश् r. 1. salire. Potius शस, ob nostrum *Hase*).

शशाङ्क m. luna, in cuius superficie leporis imaginem fingunt Indi. 60. (Antec. et अङ्क).

शशिन् m. id. 5. 62. (शश, aff. possess. इन्).

शशिलेखा f. nomen Apsarasis. 51. (Antec. et लेखा).

शश्वत् adv. semper, continuo. 74. (Or. dub.).

शस् r. 1. शसति, ferire, laedere.

शस्त mfn. laudatus, benignus. 16. (Part. a शंस्).

शस्त्र n. telum, sagitta, arma in universum. 13. (शस्, aff. त्र).

शस्य n. gramen recens. 64. (Or. inc. cf. *cespes*).

शस्य n. fruges. 96. (A शस्, seges matura, metenda).

शाक m. n. genus obsoniorum, quales sunt pomi, nuces, radices, fabae etc. 79. (Or. inc.).

शाखा f. ramus. 4. 15. 65. 71. (शाख् r. 1. pervadere?).

शानैश्चर mfn. (f. -री) ad planetam Saturnum pertinens. 16. (शनैश्चर m. Saturnus, a शनैस् et चर).

शान्त mfn. quietus, tranquillus. 85. (Part. a शम्).

शान्ति f. placatio, tranquillitas, serenitas mentis. 2. 96. (Id.).

शान्तिशील m. nom. propr. 2. (Praec. et शील).

शान्त्व n. placatio, sermo placidus, persuasio. 45. (A ger. शान्त्वा a शम्, form. anomal.).

शाप m. maledictio. 39. 51. 56. (शप्).

शारद mfn. (fem. -दी) autumnalis. 91. (शरद्). -दा f. nomen Sarasvatidos, sive Suadae. 38.

शारिका f. avis, gracula religiosa. 20. 38. 42. (Or. inc.).

शार्दूल m. tigris. Aliis vocibus additur et valet praestantissimus. 49. 55. (Or. inc.).

शार्दूलविक्रीडित n. (W. m. at cf. Nais'ad'. schol. I. 145. I. p. 90.) genus metri. 104. (Ant. et विक्रीडित, lusus, a क्रीड्).

शाल m. arbor, Shorea robusta. 52. (Aliis साल). — f. atrium, aula, pars domus. 81. (Or. inc.).

शालिन् mfn. 1) domesticus. 2) possidens, tenens. 38. 46. — -नी f. n. propr. 39. (Antec.).

शाल्मली f. arbor, Bombax heptaphyllum. 65. (Or. inc.).

शास् r. 2. शास्ति, regere, docere, iubere.

शासन n. mandatum, edictum. (Antec.).

शास्त्र n. 1) instrumentum regendi, hinc frenum. 53. — 2) lex divinae auctoritatis, et liber, quo leges tales continentur; tum liber quisque disciplinam docens. 5. 16. 36. 40. 46. 83. (शास् aff. त्र).

शिंशिपा f. arbor, Dalbergia Sisu. 4. 5. etc. (Or. inc.).

शिखर m. n. culmen, vertex, fastigium. 39. 67. (R. शिख् cl. 1. शिखति redditur per ire; शिखा f. cacumen, apex).

शिखरिन् mfn. culmine praeditus. — m. mons. 38. 72. — f. nomen metri. 104.

शितार m. nomen viri. 147. (Or. inc.).

शिरस् n. caput. 1. 16. 33. etc. (Or. inc. cf. κάρη). Compos. c. धरणीय 67. explica per instrument.

शिरोरुह m. capillus. 60. (Antec. et रुह).

शिलीपद् m. (potius n.) podagra. 94. (Alia forma est श्लीपद् n. prior pars obscura est, altera पद्).

शिलीमुख m. apis. 69. (शिली, quae vox ceteroquin ignota est, redditur per spiculum, et मुख).

शिल्प n. ars opificis cuiuscunque. 95. (Or. inc.).

शिव mfn. fortunatus, faustus. 43. — m. deus Çivas, mundi destructor, euphemismo ita dictus. 6. 80. 95. (Or. inc.).

शिवदास m. nomen scriptoris. 15. (Antec. masc. et दास).

शिशु m. infans, puer. 98. (Or. inc.).

शिष् r. 1. शेषति, relinquere, r. 7. शिनष्टि, distinguere.

— c. वि discriminare. cf. विशेष.

शिष्य m. disciplus. 88. 96. (Futur. part. pass. a शास्, proprie docendus).

शी r. 2. शेते, 1) iacere. 2) dormire. 46. 74. (शेरते. cf. gramm.).

— c. आ cf. आशय. — c. नि cf. निशीथ. — c. सं cf. संशय.

— r. 3. शिशेति, -शीते, act. acuere, med. excandescere. 98. 101. 133. cf. 146. (forma Vêd.).

शीकर m. gutta. 63. (शीक् r. 1. शेकते, aliis शीकते, humectare; cf. सिच्; aff. अर Un'.).

शीघ्र mfn. celer, velox. — adv. cito. 4. 30. 44. (Or. inc.).

शीत mfn. frigidus. 24. 92. (Ab eadem rad., a qua श्वेत, albus, itaque pro श्वीत sive श्वित).

शीतल mfn. frigidus. 61. 72. (Antec. aff. ल).

शीतांशु m. luna. 67. (Id. et अंशु).

शीर्ण mfn. diruptus; de foliis deciduus. 64. (शॄ, partic.).

शीर्ष n. caput. 16. (cf. शिरस्).

शील m. n. natura, indoles, mores. In fine composs. studens, deditus. 2. 75. 119. (शील् r. 1. exercere).

शुक m. psittacus. 19. 20. etc. (Or. inc.).

शुकसप्तति f. titulus libri, numerus fabularum a psittaco narratarum septuagenarius. 38. 45. (Antec. et सप्तति).

शुक्र mfn. splendidus. 101. 102. (शुच्, aff. र).

शुच् r. 1. शोचति, -ते, queri, dolere. 47. — nitere, splendere. 100.

— r. 4. शुच्यति, madefieri, nitere.

शुचि mfn. purus, honestus, pius. 34. 40. 49. 101. — m. aestas, mensis G'jês't"a, i. e. tempus a Maio medio usque ad Iun. med. 60. (Antec. aff. इ).

शुद्ध mfn. purus. 32. (शुध्).

शुद्धि f. 1) puritas. 2) certitudo. 22. (Id.).

शुध् r. 4. शुध्यति, -ते, purificari, lustrari. 32.

शुभ् r. 1. शोभति, -ते, शुम्भते, r. 6. शुभति, splendere, nitere. 74. 97. causs. nitefacere, ornare. 6. 74.

— c. उप id. 6.

शुभ mfn. 1) nitidus, pulcer. 51. 56. 59. 2) faustus. 16. 20. (Antec.).

शुभंभावुक mfn. ornatus. 67. cf. not. (Antec. et भावुक).

शुभग mfn. elegans, nitens. 66. (Id. et ग a गा; cf. सुभग).

शुभ्र mfn. splendens, albicans. 4. (शुभ्, aff. र).

शुश्रूषक m. obediens, discipulus, servus, etc. 40. 41. (श्रु, verb. desid. aff. अक).

शुश्रूषा f. obedientia. 41. (Id. aff. आ).

शुष् r. 4. शुष्यति, 1) arescere, siccari. 2) moerere.

— c. परि moerere. 26.

शुष्क mfn. siccus. 80. cf. c. परि et सं. (Ant. aff. क; praestat सुष्क et सुष् ob siccus, Zd. *hus'ka*, et Pers. خشک).

शूद्र m. homo quarti in civitate Indica ordinis. 123. (Or. inc. fortasse scribendum est nomen सूद्र, ob Hydracorum mentionem apud Persas).

शूद्रक m. nomen regis Indici. 28. 30. (Antec. aff. क).

शून्य mfn. vacuus. (Or. inc. cf. κενὸς pro κϜενὸς = श्वन्य).

शून्यता f. vacivitas, inanitas. 72. (Antec.).

शूर m. heros, vir fortis. 48. 97. (शूर् r. 4. शूर्यते, interficere?).

शूल m. n. 1) pilum, hasta. 17. 2) tormentum. 31. 3) dolor. 17. (शूल् r. 1. palare, transfigere).

शृगाल m. thos. 46. (Or. inc.).

शृङ्गार m. 1) amor, deus amoris. 82. 2) sensus aut signum amoris. 69. 3) vestitus sive habitus ad amorem accommodatus. 10. (शृङ्ग n. est cacumen, cornu, signum; aff. आर Uṅ. tralatio sensus varie explicari potest).

शेखर m. 1) corolla. 2) diadema. 13. 61. 67. (cf. शिखर).

शेष n. relliquiae. cf. अशेष. — शेषाएव् scribendum videtur. 21.

शोक m. moeror. 22. 31. 42. (शुच्).

शोचि m. splendor. 102. (शुच्, aff. इ).

शोचिस् n. id. 97. 101. 102. (Id. aff. इस्).

शोभा f. nitor, pulcritudo. 42. 70. (शुभ्).

शोभामय mfn. (f. -यी) pulcritudine repletus. 82. (Ant. aff. मय).

शोभिन् mfn. nitens. In fine compos. 56. (Id. aff. इन्).

शोषण n. siccatio. — m. sagitta amoris ita dictus. 7. (शुष्).

शौच n. puritas. cf. 21. (शुचि, aff. अ).

श्मशान n. coemeterium. 3. 17. 30. (Or. inc.).

श्येन m. accipiter. 100. 142. (Or. inc.).

श्रत् partic. quae radici धा eiusque derivatis praefixa efficit sensum fidem habendi, credendi, ex. gr. श्रद्धा f. fides. Videtur esse neutrum thematis श्र.

श्रम् r. 4. श्राम्यति, -ते, defatigari.

— c. आ castigationibus vacare. cf. आश्रम.

— c. वि quiescere. 80.

श्रम m. 1) defatigatio. 2) labor, aerumna. 88. (Antec.).
श्रवस् n. 1) auris. 2) gloria, in Vêdis. 136. (श्रु, aff. अस्).
श्रवस्यु mfn. gloriosus. 98. (Antec. aff. यु).
श्राद्ध n. 1) caeremonia Manibus dedicata. 2) dapes et dona, quae eius causa sacerdotibus dantur. 89. (श्रद्धा).
श्रि r. 1. श्रयति, -ते, ire, petere. Part. श्रित. Aor. redupl. 131.
— c. आ adire, confugere, auxilium et tutelam alicuius petere. 47. 48. 65. 76. 80. etc.
— c. उत् evehi. cf. उच्छ्रित.
— c. उप appropinquare. 85.
श्रियपुत्र m. avis non definita. 52. (श्री, aff. अ, dissoluto ई in इ + इ, et पुत्र).
श्री f. (Nom. श्रीस्). 1) fortuna. 77. felicitas. 40. 2) pulcritudo, venustas, veneres. 5. 69. 71. 92. 97. 100. 3) dea Laxmî. 23. 4) praefigitur tum nominibus hominum sanctorum et venerandorum, tum titulis librorum sacrorum vel magni aestimatorum. 45. 66. 67. (Videtur esse fem. thematis श्र. cf. श्रत्).
श्रीकण्ठ m. os Suadae, nom. propr. 119. (Antec. et कण्ठ).
श्रीखण्ड m. n. Santalum. 9. (Id. et खण्ड).
श्रीदत्त m. nom. propr. 23. (Id. et दत्त a दा).
श्रीपुर n. nomen urbis. 23. (Id. et पुर).
श्रीफल m. arbor, quae मालूर dicitur. — n. pomus eius arboris. 127. (Id. et फल).
श्रीमत् mfn. felix, fortunatus, pulcer. 7. 11. (Id. aff. मत्).
श्रु r. 5. शृणोति, -णुते, audire. 2. 8. etc. श्रूयतां ponitur initio sermonis ad excitandam attentionem. 5. 16. 19. etc. Imperat. Vêdic. श्रुधि 131. 145. ad 2dam cl. pertinet.
— causs. श्रावयति, desid. शुश्रूषति.
— c. वि passiv. late proclamari, celebrari. 21.

श्रेणि f. series, ordo. 67. 69. 83. (Or. inc.).
श्रेयस् mfn. melior. 20. (Compar. a श्री aut a श्र).
श्रेष्ठ mfn. optimus. 40. 49. 87. (Superlat.).
श्रेष्ठिन् m. antistes collegii negotiatorum vel opificum. 21. 24. 38. 44. (Antec. aff. इन्).
श्रोणि s. -णी f. femur. 50. 52. 66. (Or. inc. cf. *clunis*).
श्रोत्र n. auris. 53. (श्रु, aff. त्र).
श्रोत्रिय m. Brâhmana librorum sacrorum peritus. 88. (aff. इय, a श्रोत्र sensu Vêdarum, qui श्रुत et श्रुति dici solent).
श्लाघ्य mfn. laudandus. 40. (श्लाघ् r. 1. laudare).
श्लिष् r. 1. श्लेषति, r. 4. श्लिष्यति, amplecti. 73.
— c. आ id.
— c. सं complecti, conglutinare. 28.
श्लोक m. distichon. 40. 68. (श्लोक् r. 1. coniungere).
श्वन् m. canis. 12. (Or. inc.).
श्वशुर vid. स्वशुर.
श्वस् r. 2. श्वसिति, 1) spirare. 2) suspirare. 62. 64. (Ad 1mam saepius trahit lingua vulgaris).
— causs. श्वासयति
— c. आ respirare. *causs.* consolari. 22.
— c. उत् exhalare, spiritum ducere. cf. उच्छ्वास.
— c. निस् gemere. 124.
— c. वि respirare in aliquo, confidere. c. genit. et loc. 26. 31.
श्वापद m. animal ferum. 53. (श्वा pro श्व, abiecto न, et पद).
श्वास m. spiritus, halitus. (श्वस्).

ष

षट् cf. षष्.
षट्पद m. apis. 6. 71. (Antec. et पद).

षड्दर्शन m. homo senum systematum philosophicorum peritus. 29. (Id. et दर्शन).

षड्विध mfn. sextuplex. 12. (Id. et विधा),

षष् (nom. षट्) numer. sex. 3. 12. 29. 38. 57.

षष्टि f. sexaginta. 68. (Ant. aff. ति).

षष्ठ mfn. (f. -ष्ठी) sextus. 16. (Id. aff. थ).

स

स 1) thema pronom. e quo nom. sing. m. स, f. सा; in Vêd. etiam सो, unde accus. 97. 2) praef. significans consociationem et adiectt. e nominibus formans. cf. infra सकाम, सोत्साह etc. 3) Simili sensu ponitur vi copulae, ita tamen ut inferior tantum notio in attributum mutata cum potiori hunc in modum iungi possit; ut 15, 10. सवत्स adiect. est ad धेनु pertinens.

संयत mfn. refrenatus. 49. definitus, certus. Hinc adv. 102. (यम् partic.).

संयुक्त mfn. coniunctus. 55. 77. 123. (युज् partic.).

संयुत mfn. coniunctus. 50. 123. (यु).

संवर्षण n. pluvia abundans. 27. (वृष्).

संवाद m. colloquium. 59. (वद्).

संवित्ति f. conscientia sui. 71. (विद्, aff. ति).

संवृत mfn. circumdatus. Sic lege 6. (वृ).

संवृत्त mfn. conversus, factus. 93. (वृत्).

संशय m. 1) dubitatio. 32. 2) periculum. 51. 123. (Proprie iuxtapositum, ita ut res similes possint confundi, a शी).

संशुष्क mfn. prorsus siccus. 64. (शुष्क).

संश्लेष m. amplexus, copulatio. 24. (श्लिष्).

संसद् f. coetus, concilium. 66. (सद्).

संसार m. revolutio rerum mundanarum, haec vita. 20. 83. 88. (सृ).

संसिद्ध mfn. perfectus. 49. (साध्, partic.).

संस्कार m. 1) adornatio, institutio; de quavis fere opera dicitur, ut 2) de caeremonia funebri. 17. (सम् pro सं, q. cf. et कार a कृ).

संस्कृत mfn. 1) adornatus, perfectus, excultus. — 2) n. lingua classica et ita dici solet lingua Brahmanum sacra vulgarium dialectorum ratione habita. 76. 85. (सम्, ut supra, et partic. a कृ).

संस्थ mfn. 1) constans, perdurans. 42. 2) loco quodam versans. 5. 11. (In fine composs. tantum, स्थ a r. स्था).

संहत mfn. coniectus, concussus, collectus. 63. (हन्, part.).

संहार m. collectio. 60. (हृ).

सकल mfn. totus, universus. 6. 67. 75. 78. 95. (स no. 2. et कला).

सकाम mfn. amoris plenus. 44. (Id. et काम).

सकृत् adv. semel. 34. (स no. 2. et कृत् a कृ).

सक्रिय mfn. officiorum observans. 42. (स no. 2. et क्रिया).

सखित्व n. amicitia, consociatio. 147. (Seq. aff. त्व).

सखिन् m. (nom. -खा) amicus, *socius*. 46. (स no. 2. altera pars obscura est).

सखी f. amica, socia. 6. 21. 23. 42. (cf. antec.).

संकाश mfn. similis. 5. (काश्).

संकुल mfn. 1) accumulatus, refertus. 4. 2) vicinus. 74. (कुल्).

संकेत m. 1) convocatio, invitatio. 2) locus, quo amantes congredi congruunt. 7. 24. 27. (cf. s. v. केत्).

संक्रमण n. transitio in locum alium. 26. (क्रम्).

संक्षेप m. contractio, compendium. Abl. adv. breviter. 79. (क्षिप्).

सङ्ग m. iunctio, associatio. 87. cf. आसङ्ग 92. (सञ्ज्).
संगति f. congressus. 83. (गम् aff. ति).
संगम m. id. 12. (Id.).
संगीत n. concentus; notat coniunctionem musices cum cantu et saltatione. 67. 68. (गै).
--तक n. id. 68. (Antec. aff. क).
संग्रह m. 1) compressio, collectio. 38. 2) oppressio. 2. (ग्रह्).
संघ n. grex, multitudo. 5. (हन्, abiecto न् et घ pro ह; cf. घात et ad sensum संहत).
संघट्टन n. concussio. 24. (घट्ट्).
सच्छेद mfn. interruptus. 21. (स no. 2. et छेद).
सजोष mfn. amore sive cultu consociatus. 145. (id. et जोष).
संचय m. accumulatio, multitudo. 60. (चि).
संचार m. incessus. 74. (चर्).
संजात mfn. 1) natus, orsus. 7. 20. 2) factus. 4. 23. (जन्).
संजीवनी f. vivificatio. 82. nomen est cibi, si bene se habet scriptura. 79. (fem. a -वन, a जीव्).
संजीविन् mfn. vivificans. 18. (Adiect. a संजीव m. a जीव्, si non emendandum est: -जीवनी).
संज्ञा f. 1) conscientia sui. 96. 2) recognitio, id quo recognoscitur, nomen. 42. (ज्ञा).
संज्ञित mfn. insignitus, appellatus. 16. (Antec. aff. इत).
सत् mfn. partic. praes. act. verb. subst. 1) ens, degens, versans. 98. Additur saepius particc. praeterr. aliorum verborr. ad sensum praeteriti melius significandum, ut 3, 16; 11, 17; 23, 15; aut ad vim vocis augendam, ut 34, 2; 42, 13; etc. 2) vere ens, bonus. 5. 48. 96. etc. Superlat. सत्तम, optimus. 49. — f. सती, mulier spectatae virtutis. 32. 41.
सतत mfn. continuus. adv. 21. 25. 51. 59. (स no. 2. et तत a तन्).

सत्त्व n. 1) essentia, veritas. 34. 77. 2) existentia, creatura, animal. 49. 3) una e tribus qualitatibus, quae omnibus rebus innatae sunt. cf. s. v. गुण. no. 3. (सत् aff. त्व).

सत्पुरुष m. homo honestus, bonus, probus. 15. (Id. et पु°).

सत्य mfn. verus. 14. 35. 49. adv. vere. 78. — n. veritas. 54. 57. (स no. 2. aff. त्य).

सत्यधर्म m. nom. propr. 40. (Antec. et धर्म).

सत्वर् mfn. festinans. adv. 77. 90. (स no. 2. et त्वरा).

सद् r. 6. सीदति, 1) sidere, considere, collabi. 2) fatiscere, tabescere, confici. 36. In fine composs. sedens. cf. द्विविषद्. Part. सन्न.

— c. नि considere. 62. 63. c. अभि + नि considere et adesse. 100.

— प्र 1) inclinare. (defluere valet in प्रसन्न 1) limpidus. 2) serenus, propitius. 34. 44.). 2) favere, propitium esse. 55.

— c. सं considere, consessum instituere. cf. संसद्.

— r. 1. सदति, 10. सादयति, ire, petere.

— c. आ aggredi. 72.

— c. उप appropinquare. 100.

सदा adv. semper, continuo. 8. 20. 27. etc. Compos. 60. (स no. 2. aff. दा).

सदृश mfn. (f. -शी) similis. 5. 74. 83. 91. (Id. et दृश् q. cf).

सद्भाव m. veritas. 57. (सत् et भाव).

सद्यस् adv. statim. 95. (स no. 2. et द्यस् pro दिवस्).

सध, vulgo सह, cum. 146. (स no. 2. et aff. ध, ut इध = इह; cf. अध).

सना adv. semper. (Id. ना obscurum est).

सनातन mfn. (f. -नी) sempiternus. 32. (Antec. aff. तन).

संतत mfn. continuus. 69. 71. 96. (तन्, partic.).
संताप m. aerumna, dolor. 15. (तप्).
संदीपन n. actus accendendi. 62. — m. nomen sagittae Amoris. 7. (दीप्).
संदेह m. dubitatio, proprie pollutio. 17. (दिह्).
संधि m. 1) iunctio, iunctura, articulus. 61. 95. 2) compositio, pax. 20. 35. 3) ita dicitur actus s. divisio comoediae. 87. 4) divisio in pariete domus facta, ut per eam intrare possit fur. 88. (धि e धा, q. cf.).
संधिविग्रहक m. qui arbitrium tenet pacis et belli, minister regis primarius. 20. (Antec. et विग्रह, aff. क; in Kaçmîra महासंधिविग्रह dicebatur).
संध्या f. diluculum sive crepusculum. 55. (ध्या obscurum est).
संनिधान n. proximitas. 81. (सं + नि et धा).
संनिधि f. vicinia. 13. 92. (Id. et धि a धा).
संनिभ mfn. similis. 55. 62. (Id. et भ a भा).
संन्यास m. 1) depositio. 2) renunciatio rerum mundanarum. 90. (Id. et अस्).
संन्यासिन् m. f. homo renunciationi vacans. 84. (Antec. aff. इन्).
सपदि adv. statim. 85. (स no. 2. et पदिन् a पद्, neutr.?).
सप्तति f. septuaginta. 38. 40. (Seq. aff. ति).
सप्तन् (nom. -प्त) numer. septem.
सप्तपर्ण m. arbor, Alstonia scholaris. 52. (Id. et पर्ण).
सप्तम mfn. (fem. -मी) septimus. f. septimus dies mensis dimidii. 16. (Id. aff. म).
सफल mfn. frugifer, fructuosus. 29. 93. (स no. 2. et फल).
सभा f. 1) conventus. 2) aula. 2. 34. (स no. 2. et भा).
सम् praepos. cum, σύν. 2) forma adverb. संस्; cf. संस्कृत. 3) simulac valere videtur. 101.

सम mfn. 1) aequalis. 11. 48. 2) similis. 4. 12. 24. 51. (स no. 2. et म e मा, proprie mensurae eiusdem).

समग्र mfn. totus, omnis. 5. (सम् et अग्र; cf. समन्त).

समदृश् mfn. (nom. -क्) aequabilis. 6. (सम et दृश्).

समन्त mfn. universus. — Abl. -न्तात् adv. undique, undecunque, quoquoversus. 50. 64. 71. -न्ततम् adv. id. 7. 53. (Proprie quod finibus suis secum coalescit, a सम् et अन्त; origine oppositum, sensu idem est समग्र, proprie id, quod idem initium habet, a सम् et अग्र; cogita ad utrumque vocabulum lineam in circulum redeuntem).

समन्वित mfn. praeditus. 123. (सम् + अनु et इत ab इ).

समय m. 1) congruentia. 2) tempus congruum, opportunum, opportunitas. 3) omnino tempus. 13. 15. 29. 34. 72. (सम् et अय ab इ).

समर्थ mfn. aptus, validus. 24. 78. (rei par, सम् et अर्थ).

समर्पित mfn. suppeditatus, datus. 2. 13. (ऋ r. causs. q. cf.).

समस्त mfn. totus. 96. (Proprie congestus, ab अस्).

समागम m. congressus. 31. 66. 93. (सम् + आ et गम्).

समाधि m. contemplatio. 128. (सम् + आ et धि e धा. q. cf.).

समान mfn. 1) aequalis, par. 16. 37. 2) honorans. 1. (स no. 2. et मान 1) mensura. 2) aestimatio).

समाप्त mfn. absolutus, perfectus, consummatus. 15. 65. 96. (सम् et आप् part.).

समाविष्ट mfn. praeditus. 2. (Id. + आ et विश्, part. q. cf.).

समास m. 1) compositio. 2) contractio, compendium sermonis. 49. (सम् et अस्).

समाहित mfn. 1) depositus, conditus. 59. 2) deditus, intentus. 46. (सम् + आ et हित a धा).

समिध् f. 1) fomes, ut lignum, gramen etc. 49. 2) id quod sacrificatur urendo, holocaustum. 102. 139. (सम् et इध्).

समीप mfn. vicinus. — n. vicinia. Saepius in lingua seriori abundat. cf. 4. 6. 22. 23. 30. 32. 36. 63. -पतन् adv. coram, e regione. (सम् et ईप, quod volunt esse pro आप ab आप्).

समीहित mfn. partic. ab ईह्, praef. सम्. — n. desiderium. 77.

समुत्पन्न mfn. natus, orsus. 88. (सम् + उत् et पद्).

समुत्पीडन n. compressio. 87. (Id. et पीड्).

समुद्र m. oceanus, mare. 1. 134. (सम् et उद्र, vox obsoleta, eiusdem sensus atque उद et उदक, aqua).

समुद्रदत्त m. nom. propr. 23. (Antec. et दत्त).

समुद्विग्न mfn. perturbatus. 50. (सम् + उत् et part. a विज्).

समूह m. multitudo, agmen. 3. 74. (सम् et ऊह pro वाह a वह्).

समृद्ध mfn. dives, abundans. 96. (सम् et ऋध् part.).

समेत mfn. consociatus, congressus. 65. (सम् + आ et इ).

संपत्ति f. 1) contingentia. (s. v. v.) 2) fortuna, felicitas. 3. 74. 83. (पद्, aff. ति).

संपन्न mfn. 1) id quod contigit. 77. 2) praeditus. 46. 50. 55. (पद् part.).

संपुट m. theca, aut omnino receptaculum rotundum. 64. (पुट् q. cf.).

संपूर्ण mfn. repletus, plenus. 82. 91. (पूर् part.).

संप्रति adv. in praesentiis. 35. (Praeposs. सं et प्रति).

संबन्ध m. connexus, coniunctio, collectio. 40. (बन्ध्).

संभाषण n. colloquium. 10. 41. (भाष्).

संभोग m. perceptio rerum dulcium, in primis amoris. 11. 20. 26. 88. (भुज्).

संभ्रम m. erratio, perturbatio. 43. (भ्रम्).

सम्यक् adv. 1) omnino, prorsus. 2. 27. 35. 2) convenienter. 83. 3) subito, iuxta scholl. 98. (Proprie neutrum

adiectivi सम्यच्, nom. masc. -म्यङ्, f. -मीची, n. -म्यक् 1) universus. 2) congruus, verus, etc. a सम् et अञ्च् q. cf. Vocalis इ quae praepositioni सम् accessit, obscura est).

सम्राज् m. (nom. -राट्) consors regni. vox Vêdica. 145. (सम् et राज्).

सरस् n. lacus. 6. 39. 53. 63. (सृ, aff. अस्).

सरस mfn. suaveolens. 60. (स no. 2. et रस).

सरस्वती f. Sarasvatî, dea eloquentiae, Suada. 67. (Id. et aff. possess. वत् fem.).

सरोरुह n. nymphaea. 73. (सरस् et रुह a रुह्).

सर्प m. serpens. 16. 26. 83. (सृप्).

सर्व mfn. omnis, totus. 1. 4. 9. etc. (Or. inc.).

सर्वगत mfn. ubique versans. 73. (Antec. et गत).

सर्वतस् adv. undecunque, quoquoversus. 64. (Id. aff. तस्).

सर्वत्र adv. ubique. 52. in quavis re. 85. 37. (Id. aff. त्र).

सर्वथा adv. quocunque modo. Cum न, omnino non. 23. (Id. aff. था).

सर्वदा adv. semper. 1. (Id. aff. दा).

सर्वशस् adv. omnino. 65. (Id. aff. शस्).

सर्वस्व n. integra rei peculiaritas. 78. (Id. et स्व n.).

सलिल n. aqua. 53. (aff. Un'. इल a सल, nomine obsoleto. cf. *sal* et ἅλς).

सलिलेशय mfn. in aqua recubans. 50. (Ant. locat. et शय).

सव m. proles. 145. (सू).

सवत्स mfn. 1) prole praeditus. 147. (स no. 2. et वत्स). 2) cum vitulo suo. 15. (स no. 3. et वत्स).

सवितृ m. sol, proprie generator. 63. 99. (सू aff. तृ).

सस्ज् r. 1. सज्जति -ते, adhaerere. (ज्ज ex assimilatione; cf. ἔσχω = ἔσχω). Part. सक्त (= ἐκτός).

— c. आ addictum esse. 38. 55.

— c. प्र cf. प्रसङ्ग.

सह् r. 1. सहते, ferre, sustinere, tolerare. 29. 39. 72. infinit. सोढुं. part. fut. pass. सह्य. 62.

— c. उत् valere. 48.

सह praepos. cum. 1) instrum. regit, saepiusque postponitur. 10. 11. 15. etc. etiam sine casu, ut 18, 16; 19, 2. 2) praefigitur eodem sensu, ac स no. 2. no. 3. Praeterea nomina format, societatem negotii significantia; vid. सहभोजन. (Olim सध, q. cf.).

सहकार m. arbor, Mango suaveolens. 69. (Antec. et कार; tralatio sensus haud liquet).

सहजन्मन् f. nom. Apsarasis. 51. (Id. et -जन्मन्. alias -जन्या; nescio, quid praestet).

सहभोजन n. consortium coenandi. 18. (Id. et भोजन).

सहस् n. robur, vis, potestas. 101. (सह्, aff. अस्).

सहसा adv. subito. 53. 55. 82. 85. (Instr. antec.).

सहस्र n. mille. 1. 29. 33. (Or. inc.).

सहस्रिन् mfn. millenarius. 100. (Ant.).

सहस्वत् mfn. robore praeditus. 99. cf. 138. (सहस्, aff. वत्).

सहाय m. comes, socius. 33. 52. (सह et अय ab इ).

सहास mfn. ridens. 66. (स no. 2. et हास).

सहित mfn. consociatus. 50. (सह्, aff. इत).

साकूत mfn. indicationem s. significationem continens, ex. gr. gesticulatio. 83. (स no. 2. et आकूत).

सात्तत mfn. non interruptus. Adv. 66. (Id. et अत्तत).

सागर m. oceanus. 6. 39. 68. (Or. inc.).

सागरदत्त m. nom. proprium. 23. (Antec. et दत्त).

साति f. impetratio rei desideratae, consummatio. 99. 100. (सो r. 4. absolvere, part. सात).

सादन n. aedes, domicilium. 17. (सद् ire).

साध् r. 4. साध्यति, perfici, absolvi. (Aliam radicem eiusdem sensus सिध्, सिध्यति, constituunt grammatici, ad quam referunt etiam partic. सिद्ध. Patet vocalem आ radicis साध् in formis quibusdam debilitari in इ, ut शिष्य a शास्, etc. साध्यते passivum est, सिध्यति neutrum). 59. 81.

— c. प्र consummatum esse, stabilitum esse, constare, innotuisse. 49. 75.

— c. सं perfici. 49.

— causs. साधयति, perficere. Partic. साधित. 3.

साधक mfn. qui perficit. 34. (साध् causs. aff. अक).

साधन n. absolutio. 3. (Id.).

साधारण mfn. (fem. -णा s. -णी) 1) communis. 2) par, aequalis. 85. (सा pro स no. 2. et धारण, tenor, persuasio, a धृ causs.; eiusdem tenoris).

साधु mfn. (f. -ध्वी s. -धुस्) bonus, probus. 2. 27. 34. 36. 37. — n. bonum, utile. 41. 48. (साध्, aff. उ).

सान्द्र mfn. 1) laevis, lubricus. 2) abundans, densus. 11. 69. 3) elegans. (Or. inc.).

सांप्रतं adv. nunc, hodie. 10. 61. 79. 93. (A संप्रति, aff. अ, proprie neutr. adiect.).

सायक m. sagitta. (सो finire, aff. अक? cf. साति).

सार n. 1) medulla, succus plantarum. 2) vis, virtus, essentia. 20. 88. ter. 92. In compos. 80. (m. est hoc sensu iuxta Wilsonem; propter consensum tot locorum neutrum mutare ausus non sum. Est a सृ, ire, fluere, cf. सरस् et primum de succo floris dictum fuisse videtur).

सारथि m. auriga. 53. (सरथ mfn. currum tenens, a स no. 2. et रथ; hinc aff. इ).

सारस m. grus, ardea Sibirica. 6. 63. (सरस्).

सार्थ m. 1) agmen mercatorum peregrinantium, *Caravane.* 2) caterva, multitudo. 66. 69. (स no. 2. et अर्थ, res, merces, divitias secum ducens).

सार्द्ध praepos. cum, instrum. regens; interdum postponitur. 43. 46. 52. 53. 55. 57. (स no. 2. et अर्द्ध).

सार्द्र mfn. humidus, uvidus. 63. (स no. 2. et आर्द्र).

साहस n. violentia, incogitantia. 21. 33. etiam audacia. 38. (सहस् cf. सहसा; proprie neutr. adiect.).

साहसिक mfn. (fem.-की) audax, temerarius. 4. (Ant. aff. इक).

साहाय्य n. societas, auxilium. 53. (सहाय, aff. य).

सिच् r. 6. सिञ्चति-ते, humectare. Part. सिक्त 18.

— c. नि irrigare, conspergere.

सित mfn. albus. 6. 61. (Or. inc. cf. श्वेत).

सिद्ध mfn. perfectus, absolutus. 3. 4. — m. ordo semideorum ita dictorum. 50. (सिध् part. cf. साध्).

सिद्धाश्रम m. eremus anachoretarum ita dictus in Himâlaja. 39. (Antec. et आश्रम).

सिद्धि f. 1) perfectio. 48. 49. 2) virtus magica. 3. (सिध्).

सिद्धिस्थान n. nom. loci. 40. (Antec. et स्थान).

सिध् r. 1. सेधति, defendere, removere. 101.

सिन्दूर n. minium rubrum. 64. (Or. inc.).

सिन्धु m. 1) mare. 85. 2) fluvius Indus. (Or. inc.).

सीता f. 1) sulcus. 2) nomen uxoris Râmae. 37. (cf. seq.).

सीमन् m. limes, terminus. 66. (सि r. 5. r. 9. ligare, producta vocali, aff. मन्).

सीमन्त m. 1) separatio capillorum in capite, quali utuntur mulieres nuptae. 2) campus limite circumscriptus, vel locus limitaneus. 41. (Antec. aff. अन्त, sed derivat. insolita).

सीमन्तिनी f. femina nupta. 12. (Antec. aff. इन् fem.).

सु praefix. 1) Graecum εὖ, ab origine neutr. adiectivi, ut εὖ ab ἐΰς. Valet bene, ut सुपरीक्षित 15. tum valde, ut सुमहत् 50. etiam pulcre, ut सुनितम्बिनी 42. Substantiva hoc praefixo aucta in adiectiva mutari solent. 2) Olim etiam verbis praefigebatur vocula, cum qua coniuncta nomina verbalia in अ vim habent futuri partic. pass. in तव्य s. य, ut सुशंस, valde laudandus. Contrarium est दुस्.

सु r. 1. सवति, generare.

सुक् r. obsoleta. cf. उत्सुक. Cogn. शुच्.

सुख mfn. iucundus. 65. Adv. iucunde, bene, facile. 11. 48. 61. n. gaudium, laetitia, voluptas. 29. 40. 49. etc. (सु et ख).

सुखद mfn. delectans. 71. (Antec. et द a दा).

सुखिन् mfn. laetus. 31. (Id. aff. इन्).

सुग mfn. pervius. 97. (सु et ग a गा).

सुगन्ध mfn. suaveolens. 11. 24. — m. suaveolentia. (Id. et गन्ध).

सुत m. filius. 28. 32. — f. filia. 38. 77. etc. (Proprie generatus, part. a सु).

सुतनुता f. magna teneritas. 72. (सुतनु a तनु adi. et aff. ता).

सुतन्त्रि mfn. proprie bonas chordas habens, dulce sonans. 60. (सु et तन्त्री f. chorda, a तन्त्र a तन् aff. त्र).

सुधन mfn. dives. — m. nom. propr. 44. (सु et धन).

सुधा f. nectar. (Id. et धा).

सुधाद्रव m. liquor nectareus. Hinc verb. denominat. 67. (Antec. et द्रव).

सुन्दर mfn. (f. -रा s. -री) pulcer, elegans. 19. 43. 92. (Or. inc.).

सुपथ mfn. pervius. 97. (सु et पथ; cf. पथिन्).

सुप्त mfn. part. a स्वप्, sopitus, dormiens. 11.

सुब्रह्मन् mfn. summopere sanctus. 101. (सु et ब्रह्मन्).
सुभग mfn. faustus, fortunatus, pulcer. 54. 92. 97. (सु et भग; saepius confunditur cum शुभग).
सुभट्ट m. miles, dux militum. 29. (Proprie dominus magnus. Id. et भट्ट; Wilsoni per ट pro ट्ट).
सुभ्रु mfn. (nom. masc. et fem. -भ्रूस्) pulcris superciliis praeditus. 43. 54. 90. (Id. et भ्रू).
सुमध्य mfn. pulcro latere praeditus. 51. (Id. et मध्य).
सुमध्यम mfn. id. 50. (Id. et मध्यम).
सुमनस् mfn. animo laetus. 54. (Id. et मनस्).
सुमुख mfn. (f. -खा s. -खी) comis, propitius. 55. (Id. et मुख).
सुर m. deus, praesertim inferiorum gentium. 19. 51. 73. 85. (स्वर् coelum, aff. अ).
सुरत n. voluptas. 11. 21. 87. — f. nomen Apsarasis. 51. (सु et रत a रम्).
सुरतप्रिया f. nom. propr. 73. (Antec. et fem. a प्रिय).
सुरत्राण 66. cf. not. (सुर et त्राण a त्रै).
सुरनागरी f. id. ac --सुन्दरी. 73. (सुर pro genit. plur. et नागर, fem. q. cf.).
सुरभि mfn. suaveolens. 69. (सु et रभि, vox ceterum insolita, quae a रभ् descendere videtur).
सुरविलासिनी f. id. quod seq. no. 1. 82. (Vid. seq. et विलासिनी).
सुरसुन्दरी f. 1) nympha coelestis, Apsaras. 2) nom. propr. 19. (सुर pro genit. plur. et सुन्दर fem.).
सुवदन mfn. pulcro ore praeditus. 79. (सु et वदन).
सुवर्ण mfn. pulcro colore indutus. — n. 1) aurum. 2) aureus, numus ita dictus. 28. 29. 33. (Id. et वर्ण).
सुवीर mfn. 1) valde fortis. 100. 2) prolem bonam donans. 148. (Id. et वीर; ad 2. cf. वीरवत्).

सुशंस mfn. laudabilis. 101. (Id. et शंस्).

सुश्रोणी f. mulier pulcris femoribus praedita. 52. (Id. et श्रोणी).

सुष्टुति f. bona laudatio. 99. (Id. et स्तुति).

सुस्थ mfn. bene se habens. 94. (Id. et स्थ a स्था).

सुहृद् m. amicus. 6. 31. 65. (Id. et हृद्).

सू r. 2. सूते, r. 4. सूयते, generare.

— c. आ procreare. 131.

— c. उत् exprimere succum Sômae, festum praeparare. (in Vêdis).

सूतक n. 1) partus. 2) impuritas mulieris, quae peperit. 76. (सूत fem. part. a सू, quae peperit, aff. क).

सूत्र n. filum. (R. सिव् cl. 4. सीव्यति, suere, aff. त्र; itaque pro सीवित्र, स्यूत्र).

सूत्रधार् m. 1) faber tignarius. 2) director societatis mimorum. 66. (Antec. et धार् a धृ; nimirum olim Sûtrad'âra is fuit, qui aedificia in magnis sacrificiis exstruenda curavit, inter quae etiam scena fuit).

सूदन m. occisor. 50. (सूद् r. 1. ferire, occidere).

सूनु m. filius. 101. (सू, aff. Uṅ. नु).

सूर्य m. sol. 60. 64. 144. (Pro स्वार्य, proprie divinus, adi. a स्वर्).

सूपणानि 148. per cibus redditur, sed vix forma est legitima.

सृ r. 1. सरति, meare.

— c. अनु sequi, insequi. 74.

— c. अभि petere.

— c. अव descendere in locum, opportunitatem nancisci.

— c. उप appropinquare. 75. 78.

— c. निर् exire. 64.

— c. परि ambire.

— c. प्र procedere. 65.

सृज् r. 6. सृजति, 1) emittere, dimittere. 2) creare.

— c. वि producere. 131.

सृप् r. 1. सर्पति, meare, serpere.

— c. उप accedere, appropinquare. 70.

सेना f. exercitus. 15. 19. (Or. inc.).

सेव् r. 1. सेवते, ministrare, colere, frequentare. 39. 77. bis.

— c. नि colere, observare. 41.

सेवक m. servus, minister. 28. 29. (Antec. aff. अक).

सेवन n. cultus, observatio. 40. 76. (Id.).

सेवा f. ministerium. 28. 33. (Id.).

सेव्य mfn. venerandus. 29. 65. (Id. part. fut. pass.).

सेव्यता f. cultu esse dignum. 60. (Antec. aff. ता).

सोम 1) luna. 38. 2) Asceplias acida. 3) succus eius plantae. (सू, aff. म Uṅ.).

सोमदत्त m. nom. propr. 38. (Ant. et दत्त).

सौख्य n. voluptas, felicitas. 13. 78. 83. (सुख adi.).

सौजन्य n. bonitas, boni mores. 96. (सुजन mfn. a सु et जन).

सौन्दर्य n. pulcritudo. 82. (सुन्दर).

सौरभ्य n. suaveolentia. 92. (सुरभि).

सौहृद n. amicitia. 31. (सुहृद् aff. अ c. Vriddʼi).

स्कन्ध m. humerus. 5. 16. (Or. inc. Apte Boppius contulit σπάϑη).

स्खल् r. 1. स्खलति, vacillare. 17.

— c. परि 1) vacillare, volitare. 70. 74. 2) vapulare. 95.

स्तन m. mamma. 60. 61. 74. 80. 91. (Orig. inc. cf. στενάζω).

स्तम्भ m. columna. 74. (स्तम्भ् r. 1. स्तम्भते, firmum esse).

स्तवकित mfn. instar gemmarum florum densatus, gemma-

scens; fig. de oculis. 66. (स्तवक m. multitudo gemmarum s. florum, or. inc.).

स्तु r. 2. स्तौति, स्तुते, celebrare, laudare. 54.

— c. प्र praeludere. 80.

स्तुति f. laudatio, hymnus. 99. (Antec.).

स्तुष् f. laudatio. 141. (Id. Forma cognata videtur infinitivo Vêdico in अस्, dat. असे, ut जीवसे).

स्तृ r. 5. स्तृणोति, -णुते, r. 9. स्तृणाति, -णीते, sternere. Part. स्तृत.

— c. वि expandere. 66.

स्तोत्र n. laudatio, hymnus. 53. (स्तु aff. त्र).

स्तोम m. hymnus. 100. 133. 142. (Id. aff. म Uṅ.).

स्त्री f. mulier, femina. 14. 21. etc. (Pottius praeclare a सू pro सोत्री).

स्त्रैण mfn. (fem. -णी) femininus. — n. genus muliebre. 6. (Antec. aff. न).

स्थल n. -ली f. locus, situs. 16. 65. 80. (स्थल r. 1. firmum esse).

स्था r. 1. तिष्ठति, -ते (Olim r. 3. तिष्ठाति). 1) stare, esse. 46. 2) morari. 2. 9. 21. 53. (med.). 3) esse alicui, adesse. 38. -तिष्ठन्तु 51. est remaneant. Pass. 56. In fine composs. स्थ. 11. 17. etc.

— causs. स्थापयति, sistere, collocare. 92.

— c. अनु post ea quae praeteriere commorari. 56.

— c. अव consistere, manere.

— c. वि + अव certo ordine stare vel constitutum esse. 53. 92.

— c. आ 1) adstare. 2) accedere, negotium aggredi. 53.

— c. उत् surgere, oriri. 8. 25. 29. 97.

— causs. facere, ut alius surgat, sedem relinquat. 22. 24. 31.

— c. उप accedere, advenire. 78.

— c. परि vid. परिष्ठित. 23.

— c. प्र abire, proficisci. 47.

— c. सं consistere in loco. 53.

स्थाणु mfn. stabilis. (स्था, aff. नु, pro स्थानु).

स्थान n. 1) stare, morari. 2) locus omnis generis. 2. 12. 25. etc. ut habitatio. 76. 89. 92. sic etiam in स्थानभूमि. 28. 3) argumentum. 7. opportunitas. 41. (Id. aff. अन).

स्थित mfn. part. a स्था. q. cf.

स्थिति f. 1) status, actus standi. 39. 2) conditio. 21. (Id. aff. ति).

स्थिर् mfn. stabilis, firmus. 3. 40. tranquillus. 43. (Id. aff. इर्).

स्ना r. 2. स्नाति, se lavare. 46. Part. स्नात. 24. mundus.

स्नातक m. homo doctrina sacra initiatus et quasi lustratus. 71. (Antec. partic. aff. क).

स्नान n. lavatio. 6. 11. 50. 55. (Id. aff. अन).

स्नेह m. amor. 11. 25. 76. (स्निह् r. 4. स्निह्यति 1) adhaerere instar glutinis, olei etc. 2) amare).

स्पर्श m. contactus. 76. (स्पृश्).

स्पार्ह mfn. desiderabilis, gratus. 100. (forma Vêd. a स्पृह्).

स्पृश् r. 6. स्पृशति, tangere.

स्पृह् r. 10. स्पृहयति, 1) studere, σπέρχομαι. 2) desiderare. fut. part. pass. 60. (Olim स्पृध्).

स्फर् r. 6. स्फरति, 1) trepidare. 2) exsilire, rumpi. Causs. 66.

स्फीत mfn. 1) tumidus. 2) abundans. 1. (Part. a स्फाय् r. 1. स्फायते, tumescere).

स्फुट् r. 6. स्फुटति, 1) sese expandere, de gemma floris. figur. 95. 2) divelli. 15.

— causs. divellere, dilacerare. c. आ. id. 30.

स्फुर् r. 6. स्फुरति, tremere, tremulo incessu uti. 71. tremulorum radiorum instar elucere. 91.

स्म partic. 1) qua addita praesens induit vim praeteriti. 20. 30. 48. 2) partic. quae in nonnullis casibus thematis pronominum inseritur, ut तस्मै etc. 3) in उत स्म et अथ स्म 98. expletiva est.

स्मर् m. 1) memoria. 2) amor, Amoris deus. 25. 92. (स्मृ).

स्मि r. 1. स्मयति, -ते, ridere.

— c. वि obstupescere. 41. 50.

स्मित partic. ab antec. — n. risus. 56. 62. 80. 93.

स्मृ r. 1. स्मरति, meminisse, recordari. 7. 42. 43. memoria tenere quae a veteribus traduntur, hinc part. स्मृत, traditus, memoratus. 20.

स्मृति f. 1) memoria. 2) traditio, praesertim lex a prioribus tradita et ad posteros propagata. 76. (Ant.).

स्मेर् mfn. ridens. 83. (स्मि, aff. र).

स्यन्द् r. 1. स्यन्दति, -ते, currere, festinare; etiam profluere, stillare. 59.

स्याहं 100. emendandum est in स्याहं.

स्रग्धरा f. nomen metri. 104. (Seq. et धर्).

स्रज् f. (nom. स्रक्) corona florea, sertum. 55. (Or. inc.).

स्व mfn. proprius, pronom. possessiv. trium personarum, quarum quae ponenda, pendet a subiecto sententiae. cf. s. v. v. आत्मन् et निज. meus. 47. tuus. 42. suus. 10. 15. 43. etc. — n. quod proprium est cuidam. 78. peculium, res familiaris. 32. etc. — 97. स्वभानु, cui a te ipsa est radius.

स्वकीय mfn. id. 34. ubi ad plur. refertur. (Ant. aff. कीय aut potius a स्वक id. per aff. ईय).

स्वगत mfn. proprie, ad ipsum conversus. Hinc n. adverb.

tali modo dictum, ut ab aliis audiri nequeat, *für sich.* Usitatur in scena. 71. etc. (स्व et गत).

स्वग्नि mfn. bono igni praeditus. 100. (सु et अग्नि).

स्वच्छ mfn. valde purus, pellucidus. 64. (सु et अच्छ mfn. purus).

स्वजन m. cognatus, collect. cognati. 31. 32. (स्व et जन).

स्वद् r. 1. स्वदते, gustare. (Etiam per vocalem longam).

स्वध्वर mfn. aut pulcris sacrificiis cultus aut valde incolumis. 98. (सु et अध्वर q. cf.).

स्वन् r. 1. स्वनति, sonare.

स्वन m. sonus. (Antec.).

स्वप् r. 2. स्वपिति, dormire. Part. सुप्त, dormiens, sopitus. 11. 61.

— c. प्र id. 22. 24. 31. 42. 45. 61.

स्वप्न m. 1) somnus. 2) somnium. 92. (Ant. aff. न).

स्वभाव m. indoles personae cuidam peculiaris, natura propria. (स्व et भाव).

स्वभावज mfn. peculiaris, proprius, ab ipsa cuiusvis natura oriundus. 21. (Antec. et ज a जन्).

स्वयं pronom. indecl. ipse. Valet interdum sua sponte. 29. 40. 58. (अम् additum est; cf. p. 139. स्वे quae remanet forma, inflexio esse videtur thematis स्व).

स्वयंभू m. (nom. -भूस्) nom. dei primigenii Brahmanis. 59. (Antec. et r. भू, sua ipsius vi existens).

स्वर् indecl. coelum, aether, lux aeris. (Rad. est स्वर् quae exstat sub forma सुर् r. 6. सुरति, splendere).

स्वर् r. 10. स्वरयति, sonare.

स्वर m. 1) sonus. 69. 2) tonus musicus. 39. (Antec.).

स्वरूप mfn. 1) eiusdem formae, formâ congruens. 20. 2) congruus, conveniens. 35. (स्व et रूप).

स्वर्ग m. coelum; praesertim ea regio coelorum, in qua

Indras cum deis inferiorum gentium habitare creditur. (स्वर् et ग a गा?).

स्वल्प mfn. valde parvus, minusculus. 3. (सु et अल्प).

स्वशुर m. socer. 21. (Or. inc. vulgo scribitur श्व-; sed praestat sibilus dentalis ob linguas cognatas).

--रक m. id. 22. (Antec. aff. क).

स्वश्रू f. socrus. 66. (cf. Antec.).

स्वस्ति f. felicitas. 102. 148. (सु et अस्ति, existentia, ab अस् aff. ति).

स्वस्थ mfn. sui compos. 29. (स्व et स्थ a स्था).

स्वागत n. salutatio, χαίρειν ἐληλυϑότα. 41. (सु et आगत a गम्).

स्वादु mfn. (nom. fem.-दुस् s.-द्वी) dulcis. 96. Superl. स्वादिष्ठ 79. (e स्वाद् aff. उ; cf. s. v. स्वद्).

स्वाधीन mfn. sui iuris qui est. 90. (स्व et अधीन).

स्वाध्याय m. tacita vel murmurans lectio contextus sacrati; quod est officium sacerdotis Indici. 55. (स्व et अध्याय).

स्वामिन् m. dominus, maritus. 31. 32. (स्व n. producta vocali, aff. मिन्).

स्वार्थ n. commoda propria. 46. (स्व et अर्थ, res sua).

स्विद् r. 4. स्विद्यति, -ते, sudare. Part. स्विन्न 59.

स्वेच्छा f. liberum arbitrium. 29. 39. (स्व et इच्छा).

स्वेद m. sudor. 17. 20. 59. (स्विद्).

स्वेष्ट mfn. sua sponte desideratus. 43. (Id. et इष्ट).

स्वैरिन् mfn. suo arbitrio utens, nulla lege refrenatus, dissolutus. 42. 45. — f. mulier impudica. 25. (A स्वैर n. liberum arbitrium, a स्व et इर, fortasse impulsus, ab ईर्).

ह

ह particula 1) enclit. pronomm. eorumque derivatis addi solita in Vêdis. 98. 147. 2) expletiva serioris linguae; 47. 48. Interdum certe valet, ut 32.

हंस m. anser. 6. 39. 50. 61. Hinc verb. denomin. 67. anseris instar versari. (Olim घंस).

हत mfn. part. a seq. 1) caesus, interfectus. 22. 47. 2) deletus, interemtus. 58. 62.

हन् r. 2. हन्ति 1) caedere, ferire. 2) occidere. 34. 45. 46. 47. 62. 63. — In fine composs. हन्. Causs. घातयति 9. est a partic. हत; घ pro ह irrepsit ex analogia घ्नन्ति pro हन्ति, घ्न pro ह्न pro हन etc.

— c. उत् excitare. 62.

— c. उप affligere, afflictare. 63.

— c. प्रति repellere, propulsare. 109.

— c. वि 1) icere, ferire. 1. 2) impedire. cf. विघ्न.

— c. सं coniicere, colligere. 63.

हय m. equus. 7. (हि r.).

हर m. nomen Çivae. 44. (Proprie rapiens; destructor mundi est, a हृ).

हरण n. raptus. 15. 88. (Id.).

हरि m. 1) nomen Vis'n'uis. 1. 35. 44. 2) nomen Indrae. 54. (A colore, ut videtur; adi. valet flavus, nigricans).

हरित mfn. viridis. at 144. alium colorem significet, necesse est; explicatur splendidus. (Or. inc.).

हरिदत्त m. nom. propr. 38. 44. (हरि no. 1. et दत्त).

हरिदास m. nom. propr. 35. (Id. et दास).

हरीतकी f. arbor, genus Myrobalan. 52. (aff. क, fem. की a हरीत, forma anomal. pro हरित, a colore).

हर्म्य n. palatium, aedes. 60. (Or. inc.).
हर्ष m. gaudium. 66. 79. (हृष्).
हव m. invocatio, preces. 145. (हु id. atque ह्वे. q. cf.).
हविष्मत् mfn. oblationem praebens. 98. (Seq. aff. मत्).
हविस् n. 1) butyrum liquefactum, quale sacrificari solet. 2) oblatio. 100. 102. 139. (हु r. 3.).
हव्य mfn. invocandus. 131. (fut. part. pass. a हु = ह्वे. q. cf.).
— n. oblatio. 98. (हु r. 3. fut. part. pass.).
हव्यवाहन m. nomen Agnis dei, ignis, proprie gestator oblationum. 100. (Antec. et वाहन a वह्).
हस् r. 1. हसति, ridere. 54.
— c. अव id. cf. अवहास.
— c. उप irridere. 73.
— c. परि id. cf. परिहास.
— c. प्र irridere. 57.
— c. वि subridere. 73. 80. 92. Definitiones variarum quas subit pro varietate praepositt. हस् significationum proponuntur iuxta technicos a Wilsone Hindu theatr. I. p. LIX. ed. alt.
हस्त m. manus. Ita dicitur etiam proboscis elephanti. 26. etc. (Or. inc.).
हस्तताल m. plausus manuum. 73. (Antec. et ताल).
हा r. 3. जहाति, relinquere. 56.
— c. वि derelinquere. 42. 65. 76.
हायन m. n. annus. 55. (A हि, forma causs. cf. अयन).
हार m. ornamentum pectoris e margaritis consertum. 6. 60. Inde verbum denom. 67. (A हृ; sed tralatio sensus non patet).
हारित mfn. qui ab aliis rapi passus est, part. a causs. rad. हृ. 21. — m. avis, palumbus. 52.

हार्य m. serpens. 98. (Vox Vêdica; potest esse a rad. हृ).
हास m. risus. 66. (हस्).
हासिन् mfn. ridens; in fine composs. 54. (Ant. aff. इन्).
हि r. 5. हिनोति, mittere.
— c. प्र emittere, legare. 35.
हि coniunctio caussalis, nam. A primo sententiae loco aliena est, reiicitur interdum ad ultimum, ut 28. cf. praeterea 7. 32. 36. etc. Saepius simpliciter affirmat, ut 46. 47. 48. nempe, certe. तथा हि praemittitur distichis ad rem confirmandam laudatis. 67. 92. Imperativo additur. 144. (Videtur olim fuisse धि; fortasse cogn. c. r. धा).
हिक्का f. ructus. 17. (Vox onomatop.).
हित mfn. part. a धा. q. cf. Valet praeterea bene dispositus, intentus in commoda alicuius. 49. — n. commodum, bonum. 12.
हिम mfn. frigidus. — n. 1) frigus. 2) nix. (Or. inc.).
हिमकर m. luna. 92. (Antec. et कर, radius).
हिमवत् m. mons Emodus. 39. (Id. aff. वत्).
हिमालय m. id. inde verb. denomin. 67. (Id. et आलय).
हिरण्य n. aurum. (Or. inc. etiam -रण).
हिरण्यपाणि mfn. aurimanus. 131. (Antec. et पाणि).
हिरण्यय mfn. (f. -यी) aureus. 131. (Forma vulgata est हि-रण्मय pro हिरणमय, aff. मय et ita fortasse rescribendum).
हीन mfn. part. a हा. 1) derelictus. 2) destitutus. 30. 3) inferior, vilis. 85.
हु r. 3. जुहोति, sacrificare, litare. 100. 102. (Pro धु. cf. θύω).
— r. 2. हुते, vocare. 141. (Coniugatio Vêdica; cf. ह्वे).
— c. आ invocare. 100. 101.
हुत mfn. part. a हु r. 3. sacrificatus.

CORRIGENDA ET ADDENDA.

P. 7, l. 4. lege सः pro स.
» 11, » 9. Abundat तद् et expungendum est.
» 13, » 14. Emenda ग्लत्र pro ग्लात्र.
» 14, » 11. » दुश्चरितानि pro ---ताणि.
» 15, » 15. » विक्रमसेनेनोक्तं pro ---सेनोक्तं.
» 22, » 18. » स्वामिन् pro स्मामिन्.
» 28, » 7. » मार्गे pro मर्गे.
» 29, » 1. » खड्गः pro खङ्गः.
» 32, » 1. » बहुना pro बहुणा.
» 35, » 19. » प्रव्रजितस् pro ---तः.
» 51, » 8. » वेतसम् pro तेतम्.
» 56, » 8. » गमिष्यति pro गमिस्यति.
» 61, » 14. » मण्डलार्पणैः pro ---र्पनैः.
» 79, » 16. » दधि pro दवि.
» 93, » 8. » मूलनाशकत्वा- pro --नाकत्वा-.
» 100, » 9. » स्वाहा pro स्याहा. cf. ind.
» 136, » 9. Lege affixi pro affixo.
» 145, » 19. » रा(राति) pro रै(राति).
» 160, » 24. » अन्न *n.* pro -- *m.*
» 168, » 16. Dele verba: Unicum --- legitur 68, 13.
Est enim अह in fine compositi एकाह.
» 178, » 10. Lege: इन्द्धे pro इन्ते.
» 198, » 20. » 1. pro 6.
» 304, » 4. infra. Lege: लोहित pro रोहित.
» 305, » 18. Insere: रै m. (nom. रास्) 1) divitiae. 2) aurum. cf. *res.* (Derivant a रा r. 2. cf. tamen रि m. splendor et रयि).

BONNAE,
IMPRESSIT CAROLUS GEORGI.
TYPIS REGIIS INDICIS.

BINDING SECT. DEC 2 1971

Robarts Library
DUE DATE:
Apr. 6, 1992

Fines 50¢
per day

For telephone renewals
call
978-8450

an
anscritica

VE
POCKET

RARY